

1387

[MOLNÁR Gergely: *Elementa grammaticae Latinae. Albae-Iuliae 1624–1630 typ. principis.*]

[A^s] B^s + ? = [16 + ?] fol. – 8°

Sztripszky I 1924/131 ← MKsz 1878 : 270

Latin nyelvtan. — A műből megmaradt négy levélnyi töredék szövege megtalálható Molnár Gergelynek Alvinci Péter által átdolgozott és először 1602-ben, Debrecenben kiadott latin nyelvtanában (887) a B₆b és B₇a, valamint a B₅a és B₈b lapokon levő *De nomine* című fejezet részeként.

A két levélpár egy oldalára nyomtatott négy lapnyi próbalevonatot Fraknói Vilmos mint egy közelebbről meg nem határozott latin nyelvtan töredékét ismertette (MKsz 1878 : 270), és megjegyezte, hogy „az 1630-ik évi gyulafehérvári országgyűlés végzéseinek correctura-lapjaival együtt találtatott”.

A betűtípusok alapján megállapítható, hogy a töredék a gyulafehérvári fejedelmi nyomdából származik, és a szedés módja az 1624 és 1630. évek közé eső időszakra jellemző (vö. 1306, 1467). 1624-ben Válaszúti (Szilvási) András és Meszlényi Márton neve együtt (1306), később csak Meszlényi (1330) szerepel a gyulafehérvári kiadványokon, 1628-tól pedig Jakob Effmurd vezetette a fejedelmi nyomdát. Vö. OSzKÉvk 1974–1975 : 352, 405, Ecsedy Judit.

Cf. 628* !; 887, 1049, —, —

Budapest *Nat* ④

1388

»DER neue und alte Schreib Calender D a v i d i s F r o e l i c h i astrophili auff das Jahr nach Christi Geburt 1628. Caschaw 1627 Schultz. — 16°«

MKsz 1889 : 231 — MKsz 1911 : 157 — Čaplovič 525

Naptár és prognosztikon. — E nyomtatványból ma egyetlen példány sem ismeretes. Emlékét a kassai tanács jegyzőkönyve őrizte meg, amelybe 1627 november 17-én feljegyezték, hogy Daniel Schultz a magyar mellett német nyelvű naptárt is ajánlott fel a városi tanácsnak, amelyet a nyomdász Franz Traganernek dedikált. A tanács kötelezte Schultzt, hogy száz forint büntetést fizessen (*pro multa*), és hogy a német nyelvű kalendáriumból *kimetélje a dedikációt* (MKsz 1889 : 231 és 1911 : 157, Kemény Lajos). Gulyás Pál szerint a kassai kereskedő neve Tragamer volt (A könyv sorsa II 117). A mű címe feltehetően David Frölich ez évi boroszlói naptárát (RMK III 1420) követte, úgy amint az 1628. évre nyomtatott kassai magyar naptár is azt vette alapul (1390).

Cf. 1086, —

1389

JAKOBEUS, Jakub: Otij vernalis anni MDCXXVII aegrisomnia, studio et opera m. Iacobi Iacobaei etc., antehac Pragae Bohaemorum ecclesiae ministri etc., anno exilij ejusdem septimo meditata et evulgata. Cassoviae 1627 Schultz.

A⁸ = [8] fol. – 8° – Orn.

Čaplovič 524

Alkalmi versek gyűjteménye. – A címlapon *Authoris ad lectores cautela* versben a szerző műve címét magyarázza. A könyv beosztása a következő: (1) *Georgio Rakoczio és Alexandro Kapy* címzésű prózai ajánlólevél 1627 május 13-i kelettel – (2) *Ode rhythmo-eucharistica pro felici conservatione aulae divo-Rakoczianae, quae est Patachini etc.* – (3) *Pro die natalitia . . . Georgii Rakoczi 23. Aprilis anno praesenti fusu* – (4) *Ode Alcaica ad . . . Alexandrum Kapy* – (5) *Ad distichon . . . Gregori Vaczi . . . responsio* – (6) *Elegidion ad eundem dominum Vaccium, Sacri Prytanai in comitatu Zempliniensi antistitem meritisissimum, de vita et dignitate ecclesiastica* – (7) *Virum viro . . . Michaeli Surio etc., ecclesiae Patachinae theologo primario s.p.* – (8) *Ad eundem* – (9) *Admodum . . . Stephani Tolnaeio, etc., aulae Patachinae evangelistae gnavissimo* – (10) *Pro felici auspicio ministerii sacri . . . Stephani Caroli, Patachinae ecclesiae symmystae secundarii* – (11) *Ad . . . Benedictum Bodor etc. fautorem singularem* – (12) *De praelio Pragensi anno 1620 auro et produtione perduto* – (13) *Ad . . . Zachariam Dobai, Ungvariensis sacri synedrii conseniorum* – (14) *Georgio Baccai, ecclesiae symmystae Patachinae* – (15) *Epilogus aegrisomniorum* – (16) *Ad aegrisomniationes . . . m. Iacobaei etc. exulis Christi constantissimi* – (17) *Libellus respondet.*

Szövegkiadása és szlovák fordítása: Jozef Minárik: Jakub Jakobeus. Bratislava 1963, 256–285.

Jakub Jakobeus a csehországi Kutná Horából származó evangélikus pap volt. 1620-ig a prágai Mihály-templom prédikátoraként működött. A fehérhegyi csata után Németalföldre, majd Magyarországra menekült. A harmincas évek elejétől Eperjesen volt az evangélikus szlovákok lelkésze 1660-ban bekövetkezett haláláig. Életét és munkásságát Sziklay László foglalta össze (A szlovák irodalom története. Budapest 1962, 107–110), Jozef Minárik (id. mű) pedig részletesen tárgyalta. Ld. még: Rukovět' humanistického básnictví v Čechách a na Moravě, II. Praha 1966, 412.

Budapest Nat phot. – Martin MS ①

1390

[1] O ES VY kalendarivm Christvs wrvnk születése vtán 1628. esztendőre . . . Frölich David által, Caesareopolitan. Pannon. astroph. az braszlai kalendariumból magyarrá fordéttatot es nyomtattatot. Cum peculi-

ari gratia et privilegio serenissimi principis Transylvaniae . . . — [2] (Prognosticon astrologicum, az az az eghi fő czillagoknak forgasából való effectusoknak itétele és jövendölése . . .) Cassan [1627] Sultz.

[A]^a B^a A^a [recte C^a] [D^a–E^a] F^a = [44r] fol. – 16° – 1 ill., init.

MKsz 1929 : 214 — Akantisz Viktor: Dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka régi magyar könyvtára. Bp. 1922, 7 — Sztripszky I 1915/122 — MKsz 1911 : 157 — MKsz 1889 : 231 — Čaplovič 523

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — Az egyetlen fennmaradt példány csonka. A naptárrész beosztása megegyezik az 1614. évre nyomtatott kassai naptárával (1051), de ebben nincs Císio, sem krónika, de *Sokadalmak* címmel vásárnap-tár található. — A prognosztikon önálló címlapjának hátán kezdődik *Az esztendőnek négy részeiről ez 1628. esztendőben, először a térről — Hidegnek jelenségei — A hónap jelenségei és előjáró követei, kik legyenek — A tavasz, avagy kikeletről — A szép időnek és szeles időnek is jelenségei — A nyárról — A mennydörgésnek és ivetnek jelenségei*, majd megszakad az unikum. Az utolsó, „F” ív első lapján *Köpiülőzés és fürdésről*, majd *Más tanulság, a köpiülőzés és érvágásról való négy hasznos regula*, utána újra megszakad. Az utolsó ív utolsó lapján *Érvágásról való figura* felirattal fametszet.

E naptárról, még mielőtt a töredéket megtalálták, a kassai tanács jegyzőkönyvéből adott hírt Kemény Lajos. Ott 1627 november 17-én a következőket jegyezték fel: *A compactor, Dániel Schulz adott kalendáriumokat németeket és magyar nyelven valókat. A magyarokat dedikálván öfelségének, urunknak Betlen Gábornak, a németet egy privata personának, Franz Traganernek. Azért végezte a ns. tanács, hogy pro mulcta fl. 100 adjon, a német kalendáriumokból kimetélje a dedikációt* (MKsz 1889 : 231 — kivonatossan ugyancsak Keménytől: MKsz 1911 : 157).

Az előkerült példány magyar nyelvű, címlapján latin hivatkozás áll az erdélyi fejedelem privilegiumára. A Bethlen Gábornak szóló ajánlása azonban nincs benne. Ez valószínűleg a prognosztikon címlapja előtt állt és ma az unikumból hiányzik, vagy a nyomdász nemcsak a német (1388), de a magyar nyelvű naptárakból is elhagyta a dedikációt.

A késmárki születésű David Frölich matematikus és csillagász tanulmányait az Odera menti Frankfurtban végezte, majd szülővárosában tanított. 1648-ban Lőcsén halt meg. Az 1628-ra Boroszlóban készített német nyelvű naptára (RMK III 1420), amelyre a címlap hivatkozik sem beosztásában, sem tartalmában nem hasonlít e kassaihoz.

Cf. 997 !

Budapest Nat ③*

1391

FRÁTER Lajos [transl.]: Kincz tartoczka az vilagos czestehoy egyhazanak, mely magában foglal historiáját csudálatos Bóldog Aszony képéről, régi historiákból szorgalmatosan ki szették, hogy sem mint az első nyomtatásban

attanak vala ki. Az első Remete Sz. Pál szerzetin való Frater Lajos által lengyelből magyarra fordítottat. Az előttünk iárok akarattyából. [Krakkó?] MDCXXVII [sine typ. nomine].

A-Z, Aa-Gg Hh^a = [122] fol. - 4° - Orn., init.

RMK I 565 — Sztripszky I 1911/a ← MKsz 1911 : 156

Katolikus vallási história. — A címlap hátán *Siskowski Marton* krakkói püspök megbízásából *Sebastianus Nucerin*, a *Szentírásnak doktora*, *krakai katedrális egyháznak mindenkorai predikátora* Krakkóban 1618 április 25-én kelt *Approbatio*ja, majd utána *Nicolaus Krolíknak*, a pálos-rend lengyel tartományfőnökének *In conventu nostro Clari Montis Czesztechoviae* 1626 december 27-én kelt, a kinyomtatásra vonatkozó latin engedélye olvasható. Az *Erdődi Palfi Kata asszonynak*, a néhai . . . *palatinus Forgach Zsigmond özvegyének* címzett ajánlást a szerző, *Frater Lajos első remete Sz. Pál szerzetes barát írta alá a Czesztechoy világos hegyen való klastromban* 1626 március 20-án. Ezután következik az *Előljáró beszéd a kegyes olvasókhöz*, amelyben a szerző utal e műnek lengyel és latin nyelvű forrásaira. A bevezető részt a vázlatos tartalmi áttekintés zárja: *Summája ennek a könyvecskének négy részben foglaltatott.* A fő rész négy fejezete a következő: (1) A csesztochowai pálos kolostor kegyképének keletkezéséről, történetéről — (2) A kegykép körül történt csodák leírása — (3) *A nagyságos Radzivelnek, Lanczokoronay Miklósnak Szent Földről írt könyvnek második levele* — (4) *Egynehány szent szűznek életéről, melyek követték boldog Szűz Máriát jó erkölcsben, tűrésben és szenvedésben* (Szent Katalin, Krisztina, Dorottya, Klára és Zsuzsanna élete). A mű végén *Regestrom helyett* címmel ismétlődik a fentebb említett tartalmi áttekintés. Végül a szerző egy mondatlalt az olvasóhoz fordul, hogy a sajtóhibákat eszében vévén ő maga javítsa, és mindent jóra magyarázzon.

A szerző, Fráter Lajos pálos szerzetes személye közelebből nem ismert. A harmadik fejezet forrása Mikolaj Krzysztof Radziwiłł *Hierosolomytana peregrinatio . . . IV epistolis comprehensa* Krakkóban 1601-ben latinul és hamarosan lengyelül is kiadott műve lehetett (vö. Estreicher 26 : 89).

A mű az *Approbatio* tanúsága szerint valószínűleg krakkói nyomdában készült. A sok sajtóhiba miatt a szerző egy másik, valószínűleg ugyancsak lengyelországi nyomdában két levélen új címlapot és *A keresztény olvasóhoz* a hibákért mentegetőző előszót nyomtatott, és azt az utolsó üres lapjával a mű eredeti címlapjára ragasztatta (Országos Széchényi Könyvtár RMK I 565, 1. példány). Ezen a kétéveles nyomtatványon a cím így olvasható: *Kincs tartócska az világos czesztechoy egyháznak, mely magában foglal historiáját csudálatos Boldog Asszony képéről régi historiákból szorgalmason összeszedtem ez egy elsőször most ujonnan kibocsáttatott az első Remete Sz. Pál szerzetin való Frater Lajos által lengyel és deák írásból magyarra fordítottat. Az előttünk járok akarattyából.* (A címlapreprodukciók között ennek a képe látható.)

A címlap hátán kezdve *Az keresztény olvasóhoz* címmel a szerző előszava található, amelyben magát mentegeti a sajtóhibákért. Indoklasként említi, hogy távol volt, amikor a *typographus* hozzá kezdett a nyomtatáshoz, és éppen *ki is nyomtatta nem lévén ki meg is igazítani*, mert a könyvnyomató német volt és a betűszedő lengyel, aki egy szót sem tudott magyarul. Kiemeli, hogy a sajtóhibák korrekturáját a keresztény olvasónak nem nyomtathatjuk, mivelhogy a leveleknek numerusát is a margójára nem nyomtatta a könyv-

nyomtató. A kétleveles pótlás a harmadik lap alján *APPRO* őrszóval ér véget. Ezt is Lengyelországban, talán Krakkóban, de az eredeti művel nem azonos nyomdában nyomták. Lehetséges, hogy címszövegében a *most újonan kibocsátott* kifejezés esetleg 1627 utáni keletkezést jelez. A nyomtatás pontosabb helye és a szerző személye további kutatást kíván.

Budapest *Acad* ③ — Budapest *Gergely* ② — Budapest *Nat* ① ② — Cluj-Napoca *Theol Ref* ②*

1392

⟨Szakmári Fabricius István: *Historia ex Partenii Nicenensis De amatorijs affectionibus collecta*. Kolozsvár 1627 typ. Heltai. — 4°⟩

RMK I 562

XIX. századi adat alapján feltételezhető. — Verses szerelmi históriák magyar nyelven.

Szabó Károly e mű adatát Sándor István (Könyvesház 24) nyomán közölte, mint az 1577-i kolozsvári nyomtatvány (390) második kiadását. Ld. még: Emlékkönyv Csengery János születésének hetvenedik évfordulójára. Szeged 1926, 123, Dézsi Lajos.

Cf. 390; —

1393

SALÁNKI György [transl.]: *R o t t e r o d a m i R é z m a n n a k a z k e r e z t y e n v i t e s s é g e t t a n i t o k e z b e n v i s e l e o k ö n y v e c s k e i e , m e l l y e t m o s t a n u y o n n a n d e a k b u l m a g i a r r a f o r d i t o t e s h a z a i a h o z v a l o s z e r e t e t i b ű l k ö z ö n s é g e s s e t ö t S a l a n k i G y ö r g y . L v g d v n o m b a n 1 6 2 7 W o u r d a i .*

(?), A–N O⁴ = [24] + 314 + [6] pag. – 12° – 1 ins., orn., init.

RMK I 563

Keresztény elnéklkedés református kiadása. — A *Vigilant* feliratot viselő nyomdászjelvénnnyel díszített címlevél hátán két bibliai idézet áll. A fordító ajánlása *Rakoczi Györgynek, Borsod vármegye ispánjának etc. Makovicza, Szerencs, Onad, Lednicze, Saros-Patach, Sárosvárnak örökös urának* szól Leiden 1627 április 1-i kelettel. Ebben belefoglalta Théodore de Bèze latin epigrammáját Erasmusról és annak magyar fordítását. Kezdőszora: *Bölcs Rézmannak képét ez iratos tábla*. Az ajánlás után a következő versek olvashatók: (1) *A lelki vitézség ajánlása*, szerzője *Geor. Zeml. L. M. Q. P.* kezdőszora: *Látjuk minemű nagy, homály és sötét* — (2) *In militem Christianum, Ungarico idiomate donatum*, kezdete

Szent elmélkedési kegyes embereknek, Steph. Tölczeki ill. comiti d. d. Petro Bethlen aláírással, — (3) latin vers *Basilius Gyonitól* — (4) magyar vers *Johannes P. Vanyattól*, kezdete: *A bölcsesség hasznát* — (5) Örvezd a vitéz ellensége előtt, szerzője *Paulus Helmeczi* — (6) *A rágalmozónak*, kezdete: *Tiszteld ez, hogy hallgass, míg jobbat nem mutatsz.*

A főrészben Salánki György Desiderius Erasmus Roterodamus 1504-ben írt *Enchiridion militis Christiani* című művét fordította magyarra (vö. ItK 1922 : 86, Thienemann Tivadar), amely tizenöt fejezetben a Bibliára hivatkozva mutatja be a keresztény élet-bölcsességet. A könyv végén: *Mutatótáblája e könyvecskében lévő főrészeknek* — *Carmen gratulatorium ad auctorem* a nyomdász *Joannes Cornelius Wourdanus* aláírásával.

Salánki György 1624-től Rákóczi György, a későbbi erdélyi fejedelem támogatásával tanult külföldön, főként Leidenben, de járt Angliában is. 1629-től a sárospataki kollégium második iskolamestere, 1633-tól pedig első igazgatója, 1635–1641 között mádi lelkész. További működése és halálának éve a szakirodalom előtt ismeretlen. Vö. RMKT XVII/8 588–589, Stoll Béla.

A magyar versek szövegkiadását ld. az incipitmutatóban.

Budapest *Nat* phot. (Cluj) — Budapest *Ref* ① — Cluj-Napoca *Univ* ① — Sárospatak *Ref* ①

1394

◁ Almanach auf das Jahr 1628. Leutschau 1627 Brewer. — 16° ▷

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

A lőcsei Brewer-nyomda 1627-re és 1635-re kiadott német naptára példányból is ismert. A műhely folyamatos működése, valamint a magyar kalendáriumok sorozata alapján feltételezhető, hogy az a közbeeső években is megjelent.

Cf. 1370 !

1395

AZ NAGY Sandornak, Macedonak győzhetetlen királyának historiaia, mely mostan uyjonnan ki nyomtattatot. Löcsen 1627 Brewer.

A–Q R^s = [70] fol. – 4° – 1 ill., init.

RMK I 564 — Čaplovič 774

Történeti életrajz. — A címlevél hátlapján *Johan. Bocatius, consularis Cassov.* epigrammája olvasható, amelyben Nagy Sándor jelmondatát, *Nihil procrastinando*,

Bethlen Gáborra vonatkoztatja. A könyv, belső címe szerint *A macedoniai Nagy Sándornak története egészen, a középkorban igen elterjedt Nagy Sándor regény magyar fordítása*. Beosztásában és tartalmában megegyezik az 1572–1574 körüli kolozsvári kiadással (324), amelyből azonban csak csonka példány ismeretes. A kötet e szavakkal zárul: *A Nagy Sándor történetének vége, a bölcs Plutarchusnak és egyéb bölcs íróknak írások szerint*.

Cf. 324; —

Budapest *Nat* ②* + phot. (Cluj Univ) — Cluj-Napoca *Theol Ref* ② — Cluj-Napoca *Univ* ②

1396

<Ενϋ in primas nuptias . . . [Hi]obis Rholl sponsi cum . . . [E]va Herlsbergeriana . . . [A]dami Herlsbergeri . . . filia sponsa . . . [ce]lebrandas die 13 Septembris anno . . . 1627 . . . a Christiano Martino Poseniensi Pannonio, p. t. alumno inelyti [. . .] Leuœoviensis et filiorum . . . Antonii Cramer pedagogo. [Leutschoviae 1627 Brewer.] — [1] fol.>

Egykorú kézirat alapján feltételezhető. — Lakodalmi vers.

A mű kéziratának töredéke, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár RMK II 449c jelzet alatt őriz, könyvtárlából került elő. Kiállításából ítélve igen valószínű, hogy az a kinyomtatás alapjául szolgált. Ha csak kéziratként nyújtották volna át az ünnepeltnek, aligha került volna könyvtárlába. A vers két hasábra volt elhelyezve, az első hasárból azonban csak néhány sor utolsó betűi maradtak meg. A második hasáb vége a 28. sorral megszakad.

1397

<Kalendárium és prognosztikon az 1628. esztendőre. Lőcse 1627 Brewer. — 16°>

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1342 !

Szenci Molnár Albert: *Psalterium Ungaricum . . . Catechismus . . . Szárászi Ferentz fordítása*. Lőcse 1627. = App. 130

1398

[1] VRVNC Christvs születése után az MDCXXVIII. esztendőre /melly bissextilis/ való calendarivm /az magyar és déác cisioval egygyüt/, mely az crackai academiában tanéto m. Hertzius Pál Kurzelovien. philosophus és mathematicus doctor irasabul magyarra fordéttatván. — [2] (Praxis astrologica, az az ez MDCXXVIII. esztendő négy részeinec tulaydon-sagirol és ez mi felegünc allat lévő nemelly országoknak követközendő allapattyarol az eghi aspectusokbol valo arányozás.) Papan (1627) Bernard.

A–C D⁴ = [28] fol. – 8° – Init.

RMK I 572 → Estreicher 18 : 135

Naptár és prognosztikon. — A naptár elején az esztendő történeti és naptárszámítási adatai, továbbá jelmagyarázat olvasható. Ezután havonként két-két szembenálló lapon a naptártáblák következnek napokra bontott latin és magyar csízióval. A lapok alján az *Urunk Christus születése után lett dolgok*, vagyis krónika, amely a naptárrész után egész lapokon folytatódik. Az utolsó esemény 1625-höz fűződik. — A prognosztikon, azaz *Praxis astrologica* címe itt nincs önálló lapon, és azt még ajánlás előzi meg, amelyet *galanthai Esterhaz Miklós urunknak . . . Magyarország nádorispánjának, Sopron, Zólyom és Berek vármegyék főispánjának . . . II. Ferdinánd császár Német-, Magyar- és Csehország királyának tiikos tanácsának, Magyarországbán helytartójának* címzett Pápa 1627 szeptember 29-i kelettel szépesvárallyai Bernhard Máté könyvnyomtató. A prognosztikon fejezetei a következők: *A télről — A tavaszról — A nyárról — Az őszről — A Napban és Holdban leendő fogyatkozásokról — A békeességről és hadról — A betegségről és döghalálról — A földi és kertbéli termésekről — Némely országoknak következő állapotáról és szerencséről: Mind a két Lengyelországról, a nemes Magyarországról, Csehországról, Austriáról, Morváról — Sokadalmak.*

A lengyelországi Pawel Hercius (Herka) csillagászati és teológiai művei egyaránt smertek (Estreicher 18 : 135–136).

Cf. 1314 !

Budapest Nat ① ④

1399

FRISOWITZ, Balthasar: Disputatio de nobilitate, id est de nobilitatis virtutibus, immunitatibus, privilegiis et honoribus etc., quam . . . in inclyta academia Argentoratensi praeside viro clarissimo dn. Matthia Berneggero, eloquentiae profess. pub. publici exercitii gratia propugnabit die 9. Iunii author Balthasar Frisowitz N. Vngarus. Argentorati 1627 Reppius.

A–D = [16] fol. – 4° – 1 ill. chalcographica, orn., init.

RMK III 1411

Társadalombölcseleti értekezés magyar verssel. — A rézmetszetes címlapkeretbe foglalva a strassburgi akadémia és előadóterme, valamint a *Virtus* és *Honor* és a négy egyetemi fakultás szimbóluma látható. A címlevél hátlapja a nyomtatvány egyik változatában üres (A-variáns), a másikban *Balthasar Frisowitz* 1627 június 1-én kelt ajánlása olvasható *Viris generosis . . . familiae Frisowitzianae et Cramerianae patris, affinibus, fratribus etc.* (B-variáns). A következő levélen a disputa elnöke, Matthias Bernegger ajánlását *Francisco Listio, libero baroni in Kettsee, Prellenkirchen et Kabold, domino in Somlio et Janoshaza etc.* címezte Strassburg 1627 június 1-i kelettel. Ezután öt latin vers szól Balthasar Frisowitzhoz. A negyedik szerzője *Melchior Schmitz Varalien-sis Scepheus, ss. theol. stud.*, az ötödiké *Sigismundus Huditijs Weterosolio Hungarus*. Ő írta a hatodik verset is, mégpedig magyarul *Nagy becsületben kezdettel, Szegény legény* aláírással (kiadva RMKT XVII/8 305). A *Prooemium* után 55 számozott *thesis* foglalja össze a nemesség mibenlétéről tartott egyetemi vitát. A mű végén még *Corollaria* olvasható három pontba foglalva.

A besztercebányai (a címlapon *N. = Neosoliensis*) származású Balthasar Frisowitz többi műve az Odera menti Frankfurtban jelent meg. Egyébként mind az ő, mind a magyar verset író zólyomi származású Huditijs Zsigmond pályája ismeretlen.

Budapest *Nat* ① (A-var.) ① (B-var.) ②

Corona nuptialis Gabrielis Bethlen cum Catharina Brandenburgica. Bartphae 1628. — Vide 1349

1400

(DRASKOVICH János —) PRÁGAI András [transl.]: Fejedelmeknek serkentő oraia, az az Marcvs Avrelivs csaszarnac eleteröl az hires G v e v a r a i A n t a l t o l . . . irattatot három könyvec, mellyeket . . . deac nyelvre forditot es . . . meg vilagositot W a n c k e l i v s I a n o s , most penig ez Serkentő oranac első és harmadic könyveit . . . Rakoczi Györgynec parancsolattyara magyar nyelven tolmacslotha Pragay Andras szerencsi prédicator. Bartphan 1628 Klösz [jun.].

$(^4 -) () () () () (^4, A^4 - Z^4, Aa^4 - Zz^4, Aaa^4 - Zzz^4, Aaaa^4 - Zzzz^4, Aaaaa^4 - Zzzzz^4, Aaaaaa^4 - Eeeee^4 Fffffff^5 + 1 = [132] + 1055 + [23] \text{ pag.} - 2^\circ - 2 \text{ ins., orn., init.}$

RMK I 566 — Čaplovič 154

Fejedelmi tükör. — A címlapon Magyarország címere. A könyv bevezető részei a következők: (1) *Epistola dedicatoria Pragay Andrástól Szerencs* 1628 október kelettel *Rakoczi György . . . Borsod vármegye főispánjának . . . patrónusának* — (2) *Epigramma in insignia . . . Georgii Rakoczi de Felső Vadász* a szerző nevének feltüntetése nélkül előbb latin, majd magyar nyelvű vers, amelynek kezdete: *Mint a fenn repülő s*

jellegekkel érő nemes keselyű madár — (3) *Epigramma in insignia . . . Susannae Lorañdi de Serke*, ugyancsak előbb latin, majd magyar nyelvű vers, amelynek kezdete: *Sokan hányják ő nemes címereket, a végén P.J.S.P. [!] csinálta áll* — (4) *A keresztyén olvasóhoz intézett előszó, amelyet Pragay Andras a Horologiumnak első és harmadik könyvének fordítója írt* — (5) *Wanckelius Jánosnak ajánló levele 1611 április 13-i kelettel Második Christian herceghez, Szaxoniának . . . fejedelméhez* — (6) *Mikor Alexander Ázsiát meghódította kezdettel rövid anekdota Nagy Sándorról, feltehetően csak az üres hely kitöltésére* — (7) *A királyi koronázatok az érsek ilyen áldással való könyörgést teszen* — (8) *Vankely Jánosnak a kegyes olvasóhoz írt előjáró levele* — (9) *Cuspinianus János, az első Maximilian császárnak életéről írt könyvében kezdettel újabb rövid anekdota, ezúttal Miksa császárról* — (10) *Gvevarai Antalnak . . . Ötödik Carol császárhoz . . . íratott könyv felől való első előjáró beszéde, és a Sokan vannak, kik csak azért akarnak tudni kezdetű vers Bernhardus Th. Garzon. discurs. 101. aláírással* — (11) *Gvevarai Antalnak Ötödik Carol császárhoz . . . második előjáróbeszéde* — (12) *Két magyar nyelvű idézet: Neander Anthologion pag. 381. és Hieronymus Praefat. in comitem* — (13) *A M. Aurelius császárnak életéről, a fejedelmek serkentő órájával együtt való könyvnek summája, melyben a könyvíró mind szándékát, mind írásának rendit megmutatja.*

(14) *A mű maga három részre oszlik: Az első részben a fejedelem arra intettetik, hogy jó keresztyén legyen: a második könyvben a fejedelem arra taníttatik, miképpen viselje magát feleségéhez, gyermekekhez; a harmadik könyvben tanácsul adattatik a fejedelemnek, mint viselje magát és országát mint igazgassa. A három könyv 37, 46 és 60 részre (fejezet) tagozódik, melyben a szerző Marcus Aurelius és költött környezetének fiktív szónoklatai, elmélkedései, levelezése, anekdotái és történetei segítségével oktatja az olvasót a bölcs és igazságos uralkodói magatartásra, az udvari nevelés követelményeire és a fejedelmi erényekre. Az utolsó fejezet végén levő latin vers magyar fordításának az incipitmutatóra utaló első sora: *Pompás királyságra könnyű vágyódni.**

A befejező rész a következők: (15) *Jó tisztartónak tüköre, a Fejedelmek serkentő órájának végén levő német versekből magyar énekekbe csináltatott, amelynek első sora: Nem különben tartom, hogy ha tisztben látom a tudatlan gazdagot* — (16) *Herodotus libro III. címmel történelmi anekdota* — (17) *Ugyanez Tertullianus Apologetico cap. 30. kezdettel* — (18) *Egynéhány rímusból álló énekecske, mely francia nyelvűből deák versekben csináltatott és deák nyelvűre fordítottatott, kezdete: Valaki e könyvet fogod olvasni* — (19) *Spanyol énekből deák nyelven csinált alcaica óda, magyar nyelven ugyanazon alcaica óda nótiájára formáltatott, kezdete: A bölcs poéták ily fabulát írnak* — (20) *Index autorum ex quibus excerptae sententiae* — (21) *A Fejedelmek serkentő órájában való könyveknek részeinek rendi* — (22) *A nyomtatásnak foggyatkozásáról való intés* — A kötet záró kolo fonban Magyarország összetett címere található.

A mű főrészében, a lapszéleken és szöveg között a forrás megjelölésével számtalan idézet, közmondás, epigramma, sírfelirat olvasható, ókori és későbbi forrástól. A verses sorokat Prágai András maga is versben fordította. Legtöbbször idézve latin forrásából az első sort és megnevezve az eredeti szerzőjét is (Apuleius, Claudianus, Guntherus de Pairis, Homerus, Horatius, Juvenalis, Lucanus, Manilius, Martialis, Ovidius, Petrarca, Silius Italicus, Statius stb.). E verses idézetek incipitmutatóra utaló kezdetei a következők: E₁b: *Aki a szép* — F₁b: *Sokan vannak, kik csak* — 3. lap: *E temetés* — 4: *Olyan sokszor* — 7: *Az Istenhez való* — 8: *Sokan igen* — 21: *Sokára* — 31: *Ha ki szerencsésen* — 59: *Az ember* — 67: *Ó mely nagy* — *Aki akar nagy* — *Lehetetlen* — 69: *Mindenben* — 73: *Aki a másét* — 79: *A kevélység gazdagsággal* — 82: *Az eszes* — 91: *Szép dolog kedvezni* — 94: *Szemérmertességnek* — 101: *Mint egy* — 110: *A gonosz lelki-*

ismeret lelki — 119: *Nem tud — Mikor a nagy* — 139: *Aki magas* — 151: *Nehéz* — 158: *Nem igen* — 175: *Miképpen* — 178: *Akinek* — 198: *Minden járadtsága* — 216: *A kevelység megrútít* — 221: *Szélvész* — 222: *Mint a vitéz* — *E szoros* — 239: *Haddal* — 249: *Rútkán* — 263: *Csodáljuk* — 269: *Mikor a jó* — 340: Draskovich János: *Te tudod* — 654: *Míg e földön* — 655: *Midőn Róma* — 661: *Magának* — 677: *A gonosz lelkiismeret magában* — *Bátor szemeit* — 687: *Taplóban* — 701: *A sima* — 707: *Kemény* — 711: *Aki egyszer* — 721: *Míg e nyomorult* — 731: *Mint az* — 737: *Azt* — 741: *Csillagok* — 745: *Az embernek akarata* — 751: *Mit bízol* — 775: *Verejtékkal* — 780: *Sok kinnal* — 782: *Régen az* — 784: *Nem könnyű* — 881: *Rövid életünknek* — 899: *Ez az* — 927: *Nincs nagyobb* — 1040: *Noha nagy* — 1053: *Pompás*. — A mű magyar verseinek, továbbá az (1) és (4) részének szövegkiadása: RMKT XVII/8 9–36, 469–498.

Az első ív második és harmadik levele kétféle szedésben ismeretes. Az egyikben az *Epistola dedicatoria* öt sornyi, öntött dísszel kezdődik A-változat, míg a másikban három sor dísz után Rákóczi György nevének kezdői díszesebb iniciáléval vannak szedve és *Borsod vármegye* után megvan a *főispánjának* szó is (B-változat), ami az A-változatban hiányzik (MKsz 1880: 229, Ráth György → Sztripszky I 1912/119). A kimaradt szó (A-változat) pótlása miatt újra szedték az első ív belső levélpárját (2. és 3. levél), így a *főispánjának* szóval kiegészített variáns (B-változat) a későbbi.

Antonio de Guevara spanyol püspök, V. Károly császár udvari hitszónoka és történetírója e munkájának, a *Libro aureo de Marco Aurelionak* három része közül a másodikát Draskovich János tárnokmester és horvát bán magyarra fordította, és 1610-ben Grazban megjelentette (994). Ennek szövegét vette át e bártfai kiadás is, amint Prágai András ezt *Epistola dedicatoriája* végén meg is írta. (Tévedett azonban, amikor a Draskovich-féle kiadás megjelenése helyéül Prágát jelölte meg.)

Az első és harmadik részt Prágai András fordította le, akit e munkára ura, Rákóczi György borsodi főispán, a későbbi erdélyi fejedelem ösztönzött. A nemeskéri születésű református prédikátor heidelbergi tanulmányai után Sárospatakon, 1624-től pedig mint Rákóczi udvari papja Szerencsen működött. Ura később elkergette. Ezután Göncön, majd Tarcalon lelkészkedett 1636 tavaszán bekövetkezett haláláig.

A turócszentmártoni (Martin) könyvtár és Budapesten az Országos Széchényi Könyvtár a mű címlapjának egy változatát őrzi, amely sokban eltér a mű tényleges címlapjától. Valószínűleg címlapterv vagy próbanyomat céljából készült, majd könyvkötéshez használták fel példányait. Ezen a nyomtatás éve 1627, a címszöveg hosszabb, de nem említi, hogy a kötet csak az első és harmadik „könyvet” tartalmazza, a szerző nevének csak monogramja található. Feltehető, hogy eredetileg a teljes mű magyar fordításának kinyomtatását tervezték, amely a második könyvet is felölelte volna, de utóbb az amúgy is nagy terjedelem miatt, s mivel az Grazban már megjelent (994), lemondtak arról.

Bán Imre röviden jellemezte az eredeti művet, összefoglalta Prágai életútját, ismertette előszavait, részletesen vizsgálta a fordítás prózastílusát és utóéletét (It 1958: 360–373 — Eszmék és stílusok. Bp. 1976, 140–156). Komlovszki Tibor elemezte a mű eszmei tartalmát, verses betéeteinek stílusát összevetette a *Sebes agynak késő sisak* című XVII. századi versciklussal (ItK 1966: 85–105 — franciául: Acta Litteraria 1967: 115–136).

Cf. 994, —

In 38 bibliothecis 58 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref, Univ* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Martin *MS* — Sárospatak *Ref* — Tirgu Mures — etc.

1401

DUCHON, Florianus: *Antithesis veteris et novae ecclesiae ac doctrinae Christo-Lvtheranae et apostolicae ac novae Romanae . . . Bartphae MDCXXVIII* [Klöss jun.].

A–I K² = [38] fol. – 4° – Orn., init.

RMK II 450 — Čaplovič 153

Evangelikus vitairat. — A címlevél után álló ajánlás címezése: *Ad . . . Casparum Ilyeshazi, comitem comitatum Trinchiniensis et Liptoviensis, Arvensis . . . epistola Floriani Duchon Mossovii, pastoris ecclesiae Teutolipchensis, nec non vice-archidiaconi ac senioris contubernii sacerdotalis comitatus Liptoviensis dedicatoria*. Az *Ad lectorem* címzésű előszót a fő rész fejezeteinek tartalomjegyzéke követi. A mű négy *periodus*-ra osztva tárgyalja az üdvösség történetét. Az időrendi tagoláshoz Jézus Krisztus, Nagy Szent Gergely és Luther személye szolgál. A legbővebb, harmadik és negyedik *periodus* tárgyalása alkalmat ad a szerzőnek, hogy evangélikus álláspontját élesen szembeállítsa a katolikusokéval. A kötet végén három rövid megemlékezés Lutherről: *Vitae et mortis doctoris Martini Lutheri vera descriptio* — *Mors Lutheri* — *Est autem vera narratio de obitu sancti Lutheri ista*.

Florianus Duchon 1559-ben született Mosócon. Hazai és külföldi tanulmányai befejeztével mint evangélikus lelkész működött az északi megyékben, utoljára 1621-től Németlipcsén, ahol 1629-ben bekövetkezett haláláig egyben lipctói alesperes is volt.

Berlin *Univ Inst* ① — Budapest *Acad* ① — Budapest *Arch* ① — Budapest *Ev* ②* — Budapest *Nat* ①

1402

(TÁLLYAI Pál): *Historia de venatione divi Maximiliani primi imperatoris-casv quidem initio tristissimo, sed tandem laetissimo sane successu memorabili, Vngaricis rythmis comprehensim concinnata, nec non avgvstae inclytaeqve domvi Austriacae dedicata. Viennae Avstriae MDCXXVIII* Matt, häus Formica.

A⁴ B⁴ C⁵⁺¹ = [13] fol. – 4° – 1 ins., orn., init.

Sztripszky I 1913/120 ← MKsz 1889: 205–206

Magyar nyelvű tudósító históriás ének. — A címlapot a Habsburg uralkodóház sasos egyesített címere díszíti. A második levélen kezdődik *Dedicatoria supplex* címmel a szerző, *Paulus Thaliay* ajánlása hely és évszám nélkül (szövegkiadása: RMKT XVII/8 595). Az ének előtt ez a magyar felirat olvasható: *Historia a felséges boldog emlékeztű első Maximilián császárnak ifjúságában vadászáskor történt közsziklák közé való eséséről és csodálatos kiszabadításáról.* A három részre osztott, 105 versszakból álló ének versei között kiemelt szedéssel a következő szöveg olvasható: *Tirolis in regno prim. Maximus Aemilianus caesar, dum capreas sectatur montibus Oenipontis, sub scopulos cadit altos, eripit unus.* Az ének incipitmutatóra utaló kezdősora: *Tirol tartományában történt dologról.*

Szövegkiadása Komlós Tibortól: RMKT XVII/8 309–320.

Tállyai Pál 1630 körül Bécsben élt, és valószínűleg valamelyik kancelláriában dolgozott. 1628–1633 között sajtókészre lefordította Istvánffy Miklós *Historiarum de rebus Hungaricis libri c.* nagy történeti munkáját. Életének részletes adatai még nincsenek feltárva. Forrása Vinandus Pighius *Hercules prodicius seu principis iuventutis vita et peregrinatio c.* műve, amely először 1587-ben jelent meg Antwerpenben. Bizonyára erre vonatkoznak a *Dedicatoria* e szavai: *latino olim idiomate per fide dignum cosmographum conscriptum.* Tállyai valószínűleg az 1609. évi kölni kiadását használta. Ebből az I. Miksa császár kalandos vadászátát elbeszélő részlet szövegét ld. RMKT XVII/8 593–595. A szerzőről és művéről uo. 589–595, Komlós Tibor.

Budapest Nat phot. — Wien Nat ①

1403

〈Kalendárium és prognosztikon az 1629. esztendőre. Csepreg 1628 Farkas. — 8°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 903 !

1404

ZVONARICS Mihály: Magyar postilla, az az az Szentharomság vasarnaptul fogva koevetkoezendoe vasarnapi evangeliumoknak másodice részben foglaltatot világos és értelmes magyarázattya, mellyet az fő tudos és nevezetes Szent Irás magyarázo doctoroknak és professoroknak írásokbul irt és szerzet éltében az Istenben elnyugot és idvözült Zvonarits Mihaly sarvari praedicator es Dunan innen valo keresztyén ecclesiáknac superintendense, és holta után maradéki kinyomtatattanac . . . Csepregben MDCXXVIII Farkas.

a, A–Z, Aa–Zz, Aaa–Zzz, Aaaa–Ssss = [8] + 687 [recte 695] pag. – 4° – Init.

RMK I 567

Evangelikus postillák. — *A . . . keresztyén olvasóhoz írt intő levélben*, amely Csepregben 1628 július 20-án kelt, a kiadók *Lethenyi István csepreghi prédikátor*, *Zvonarits István cenki prédikátor* és *Zvonarits György Batthyáni Ádámnak udvari szolgája* beszámolnak arról, hogy az első kötet (1380) árusításából nem jött be akkora összeg, mint amekkorát reméltek, és ezért a második kötet kiadása csak a jötevek és saját maguk anyagi áldozatával vált lehetségessé. — Ezután egy vers: *Prophonesis et paraenesis ad ministros ecclesiarum Hungaricorum Augustanae Confessionis addictos . . . per Stephanum Lethenyeinum* valamint a *Predikáció előtt való . . .* és a *Predikáció után való imádság* vezeti be a kötetet.

A prédikációk a Szentháromság vasárnaptól kezdve adventig magyarázzák a vasárnapokra rendelt evangéliumi szakaszokat. A vasárnapokon kívüli ünnepnap e kötetben nem szerepel. A prédikációk felépítése ugyanaz, mint az első kötetben (1380).

Cf. 1380, —

In 8 bibliothecis 11 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Univ* — Cluj-Napoca *Univ* — etc.

1405

[1] UY ES O kalendarium Christus urunk születése után 1629. esztendőre, rend szerint az napoknak számlalasarol es egyeb választásokrol H a n c k e n B á l i n t által irattatott. — [2] [Prognosztikon.] Debreczenben [1628] Rheda Peter.

A⁸-D⁸? = [32?] fol. — 16° — 2 ins.

OSzKÉvk 1960: 175–176

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A címlapot Magyarország címere díszíti. Beosztása az 1603-ra nyomtatott naptáréhoz (885) hasonló. A naptárvers januári incipitje: *Lakjál, egyél jumbor, utána jól is aludjál*. A naptárrészből az első íven kívül csak négy további levél maradt fenn. Ezek közül kettő (B₁ és B₂) a július 19-től szeptember 18-ig terjedő részt, a másik kettő (B₇ és B₈) pedig a naptárrész végén álló vásárjegyzék második felét, és Debrecen húsvéti bárányt ábrázoló fametszetes címerét tartalmazza *Mint a bárány megnémul a nyíró előtt* felirattal. Feltehetően a kalendarium prognosztikon részéből való az a négy-négy levélnyi töredék is a „C” és a „D”-ívből, amelyet az első ívvel együtt a pápai református könyvtár őriz. Ebben a következő fejezetek címe maradt meg: *A tavaszról — A nyárról — A földi gyümölcsökről — Egynehány országnak és tartománynak állapotjáról: Felső-Magyarországról és Morváról — Alsó-Magyarországról és Ausztriáról*.

Cf. 885 !

Budapest *Nat* ④ + phot. suppl. — Pápa *Ref* ④

1406

ALVINCI Péter—CZEGLÉDI János: Nehai felseges Bathori Gabornak, Erdely Orszaganak feiedelmenek, szekelyek ispannyanak, Magyar ország részeinek vranak tizen öt esztendőkel egy holnap s hat nap hean ez elöt árultato szolgaitul öldökeltetet es mind ennyi ideigh föld szinen hagyatot testenek el takarításakor az Bathori templomban, anno 1628. 21. Sept. Alvinci Peter cassai es Cegledi Ianos ecsedi praedikátorok által töt intesek. Albae Ivliae (1628) [typ. principis] E[ffmurd]t Lignicensis.

A-E F² = [22] fol. - 4° - Orn., init.

RMK I 569

Gyászbeszédék. — A címlevél után *Petrus P. Alvinci* latin nyelvű ajánlása kezdődik *Ad serenissimum principem*, Kassa 1628 szeptember 30-i kelettel. Ezt egy *Epigramma ad . . . auctores* követi *Casparis Boithy* aláírással. Az első gyászbeszédet *Elöljárószó* vezeti be, majd szerzője, Alvinci Péter a következő bibliai idézethez fűzi mondani-valóját: *Ne gloriaris in crastinum, ignorans quid super ventura pariat dies* (Proverb. 27,1). Beszéde után a Báthori-család érdemeit méltatja, de Báthori Gábor tetteinek méltatását tapintatosan elkerüli. — A második *prédikáció*, melyet tett Cegledi János *ecsedli prédikátor* a Biblia közismert szavait magyarázza: *Vanitas vanitatis et omnia vanitas* (Eccl. 1,2). A szöveget széljegyzetek kísérik, amelyek többnyire az idézetek bibliai helyeit, valamint antik és keresztény frók műveit jelölik meg.

Báthori Gábor erdélyi fejedelem uralma minden oldalról elégedetlenséget váltott ki. Amikor a törököknek való kedvezéssel akarta megmenteni méltóságát, hajdúi 1613 október 27-én Nagyváradon meggyilkolták. Tetemét szertartás nélkül a nyírbátori templom sekrestyéjében helyezték el, és csak tizenöt év múlva rendelte el Bethlen Gábor fejedelem az ünnepélyes temetést.

A gyászbeszédék kinyomtatása valószínűleg még a temetés és az ajánlás keltének évében, 1628-ban megtörtént.

E nyomtatványt Weszprémi István már 1787-ben részletesen leírta (*Medic. Biogr.* III 72–75). Szabó Károly azonban csak Németh János (*Memoria typographiarum . . . Hungariae*. Pest 1818, 35) nyomán tudott a műről (RMK I 569). Futó György példány alapján írta le, és e beszédék szerkezetét és tartalmát is ismertette (*Egyetemi közti tudományos diákköri vita* Debrecen 1977 november 24–25. Szerkesztette Bitskey István, Gomba Szabolcsné, Varga Pál. Debrecen 1978, 66–73).

Jakob Effmurd nyomdász neve ekkor tűnik fel először a gyulafehérvári nyomtatványokon, és 1634-ig szerepel. A kiadványok színvonala és száma észrevehetően emelkedik. Effmurd egyben könyvkötőmester is volt. Munkásságát Ecsedy Judit részletesen vizsgálta (*OSzKÉvk* 1974–1975 : 353–360).

Braşov *Ev* ① — Budapest *Nat* phot.

1407

(ARTICVLI dominorvm regnicolarvm trivm nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum comitijs in civitate Albae-Iuliae, ad diem nonum mensis Aprilis anni Domini 1628. indictis celebratis conclusi.) [Gyulafehérvár] (1628) [typ. principis].

A⁴ = [4] fol. – 2° – Init.

Sztripszky I 1914/121 ← MKsz 1895 : 257

Erdélyi országgyűlési törvénycikkek magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül Bethlen Gábor erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. Ezt követi magyar nyelven az 1628 április 9 és május 5 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés tíz artikulusba foglalt határozatainak szövege. A végén latin nyelvű záradék 1628 május 5-i kelettel.

A kiadvány a betűtípusok tanúsága szerint a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában készült (MKsz 1968 : 206, Fazakas József).

Szövegkiadás : ErdOgyEml VIII 481–486.

Cf. 1005 !

Budapest *Nat* ①

1408

»MAKSAI ŐSE Péter: Disputatio de iustificatione hominis peccatoris coram Deo. [Albae Iuliae] 1628 [typ. principis].«

Református vallási tanítás. — Erről a ma egyetlen példányban sem ismert műről Bod Péter a következőképpen ír: Maksai Őse Péter Belgyiomban való tanulása után a fejérvári kollégiumban tanított a Sz. Írást s theológiát, az holott 1628-dik eszt. adott ki jeles Disputatiot De justificatione hominis peccatoris coram Deo (Athenas 355). Horányi Elek (Memoria Hungarorum II. Viennae 1776, 543) majd Szinnyei József (VIII, 441) megokolás nélkül a mű kiadását 1627-re tették.

Maksai Őse Péter 1622–1629 között az Odera-menti Frankfurtban, Franekerben, Cambridgeben, Bázelen és Leydenben végezte tanulmányait; közben 1627 táján a gyulafehérvári kollégiumban tanított. Életről és munkásságáról Gál István írt (ItK 1976 : 223–237).

1409

⟨Jakobeus, Jakub⟩: *Dianoia* . . . Kassa 1628 Schultz.⟩

Čaplovič 526

XVII. századi adat alapján feltételezhető. — Alkalmi vers(ek).

E példányból nem ismert nyomtatvány emlékét e szerző 1628 december 17-i levele őrizte meg. Ebben arról írt, hogy az új év alkalmából *Dianoia* címen művet ajánlott Kassa város előjáróinak (Történelmi Tár 1885: 175–176, Pettkó Béla — Minárik, Josef: Jakub Jakubeus. Bratislava 1963, 89–91). A levélből nem tűnik ki, hogy nyomtatásban megjelent műről van-e szó, de az mégis feltételezhető, minthogy a szerzőnek több más műve (1389, 1472) éppen ezekben az években jelent meg Kassán. Miután a szerzőnek *Dianoia nativitatis Johannis Baptistae* címmel 1619-ben Prágában megjelent egy kiadványa (Knihopis 3460), nem zárható ki, hogy az 1628. évi említés erre a korábbi művére vonatkozik.

1410

⟨Kalendárium és prognosztikon az 1629. esztendőre. Kassa 1628 Schultz. — 16°⟩

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 997 !

Rajcsányi Joannes: *Opusculum de vera et falsa fidei regula. Cassoviae 1628.* = App. 131

1411

SERPILIUS, Joannes — PRAETORIUS, David Z.: *In festivitate nuptialium . . . Andreae Mariasi de Markvsfalva sponsi et . . . Ivdithae Korlath . . . Georgii Pap, p.m. relictæ viduæ, sponsæ ad 27 Junij anni 1628 Cassoviae celebran. observantiæ contestan. ergo gratulantur. Cassoviae 1628 Schultz.* [1] fol. — 360 × 272 mm. — Init.

Sztripszky II 2515/63 ← MKsz 1906 : 131 — Čaplovič 527

Lakodalmi köszöntő vers. — Az egyleveles nyomtatványon a címsorok alatt két-hasábba szedett versek Máriássy Andrást és Korláth Juditot köszöntik 1628 június 27-én Kassán tartott esküvőjük alkalmával. Az elsőnek, amely egy német közmondással kezdődik, *Johannes Serpilius, eccl. Caismarcen. pastor*, a másodiknak pedig *m. David Z. Praetorius, sch. Caism. r.* a szerzője.

A szepesi születésű Joannes Serpilius németországi tanulmányai után szülőföldjének több helységében működött, 1624-től Késmárkon volt főlelkész, majd később esperes. A késmárki születésű David Praetorius rostocki tanulmányait követően szülővárosának iskolájában tanított évtizedeken át.

Budapest *Arch* ① — Budapest *Nat* phot.

1412

SCHULTZ, Daniel: *Apotheca sacra psalmorum* 606. Das ist geistliche Apotheck mit wolrichenden Kreutern, Wurtsel- vnd Saa(m)-Materien, alß 606 schönen Psalmen vnnd Liedern angefüllet, . . . zum Theyl von dem . . . Herrn D. M. Luth., zum Theyl von andern gottseligen Lehrern vnd geistreichen Personen gemacht . . . Zusammengetragen, gedruckt vnd verlegt durch Daniel Schultz. Caschaw 1628 Schultz.

); ([A] B–Z, Aa–Zz, Aaa–Lll + ? = [16] + 928 + [16 + ?] pag. – 8° – Mult. ill., orn., init.

RMK II 451 — MKsz 1930 : 305 — Čaplovič 528

Evangélikus énekeskönyv. — A címlevél hátlapján öt bibliai idézet szerepel a zsoltár-éneklelésről. *Daniel Schultz* ajánlását *Servatio Zipsern von Bartpfeld, Bürgern und Hündelsmann zu Crackau im Königreich Polen* címezte Caschaw 1628 július 23-i kelettel. Ezt *Vorrede* követi, melyet *Joachim Reich* írt. Az egyetlen ismert példányban a mű főrésze csonka: hiányzik az „A”-ív, a B₁ és B₈ levél, a kötet végén található *Register* pedig az „O” betűs kezdetű énekek címei közben megszakad.

A többnyire német nyelvű zsoltár- és énekszövegek és latin nyelvű himnuszok téma szerint különülnek el: az egyházi év ünnepeire szóló, majd a katekizmust összefoglaló énekeket a keresztyén életéről, egyházzal, halálról, feltámadásról szóló alkalmi énekek követik. Végül litániaszövegek, ótestamentumi történetek zárják a kiadvány fő részét. Az egyes csoportok után egy-egy *Gebet* olvasható. Az énekszövegeket fametszetek illusztrálják. A kötet a betűrendbe szedett kezdősorok mutatójával zárul. — Az ívek jelzésére 24 betűt használtak, amennyiben „W” és „Ww” ívvel is van.

Budapest *Nat* ②*

1413

⟨Almanach auf das Jahr 1629. Leutschau 1628 Brewer. — 16°⟩

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1370 !

1414

B(ATIZI) A(ndrás): [Zsuzsanna asszonynak históriája.] Szep rövid historia, mikeppen Svsanna a ket ven biraktol hamissan el arvltatvan halakra itiltetet, es miképpen az Ur Isten, látván ártatlanságát, Daniel propheta által meg szabadította. Énekben irattatot B. A. átal 1541 esztendőben. (Löcsen 1628) [Brewer].

A⁴ = [4] fol. – 4° – Orn., init.

RMK I 570 – Čaplovič 776

Verses bibliai história. — A nyomtatvány címlap nélkül készült. Zsuzsanna bibliai történetét beszéli el Dániel próféta könyvének 13. fejezete alapján. Az incipitmutatóra utaló kezdőszavai: *Daniel ezt írja, minden meghallgassa.*

Szövegkiadás: ld. incipitmutató.

Az utolsó versszak szerint a *Bibliából fordítá magyarrá a Batizi András ó betegségében ezerötyszáznegyven és egy esztendőben.* E bibliai história, amelyet először 1554–55 körül a Hofgreff-énekeskönyvben (108(21)) nyomtattak ki, most önálló kiadványként is megjelent.

Cf. 108(21); —

Budapest Acad ② — Budapest Nat phot.

1415

DUCHON, Joannes: Fructus aestivi semestris, hoc est orationes menologicae mensium qualitates, temperiem, gesta, festa . . . explicantes . . . Ecclesiae praesides . . . camerae proceres . . . cvriae senatores ad d. 3 Octobr. an. MDCXXVIII . . . invitat Johannes Dvchon, p. l. c. sch. rector Neosol. Levtschoviae MDCXXVIII Brewer.

[1] fol. – 390 × 255 mm

Sztripszky II 2516/64 ← MKsz 1892/93: 230 — Čaplovič 777

Iskoladráma műsora és meghívója. — Az egyleveles nyomtatvány, amelynek csak egyik lapjára nyomtattak, húsz számozott pontban felsorolja a nyárról tartandó iskolai előadás számait és az előadókat. A cím szerint a színjáték a nyári félévről, vagyis az április–szeptember hónapokról szól. Három-három előadás foglalkozik minden hónappal, annak jelentőségével vagy nevezetesebb ünnepével. Egy bevezető és befejező előadás egészíti ki a tervezett műsort. A megjelölt előadók a következők: *Mich.*

Johannes Moslener, Martinus Andreades Ponicens, comes Michael Thvrzo de Bethlenfalva, Christianus Marthivs Posonien., Georgius Sectoris, Theodorus Pinnerivs, Johannes Stephanides, Johann. Kempivs Saxo, Michael Tschösi, Daniel Remenivs, Caspar Dreslervs Transyl., A. Stephanus Mariási de Markusfalva, Andreas Rosnavervs, Matthaeus Schvlclivs[!] — Dialogum theologicum de invocatione sanctorum recitabunt Matthias Moslener, Paulus Faschang, Caspar Liechtenberger — Michapl Ivdx T. — Georgius Marci — Johannes Hankocivs, Johannes Molczanvs, Jacob Pinnerivs. — Ad hac orationes cum voluptate audiendas az egyház, a kamara és a kúria vezetőit, tisztségviselőit 1628 október 3-ra meghívja Johannes Duchon, p.l.c.sch. rector Neosol., vagyis a besztercebányai iskola rektora.

Joannes Duchon a Turóc megyei Mosócson született, 1622-től Wittenbergben tanult 1624-ben Rostockban és Wittenbergben is megjelent egy-egy vizsgaértekezése (RMK III 1364, 1367). Amikor 1627-ben a besztercebányai iskola rektora lett, saját maga írt párbeszédes előadásokat. Őt művét az 1627 és 1636 közötti években az őszi és téli hónapokban adták elő tanítványai. Három darab műsoros meghívója (1415, 1506, 1621) nyomtatásban is megjelent (vö. Milena Cesnaková-Michalcová: Kapitály z dejín slovenského divadla. Bratislava 1967, 70–72).

Budapest *Nat* phot. — Kremnica *Ev* ①

1416

K(ÁKONYI) P(éter): [Astiages és Cyrus históriája.] Igen szep historia Cirvs kiralyrol, mikeppen akarta el veszteni Astiages kiraly, . . . és fel nevedkven miképpen állot bosszút az Astiagesen. Énekben irattatot K.P. által. (Leutschoviae 1628) [Brewer].

A⁴ B² = [6] fol. – 4° – Orn., init.

RMK I 571 — Čaplovič 779

Antik történeti tárgyú verses história. — A kiadvány címlap nélkül készült. Tartalma és beosztása megegyezik az 1574. évi debreceni kiadásával (341). A két kiadás szövegében csak néhány helyen van egy-két szó vagy betű eltérés. Az incipitmutatóra utaló kezdősora: *Hatalmas urakról nektek emlékezem.*

Szövegkiadás: ld. incipitmutató.

Cf. 341; —

Budapest *Acad* ②* — Budapest *Nat* phot. (Cluj) — Cluj-Napoca *Univ* ①

1417

[1] KAL[END]ARIVM Christ[us] urvnk születése után 1629. esztendőre. Nagy szorgalmatossággal irattatot d. Herlicivs David által. — [2] (Kis practica, az az a csillagok forgásának jedzésiből némely kiváltkép-

pen való dolgokra néző rövid iövendölés ez ielen esztendőre, mely Christus vrvnk születése után 1629. Figyelmetessen irattatot, és Silesia mellett lévő szomszéd országokra és tartományokra alkalmaztatot d. Herlicivs David és Hancen Balint által). Löcsen [1628] Brewer.

A⁸-F⁸ = [48] fol. - 16° - 1 ins.

MKsz 1929 : 215 - Čaplovič 778

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A címlapon Magyarország címere látható. A bevezető részek és a naptártáblák beosztása megegyezik az 1626. esztendőre készült löcsei kalendáriumával (1342). A hónapvers januári szakasza nem maradt fenn, a februári kezdete: *Óvjad magad most hidegtől.* A naptárrész végén a *Sokadalmak*, azaz a vásárok havonkénti felsorolása következik. — A prognosztikonnak önálló címlapja van. Hátlapján *Az ünnepeknek egymás után való feljegyzése . . .* olvasható.¹ A fejezet-címek a következők: *Ez 1629. esztendő négy részeinek vagy quartalinak ideiről: I. A télről — II. A kikeletről — III. A nyárról — IV. Az őszeletről — V. Az eklipszisekről — VI. Háborúságokról és hadakról — VII. Betegségekről — VIII. Földi és fái gyümölcsökről — IX. A bányái dolgokról — Némely országokról és tartományokról — X. Felső-magyarországról és Morváról — XI. Alsómagyar- és Bécsországról — XII. Csehországról — XIII. Kis-Lengyelországról és Felső-Silesiáról — XIV. Alsó-Silesiáról — E földi conjunctiók és oppositiók felől való ítélet — Az embereknek a 7. qualitas szerint való állapotjukról.* E két utolsó fejezet asztrológiai fejtegetéseket tartalmaz. A VI. fejezetbe (C₈a lap) egy négysoros magyar vers van szöve *Mutasd meg Krisztus erődét kezdettel.* — A könyv utolsó része *Rövid krónika Krisztus urunk születése után*, amely 1627. év közben megszakad, mivel a naptár egyetlen ismert példányából az utolsó levél hiányzik.

Cf. 1342 !

Budapest Nat ②*

1418

[MAGYAR Aesopus, az az Aesopusnak egész élete és fabulái. Löcsén 1625–1632 Brewer.]

»A-L, A-L = [88] fol. - 4° - Mult. ill.†

Sztripszky I 2176/382 ← MKsz 1886 : 91–98 — Čaplovič 1648

Tanulságos mesék gyűjteménye. — Széll Farkasnak e kiadásból saját példánya volt. Lefrása szerint szövege megegyezett az 1673. és 1687. évi löcsei kiadások (RMK I 1155, 1363) szövegével, de a fabulákat itt 32 kép illusztrálta, míg a későbbi kiadásokban csak Aesopus életrajzánál vannak képek. Amint a Széll Farkas által közölt egy lapnyi hasonmás (MKsz 1886 : 92) alapján megállapítható, az Aesopus életrajz fordítása

nem azonos Pesti Gábor fordításával (17). Heltai Gáspár csak a meséket fordította (219), ezzel azonban csak akkor lehet összevetni, ha a példány ismét előkerül. Esetleg a későbbi lőcsei kiadások szövegéből (RMK I 1155, 1363) lehet visszakövetkeztetni.

Széll Farkas csonka példánya alapján megállapította, hogy betűi ugyanazok, mint az 1627-ben Lőcsén nyomtatott Nagy Sándor históriáé (1395), de még kevésbé kopottak (MKsz 1886 : 93). Pavercsik Ilona a Széll által közzétett egy lapnyi hasonmáson látható körzet, illusztráció és betűtípusok alapján megerősítette a lőcsei eredetet, és megállapította, hogy a betűk az 1625 és 1632 közötti nyomtatást igazolják (szóbeli közlése). A lőcsei betűk ebben az időben mind kissé kopottak, úgy hogy azok a pontosabb idő-meghatározáshoz nem adhatnak támpontot. 1614–1622-ben Joannes Festus Kassán használt ilyen betűket, ámde a hasonmáson látható illusztráció (ugyanaz megtalálható: RMK I 848 és I 1155) és kurzív *D*-fvjel csak a Brewer-nyomtatványokban lelhető fel.

Cf. 17; —, →

Olim : Budapest, Széll Farkas

1419

SAMARJAI János: [1] Magyar harmonia, az az Augustana és az Helvetica Confessio articvlvssinac egygyező értelme, mellyet Samaraeus Janos superatendens ilyen ockal rendölt össze, hogy az articulusokban fundamentomos ellenkőzés nem lévén az két confessiot követő atyafiak is az szeretet által egygyesec legyenec. — [2] Ez mellé Paraeus David d. Irenicumjából XVIII ragalmas articulusokra való feleletek és az egygyesegre kétféle indito okok adattanac. Papan 1628 Bernard.

?, (;), A–Z, a–k $1^{k+1} = [16] + 274$ pag. – 4° – Init.

RMK I 573

Református békéltető vitairat. — A címlevél hátán két bibliai idézet olvasható. Az ajánlást *Samarijai János, halászi prédikátor* címezte Szegedi Gáspár . . . kedves házastársának, *Eczi Orsolya asszonynak* 1628 január 25-i kelettel. Ezután előszóként *A keresztyén olvasónak írott levél* következik. Táblája a hitnek ágazatainak . . . az Augustana Confessioban és Táblája a Helvetiai Confessionnak valamint Paraeus könyvéből vétetett rövid feleletek mutatója a könyv használatának könnyítését szolgálja.

A következő részekre oszlik: *A hitnek fő ágazatai, melyek ilyen renddel vannak az Augustana Confessioban*. Itt az Ágostai Hitvallás rendjében haladva közli mindkét confessio megfelelő szövegének magyar fordítását, majd igyekszik azoknak tanítását egyeztetni és békíteni. E rész fejezetei a következők (vö. a mutatót a könyv elején): *Az Istenről — Az eredendő bűnről — A Krisztusról — A megigazulásról — Az egyházi szolgálatról — A hitnek gyümölcseiről — Az anyaszentegyházról — A gonosz egyházi szolgákról — A keresztségről — Az Úr vacsorájáról — A gyónásról — A poenitenciáról — A szakramentumoknak hasznáról — Az egyházi rendről — Az egyházi rendtartásokról — A fejedelemségről — Az utolsó útletről — A szabad akaratról — A bűnnek okáról — A jó-*

cselekedetekről és a megigazító hitről — *A szenteknek tiszteletéről*. E fejezetekről a mutatóban megjegyzi, hogy Mindezekben az *Augustana Confessió*val teljességgel egyez a *Helvetiai Confessio*, s ezután következik *Az Istennek imádásáról és tiszteletéről* szóló fejezet, amely a mutatóban nem szerepel. A következő összefoglaló cím: *A pápisták levő gonosz szokásoknak megváltoztatásokról írott artikulusok az Augustana Confessióban*. Ennek fejezetei: *Az Úr vacsorájában levő mindkét személyről — A papoknak házasságáról — A miséről — A vallástételről vagy a gyónásról — Az étkeknek különbségéről — A barátoknak fogadástételéről — Az egyházi hatalomról* — Mindezt kiegészítik *A Helvetiai Confessionnak hátramaradott részei, melyekhez hasonló artikulusok nincsenek az Augustana Confessióban*.

Az ágostai és a helvét hitvallás artikulusainak ismertetése után kezdődik a könyv második része a következő címmel: *Doctor Pareusnak Ireneicum nevű könyvének huszonnyolcadik részéből vettettetett tizennyolc rágalmazásokra való feleletei*. A református szerző az evangélikusok ellen felhozott tizennyolc vádra tizennyolc fejezetben ad választ, majd felsorolja a békéltető okokat, s ennek kapcsán az utolsó két fejezet két korábbi megegyezés szövegét közli: *Az evangélikusok egyezségének formája, mely Lutherus és Zuinglius között lett Marpurgumban anno 1529 — A wittenbergi egyezségnek formája, mely 1537. esztendőben lett Luther Márton és a helvetiai városokban levő evangélikusok között*.

Samarjai János 1609-ben beiratkozott a heidelbergi egyetemre. Hazatérve előbb Nagyszombatban volt iskolamester, majd 1613-ban Nagymegyeren, 1615-ben Halászáiban református lelkész, 1622-ben a samarjai egyházkerület püspökévé választotta. 1652-ben, 67 éves korában halt meg. A két protestáns felekezet közötti békéltető törekvései eredménytelenek maradtak.

David Pareus *Ireneicum, sive de unione et synodo evangelicorum concilianda, votivus paci ecclesiae et desideriiis pacificorum dicatus* című műve 1614-ben jelent meg Heidelbergben.

Samarjai könyvére evangélikus részről Lethenyi István 1633-ban válaszolt *A kálvinistáknak magyar harmoniájának . . . meghamisítása (1560)* című művében. Ld. még: Kathona Géza: Samarjai János gyakorlati theológiája, Debrecen 1939 — *Studia et acta* II 22–23, Tóth Endre.

Cf. —, 1560

In 18 bibliothecis 23 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref, Univ* — Cluj-Napoca *Univ* — Debrecen *Ref* — Sárospatak *Ref* — etc.

1420

[1] VRUNK Christvs születése után az MDCXXIX. esztendőre valo calendarivm /az magyar és deák cisioval eggyüt/, melly az crackai académiában tanéto m. A l e x a n d e r M i l e u s Rokitnen. philosophus és mathematicus d. irasabul magyarra fordéttatván. — [2] (Praxis astrologica, az az ez MDCXXIX. esztendeo négy részeinek tulaydonságiról és ez mi felegünk

allat lévő némelly országoknak következendő allapattyáról az eghi aspectusokból való arányozás.) Papan (1628) Bernhard.

A³-C³D⁴ = [28] fol. - 8° - Init.

RMK I 585 → Estreicher 22 : 387

Naptár és prognosztikon. — Szerkezete és beosztása megegyezik az *előző* évre kiadott naptárával (1398). A krónika szövege azonos, és itt is az 1625. év eseményével zárul. A *Praxis astrologica* előtt az ajánlást Zychi Pál úrnak . . . királynak vezprimi végházának főkapitányának és Győr várában és ahhoz tartozandó végházaknak vicegenerális kapitányának címezte Szepes-Várallyai Bernhard Máté könyvnyomató Pápa 1628 szeptember 29-i kelettel. A prognosztikon fejezetei a következők: *A télről — A tavaszról — A nyárról — Az őszele — A Napnak és Holdnak fogyatkozásáról — A békességről és hadakról — Az embereknek és egyéb állatoknak megdöglött egéről — A földi és kertbeli termésekről — Némely országoknak következő állapotjáról és szerencsájéről: Mind a két Lengyelországról, a nemes Magyarországról, Csehországról, Austriáról — Sokadalmak.*

Cf. 1314 !

Budapest Nat ②* (Csorna)

Komenský, Jan Amos: Trawren über Trawren vnd Trost über Trost. Presburg 1628. = App. 132

1421

AZ EVANGELIOMOK es epistolak, mellyeket esztendő-által olvastat az anyaszentegyház vasárnapokon és az innepeken, a kalendariummal és karácsonyi s husvétii enekkel . . . Baranyai Peter győri kanonok és pápai esperest költségével. [Transl. et ed. K á l d i G y ö r g y.] Bechben MDCXXIX Rictius.

);⁽¹¹⁾ A-L M¹⁰⁺² = [22] + 184 [recte 284] pag. - 12°

RMK I 575

Katolikus perikopáskönyv. — A bevezetés *A nyomtató a keresztyén olvasónak felirattal* a címlével hátlapján kezdődik. Ezt követi *A változó ünnepek táblája az 1630-1656. évekre és a kalendarium.* A főrész első felében advent első vasárnapjától kezdődően a vasárnapokra és főünnepekre szóló, a második felében pedig a szentek ünnepeire való epistolák és evangéliumi szakaszok találhatók. A függelékekben az incipitmutatóra utaló kezdőszavak szerint a következő énekek vannak: *Urunk születéséről való énekek, melyeket prédikáció előtt és prédikáció után énekelhetni.* 173. lap: *Dicséretes a gyermek — 274: Hálát adjunk — Gyermek születék Betlehemben, kin — 276: Nagy örömnep — 278: E nap nekünk — 280: Úrnak nagy — Az új esztendő éneke: 281: Nekünk születék*

menyzei király, Szűz — Húsvéti ének. 282: Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, és ... Kyrie — 283: Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, és ... Űristen — 284: Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, kyrie.

A perikopák szövege Káldi Györgynek 1626-ban Bécsben megjelent bibliafordításából való (1352). A *Szent Bibliának* a váci Egyházmegyei Könyvtárban kötéstáblából előkerült néhány korrektúra-lapja alapján az is megállapítható, hogy a perikopás könyvet maga Káldi szerkesztette. Ehhez ugyanis nem készített új kéziratot, hanem bibliafordítása próbalevonatának megfelelő lapjaira jelölte ki az egyes részek címét, bevezető szavait és az újrasedendő szövegrészeket Michael Rickhes bécsi nyomdász számára, aki három évvel korábban még Matthäus Formica mellett a *Szent Biblia* nyomtatásán is dolgozott (MKsz 1956: 53, Holl Béla).

Az ismert példányokban a címlap külön van beragasztva és az első füzet (a hajtogatás szerint is) 10 leveles. A levelek ívjelzése azonban hibás: a címleveglet követő levél):(2, a következő jelzetlen, a harmadikon a jelzés mellett nincsen szám, majd a):(4 jelzésű levéltől a többi sorrendben következik. E rendellenesség oka feltehetően az, hogy a nyomdász a maga bevezetését utólag illesztette a kész szedés elejére, és ezért a címlapnak már nem jutott hely. Annak viszont semmi nyoma sem látszik, hogy az ismert példányokban az első ív végéről egy — esetleg üresen hagyott — levél hiányoznék.

Csaknem fél évszázad múlva, valószínűleg 1686-ban, e könyvet újra kiadták, mégpedig úgy, hogy a címlapot és a bevezető részeket felőlelő első ívet újra szedték, a fő-részhez pedig a fent leírt 1629. évi kiadás raktáron maradt íveit használták fel, amit annak teljesen változatlan szedése bizonyított. A címlap szövege az új szedésben is teljesen megegyezik a korábbival, még az évszámon és a nyomdász nevén sem változtattak. A bevezető részek szövege is az 1629. évi kiadást követi, *A változó ünnepek táblája* azonban 1687–1709. évekre szól, és ezért valószínű, hogy 1686-ban készült az új kiadás. Példány az Országos Széchényi Könyvtárban RMK I 1359a jelzet alatt található.

Cf. 926, 1102, 1145, 1151, 1152, —, —

Budapest Acad ① — Budapest Nat ① — Budapest Univ ① — Kremnica MS ② — Martin MS ②

1422

[HAJNAL Mátyás]: Az Jesus szivet szerető sziveknek aytatossagara szives kepekkel ki formaltatott és azokról való elmélkedésekkel és imadságokkal megh magyaráztatott könyvechke . . . Vannak az vege fele egynehány régi és áétatos embereknek deákból magyar nyelvre fordított hymnusok, melyeknek táblája és rendi ez könyvechkének végén találtatik. Béchben MDCXXIX Rickhes.

a^a b^a, A-N [O ?] = [32] + 206 + [18 ?] pag. — 8° — Mult. ill. chalcographicae, 3 ins., orn., init.

RMK I 576 — Holl: Ferenczffy 197

Katolikus elmélkedések és énekek. — A címlevél után *Dedicatoria*, amelyet Bécsben 1629 január 1-én *Ferenczy Lőrinc* királyi titkár írt *Bedeghi Nyári Krisztina asszonynak* ... *Galánthay Eszterhasi Miklós* ... *magyarországi palatinus* ... *hitves társának*. A végén Ferenczy nemesi címerének rézmetszetű képe látható. Ezt követi a magát meg nem nevező szerzőnek ugyancsak Nyáry Krisztinának címzett és Kismartonban 1628 december 8-án kelt *Dedicatoriaja, avagy ajánló levele*, amelyben a könyv keletkezésének indítékait és tanulságát mondja el. A harmadik bevezető fejezet *A keresztény olvasóhoz előljáró beszéd*. A főrészt előtt külön lapon Magyarország címerének rézmetszetű képe látható *Arma et insignia regni Hungariae* aláírással és 1629. évszámmal.

A mű főrésze 18 képhez fűzött elmélkedéssorozatot tartalmaz. Az egyes elmélkedések három-három *Pontból* és a hozzájuk csatlakozó *Könyörgésből* állanak. Az első kép felett ez olvasható: *Cor Jesu amanti sacrum*; ez a sorozat címképe. A többi 17 felirat nélküli kép alatt egy-egy hatsoros vers olvasható: Az embléma-versek incipitmutatóra utaló kezdősora: *Csalárd világ nagy színt mutat*. Ezek végén záródíszként a magyar címer fametszetű képe látható, majd az *Ájtatos elmélkedés a mennyei Jeruzsálemről* és ennek toldalékként Damiani Szent Péter *A mennyei boldogságról* szóló himnuszának fordítása zárja a főrészt. A himnusz kezdősora a 134. lapon: *Az örökké élő kutat száraz szív szomjúhozza*. Ezután a függelékben új címlappal *Következnek az istenes és ájtatos himnuszok*, amelyeknek incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők: 141. lap: Hajnal Mátyás: *Jézus édes* — 150: Hajnal Mátyás: *Minden napon* — 163: Hajnal Mátyás: *Ember, Isten* — 171: *Atyának bölcsesége, bizony* — 173: Hajnal Mátyás: *Álla* — 177: Hajnal Mátyás: *Az a* — 181: Hajnal Mátyás: *Dicsérd Sion* — 185: Hajnal Mátyás: *Zengjed* — 188: *Mit bízik* — 191: Balassi Bálint: *Bocsásd meg* — 196: Vásárhelyi András: *Angyaloknak* — 199: *Hajnali* — 202: Kanizsai Pálfi János: *Dicsőült* — 204: *Teremtett* — [...].

A verses részek szövegkiadásáról ld. az incipitmutatót. A bevezető részek szövege: RMKT XVII/7 477–480.

A mű ma ismert példányai közül a legteljesebb az N₇ levélen a 206. lappal megskad. Az 1642-ben Pozsonyban megjelent és a szerző által fordításában, stílusában átdolgozott második kiadásban (RMK I 730) az itt csonkán levő *Teremtett állatok* kezdetű ének után még négy ének és a tartalomjegyzék található. Ha ezek a részek ebben az első kiadásban is megvoltak, a teljes könyv terjedelme egy ívvel lehetett bővebb.

Az embléma-képek eredetijét Antoine Wierix németalföldi festő képei nyomán Martin Baes (*Martinus Bassius*) németalföldi rézmetsző készítette. A hozzájuk fűzött verseket és elmélkedéseket pedig Étienne Luzvic francia jezsuita eredetileg 1626-ban Párizsban franciául írta, és ezeket honfitársa, az ugyancsak jezsuita Étienne Binet fordította latinra. A magát meg nem nevező Hajnal Mátyás az ajánlásból következtetve, a Baes-féle képek latin verses feliratait fordította magyarra, az elmélkedéseket azonban önállóan szerkesztette.

A szerző nevét itt is és később nyomtatott munkáiban is (RMK I 684, 704, 722) elhallgatta, ezért szerzőségét csak az egykorú feljegyzések, a hagyomány és belső kritériumok alapján lehetett megállapítani. Ezek alapján a könyv szerzője Hajnal Mátyás jezsuita, aki 1644-ben bekövetkezett haláláig Eszterházy Miklós nádor udvari papja volt. Mindkét ajánlásból kitűnik, hogy a szerző a nádor udvarában levő teológus volt, és a képekhez való verseket maga fordította. A többi éneket készen vette át hazai forrásokból, az elmélkedéseket pedig a korában divatos embléma-magyarzatok min-

tájára maga készítette (ItK 1970 : 519–526, Holl Béla — RMKT XVII/7 466–486, Holl Béla). Ferenczffy közreműködése nyilvánvaló az ajánlásban írt szavaiból: *énnekem módom s alkalmosságom lévén ezen dolognak nyomtatásban való kibocsátásában*, de ezt bizonyítja az az illusztrációsorozat is, amely az embléma-képek mellett a könyvben látható. Ennek farnetszetes ducai a XVII. század első felében Ferenczffy tulajdonában voltak (vö. Holl: Ferenczffy 93–96).

Ld. még: Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*. Bp. 1961, 897–401 — MírodT II 142–143, 146–147, Bán Imre, Klaniczay Tibor — ItK 1970 : 293–296, Alexa Károly — Művészettörténet, tudománytörténet. Bp. 1973, 51–52, Galavics Géza.

Cf. —, →

Budapest *Acad* ③ — Budapest *Nat* ② (Nyitra) ③

Káldi György: Halotti beszédek. Bécs 1629. = **App. 133**

1423

[SZIKSZAI FABRICIUS Balázs:] *Dictionarium qvatvor lingvarum: Latinae, Hvgaricae, Bohemicae et Germanicae, diligenter et accurate primum editum. Viennae Austriae 1629 Gelbhaar.*

A–V = [1] + 452 [recte 472] + [7] pag. – 12° – Orn.

RMK I 574 — Knihopis 1899

Latin–magyar–cseh–német szójegyzék. — A címlevél után kezdődő szójegyzékben párhuzamosan szedett oszlopokban kilencvenhat fogalomkörbe csoportosítva latin szavak magyar, cseh és német értelmezése található, egymással szemben álló két-két lapon négy hasábra szedve. Az utolsó két lapon van az *Index rerum seriem demonstrans*, vagyis a fogalomkörök betűrendes mutatója.

Ez a kiadás hűen követi a *Nomenclatura* kiadások harmadik bártfai (677A, 1099) és sárvári (891) típusát mind a fogalomkörök címét és sorrendjét, mind a szavak rendjét illetően. A többlet a harmadik hasáb, vagyis a cseh nyelvű értelmezés. Ezenkívül a korábbi kiadásoktól eltérően itt a fejezetek, azaz fogalomkörök számozva vannak: I-től LXXXXVI-ig.

A címlapon az eredeti szerző, Szikszai Fabricius Balázs neve nem szerepel, talán mert a cseh nyelvű értelmezést alapvető változtatásnak tekintették. Ezért került a címlapra a *primum editum* kifejezés is. Ld. még: Szikszai Fabricius Balázs latin–magyar szójegyzéke 1590-ből. Kiad. Melich János. Bp. 1906, 7–8, 13–15 — Melich János: A magyar szótárirodalom. Bp. 1907, 60–61. Változatlan kiadása (RMK I 711) 1641-ben ugyanabban a bécsi nyomdában látott napvilágot.

Cf. 642* !; 891, 1099, 1177, —, 1451, 1453, —

Budapest *Nat* ②* ②* — Cluj-Napoca *Acad II* ② — Halle *Hung* ① — Martin *MS* ②* — Praha *Mus* ①

1424

[1] AZ EZER hatszaz harmiczadic [!] esztendőre valo calendarium, mely másodic bissextilis után. Szerezttetett az crackai academiában tanito m. Hercius Pal philosophus és mathematicus doctor és professor által; az ervagasrul és köppölözésrül valo tanusággal egyetemben. — [2] (Prognosticon az egi czillagoknak forgasabul néminemü törteneendő dolgokrul és bizonyos időncé allapattyarul. Szerezttetett... Hercius Pal... által.) Csepregben (1629) Farkas.

[♪, A⁸-D⁸E⁸+⁷ = [37 + ♪] fol. - 8° - Mult. ill., init.

RMK I 589 → Estreicher 18 : 135

Naptár és prognosztikon. — A kiadvány szerkezete lényegében megegyezik az 1611. évre kiadott keresztúri kalendáriumával (998). Minden hónapnál a második, különben üres lapon a havi *sokadalmak*, vagyis vásárok jegyzéke, a negyedik pedig a nappal és az éjszaka hossza, valamint a hónapvers olvasható. A vers januári kezdősora: *Fürödjél gyakran, távoztass vérkibocsátást.* — A prognosztikon címlapja után áll *Farkas Imre könyvnyomató* ajánlása, amelyet gróf *Nadasdi Pál* úrnak, *Fogaras földjének örökös és Vasvármegyének főispánjának* címzett Csepreg 1629 október 4-i kelettel. A prognosztikon fejezetei a következők: *Az 1630. esztendőnek uralkodó csillagairól — Ennek az esztendőnek tulajdonságáról közönségesen — A Napban és Holdban leendő fogyatkozásokról és azoknak erejéről — A hadról és háborúságról — A betegségről és döghalálról — A földi termésekről — Némely szomszéd országoknak következendő szerencsájéről és állapotjáról: A nemes Magyarországról, Csehországról, Morvaországról, Ausztriáról, Silesiáról — Az érvágásról való tanulság — A köpölyözéssel miképpen kell élni? — Némely országoknak és városoknak a nevük, melyek a 12 égi jelek alatt helyeztetve vannak.* E fejezetnek csak a címe van meg, mivel a nyomtatvány egyetlen fennmaradt példányának utolsó levelei hiányoznak.

Cf. 903 !

Budapest Nat ③*

1425

»LETHENYEI István: Imádságos könyvecske. Csepreg 1629 Farkas.«

RMK I 578

Evangélikus imádságoskönyv.

Szabó Károly (RMK I 578) megjegyzése szerint az 1630-ban ugyancsak Csepregen nyomtatott imádságoskönyv (1459) ajánlásában Farkas Imre, a nyomdász azt írta,

hogy aki az imádkozást jól akarja gyakorolni, *lássá és olvassa az 1629. esztendőben nyomtatott imádságos könyvecskének praefatióját, avagy előljáró beszédét, melyet Lethenyi István, a mi csepregi praedicator urunk bocsátott ki.*

Az említett 1630. évi csepregi imádságoskönyvnek egyetlen ismert példánya elvesztett, de az idézett szavak hitelességéhez nem fér kétség. Ezért az említett könyv ki-nyomtatása bizonyosnak látszik, és nagy valószínűséggel Lethenyi István szerzősége is feltételezhető. Ezen túl azonban a nyomtatványról semmi többet sem tudunk.

1425A

[KISMARJAI VESZELIN Pál:] (Ierusalem veszedelme.) [Debrecen 1629 Rheda Peter.]

A^o B^o = 32 pag. – 8° – Orn., init.

MKsz 1938 : 383

Református prédikáció. — Az egyetlen példányban fennmaradt nyomtatvány cím-levele és még három levele hiányzik. Az előfej végig: *Ierusalem veszedelme*. Ez állhatott tehát a mű címében is. A szerző a Jeruzsalem pusztulásából levonható tanulságot a magyar nemzetre alkalmazza: ha nem tér Istenhez a figyelmeztető szóra sem, akkor Isten a törököknek adja az egész országot. Eközben elsorolja, hogy kik lakták Pannóniát a magyarok előtt.

Ugyanaz a részlet hasonló, de bővebb előadásban megtalálható Kismarjai Veszelin Pál 1641-ben Debrecenben megjelent *Oktató és vigasztaló prédikációk* c. műve (RMK I 715) ajánlásának elején. Ennek és stílusbeli egyezéseknek alapján megállapítható, hogy e címlap nélküli prédikáció Kismarjai Veszelin műve. A nyomdai kiállítás alapján kétségtelenül debreceni nyomtatvány. Ez könnyen megállapítható a szerzőnek 1633-ban Debrecenben nyomtatott könyvével (1562) való összevetésből is. A debreceni nyomda készlete a XVII. század első felében több évtizeden keresztül változatlan maradt, ezért a betűtípusok alapján a megjelenés ideje csak igen tág határok közé fogható. Több eredményre vezet a szerző életének és műve tartalmának vizsgálata.

Kismarjai Veszelin Pál Odera menti Frankfurt és Bréma egyetemének látogatása után 1626-tól Váradon volt tanár, majd előbb Nagykárolyban, 1629 második felétől pedig Debrecenben református lelkipásztor egészen 1645-ben bekövetkezett haláláig. A Jeruzsalem pusztulásáról írt prédikációja mindenesetre megelőzte az 1641-ben megjelent prédikációit (RMK I 715), ahol következtetését már bővítve találjuk. Feltehető, hogy beszéde éppen debreceni beiktatása alkalmával, 1629 második felében készült, és azt ugyanabban az évben Rheda Péter ki is nyomtatta. A prédikáció vészjtűslő, os-torozó hevült hangja is fiatal, buzgó lelkipásztorra vall.

A szerző személyét, a nyomtatás helyét és idejét Fekete Csaba határozta meg (szíves közlése).

Budapest *Nat* phot. — Debrecen *Ref* ③

1426

[1] UY ES O kalendarium Christus urunk születése után 1630. esztendőre, rend szerint az napoknak számlálásával es egyéb választásokrol. E h i n g e r I l l y e s által irattatott. — [2] [Prognosztikon.] Debreczenben [1629] Rheda Peter.

$A^8-C^8D^{3+1} = [27] \text{ fol.} - 16^\circ - 1 \text{ ins.}$

Sztripszky I 1917/124 ← MKsz 1895 : 137 — Száz 1890 : 235–237

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — Csak töredékei ismeretesek. Címlapját Magyarország címe díszíti. Beosztása megegyezik az 1603-ra nyomtatott naptáréval (885). A hónapok végén álló naptárversnek januári incipitje: *Lakjál, egyél jámbor, utána jól is aludjál.* A naptár rész végén *Sokadalmak* cím alatt a vásárok felsorolása. — A prognosztikon megmaradt részében a következő fejezetek olvashatók: *A bányák hasznairól — Úti járásról és követségekről — Magyarországról — Érvágásról és köpiölözésről és orvossággal való élésnek néhány regulái* — végül *Rövid krónika*, amelyben az utolsó esemény 1621 július 22-re vonatkozik.

Elias Ehinger evangélikus teológus és író a 17. század első felében Augsburgban és Regensburgban működött.

A naptár egyik töredékét Gerzson Ádám részletesen ismertette (Száz 1890 : 235–237).

Az 1631–1634 évekre nyomtatott debreceni naptárokról nincs adat. Ezeket feltételezni sem lehet kellő alappal, mert a nyomda Rheda Péter 1630 február 4 előtti bekövetkezett halálát követően Fodorik Menyhért kezébe került, akinek ugyan már 1632-től jelentek meg nyomtatványai, de a legkorábbi, példányból ismert naptára az 1636. évre szól (1604).

Cf. 885 !

Budapest *Nat* ④* ④* + 9 expl. ④ — Debrecen *Ref* ④* — Debrecen *Univ* ④*

1427

PÉCSVÁRADI Péter: Pecs-Varadi Peternek, varadi lelki pasztornak feleleti Pazmany Peternek, esztergami erseknek ket könyvetskeire, melyeket az Szent Irasrol es az Anyaszent-egyhazrol irt, es Bihar var-megyenek dedicálván MDCXXVI esztendőben kibocsatott. Debreczenben MDCXXIX Rheda Peter.

a-b, A-Z, Aa-Zz, Aaa-Zzz, Aaaa-Zzzz, Aaaaa-Zzzzz, Aaaaaa* = [16] + 888 [recte 892] + [39] pag. - 4° - Orn., init.

RMK I 579

Református vitairat. — A címlevél hátán négy idézet olvasható az egyházatyák műveiből. A szerző könyvét *Fodor Benedeknek, Bethlen Gábor urunk . . . emeritusának* ajánlja. A *keresztyén olvasóhoz* intézett szavaiban műve írásának szempontjait sorolja el. Bevezetésül az *Előre megértendő dolgokról, A tévelygésekről* és a *Feleletre indító okokról* ír. Ezt követi *Az érsek könyvei titulusának megtekintése*. A főrész a református tanok alapján fejezetenként válaszol Pázmány Péternek *A Szentírásról és az anyaszentegyházról* írt művére (1351). A kötet végén a cáfolatokban való tájékozódást három mutató könnyíti meg: 1. *Nevei az authoroknak és conciliumoknak* — 2. *Rendi és sumája . . . emlékezetes szóknak és dolgoknak* — 3. *Egynéhány vitatásban lévő szentírásbeli helyek*. Az utolsó lapon a sajtóhibák jegyzéke.

Pécsvárad Páter Pápán, majd külföldön Marburgban, Herbornban és Heidelbergben tanult. 1625-től Nagyváradon, 1634-től a Zaránd megyei Borosjenőn, 1637-től ismét Váradon volt református lelkész. Ott is halt meg 1645-ben. Mivel Pázmány említett művét Bihar megyének ajánlotta, Pécsvárad mint várad lelkész kötelességének tartotta megválaszolni.

Cf. 1351, —, 1485, 1460, 1514

In 15 bibliothecis 20 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref, Univ* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Sárospatak *Ref* — Tîrgu Mureş — etc.

1428

VÁRADI K. Mihály: *Prodromvs funestus, qui mortem inopinam . . . serenissimi principis ac domini dn. Gabrielis Dei gratia sac. Rom. imp. et Transylvaniae principis, partium Regni Hungariae domini et Siculorum comitis ac Opuliae Ratiboriaeque ducis denunciat. Generosis, . . . ac circumspectis viris inclytissimam celeberrimae civitatis Varad nobili-civilem rempublicam sub aurea orthodoxae religionis aura tenentibus dedicatus et consecratus. Et . . . in hocce Latino-ungarico carmine conclusus et comprehensus per Michaellem K. Varadinvm, contrascribam scholae suae patriae Varadinae. Debrecini 1629 Petrus Rheda.*

A⁴ B² = [6] fol. — 4° — Init.

RMK I 580 — Sztripszky I 1915a ← MKsz 1898 : 373

Gyászvers magyar és latin nyelven. — A mű Bethlen Gábor 1629 november 15-én bekövetkezett halála alkalmával készült. A csak hosszú sorokra, versszakok nélkül tagolt latin vers a címlevél hátlapján kezdődik, a szembenlevő lapon pedig a rímes fordítás olvasható rövid négysoros versszakokban, két hasábra szedve. Az incipit-mutatóra utaló kezdősora: *Ó szörnyű, szomorú, gondárasztó sok bú!*

Szövegkiadás: MKsz 1898 : 375–384, Dézsi Lajostól és RMKT XVII/8 341–346 és 596–600, Komlós Tibortól.

A szerző személyéről eddig nem sikerült többet megállapítani, mint amennyit a címlap elárul. Dézsi Lajos kutatta a hasonló nevű kortársakat, és röviden ismertette a verset (MKsz 1898 : 372–375). Ld. még: RMKT XVII/8 596.

Budapest Acad phot. — Cluj Acad I ①

1429

(ARTICVLI dominorum regniculorum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum in generalibus eorum comitijs, in civitate Alba-Iulia, ad diem octavum mensis Aprilis anni Domini 1629. indictis celebratis conclusi.) [Gyulafehérvár 1629 typ. principis.]

A⁴ = [4] fol. – 2° – Init.

Sztripszky I 1916/123 – MKsz 1897 : 52

Erdélyi országgyűlési törvénycikkek magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül Bethlen Gábor erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. Ebben olvasható az 1629 április 8 és 24 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés kilenc artikulusba foglalt végzéseinek magyar nyelvű szövege. A végén latin nyelvű záradék 1629 április 24-i kelettel.

Szövegkiadás : ErdOgyEml VIII 491–498.

A törvénycikkek e kiadásának szövege az első artikulust kivéve teljesen azonos az 1630-ban megjelent nyolc artikulust tartalmazó kiadásával (1462). A különbség csupán az, hogy ebben eggyel több artikulus van. Az első ugyanis, amelyben *Haller György és Szombatheli Marton ellen nota perpetua infidelitatis pronunciáltatik*, a második kiadásban (1462) nincs meg.

A kiadvány a betűtípusok tanúsága szerint a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában készült (MKsz 1968 : 206, Fazakas József).

Cf. 1005 !

Budapest Nat phot. — Cluj-Napoca Univ ①

Olim : (Kolozsvár) Erdélyi Múzeum (+ 1 expl.: ErdOgyEml VIII 498)

1430

(DÖRFLINGER, Anton): Cancromagia, qua tenentur ista: Christus, Maria, Adam et Eva, res miranda et prophetica, forsan non ingrata. Caschaw (1629) Schultz.

A⁴ B⁴ = [8] fol. – 4° – Init.

RMK II 453 — Čaplovič 529

Evangelikus vallásos vers németül. — A címlapon *Ad zoylum* címen háromsoros német nyelvű vers. Ezután következik a *Den edlen . . . Herrn Richter und Rat, sowohl auch den Herren Vormündern und einer ganzen ehrbaren Gemeinde der könig. Freistadt Leutschaw in Ober-Ungarn* címzett ajánlás, majd a szerző, *Anton Dörfflinger* aláírásával *Vorrede*.

A német vers a természetben, különösen pedig a rákon fellelhető allegorikus, Ádámra, a bűnbeesésre és Krisztusra utaló jegyeket tárja fel. Egyes tartalmi egységeit latin időmértékes sor vagy sorok zárják le és különítik el. Ezek közül az egyik *Jeronymus*-idézetként van megjelölve.

A mű kiadásának évét a címlapon és a vers végén található kronosztichon tartalmazza. A szerző száműzött evangélikus prédikátornak mondja magát az ajánlásban. Művét már 1626-ban megírta, most kibővíttve adja közre.

Budapest *Nat* ①

1431

»[1–2] KALENDÁRIUM és prognosztikon az 1630. esztendőre. Kassa 1629 Schultz Dánielné. — 16°«

Sztripszky I 1922/129 ← MKsz 1911 : 157 — MKsz 1889 : 231 — MKsz 1905 : 84 — Čaplovič 530

Naptár és prognosztikon.

E nyomtatványból ma egyetlen példány sem ismeretes. Emlékét a kassai tanács jegyzőkönyve őrizte meg, amelybe 1629 december 13-án feljegyezték, hogy *Daniel Scholczin supplicál, hogy a kalendáriumért adnának valamit*. A tanács ezért 3 köből gabonát utalt ki számára (MKsz 1889 : 231 és 1905 : 84, 1911 : 157, Kemény Lajos).

Cf. 997 !

1432

〈Almanach auf das Jahr 1630. Leutschau 1629 Brewer. — 16°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1370 !

1433

BEUCER, Balthasar: *Historia passionis et mortis vnigeniti Filii Dei, domini nostri Iesv Christi, qvam pro salvtē generis hvmāni in crvcem actus, a verpaea gente sustulit, iuxta quatuor evangelistarum conscriptionem, heroi-*

co pede reddita a Balthasaro Beucero Zörbecca-Saxone. Levtshoviae MDCXXIX Brewer.

A-C = [12] fol. - 4° - 1 ins., orn., init.

MKsz 1963 : 345 — Čaplovič 780

Evangélikus vallásos költemény. — A címlapon Magyarország oroszlános címere látható, hátán pedig *Ad Zoilum* hatsoros vers olvasható. Utána a szerző, *Balthasarus Beucerus Zörbecca-Saxo* verses ajánlását *Petro Leonarti Pomerano, reipublicae Cremniciensis judici* címezi. Ezt hosszabb vers követi *Idem ad eundem* címmel. A mű főrésze Krisztus szenvedésének történetét foglalja versekbe. Majd ugyanattól a szerzőtől egy gyászvers is következik: *Epicedium in beatum ex hac vita discessum . . . Michaelis Nanticovii, ecclesiae Cremniciensis pastoris, aliarumque montanarum civitatum in Hungaria Inferiori sitarum senioris . . . qui . . . cum annum aetatis sexagesimum octavum attigisset . . . quarta die Novemb. anno MDCXXVI. expiravit, condolentiae ergo scriptum.* Végül *Matthaeus Saxo, schol. Leuts. rector* latin versben írja le Michael Nanticovius temetésére megtett útját *Peculiari peregrinationis narrationi involutum epicedion* címmel.

Balthasar Beucer a Zólyom megyei Zörenbachból (Zorbec, Osrblie, Cserpatak) származott. 1592-ben másodtanító, 1594-ben német kántor volt Selmechányán. 1597-ben Felsbergben működött. A *Historia de amara domini nostri Jesu Christi passione et morte* című, 1597-ben Wittenbergben megjelent (RMK III 905) hasonló tárgyú vallásos költeménye nem azonos e lőcsei kiadvánnyal.

Budapest Nat phot. (Praha) — Cluj-Napoca Acad III ① — Praha Acad ① — Spišská Nová Ves Ev ③*

1434

GNISNER, Elias: Eliae Gnisneri Salvator tenvi celebratvs carmine Christus, a primo nativitatis hvmanae puncto ad gloriosam usque resurrectionem sessionemque potentem ad dexteram Dei Patris in coelestibus. Leutschoviae 1629 Brewer.

A⁴, ()² = [6] fol. - 4° - 1 ins., orn., init.

Evangélikus vallásos vers. — A címlevél hátlapját Magyarország oroszlános címere díszíti. A szerző művét *Petro Zablero, V. reg. et lib. in Hungaria superiori civitatum nec non oppidi Saaros superintendenti ac 24 regalium in comitatu Scepusien. seniori ecclesiaeque Leutschovien. pastori . . . item Paulo Windisch pro tempore iudici et inclyto senatui . . . Leutschovien. dominis et fautoribus suis . . . consecrat author et S. P. D.* szavakkal ajánlja Lőcse fő tisztviselőinek. A hexaméterekben írt költeményt cím nélkül egy előhang vezet be, amely szerint a szerző az új év alkalmából írta versét. Ezután *In nomine*

Jesu fohással kezdve Krisztusnak mint a világ megváltójának történetét verselte meg. A bibliai helyekre a lapeszéleken hivatkozik.

A szerző és műve a szakirodalomban eddig nem szerepelt.

Budapest *Nat* phot. — Cluj-Napoca *Acad III* ①

1435

ILOSVAI [SELYMES] Péter: Az híres neves Tholdi Miklosnak ieles cseledetiről es baynokságáról való historia. Irattatott Illosvai Peter által. Lőcsen 1629 Brewer.

A⁴ B² = [6] fol. - 4° - 1 ill., orn., init.

RMK I 581 — Čaplovič 781

Krónikás ének. — A vers, amely Toldi Miklós népszerű történetét beszéli el, a címlevél hátlapján kezdődik a következő szavakkal: *Mostan emlékezem az elmúlt időkről.* Ez egyúttal utalás az incipitmutatóra. Szövegkiadás: ld. incipitmutató.

Az utolsó versszak szerint a szerző művét 1574-ben írta és neve, *Petrus Ilosvanus*, amint ez másutt megmaradt teljesebb szövegből megállapítható, a versfőkben volt található. E kiadás egyetlen példányából azonban hiányzik az ezt tartalmazó levél. Ugyancsak a versfőkben rejlik az ajánlás is: *Magnifico domino Stephano de Peren, comiti comitatus Ugocensis.*

Több adat arra mutat, hogy Ilosvai Selymes Péter Toldija már 1574-ben Debrecenben megjelent (338), ebből azonban nem maradt fenn példány. Az 1620. évi kassai kiadásból (1213) is mindössze két levélnyi töredék ismeretes. Az ott megtalálható versszakok csekély változtatással ebben a kiadásban is megvannak.

Cf. 338; 1213, —, →

Budapest *Acad* ③* — Budapest *Nat* phot.

1436

(ISTVÁNFI Pál:) [Volter király históriája.] [Lőcse 1629 Brewer.]

A⁴ B⁴ C² = [11] fol. - 4° - Init.

RMK I 1595 — Čaplovič 787

Verses regényes história. — Az egyetlen ismert példány címlevele hiányzik. A versnek kezdősora, amely az incipitmutatóra utal, a következő: *Egy krónikát mondok, urak hallgassátok.* Szövege megegyezik az 1574. évi debreceni kiadással (340). E két

kiadástól némileg különbözik az 1580. évi kolozsvári kiadás (462), amennyiben három versszakkal (amazok 33., 35. és 76. versszaka után) bővebb, és ezenkívül is több sora más fogalmazású.

Szövegkiadásáról ld. az incipitmutatót.

Mivel a címlap nem maradt meg, a nyomtatás idejét és helyét csak a betűtípusok alapján lehet megállapítani. Toldy Ferenc (*Magyar költők élete* I. Pest 1870, 13) szerint 1629. évi lőcsei nyomtatvány. Állítását a betűtípusok, a sorszám és a sorméret, valamint a versszakok tagolása igazolja. Ezek ugyanis megegyeznek az 1628 és 1629 évben nyomtatott hasonló jellegű kiadványok (1414, 1416) kiállításával.

Cf. 340* !; —, —

Budapest Acad ③ — Budapest Nat phot.

1437

⟨Kalendárium és prognosztikon az 1630. esztendőre. Lőcse 1629 Brewer. — 16°⟩

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Mivel a lőcsei Brewer-nyomda tevékenység 1625-től hosszú évtizedeken át töretlen, rendkívül népszerűvé vált magyar naptára feltehetően minden esztendőben megjelent, jöllehet az 1629. évre nyomtatott (1417) után csak az 1636. évre kiadott (1623) ismeretes. A közbeeső évekből eddig még töredék sem került elő. Az 1636. évi naptárban a krónika az 1386 és 1412 közötti időszakot öleli fel. A korábbi századok története, nyilván az előző évek ma már elveszett naptáraiban volt olvasható.

Cf. 1342 !

1438

[1] KERESZTYÉNI enekék, mellyekkel az magyar nemzetben reformáltott ecclesiákban esztendő által szoktanak élni. — [2] Ezek mellé adattak szép rendel az HALOT enekék is. Mostan ismet egynéhány uy dicséretekkal bővebbítettek, és az keresztyének épületire tisztábban az előbbinél kibocsátattak. Lőcsen 1629 Brewer.

(⁰, A⁰–Z⁰, Aa⁰–Zz⁰, Aaa⁰ = [12] + 552 + [11] pag. – 12° – Orn., init.

MKsz 1963 : 117 — Čaplovič 782

Evangélikus szerkesztésű protestáns egyházi és temetési énekeskönyv. — A címlevél hátán *Chrisologustól* idézet olvasható. *Brewer Lőrinc lőcsei könyv. dedicatóriáját*

Caroli Zsuzsanna asszonynak . . . Bethlen Gábor Magyar-, Tót- és Horváth-országnak választott király urunknak és Erdély országának fejedelmének . . . házastársának címezte
Lőcse 1629 augusztus 31-i kelettel.

Az énekeknek incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők:

Krisztus Urunknak megtestesüléséről való szép dicséretetek. 1. lap: *Jövel népeknek megváltója, mutasd* — 3: *Vígan énekeljünk* — 7: *A keresztyénységben* — 9: *Az Atya* — 14: *Dicsérjed az Űristent* — 17: *Dicséretes a gyermek* — 19: *Jer, dicsérjük a* — 21: *Hálát most adjunk mindnyáján az Űristennek* — 25: *Ím a* — 28: *Teljes e* — 30: Batizi András: *Jer, dicsérjük e* — 35: *A mennyei nap* — 39: *Jer, mi dicsérjük* — 44: Szegedi Gergely: *Szent Isaiás így* — 51: *E nap nekünk* — 53: *Űristen veletek* — 55: *Jer, mindnyáján* — 58: *Krisztus Jézus születék* — 60: *Űristennek* — 62: N. K. T.: *Teljes szívvel örvendjünk* — 65: Szegedi Kis István: *Jézus születék* — 67: *E vágyáságos* — 68: *Gyermek születék e* — 69: *Gyermek születék Bethlehemben, kin* — 71: *Dávidnak* — 73: *Mind e világ* — *Nekünk e* — 75: *Nekünk születék mennyei király, kit* — 76: Tuba Mihály: *Megteljesíté* — 78: *Gyermek születék Bethlehemben ez* — 80: *Dicsőség és.*

Krisztusnak kinszenvedéséről való dicséretetek. 81: *Atyának bölcsessége, bizony* — 84: *Dicséretet mondjunk Atya* — 86: *A mi Urunk* — 93: *Mindenható Űristen, szívtünk* — 96: Melius Juhász Péter: *Csodálatos* — 102: *Krisztus mi* — 105: Serédi János: *Jézus a* — 107: *Krisztus ártatlan.*

Krisztusnak dicsőséges feltámadásáról. 108: *E nap mi mind* — 109: Batizi András: *Krisztus feltámad, ki értünk meghalt vala, mi* — 113: *Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, ő* — 116: Batizi András: *Krisztus feltámad, nekünk* — 118: *Krisztust* — 121: *Krisztus feltámad igazságunkra* — 123: *Krisztus feltámad, ki értünk meghalt vala, mindennek* — 128: *Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá szent* — 130: *Emlékezzünk e* — 134: *Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, és kiket* — 136: *Jézus Krisztus mi megváltónk* — 137: N. K. T.: *Ó Jézus* — 138: *Krisztus feltámad, véget* — *Énekeljünk* — 142: *Jézus Krisztus feltámad.*

Krisztus győzedelmes mennybemenéséről. 145: *Krisztus mennybe felmene, nekünk helyet szerezni, ül* — 149: *A Krisztus mennybe felmene, nekünk helyet szereznie, Atyjával* — 152: *Krisztus mennybe ma felmene* — 153: *Minden népre* — 154: *Krisztus mennybe felmene onnét* — 155: *A Szentlélek* — 156: *Jövel Szentlélek Űristen, töltsd.*

Pünkösdre. 157: *A pünkösd ünnepnapján* — 162: *A pünkösd napja* — 166: *A pünkösd jeles* — 167: *Régi pünkösdnek* — 168: *Pünkösd nap* — 170: Batizi András: *Jövel Szentlélek Űristen, lelkünknek* — 172: Huszár Gál: *Könyörögjünk az Istennek Szentlélekének* — 174: Huszár Gál: *Járuljunk mi az* — 176: *Adj, Űristen* — 178: *Hallgass meg minket nagy* — 179: Szegedi Gergely: *Keresztyének, kik vagyunk* — 181: Batizi András: *Jer, mi kérjünk Szentléleket . . . irgalmazz nekünk* — 182: Szegedi Kis István: *Jövel Szentlélek Isten.*

A Szentháromságról. 183: *Szentháromság* — 184: *Imádunk* — 187: *Jer, dicsérjük mindnyáján* — 189: *Hiszünk mi* — 190: *Aki akar üdvözülni* — 193: *Üdvözlégy örök Űristen.*

A tízparancsolatról. 196: *Szükség megtudnunk* — 200: *Ó Izrael.*

A Miatyánkról. 204: *Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, te* — 206: *Mi kegyes Atyánk, kit.*

Az Űr vacsorájáról. 209: *Jézus Krisztus egyedül* — 213: Szegedi Gergely: *Gyakran nekünk.*

Penitenciáról való. 217: *Emlékezzél Űristen* — 219: *Mindenható Űristen, mi* — 222: Szegedi Gergely: *Szent Dávid király bűnei* — 227: *Űristen, irgalmazz* — 229: *Mi Urunk,*

Jézus Krisztusnak — 233: *Felséges Isten, hozzád* — 235: *Bűnösök* — 237: *Vedd* — 239: *Hallgasd meg Atya Isten a mi* — 243: *Hartyáni Imre: Háborúsága* — 247: *Megbántunk* — 248: *Dicsérd az Istent te.*

A megigazulásról. 251: *Szegedi Gergely: Boldog az olyan ember e* — 253: *Szerémi Illés: Amely embernek* — 255: *Tanulj* — 258: *Magasztallak én Istenem* — 264: *Úristen, áldj meg minket.*

Istenes és igaz hitbeli bizodalomról. 265: *Tesini Imre: Tebenned bízom, Uram* — 267: *Thordai Benedek: Benned bízom* — 272: *Aki veti* — 276: *Segítségu* — 279: *Palatics György: Uram benned.*

Hálaadó dicséret. 283: *Szegedi Gergely: Dávid prófétának* — 287: *Németi Ferenc: Az Úristent magasztalom* — 291: *Dicsérem az Istent az* — 293: *Huszár Gál: Jer, örven-dezzünk* — 296: *Aki az* — 302: *Jer, emlékezzünk* — 305: *Mondjatok* — 306: *Németi Ferenc: Nagy hálaadással* — 312: *Dicsérd az Istent mostan* — 314: *Skarica Máté: Drága dolog* — 319: *Dóczy Ilona: Dicsérlek tégedet* — 322: *Unszol* — 324: *Dicsérjed, áldjad* — 327: *Minden állat* — 333: *Sztárai Mihály: Hálaadásunkban* — *Áldott az Úristen* — 335: *Szerémi Illés: Emlékezzél meg te* — 338: *Zayugróci Névtelen: Hálát adunk teneked.*

Háborúságban való dicséret. 339: *Sztárai Mihály: Szent Dávid próféta éneklő* — 344: *Az Úristen nekem* — 346: *Szenci Molnár Albert: Az Úr énnekem* — 348: *Szegedi Gergely: Úristen, légy* — 352: *Örök Isten* — 354: *Felséges Isten, neked jelentjük* — 358: *Láss* — 361: *Tekints reánk immár* — 365: *Emlékezzél, mi történék* — 371: *Szegedi Gergely: Szükség keresztyéneknek.*

Az ördög és a bűn háborgatása ellen. 376: *Szegedi Gergely: Tekints reám* — 380: *Szegedi Gergely: Nagy bánatban* — 384: *Pap Benedek: Ó én két* — 387: *Irgalmasságnak.*

Az anyaszentegyházról. 390: *Ó Úristen, tekints* — 393: *Chasee Miklós: Mint kívánczik* — 395: *Erős várunk* — 397: *István deák: Irgalmazz Úristen* — 401: *Az Izraelnek* — 404: *Atya Isten* — 405: *Nézz mireánk* — 407: *Hallgass meg minket, Úristen* — 409: *Hallgasd meg mostan, felséges* — 412: *Szkhárosi Horvát András: Semmit* — 415: *Felséges Isten, mennynek földnek Ura és embereknek* — 417: *Szegedi Kis István: Ó mint* — 418: *Nagybáncsai Mátyás: Ne hagyj* — 423: *Csak te benned* — 424: *Móricz Lőrinc: Mennyei felségnek.*

A keresztyéni jámbor életről. 428: *Boldog az olyan ember az* — 431: *Szegedi Gergely: Boldog az ilyen ember e* — 435: *Zayugróci Névtelen: Mindenek* — 437: *Boldogok azok* — 438: *Boldog a férfit* — 441: *Örök Atya.*

Reggeli dicséret. 444: *Hálát adunk neked* — 450: *Dicsértessél* — 454: *Hálát adok néked mennybéli Isten . . . hogy engemet ez éjjel.*

Estvéli dicséret. 455: *Krisztus, ki vagy nap és világ, minket* — 456: *Krisztus ki vagy nap és világ, nincs* — 458: *Krisztus, ki vagy szép* — 459: *Krisztus ki vagy világ* — 461: *Hálát adok néked mennybéli Isten . . . hogy engemet e napon* — 462: *Uram Isten, ki* — 465: *Adjunk hálát az Úrnak.*

Az emberi életnek rövid és bizonytalan voltáról. 466: *Ó mely igen* — 471: *Rimay János: A jó* — 475: *Huszár Gál: Adjunk hálát mindnyájan* — 478: *Kérlek és* — 481: *Nemes Imre: Ébredjél* — 484: *Az én életemnek* — 487: *Mire bántokod* — 490: *Bogáti Fazekas Miklós: Mely hatalmas.*

A második rész a következő címmel kezdődik :

Halottemetéskorra való válogatott keresztyéni énekek. 494: *Skarica Máté: A mi életünknek* — 495: *Tseh: Tudjuk Uram* — 496: *Jertek hozzám* — 501: *Megszabadultam* — 503: *Az örök élet* — 505: *Ó te meghaladó* — 508: *Batizi András: Ember, emlékezzél a* — 510:

Emlékezzünk mi keresztyén — 513 : Dézsi András: *Adj üdvösséges* — 515 : *Jer, temessük* — 517 : *Emlékezzél élő* — 520 : *Hagyjátok* — 522 : *Jézus Krisztus, Istennek szent Fia, bűnösöknek* — 524 : *Halandó* — 526 : Siderius János: *Sok nyomorúsággal* — 530 : *Az Istennek jóvoltáról* — 533 : *Bűnnek az* — 537 : Pathai István: *Sok rendbéli* — 542 : *Már* — 544 : *Élő* — 547 : *Szegény bogárka* — 549 : *Mikor közelget* — 551 : *Szívem szerint*.

Az utolsó íven található a *Lajstroma az Énekeskönyvecskében befoglaltatott ... énekeknek*.

Az ajánlás címzettje, írója és kelte nem egyeztethető össze. Bethlen Gábor felesége Károlyi Zsuzsanna ugyanis hét évvel e könyv megjelenése előtt, 1622 május 13-án meghalt. Lorenz Brewer tehát egy korábbi kiadás (1228) ajánlását vehette át, azt esetleg saját szavaival megtoldotta, és az ajánlás ismeretlen eredeti szerzőjének helyébe saját nevét szedte. Az eredeti ajánlás ugyanis aligha származott tőle, mert ő csak 1625-től nyomtatott, amikor Károlyi Zsuzsanna már harmadik éve halott volt. A debreceni 1620. évi kiadás (1205) nincs Károlyi Zsuzsannának dedikálva, az ajánlás tehát abból nem származhat. Hasonló ellentmondás található annak az imádságoskönyvnek (1442) ajánlásában is, amely ugyancsak 1629-ben jelent meg Lőcsén, és amelyhez a tárgyalt énekeskönyv egyetlen ismert példánya kolligálva van.

Az ajánlásban a nyomdász anélkül, hogy pontosabban utalna a debreceni énekeskönyvekre, így ír: *Ezeknek azért újabb kiadására ... unszolván ... a nagyobb énekeskönyvből a jelesebb énekeket kiválogatván és az ő idejéhez rendelve némely szép, új énekekkel is ékesítvén a könyvecskét oly kvantitásba szabtam, mely a vevőknek sem a házuknál megundásút, sem házon kívüli jártokban nehézséget ne szerezne*. E szavaival jelzi, hogy az énekeskönyv beosztásán és tartalmán változtatott, másrészt kisebb betűkkel nyomtatva kisebb alakban adta ki. A debreceni kiadások sorban negyedréti alakú vastag könyvek voltak. A fenti idézet szó szerinti átvétel lehet a feltételezhető korábbi lőcsei kiadásból (1228).

E gyűjtemény a tartalmát, az énekek sorrendjét tekintve azonos felépítésű és jelentős részben egyező az 1608-i bártfai evangélikus énekeskönyvvel (965). De jelentős számban található benne olyan ének is, amely kéziratos gyűjteményekből sem ismert, vagy pedig nyomtatásban először itt fordul elő. Csomasz Tóth Kálmán (Zenetörténeti Tanulmányok VI. Bp. 1957, 264; vö.: RMDT II 58, Papp Géza) a felvidéki evangélikus jellegű énekeskönyvek csoportjába sorolta.

Lehetséges, hogy erre az énekeskönyvre céloz az Új zengedező mennyei kar evangélikus énekeskönyv különféle kiadásainak (Frankfurt/Sopron 1750, 1770, 1783 stb.) azonos előszava: „Még 1627. eszt. a Brewer Lórintz által Lőtsén nyomtatott énekes könyv igen csekély, és még kevés énekeket foglal magában, ki vévén, hogy 1607. Molnár Albert a zsoltárokat magyar verseknek formájába öntötte az Isten anyaszentegyházának mondhatatlan javára.” Az idézetben talán hiba folytán szerepel az 1627-es évszám 1629 helyett.

Cf. (1) : 264* ! ; 886(1), 1107(1), 1205(1), 1228(1), —, 1523(1), 1628(1), →
(2) : 832* ! ; 886(2), 1107(2), 1205(2), 1228(2), —, 1523(2), 1628(4), →

Budapest Acad phot. — Martin MS ①

1439

MADARÁSZ Márton: Eperjessi magyar ecclesia minden-napi felfegyverkedése, az az minden-napi imádságos könyveczkéje, egy néhány szép dölgokkal etc., mellyet itt D. Madarasz Marton, eperjessi m. praedik. Löcsen nyomtatatot Brewer Lörintz által 1629.

[J¹, a-d, A-S T⁴ = [2 + 96] + 432 + [8] pag. - 12° - Orn.

RMK I 583 — Čaplovič 784

Evangélikus imádságoskönyv. — A címlevél nem függ össze az első ívvel, hanem külön ragasztották a könyv-elé, és így csaknem minden példányból elveszett. Hátlapján idézet olvasható Luthertől latinul és magyarul. Az ajánlás *Eperjes szabad királyi városa tanácsának . . . patronus urainak* szól. Élőfejben az *Előljáró beszéd* címet viseli, és a könyv elejének csaknem összes számozatlan lapját kitölti. Kelte 1629 február 1, aláírója pedig: *Kegyelmek akadémiai tanítványa és fia Damankos Madarász Márton magyar prédikátor.*

A könyv elrendezésében nehezen áttekinthető. Nincsenek benne fejezetcímek és az egyes imádságok címének következtelen tipografizálása is nehezíti a tájékozódást. Ezt feltehetően a szerző még nyomtatás közben észrevette és ezért a kötet végén levő *Lajstromban* az előfordulásuk sorrendjében felsorolt imádságokat tizenöt római számmal jelölt fejezetbe sorolta. Ennek figyelembevételével a könyv a következő imádságokat tartalmazza: (1) *Imádság templomba bemenetelkor* — (2) *A hét napjaira való imádságok, (Vasárnapi imádság, Hétfői imádság, Keddi könyörgés stb., Mindennapi estvéli könyörgés)* — (3) *Tanulás vagy olvasás előtt való könyörgés* — (4) *Asztal-íldási könyörgések — Ének, a CXLVII. zsolt. versben, kezdete: Dicsérjétek az Urat, mert igen jó* — *Más, versben kezdete: Adjunk hálát az Úrnak, mert érdemli* — (5) *Békességért* — (6) *Bűnbocsánatért (A Manasses király imádsága, Moyses imádsága, A Sz. Dávid hatodik zsoltárából, Más azonról, Moyses 5. k. 4. r., Más, német nyelvből, mely a soltárokból szedegettetett egybe, Bűn bocsánatjáért való hálaadás, Kis gyónás, Imádság a bűnökből való megoldozás után, Moyses hálaadó énekéből)* — (7) *Úrvacsorájáról imádságok (Úrvacsorájával való élés előtt, IV. M. M. [Madarász Márton], Aq[uinói] Ta[más] im., Más, M. M.)* — *Imádságok az Úrnak végvacsorájával való élés után (I. M. M., A Krisztus Jézusnak szentséges teste tápláljon engem, Szent Agoston imádsága, Anselmus doktor imádsága, A Szentlélekhez . . .)* — (8) *Lelki szükségünkért (Szent Agoston imádsága, Az Atyának szent Fia által való segítségül hívása)* — (9) *A Szentháromságról, Más M. M., Credo vagy Apostoli vallás, A niceai gyűlekezetnek vallása, Sz. Athanasius alexandriai püspök vallása, A közönséges anyaszentegyháznak vallása (lapszálen: Irenaeus l. 1, c. 2), Sz. Ambrus és Sz. Agoston hálaadása (kezdet: Téged Isten dicsérünk), Másképen, amint itt minálunk ünnepi napokon szoktak a templomban énekelni (kezdet: Téged Uristen dicsérünk), A boldog Szűz Máriának . . . hálaadása. Litánia, Konstantinus imperator imádsága, mellyel az ő vitézeit vasárnap imádkozni tanította, Euseb. l. 4 de vita Const. c. 20, Sz. Agoston imádsága, l. Solil. cap. 37, Más* — (10) *Halálraélt ember könyörgése* — (11) *Beteg ember könyörgése (Sz. Dávid könyörgése meggyógyulásáért, Ezekiás király könyörgése betegségből való meggyógyulásért, Jeremias próféta imádsága)* — (12) *Úton-járók imádsági (Útból megjött ember hálaadása, Jákob pátriárkának úti könyörgése, Hálaadás Jákobnak zarándoklása szerencsétlenségéért, Moyses úti könyörgése a zsidó népért, A vén Tóbiás útaldó könyörgése,*

Úti-könyörgés a 121. zsoltárból) — (13) *Aszály ellen* (Szent Ambrus imádsága versben, kezdete: *Szennyesek az ugarok a sok portól.*). *Felettebb való esős idő ellen, szép tiszta időért. Égi háború, kőeső, mennydörgés, mennyiutó-kő és villámlás ellen*) — (14) *Főünnep-napi imádságok* (Advent, Karácsony, Kiskarácsony, Böjti és nagypénteki, Krisztus kinszenvedéséről elmélkedések, Húsvét, Krisztus mennybemenetele napjára imádság, Pünkösdi napi imádság) — (15) *A szent apostolok imádsága a papi fejedelmek gyűlekezete ellen*, Act. 4. v. 24. — *Más* (magisztrátus választásakor, Act. 1. v. 24. — *Szent Origenes doktor imádsága a Soltárból bűneinek itt ez világon való megbüntetéséért* — Jeremiás próféta hasonló imádsága, cap. 10. v. 13. — *Szent Dávid imádsága* 2 Sam. 15. v. 25. — *Ez imádságos könyvecskéért való hálaadás* — Ezután még három zsoltár következik prózában: *Psalmus XXIII.* (kezdet: *Az Úr az én pásztorem*) — *Psalmus XCI.* (kezdet: *Aki lakozik a felséges Isten rejtekében*) — *Psalmus CXXXII.* (kezdet: *Emlékezzél meg Uram Dávidról*).

A könyvet tartalomjegyzék zárja: *Lajstroma vagy rendi e könyvecskében foglalt dolgoknak*, végül *A nyomtatásban esett fogyatkozásokról* szólva a szerző kiigazítja a súlyosabb hibákat.

Madarász Márton Eperjesen született. Tanulmányait szülőhelyén, Kassán és Bánban végezte, majd Szencre ment rektornak, azonban hamarosan visszatért Kassára, ahonnan a varannói rektorságra távozott. Egy év után külföldre ment. 1614-ben iratkozott be a wittenbergi egyetemre. Hazatérése után előbb másodtanár, 1618-ban pedig magyar lelkész lett Eperjesen egészen 1664-ben bekövetkezett haláláig.

A könyvet Lugossy József saját csonka példánya alapján ismertette (AkÉrt 1844 : 161). Ld. még: Incze Gábor: *A magyar református imádság a XVI. és XVII. században*. Debrecen, 1931, 44 — Karpáthyland 1934 : 100–102, Heinz Prokert.

Budapest Acad ③* — Budapest Nat ② ② + phot. suppl. (Martin) — Debrecen Ref (Máramarossziget) ②* — Martin MS ② — Prešov Scient ②

Olim : Csetnek, gömöri ev. esp.

1440

MADARÁSZ Márton: Luther Marton kisebbik katechismusa, mely kis formába öntetett, hogy az iffiúságnak gyenge elmeje ne munkálkodnék. Meg igazítatott Madarasz Martontól. Lőcsen 1629 Brewer.

A¹³B⁶ = [18] fol. — 12°

RMK I 582 — Čaplovič 783

Evangélikus katekizmus. — A címlevél hátlapján bibliai idézet áll latin nyelven. A mű fejezetei *A keresztyénségnek fundamentumának első . . . ötödik oszlopáról* címmel kezdődnek és 1. *A tíz parancsolatról* — 2. *Az Apostoli Credóról* — 3. *A Miatyánkról* — 4. *A sz. keresztségről* — 5. *Az Úrnak végvacsorájáról* adnak tanítást. Végén függelék található *Szentírásbeli bizonyosságok az életnek kegyesen való viseléséről*: 1. *A hitről* — 2. *A fenyítékről*

— 3. *A szeretetről* — 4. *A szenvedésről* — 5. *Az ecclesiának engedelmességéről* — 6. *A lelki tudományról* — 7. *A feddésről* — 8. *A szülőkhez való engedelmességről az ifjúságnak* — 9. *A tisztviselőkhez való engedeletről.*

A katekizmus Martin Luther kis katekizmusának átdolgozása, amelyet az anyag elrendezésében hűen követ, de szövegében számos kiegészítő rész található. Ezek a következők: A Tízparancsolatot 14 rövid kérdés és felelet vezeti be. A Tízparancsolat közben két kérdésben tárgyalja a bálványimádást. Az Apostoli Hitvallást 10 kérdés előzi meg, és hat kérdés zárja, amelyek a törvény, az evangélium és a hit viszonyát, illetve a hit, üdvösség és jócselekedetek viszonyát fejtegetik. A Miatyánk előtt pedig hét kérdés található a könyörgésről. Elmaradt viszont a Tízparancsolat summája. A feleletek általában rövidebbek Luther feleleteinél. A keresztséget és úrvacsorát csak egy, illetve két kérdés tárgyalja szemben Luther hat és négy kérdésével. Hiányzik továbbá a gyónásról szóló rész és a Luther-katekizmus függelék részei is. Madarász Márton kiegészítéseinek egy részével Pécseli Király Imre református katekizmusában is találkozunk (1317, 1630).

Budapest Acad ① — Budapest Nat ① — Martin MS ② — Prešov Scient ①

1441

MESÉS könyvecske, mely vyionnan meg ekesitetet rövid ertelmes kérdésekkel és feleletekkel. Mostan németből magyarra fordítatott. Lőcsén 1629 [Brewer].

A-F G³ = [27] fol. — 4° — 2 ill., orn.

RMK I 584 — Čaplovič 785

Tréfás találós kérdések gyűjteménye. — Az egyetlen ismert példány második és harmadik levele hiányzik. A kérdések tárgy szerint a következő címek alatt vannak csoportosítva: — *Az Istenről* — *A szentekről* — *A könyörgésről* — *A vizekről* — *A szarról* — *A madarakról* — *A halakról* — *Az ebekről* — Ezt cím nélkül vegyes kérdések követik, majd — *A mesteremberekről* — *Az égről* — *A földről és országokról* — *Az embe-
rekről* — *A betűkről és írásokról.*

Egy XVI. században nyomtatásban igen elterjedt német enigmagyűjtemény fordítása, amely rendszerint *Das Ratbüchlein* vagy *Das räterische Büchlein* címmel jelent meg különféle változatokban, a legrégebb Strassburgban 1505-ben (EPHK 1917 : 184 és ItK 1923 : 149–150, Thienemann Tivadar).

Cf. —, →

Budapest Acad ②* — Budapest Nat phot.

1442

[MIHÁLYKÓ János]: Keresztyeni istenes és aijtatos imadsagok ez mostani nyomorult és veszedelmes üdőkben minden keresztyén és istenfélő embereknek felötte igen szükségesek és hasznosok. Mostan vijonnan, manuale helyet tisztábban ki bocsáttattak. Lőcsen 1629 Brewer.

(⁶, A⁶–Z⁶ = [11] + 271 + [4] pag. – 12°

MKsz 1963 : 117 — Čaplovič 786

Evangélikus imádságoskönyv. — A címlevél hátán Joannes Chrysostomustól olvasható idézet. Az ajánlást *Nyári Krisztina asszonynak, bethlenfalvi gróf Thurzo Imre . . . házastársának* címezte Lőcse 1629 szeptember 1-i kelettel *Brewer Lőrinc*. Ezután latin vers olvasható *Ad patronam libelli Joh. Bocaius consul. Caes. et reg. h(istoricus)* tollából. Tartalma azonos az 1609. évi bártfai kiadásával (976), így megvannak Szent Dávid hét penitenciatartó zsoltárai is magyar versekben. (A kezdősorok az első kiadás ismertetésénél, a lapszámok az incipitmutatóban találhatók.)

Az ajánlás egy 1620 tájára tehető elveszett kiadásból (1229) származik. Lorenz Brewer azonban a keltezést és a nevet megváltoztatta, minthogy ő csak 1625-től kezdett nyomtatni, és 1629-ben Nyáry Krisztina már Eszterházy Miklós felesége volt. Hasonló eljárás tapasztalható más lőcsei kiadványnál is (1438).

Cf. 976, 1229, — 1459, —

Budapest Acad phot. — Martin MS ①

1443

SAXO, Matthaeus: Privatum collegivm logicvm et vere peripateticvm cvm responsionum momentis ad praecipuas objectiones, in actibus disputationum singularum motas, dirigente Matthaeo Saxone Iglaviense, scholae Leutschoviensium p.t. rectore, opponentibus et respondentibus successive Iohanne Fabri Trans. oeco., Adamo Severino Scepusio, Godefrido Faschang Moravo, Georgio Thuci [!] Trans., Tobia Crucigero Moravo, Bartholomaeo Wachsmanno P., Petro Zabelero iun. Scep., Daniele Knisnero Scep., Georgio Urbani Trans., Laurentio Mauritio Bel. Sc., Elia Iakisio Bilicens. Sil., Francisco Keczer Hanos. H. . . . Levtschoviae MDCXXIX Brewer.

A⁴ B⁴ = [8] fol. – 4° – Orn., init.

MKsz 1963 : 118 — Čaplovič 788

A logika tankönyve. — *Matthaeus Saxo, scholae . . . r. ajánlását m. Petro Zabelero, v. reg. et liber. in superiori Hungaria civitatum, nec non oppidi Saaros superintendenti ac*

24 *regalium in comitatu Scepusiensium seniori ecclesiaeque Leutschoviensi pastori ac scholae ibidem inspectori* továbbá *Francisco Rhedei Privigno . . .* valamint *Casparo Pistorio, reipubl. Schemnicensium assessori . . . Abrahamo Vnverzagt, eiusdem reip. notarie publico . . .* címezte Lőcse 1629 május 1-i kelettel. A *Theses logicae* 20 pontban adja a logika szabályait, majd *Momenta responsionum disputationis 1 brevioris* és *Ex disputatione 2–12 Aristoteles Logicae* szerint összevonva és pontokba foglalva adja az érvelés szabályait. *Corollaria* és *Quaestiones logico-theologicae* c. fejezetek zárják a nyomtatványt.

Matthaeus Saxo, a lőcsei iskola rektora, logikát tanuló tanítványai kérdéseit és ellenvetéseit felhasználva szerkesztette meg a tankönyvét.

Bratislava Acad ① — Budapest Acad phot. (Bratislava, Levoča) — Levoča Ev ①

1444

<Saxo Matthaeus: [Carmina gratulatoria.] . . . offert, consecrat infra scriptus, die 6 Ianuarii anni [. . .] Balthasar, egregius Horwath natalibus ortus, protegat ignavos Marte, sed arte probos. [Leutschoviae 1629 Brewer.] — [1] fol.>

Egykorú kézirat alapján feltételezhető. — Köszöntő versek.

A Horváth Boldizsár születésnapjára készült versek kéziratának csak könyvtáblából előkerült töredéke maradt meg, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár RMK II 453a jelzet alatt őriz. Azonos szúrágás alapján bizonyos, hogy egy másik ugyancsak Lőcsére utaló nyomdai kézirattal (1396) együtt használták fel egy könyvtábla erősítéséhez. Míg a másik kézirat 1627-ben kötött házasság alkalmával készült, e köszöntő verseket valószínűleg 1629 elején nyomatta ki szerzője. A címnek a töredéken *Balthasar* szóval kezdődő jelmondata ugyanis kronosztikont tartalmaz, amely 1629-et tesz ki, valószínű azonban, hogy a *Balthasar* szó előtt még állt valami, ami esetleg a kronogram számértékét is növelné. A mű legalább öt verset tartalmazott, amelyet a költemények alakja szerint változó számú hasábbbba akartak szedni. Az utolsó három vers felett a következő feliratok olvashatók: *Reverendus d. Martinus Wachsmann — Aulici — Autor.* A lap utolsó sorában *Leutschoviae st. rectore d. Matthaeo Saxone a privatis sociis filiorum pr. d. Matthiae Rombaweri.*

A kéziratban tett helyesbítések, átírások, valamint a tény, hogy könyvtáblához használták fel, azt bizonyítja, hogy a kézirat nem közvetlenül az ünnepeltnek készült, hanem a szöveg kinyomtatásához akarták felhasználni.

1445

[SZEGEDI VERES Gáspár: Szép rövid historia két nemes ifjakkal igaz barátságokról.] [Lőcsén 1629 Brewer.]

A⁴ B³ = [7] fol. – 4°

RMK I 1600 — Čaplovič 789

Verses szerelmi história. — A címlap nélkül, csak töredékesen fennmaradt nyomtatvány szövege megegyezik a korábbi kiadásokéval (415, 500B). Az incipitmutatóra utaló, kikövetkeztethető kezdősora: *Csodaszép példákról már bölcsek írtak.*

Szövegkiadás: ld. incipitmutató.

A nyomdai kiállítása alapján e kiadás Lorenz Brewer lőcsei nyomdájának terméke, ahol 1628 és 1632 között hasonló kiadványok (1414, 1416, 1435, 1436, 1480, 1508) készültek. Toldy Ferenc, aki talán címlapját is látta, mint 1629. évi lőcsei kiadást említette (*Magyar költők története*. Pest 1870, 120).

Cf. 415 !; —, →

Budapest Acad ③ — Budapest Nat phot.

Calendarium . . . MDCXXX. évre. Nagyszombat 1629. = App. 134

Weidenfeld, Adam: Fortitudo athletarum Christi. Tyrnaviae 1629. = App. 135

1446

⟨Kalendárium és prognosztikon az 1630. esztendőre. Pápa 1629 Bernard.
— 8°⟩

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

A pápai nyomda 1624 és 1630 között folyamatosan működött, így valószínű, hogy mint az előző évekre, úgy 1630-ra is nyomtatott naptárt. Ezt már Eötvös Lajos is feltételezte (Száz 1868 : 740). Mivel biztos adatok hiányában nem tudjuk eldönteni, hogy a nyomda 1630-ban vagy 1632-ben fejezte be működését (vö. 1553), ezért további naptárak feltételezése nem indokolt.

Cf. 1314 !

1447

[LITTERAE testimoniales ordinationis sacerdotalis.] Omnibus et singulis Iesu Christi fidelibus . . . [Pápa ante 1630 Bernhard].

[1] fol. — 305 × 404 mm — Init.

MKsz 1913 : 244

Református lelkészavatást tanúsító úrlap. — Az egyleveles nyomtatvány az okleveleknél szokásos bevezető résszel kezdődik. Egyetlen ismert példányát kézírással Zorókóczy Sámuel szecsdői lelkész részére állították ki Pápán 1629 június 20-án; aláírói

Johannes Paulides [Pálfi] *Canisaeus*, *Stephanus Tholnaeus senior*, *Paulus Cegledinus* [Czeplédi Szabó Pál] *pastor et senior Papensis*, *Stephanus Szilagyi*.

A betűtípusok tanúsága szerint Bernhard Máté 1624-től Pápán működő nyomdájában készült (OSzK Évk 1979 : 322, 336, Ecsedy Judit).

Gulyás Pál (MKsz 1913 : 244) e nyomtatványt tévesen Zorkóczi Sámuel református voltát igazoló tanúsítványnak állította. Simonidesz Lajos később helyesen a lelkész-avató tanúsítványok között említette (MKsz 1943 : 366).

Cf. 1130, —, →

Budapest Arch ① — Budapest Nat phot.

1448

ACTA et decreta synodi dioecesanæ Strigoniensis, autoritate illustrissimi ac reverendissimi domini P e t r i P a z m a n y archiepiscopi Strigoniensis, celebratae Tyrnaviae anno Domini MDCXXIX. die IV. Octobris et sequentibus. Jussu ejusdem illustrissimi archiepiscopi pro commoditate parochorum typis edita. Posonii MDCXXIX in aede archiepiscopali [typ. Societatis Jesu].

A-T V² = [2] + 152 + [2] pag. - 4° - Orn., init.

RMK II 454 — Čaplovič 300

Katolikus zsinati határozatok. — A címlap hátán IHS-monogram szentfrási idézetel. A zsinat meghirdetése, az *Indictio synodi dioecesanæ* után Pázmány Péter Nagyszombatban 1629 augusztus 4-én kelt meghívó leveleinek szövege olvasható: *Litterae patentes ad valvas ecclesiae Tyrnaviensis appensae* — *Litterae . . . ad singulos abbates et praepositos* az előbbi keltezéssel — *Litterae . . . ad praepositum Posoniensem et Scepusiensem tamquam archidiaconos comitatus Posoniensis et Scepusiensis* az előbbi keltezéssel — *Litterae, quas dominus vicarius jussu . . . archiepiscopi scripsit singulis archidiaconis* Nagyszombat 1629 augusztus 6-i keltezéssel — *Litterae, quas dominus vicarius jussu . . . archiepiscopi scripsit ad plebanos exemptos* az utóbbi keltezéssel. A mű főrésze az 1629 október 4-re Nagyszombatba összehívott esztergomi egyházmegyei zsinat határozatait tartalmazza *Acta primae . . . secundae . . . tertiae diei* címmel három részben. Az első napi ülést Draskovich János pécsi püspök beszéde vezette be. A zsinati jegyzőkönyvet huszonöt aláíró névsora zárja: *Nomina dominorum abbatum et praepositorum, qui synodo subscriperunt*. — A nyomtatvány második felében három függelék található: (1) *Appendix prima. De dioecesi Strigoniensi* az esztergomi egyházmegye állapotát ismerteti, majd rövid bevezető után a főesperességek szerint felsorolja a plébániákat. Az alcímek a következők: *Suffraganei archiepiscopi Strigoniensis* — *Capitulum Strigoniense* — *Beneficia extra capitulum* — *Festa, quibus archiepiscopus missam solemnius cantat* — *Nomina abbatum ordinis S. Benedicti et Cisterciensium, qui synode dioecesanæ Strigoniensis interesse solent* — *Nomina praepositorum regularium Praemonstratensium et S.*

*Augustini — Nomina praepositorum saecularium — Nomina decanorum — Nomina plebanorum exemptorum — Archidiacono cathedrali . . . Nitriensi . . . subsunt plebani; In Arva plebani; archidiaconus Neogradiensis . . . Gömöriensis . . . Hontiensis . . . Barsiensi . . . Comaromiensis . . . Sasvariensis . . . Zoliensis . . . de Thorna . . . Praepositura Posoniensis . . . Praepositus Scepusiensi habet sub se plebanos. — (2) Appendix secunda, De religiosis ordinibus, qui olim in Hungaria floruerunt — az egykori magyarországi kolostorok jegyzéke szerzetesrendenként csoportosítva. Az alcímek a következők: *Abbatiae Ordinis S. Benedicti . . . Cisterciensium*, ez kiegészítve a következő résszel: *Reperi insuper abbatias aliquot in veteribus privilegiis et scripturis, quae cujusnam ordinis fuerint, non liquet — Praepositurae saeculares — Praepositurae regulares, Ordo Canonorum Regularium S. Augustini — Praepositurae Praemonstratensium — Ordo Canonorum S. Sepulchri Hierosolymitani — Ordo Carthusianorum — Ordo Cruciferorum S. Joannis . . . olim Hospitalarii — Ordo Guilelmitarum — Conventus Dominicanorum — Monasteria Ordinis S. Francisci — Ordo Eremitarum S. Pauli Primi Eremitae — Ordo Eremitarum S. Augustini* — Végül felsorol olyan egykori kolostorokat, amelyeknek rendi hovatartozása már feledésbe ment. Ez az első magyarországi kolostorjegyzék. Összeállítója részben hazai okleveleket és kolostorjegyzékeket használt fel, mint a bencésekénél, ferencsekénél, pálosoknál. Más rendek (ciszterciek, premonstreiek) középkori házait azonban már csak tévedésekkel, elfrásokkal teli külföldi nyomtatott forrásokból tudta felsorolni, annyira feledésbe ment emlékük. — (3) Appendix tertia. De nonnullis privilegiis archiepiscopi Strigoniensis metropolitani, primati, legati nati az esztergomi érsek kiváltságait sorolja fel, idézve a régi törvényeket és pápai okleveleket. Alcímek: I. *Privilegia iure communi ecclesiastico attributa* — II. *Privilegia archiepiscopi Strigoniensis legibus Ungariae expressa* — III. *Privilegia archiepiscopo Strigoniensi a summis pontificibus et regibus data*. — A könyvet tartalomjegyzék zárja: *Index actorum et decretorum synodi dioecessani Strigoniensis*.*

Szövegkiadása: Péterfy, Carolus: *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae II. Posonii 1742, 233–296 — Pázmány, Petrus: Opera omnia VI. Bp. 1904, 567–671. Recensuit Georgius Demkó.*

A Pázmány Péter által összehívott egyházmegyei zsinat Forgách Ferenc nyomdoka-in haladva (vö. 1023) a trentói egyetemes zsinat határozatainak hazai végrehajtását és a magyarországi ellenreformáció megszervezését szolgálta. Ld. Fraknói 195–200 — Sík 179–182 — Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München 1973, 246–248, 535.

Cf. —, →

In 40 bibliothecis 67 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref, Univ* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Martin *MS* — Sárospatak *Ref* — etc.

Komenský, Jan Amos: *Trawren über Trawren vnd Trost über Trost*. Bresburg 1629. = **App. 136**

Vom gezwungenen Ayde ist Gott laidt. Ein trewhertzige Erinnerung . . . gestellt im Jahr 1627. durch etlich fromme exulirende Christen . . . Breßburg MDCXXIX. = **App. 137**

1449

⟨Almanach und Prognosticon auf das Jahr 1630. Hermannstadt 1629 Pistorius. — 16°⟩

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Marcus Pistorius szzebeni nyomdász működése 1629-től ismeretes (vö. 1451). Feltehető, hogy már ebben az évben megkezdte a magyar és a német kalendáriumok nyomtatását, bár azokból csak az 1631. évi magyar (1488) és az 1633. évi német naptárt (1554) igazolja példány.

Cf. 938 !

1450

⟨Kalendárium és prognosztikon az 1630. esztendőre. Szeben 1629 Pistorius. — 16°⟩

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Mivel Marcus Pistorius, szzebeni nyomdász folyamatos tevékenysége 1629-től 1632-ig ismeretes (vö. 1451 és 1554), joggal feltételezhető, hogy kalendáriumait, amelyek közül ma csak az 1631. évi magyar (1488) és az 1633. évi német nyelvű (1554) ismeretes, ezekben az esztendőkben mindig kiadta.

Cf. 881 !

1451

[SZIKSZAI FABRICIUS Balázs:] Nomenclatvra seu dictionarium Latino-Germanicum, ex varijs probatisque autoribus collecta. Nunc denovo adiectum Idioma Hungaricum, in usum discentium. Cibinii 1629 Pistorius.

A-H I³⁺ = [66 + ?] fol. – 8° – 1 ins., orn.

RMK I 586, II 455

Latin–német–magyar szójegyzék. — Az egyetlen ismert példány címlevele sérült, a címszöveg is helyenként kézírással van kiegészítve. Hátlapján Erdély sást ábrázoló, ovális keretbe foglalt fametszeti címere látható. A szójegyzék negyvenegy fogalomkörbe csoportosítva latin szavak német és magyar értelmezését tartalmazza három hasábjba szedve. A fogalomkörök csak latin nyelven vannak megnevezve. A fennmaradt

utolsó lapon *Quaedam breves ac simplices alios compellendi formulae, Kurze, einfältige Weisen, die Leute anzureden* címmel a megszólító formulák latin nyelvű táblázata kezdődik. Ezután feltehetően csak néhány levél következett.

E szójegyzék nagy mértékben eltér Szikszai Fabricius Balázs *Nomenclaturájának* típusaitól. A fogalomkörök száma kevesebb, ezáltal a fejezetek arányosabbak és sorrendjük is logikusabb: az ég, föld és országok után előbb az emberrel és életével foglalkozik, csak azután következnek más élőlények. Az utolsó három fejezet az elvont fogalmaké. A szerkesztőt gyakorlatiasság vezette. Főforrása kétségtelenül Szikszai Fabricius *Nomenclaturájának* valamelyik kiadása volt, de azt gyökeresen átalakította, a kevésbé hasznos szavakat és magyarázatokat elhagyta, másrészt fontos szavakkal kiegészítette, újabb fogalomköröket is alkotott. Észrevehetően felhasználta a korábbi *Nomenclatura* kiadások (pl. 677A, 891) címét de a *Hungaricum* és *Germanicum* szavakat felcserélte, minthogy e szójegyzékben a német értelmezés a magyart megelőzi. Kérdés, hogy a cím kitétele: *ex variis probatisque auctoribus* valóban több forrást jelent-e?

Feltehető, hogy a hiányzó utolsó lapokon betűrendes mutató állott, és a jelenleg erősen körülvágott lapszéleken eredetileg a lapszámozás sem hiányzott.

Cf. 642* !; 891, 1099, 1177, 1423, —, 1453, →

Budapest Nat ③

—
Martinus z Dražova, Samuel: Modlitby tež přemýšlování svatě . . . W Žilinie 1629. = App. 138

1452

EVANGELIOMOK es epistolak, mellyeket az Vr napokon és fő fő innepeken esztendő által az keresztyéni gyülekezetben szoktanak olvasni és meg magyarázni . . . summariomockal és tanuságockal öszve . . . Georgius Tile nus német írásából magyar nyelvbe mostan fordittatot és ki nyomtattatot. Bartfan 1630 Klösz [jun.].

[¹], A–Z, Aa–Cc (alternativ 8 et 4) Dd⁶ = [163] fol. – 12° – Mult., ill., orn., init.

MKsz 1929 : 215 — Čaplovič 157

Evangélikus perikopáskönyv magyarázatokkal. — A kiadványnak csak a címlapja készült 1630-ban, a kötet többi része az 1616-ban megjelent kiadásból (1096) való, de annak bevezető részeit (ajánlás stb.) tartalmazó első füzet nélkül.

Cf. 91 !; 900, 942, 1070, 1096, —, 1491, 1591, →

Budapest Nat ②*

1453

SZIKSZAI FABRICIUS Balázs: *Nomenclatura seu dictionarium Latino-Hungaricum per clarissimum virum d. Basijum Fabricium Szikszovianum conscriptum. Nunc denuo edita, revisa, aucta et diligenter emendata in usum discentium. Bartphae 1630 Klöz [jun.].*

A–L M¹¹⁺¹ = [2] + 277 + [6] pag. – 12° – Orn.

RMK I 587 = RMK II 456 – Čaplovič 156

Latin–magyar szójegyzék. — Szikszai Fabricius Balázs szójegyzékének e kiadása a fogalomkörök sorrendje és a szavak értelmezése tekintetében megegyezik az 1592. évi latin–magyar–német bártfai kiadással (677A). Csupán kevés eltérés figyelhető meg a fejezetek tagolásában és néhány szó elhagyásában. Az utolsó fejezet a *Sylva propriorum*, az emberi és állati hangok igéi, amit valószínűleg az 1593. évi debreceni kiadásból (718) vettek át. Ez ugyanis nincs meg a teljes példányból ismert és az 1592. évi bártfai kiadást (677A) követő sárvári kiadásban (891), és nem szerepel az 1616 táján megjelent bártfai kiadás (1099) mutatójában sem. Esetleg benne lehetett az 1592. évi bártfai kiadásban (677A), de annak egyetlen töredékéből ezt nem lehet megállapítani. A mű végén itt is betűrendes mutató, *Index rerum seriem demonstrans* segíti a könyv használatát.

Cf. 642* !; 891, 1099, 1177, 1423, 1451, –, →

Budapest *Nat* phot. (Cluj, Debrecen) — Cluj-Napoca *Univ* ②* — Debrecen *Ref* ①
— Prešov *Scient* ①

Olim: Sepsiszentgyörgy, Székely Múz.

1454

[1] VY ÉS O kalendarium Christvs Vrvn[k] születése után 1631. eszten. nagy szorgalmatossággal irattatott d. Herlicius Dav[id] fő philosophus és mathematicus által. — [2] (Prognosticon astrologicum, azaz az eghnek és csillagokna[k for]gásából való itilet . . .) Bartfan [1630] Klösz [jun.].

A⁸–E⁸ = [40] fol. – 16° – Mult. ill., 1 ins., orn.

Sztripszky I 1925/132 ← MKsz 1878 : 270 — Čaplovič 155

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — Az egyetlen ismert példány több levele hiányzik, számos levele pedig, így mindkét rész címlapja, esonka. Az első címlapon Magyarország címere, a hátán az év jellemző történeti és naptárszámítási adatai találhatóak. A *planétáknak és jegyeknek magyarázatja* után két-két szembenálló lapon a hó-

napok naptártáblázatai következnek előbb az új, majd jobbszáron a régi időszámítás szerint. A vásárok jegyzéke után ajánlás következik. Írója és címezte neve a töredékekben nem maradt meg. A prognosztikon fennmaradt fejezetcímei: *Az 1631. esztendőnek négy részéről — A Napban és Holdban levő eklipszisekről ez 1631. esztendőben — Békességről és hadról — A betegségekről — A földnek és fájának terméséről és bőségéről — Követségekről és útijárásokról — A bányáknak szerencsájükről — Magyarországról — Erdélyországról.* — A rövid krónika után a nyomtatványt az *Érvágásról való figura* zárja.

Ifjabb Jakob Klöss bártfai műhelyéből ez az első fennmaradt naptár. Említésből ismeretes az 1628. évre szóló kalendáriuma (1374). Az 1634. évi naptára a következő, amelyikből példány is van (1556). Ifjabb Klöss nyomdatermékei nem alkotnak időrendben töretlen sort, így több évről (pl. 1625, 1627, 1629) egyetlen kiadványa sem ismeretes. Ezért kétséges, hogy adott-e ki naptárt minden évre, de a kalendáriumok nagymértékű pusztulását figyelembe véve elképzelhető.

Cf. 1199 !

Budapest Nat ③ ④

1455

<Kopcsányi Márton [transl.]: Szerzetes rendtartó fenyték tüköre. Bécs 1630 [Matthäus Formica?]. — 8°>

RMK I 588

XVIII. századi adat alapján feltételezhető. — Katolikus elmélkedések.

E kiadást Szabó Károly (RMK I 588) Sándor István (Könyvesház 25) nyomán vette fel bibliográfiájába. Szerinte ez *Szent Bonaventura Speculum disciplinae* című latin iratának fordítása lehetett, amely a fenti magyar címmel 1677-ben Pozsonyban Szenkvicz Pál előszavával is megjelent (RMK I 1218).

Lehetséges, hogy Sándor István adatát Eugenius Kósa „Antiquarii provinciae S. Mariae in Hungaria O. Min. S. P. N. Francisci strictioris observantiae collectanea 1206–1774” című, kéziratos másolatokban elterjedt rendi krónikájából vette, ahol e mű Kopcsányi Márton fordításaként szerepel (vö. Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. Bp. 1924, 614 és 616).

Az 1677. évi pozsonyi kiadás azonban nem Szenkvicz Pál fordítása, amint azt Szabó Károly állította (RMK I 1218), mert ahhoz mint a mariánus ferences rendtartomány provinciális csak az előszót írta. A fordító valójában nincs megnevezve. Sándor Istvánnak a Kopcsányi-féle fordításra és kiadásra vonatkozó adatát pedig gyengíti, hogy nála az 1677. évi kiadás, amely ma is több példányból ismert, nem szerepel.

A kiadvány létezése további bizonyításra szorul. Amennyiben Kopcsányi fordítása valóban megjelent, az Matthäus Formica bécsi műhelyében készülhetett, ahol többi munkáját is nyomtatták. Ld. még: RMKT XVII/7 432, Holl Béla.

Cf. —, →

1456

»WAGNER, Valentin: Compendium grammaticae Graecae. Coronae 1630 Wolfgang. – 8°«

RMK II 457

Görög nyelvtan.

Valentin Wagner XVI. században több alkalommal megjelent művének e kiadását, amelynek ma már nincs ismert példánya, Johann Seivert írta le (Nachrichten 476). Lefrását Joseph Trausch (III 470–471) a nyomdász nevével egészítette ki. Adataikat Julius Gross (Kronstädter 74) és Szabó Károly is (RMK II 457) átvették.

Cf. 76* !; –, →

1457

CANONES, az az az egyházi szolgák életének, tisztinek és tisztességes magoc tartásának regulái. Iratattanak az Sopron var megyebéli ecclesiác senioritult Isten tisztességére és az anyaszent egyháznak, abban való tanétoknak épületekre. Csepregben 1630 Farkas.

A–C D⁴ = [28] fol. – 8° – Init.

RMK I 590 – Sztripszky I 1916a ← MKsz 1882 : 272

Evangélikus lelkészi rendtartás. — Az előszó címzése : *Reverendis in Domino fratribus ministris ecclesiarum comitatus Soproniensis et vicinorum locorum.*

A mű magyar nyelven az evangélikus lelkészek magatartását és feladatait szabályozza 72 pontban, alcímek nélkül. A Sopron megyei senior-lelkészek írták. Az utolsó lapokon *Festa annua* cím alatt a januártól decemberig megtartandó ünnepek felsorolása olvasható. Köztük Mária, az apostolok és evangélisták ünnepein kívül György vértanú, Margit, Mária Magdolna, Lőrinc vértanú, Katalin, Miklós és az Aprószentek ünnepe is szerepel. A záradék szankciót tartalmaz : *Si quis vero praeter haec festa alia indixerit cum scandalo vicinarum ecclesiarum, mulctabitur florenis duobus.*

A nyomtatvány egyetlen, erősen körülvágott példányából nem lehet megállapítani, volt-e lapszámozása.

A dunántúli evangélikus egyházi törvénykönyv (közkeletű néven : Sopron megyei vagy Mészleányi kánonok) 1595 táján Mészleányban jött létre, és eleinte kéziratban terjedt. Szövegét egy 1598-ból való kéziratból Mokos Gyula közölte (Canones az az egyházi szolgák életének . . . regulái. Bp. 1892). Payr Sándor állapította meg, hogy szerkesztői Réczés János, Thokoith György, Vidós Lénárd és Klazekovits István voltak (A dunántúli evangélikus egyházkerület története I. Sopron 1924, 629–633).

Cf. –, →

Budapest Acad ① (Majláth Béla) — Budapest Nat phot.

1458

〈Kalendárium és prognosztikon az 1631. esztendőre. Csepreg 1630 Farkas. – 8°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 903 !

1459

»[1] (MIHÁLYKÓ János:) Keresztyeni istenes és áhitatos imadsagoc ez mostani nyomorult és veszedelmes időkben, minden keresztyén és istenfélő embernek fölötte szükségesek es hasznosac. — [2] Ezek mellé adattattanac egynehány szép isteni dicséretec és sóltári enekec, mostan uyjonnan kibocsáttattac. Csepregben 1630 Farkas.«

»[12] + 496 + [8] pag. – 12°«

RMK I 591

Evangélikus imádságos- és énekeskönyv.

Egyetlen példánya a többi sárospataki unikummal együtt a második világháború végén eltűnt, és így az csak Szabó Károly leírásából ismeretes (RMK I 591). *Farkas Imre könyvnyomtató* a könyvet Révay Juditnak, gróf Nádasdy Pál feleségének ajánlotta Csepreg 1630 augusztus 8-i kelettel. Ebből kitűnt, hogy *e szép imádságos könyvecskét* korábban Mihálykó János eperjesi magyar prédikátor Thurzó Györgyné Czobor Erzsébetnek dedikálta. Ez az 1609. évi bártfai kiadásra (976) illik. Valószínű, hogy a könyv második része, az *Isteni dicséretec és sóltári enekec*, terjedelmes volt, mivel az egész könyv az ugyancsak 12-ed rétű bártfai kiadás (976) 220 lapjával szemben 496 számozott lapot tartalmazott. Az utolsó számozatlan lapokon lajstrom, azaz tartalom-egyzék állt. A kötetben 8 és 4 leveles füzetek váltakoztak.

Cf. 976, 1229, 1442, —, →

Olim: Sárospatak, ref. coll.

1460

〈Pécsváradai Péter: Kilencz okok. Debrecen 1630 Fodorik?〉

Egykorú adat alapján feltételezhető. — Református vitairat.

Pécsváradai Péter e művének emlékéért Pázmány Péternek 1631-ben Sallai István álnév alatt kiadott vitairata őrizte meg: *Okok nem okok, mellyekért írja a Váradi Farkas, hogy nem méltóztatik tovább az én írásom ellen tusakodni (1514)*. Előszavában azt

írja a *Váradi Farkasról*, vagyis Pécsváradi Péterről, hogy *két árkos papíroskára Kilenc okokat mázolt, mellyekért kiáll a korlátból, és tovább nem akar harcolni* . . . Tekintve, hogy Pécsváradi 1629-ben csaknem 950 lapos nyomtatott könyvben (1427) válaszolt Pázmány Péternek *A Szenttrásról és az anyaszentegyházról* írt művére (1351), feltehető, hogy e két ívnyi vitairatára sem sajnálta a nyomdaköltséget. A fent idézett szavak tehát valószínűleg egy nyomtatott műre vonatkoznak, amelyben Pécsváradi Pázmánynak az ellene írt *Jó nemes Váradnak gyenge orvoslása* c. művére (1485) válaszolt. Pázmány ugyancsak Sallai István név alatt írt viszontválaszából (1514) az is kitűnik, hogy a *Kilenc okok* inkább személye ellen intézett támadás volt, nem pedig teológiai érvelés.

Pázmánynak Sallai név alatt Pécsváradi ellen írt két műve 1630-ban és 1631-ben jelent meg (1485 és 1514), így a *Kilenc okok* legvalószínűbben 1630 második felében Debrecenben kerültek ki a nyomdából. E feltevést azonban gyengíti az a tény, hogy Rheda Péter debreceni nyomdász 1630 február 4-én már halott volt, utóda, Fodorik Menyhért nyomtatványai pedig csak 1631-től kezdve ismertek (1497, 1498).

Cf. 1351, 1427, 1485, —, 1514

1461

»ALSTED, Johann Heinrich: Disputatio theologica de Deo, quam illo ipso duce in illustri schola Bethleniana, quae aest [!] Albae Iuliae, ventilandam proponit Iohannes Henricvs Alstedivs a. d. 20 et 22 Aprilis, respondente Balthasare Vzoni, nobili Transilvano, collegii seniore. Albae Iuliae 1630 [typ. principis]. Effimurdt.«

»A⁴ B⁴ = [8] fol. – 4°«

RMK II 458

Református teológiai vizsgatételek.

Egyetlen példánya, amelyet Szabó Károly (RMK II 458) még ismert és leírt, ma már nem található. A címlevél hátán Johann Heinrich Alsted 1630 március 28-án Gyulafehérvárott kelt előszava volt olvasható. Ebben Szabó Károly leírása szerint Alsted kifejtette, hogy Bethlen Gábor érdemei között nem utolsó helyen áll a gyulafehérvári gimnázium alapítása. A fejedelem azt egyenlővé akarta tenni Németország leghíresebb iskoláival. A tanárok ezért megígérték, hogy az iskolában három év alatt a bölcsezet és a hittan tárgyait előadják, a diákokkal hetenként két vitatkozást és egy latin szónoklatot tartatnak. Végül Alsted kijelentette, hogy mindezt a Gyulafehérvárott kinyomtatott legelső iskolai vitatkozás bevezetőjében — *in limine primae huius disputationis, quae quidem typis est descripta* — tartotta szükségesnek leszögezni (RMK II 458. Vö. Adattár I 271, Herepei János).

A vizsgatételek védőjéről, Uzoni Jankó Boldizsárról ld. Adattár I 475–479.

Olim: Sárospatak, ref. coll.

1462

(ARTICULI dominorum regnicularum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum in generalibus eorum comitijs, in civitate Alba-Iulia, ad diem octavum mensis Aprilis anni Domini 1629. indictis celebratis conclusi.) [Gyulafehérvár 1630 typ. principis.]

A⁴ = [4] fol. - 2° - Orn., init.

Erdélyi országgyűlési törvénycikkék magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. Ebben olvasható az 1629 április 8 és 24 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés nyolc artikulusba foglalt végzéseinek magyar nyelvű szövege. A végén latin nyelvű záradék 1629 április 24-i kelettel.

A törvénycikkék e kiadásának szövege változatlanul megtalálható az 1629-ben megjelent kiadásban is (1429), ahol azonban az első helyen a Haller György és Szombat-helyi Márton hűtlenségét elítélő artikulus áll. Elhagyása következtében a többi artikulus számozása eltolódott, és a nyomtatott szöveg a negyedik levél rektóján ér véget, a hátlapja üres. E kiadás szövege azért változott meg, mert az ítéletet Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin fejedelemsége alatt 1630 január 25-re hirdetett országgyűlés (vö. 1463) VIII. artikulusa megsemmisítette. Ezért az 1629-i országgyűlés végzéseit (1429) megváltoztatott szöveggel 1630-ban újrakinyomatták (ErdOgyEml VIII 494, Szilágyi Sándor).

A kiadvány a betűtípusok tanúsága szerint a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában készült (MKsz 1968: 206, Fazakas József).

Cf. 1005 !

Budapest Nat ① — Cluj-Napoca Univ ①

Olim: (Kolozsvár) Erdélyi Múzeum (+ 2 expl.; ErdOgyEml VIII 498)

1463

(ARTICULI dominorum regnicularum trium nationum regni Transsylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorundem comitijs in civitate Alba Julia, ad diem vigesimum quintum mensis Januarii, anno Domini millesimo sexentesimo [!] trigesimo, indictis celebratis conclusi.) (Albae Iuliae 1630 typ. principis, Effmurd).)

A⁴ B⁴-D⁴ E² []¹ = [21] fol. - 2° - Init.

Sztripszky I 1920/127 ← MKsz 1895: 258

Erdélyi országgyűlési törvénycikkék magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem özvegye, Brandenburgi Katalin latin nyelvű oklevelé-

vel kezdődik. Ezt követi a rendek *Praeloquiuma*, amelyben az özvegynek együttérzésüket fejezik ki Bethlen Gábor halála felett. Ezután olvasható magyar nyelven az 1630 január 25 és február 17 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés hetvennégy artikulusba foglalt határozatainak szövege. A végén latin nyelvű záradék 1630 február 17-i kelettel.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 76–107.

Az Országos Széchényi Könyvtár három példányában az A₁b lap utolsó bekezdésében megfigyelhető szedésbeli eltérés feltehetően a nyomtatás közben történt hiba következménye; a változatlanul maradt szöveg részbeni újraszédése ezért nem tekinthető variánsnak (OSzKÉvk 1974–1975: 358–359, Ecsedy Judit).

Cf. 1005 !

Budapest *Nat* ① ① ④ — Cluj-Napoca *Univ* ○ ○

1464

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium regni Hungariae eidem annexarum, in comitijs eorum generalibus in civitate Medgiesien., ad diem decimum mensis Iulij anni Domini millesimi sexcentissimi trigesimi indictis et celebratis, conclusi.) (Feier-Varat 1630 typ. principis, Effmurd).
A⁴ = [4] fol. – 2° – Init., orn.

Sztripszky I 1918/125 ← MKsz 1900: 199

Erdélyi országgyűlési törvények magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül Bethlen Gábor erdélyi fejedelem özvegye, Brandenburgi Katalin latin nyelvű oklevelével kezdődik. A cím a második lapon olvasható. Ezt követi magyar nyelven az 1630 július 10 és 17 között Medgyesen tartott országgyűlés négy artikulusba foglalt határozatainak szövege. A végén latin nyelvű záradék 1630 július 17-i kelettel.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 111–116.

Cf. 1005 !

Budapest *Nat* ① — Budapest *Univ* ① — Cluj-Napoca *Univ* ○

1465

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexaru(m) in generalibus eorum comitijs, in civitate Alba-Julia, ad diem vigesimum mensis Decembris anno Domini

Millesimo sexcentesimo trigesimo indictis celebratis conclusi.) (Feier-Varat 1630 typ. principis, Effmurdth).

A² B² []¹ = [5] fol. – 2° – Init.

Sztipszky I 1919/126 ← MKsz 1895 : 257 — ErdMuz 1906 : 40

Erdélyi országgyűlési törvénycikkek magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül Rákóczi György erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelébe foglalva az 1630 december 20 és 29 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés tizenöt artikulusát tartalmazza magyar nyelven. A latin nyelvű záradék 1630 december 29-én kelt.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 148–156.

A kiadvány impresszumában ugyan 1630 olvasható, mégis a záradék dátuma alapján valószínűbb, hogy a nyomtatás a következő év elején történt (OSzKÉvk 1974–1975 : 359, Ecsedy Judit).

Cf. 1005 !

Budapest *Nat* ① — Cluj-Napoca *Univ* ○

Olim: (Kolozsvár) Erdélyi Múzeum (+ 1 expl.; ErdOgyEml IX 156)

1466

»BISTERFELD, Johann Heinrich: Disputatio philosophica de concursu causae primae cum secundis, quam Deo benedicente in illustri schola Bethleniana, quae est Albae Iuliae, examinandam proponit Johannes-Henricus Bisterfeldius philosophiae professor ad d. 8 et 15 Maji, respondentibus Stephano Keserüi et Johanne Benyei Hungaris. Albae Iuliae 1630 [typ. principis], Effmurdth.«

»A⁴ = [4] fol. – 4°«

RMK II 459

Filozófiai vizsgatételek.

E nyomtatvány egyetlen példánya, amelyet Szabó Károly a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából még ismertetett (RMK II 459), ma már nem található.

Olim : Budapest, Akad.

1467

DENGELEGI Péter: Roovid anatomia, mellyel a nagy szombati Kaldi György papnak a Szent Biblia felől való oktato intese, mellyet az ő tölle magyar nyelvre fordittatot Bibliajanak sarkához biggyesztet, minden részei-

ben megh vizsgálattik, es egyczersmind Karolyi Gaspar es Szenczi Molnár Albert az ő hasznos munkajokkal edgyüt patvaros nyelvenek ostorozasa alol fel szabadittatnak, az nagy Istennek segedelméből, Dengelegi Peter által. Feier-Varat 1630 [typ. principis], Effmurdtd.

()⁸, a¹⁺¹, A-Z⁸, Aa⁸ Bb² = [18 + 1-32] + 33-883 [recte 388] pag. — 8° — Init.

RMK I 592

Református vitairat. — A címlap hátán idézet a Bibliából és Pierre Du Moulintól. Ezt követi a szerzőnek Kolozsvárott 1628 március 9-én kelt ajánlása *A nevezetes és istenfélő férfinak, Igaz Gáspár uramnak, nekem tiszteletes patronusomnak*. Az ezután következő és a szerzőhöz intézett rövid latin köszöntő versek írói: *Albertus Molnar, Paulus Keresztihuri, Basilius Dengelegi, Gregorius Kecskemethi*. Szenci Molnár Albert *Tetrastichon latinum* című verse után annak magyar verses parafrázisa is olvasható, kezdete: *Dengelegi*. Szövegkiadását ld. az incipitmutatóban. Ezt követi *A kegyes olvasónak* címezve a sajtóhibák jegyzéke. A mű főrészében a szerző Káldi György jezsuitának Bécsben 1626-ban kiadott bibliafordítását és annak függelékében megjelent *Oktató intést* (1352) bírálja hitvitázó módszerekkel. Ugyanakkor védelmébe veszi Károlyi Gáspár (652) és Szenci Molnár Albert fordítását (971, 1037).

Dengelegi Péter (1597–1648) a kolozsvári, debreceni és sárospataki iskolák után külföldi egyetemeket is látogatott, így az Odera menti Frankfurtban, Franekerben és Leidenben; majd Kolozsvárott tanított, Alvincen és Nagyenyeden pedig református lelkész és esperes volt. — Ld. még: Adattár I 302–306, Herepei János.

Budapest *Acad* ② ② — Budapest *Nat* ② ② — Budapest *Ref* ② — Budapest *Univ* ① — Cluj-Napoca *Univ* ○ — Debrecen *Ref* ① — Tîrgu Mureş ○

1468

EPICEDIA dicta incomparabili heroi Gabrieli, principi S. Romani imperii et Transylvaniae, partivm Hvngariae domino, Siculorum comiti, Oppuliae ac Ratiboriae duci etc., euergetae et musaetae optimo maximo, denato Albae Ivliae anno Christi MDCXXIX a.d. 15. Nouembris, ibidemque humato anno MDCXXX a.d. 25. Ianuarij. A professoribus illustris scholae Bethlenianae, quae est Albae Ivliae. Albae Ivliae 1630 [typ. principis], Effmurdtd.

A⁴ = [4] fol. — 4° — 1 ins.

RMK II 460

Gyászversek. — A címlapon Bethlen Gábor erdélyi fejedelem címere látható ezzel a körirattal: *Gabriel D.G. Sac. Rom. Im. et Tran. Prin. Par. Reg. Hvn. Dns. Sic. Co. ac*

Opo. Ratib. Dux. A fejedelem 1629 november 15-én történt halálára és 1630 január 25-i temetésére írt gyászversek a második lapon kezdődnek: 1. *Onomatologia Hebraica* (héber szöveg latin betűkkel) – 2. *Dodecastichon Graecum* (görög szöveg latin betűkkel) – 3. *Pyramis iambica* – 4. *Epitaphium* – 5. *Centuria encomiastica* – 6. *Epitaphium, Gabriel victoriosus* – 7. *Octastichon*.

A gyászversek szerzői a cím szerint a gyulafehérvári főiskola professzorai voltak, feltehetően Johann Heinrich Alsted, Ludovicus Philippus Piscator és Johann Heinrich Bisterfeld.

Budapest Acad phot. — Cluj-Napoca Acad I ①

1469

»FROSCH, Johann: Der CI. Psalm. Gelübd Dauids von seiner Regierung. Zu hertzlicher vnterthanigster Glückwunschung, bei Antretung der völligen fürstlichen Regierung, der . . . Fvrstin . . . Catharina . . . geboren Marggrævin avs dem chvrfvrstlichen Stamme Brandenburg, . . . vnd in Siebenbürgen Fürstinne, . . . seiner gnädigsten Fvrstin vnd Frawen. Zu Weissenbvrg den 14., 21. vnd 28. Februarii des 1630 Ihars in drey vnterschiedenen Predigten erklärt. Durch Iohannem Froschium . . . Weissenburg 1630 [typ. principis], Effmurdts.«

»[4] + 72 pag. – 4°«

RMK II 461

Református prédikációk. — A mű egyetlen ismert példánya, amelyet Szabó Károly a nagyszebeni evangélikus egyházkerület könyvtárából az idézett formában írt le (RMK II 461), ma már nem található. A szerző Brandenburgi Katalinnak szóló ajánlása *Weissenburg den 1. Martii im Jahr nach Christi Geburt 1630.* kelt.

Johann Frosch református lelkész volt Gyulafehérváron (Siebenbürgische Quartalsschrift 1801 : 6). Származása, pályája közelebbről nem ismert.

Olim: Nagyszeben, erdélyi evangélikus egyházkerület

1470

»MACONIUS, Johannes: Cunis, blandulae, tenellae atque lepidulae puellae Katharinae, viri . . . Simonis Petri Budovinsky, equitis Poloni virtuosus, magistri instruendorum equorum in aula . . . principis Transylvaniae peritissimi, mathematicis celeberrimi filiolae . . . in lucem . . . ex carcere uteri

materni egressae Anno, mense et die . . . (4 Maii 1630). Accinebat Iohan. Maconius. — Albae Jvliae (1630) [typ. principis], Effmurdts.

»A⁴ B² = [6] fol. — 4°

RMK II 463 — Nägler 219

Köszöntő vers. — E nyomtatvány sárospataki példánya, amelyet Szabó Károly ismertetett (RMK II 463), ma már nem található. A vers Simon Piotr Budowinski lengyel lovag — Bethlen Gábor, elhunyt erdélyi fejedelem főlovászmestere — kislányának keresztelődjére készült: leírja a keresztelési lakomát, amelyen Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor felesége is jelen volt (vö. 1471).

Sibiu *Mus* ①

Olim : Sárospatak, ref. coll.

1471

»MACONIUS, Joannes: Majuma, Epomate humilis venae exornata, atque viro . . . Simoni Petro Bvdowinsky, equiti Polono . . . Transilvaniaeque principis aulae familiari et equorum domandorum magistro . . . , . . . plurimarum artium professori . . . oblata officiose, anno aerae Christianae (1630) a Iohan. Maconio ab Honigdorf philosoph. m. et p.i.c. Albae Ivliae (1630) [typ. principis], Effmurdts.

»A⁴ B⁴ = [8] fol. — 4° — 1 ill.

RMK II 462 — Nägler 220

Alkalmi versek. — E nyomtatvány sárospataki csonka példánya, amelyet Szabó Károly ismertetett (RMK II 462), ma már nem található. A címben az 1630-as évszám kronosztikonba van rejtve. A vers szövege szerint az utolsó levélen Bethlen Gábor fejedelem fém domborítású ravatalának, a „castrum doloris”-nak képe volt, amit azonban már Szabó sem látott. A vers e díszes ravatalról szól.

Szilágyi Sándor (Bethlen Gábor síremléke és alapítványai. Bp. 1884, 4–9) szerint e „Majuma” (Ünnepély) című nyomtatvány a sárospataki könyvtár Dadai-féle kolligátumában volt. Az alkalmi versek, amelyekből Szilágyi szemelvényeket közöl, Simon Piotr Budowinski lengyel lovagot, az elhunyt Bethlen Gábor udvarának a mérnöki tudományokban és művészetekben is jártas (vö. 1470) főlovászmesterét dicsőítik. Ő tervezte és készítette a fejedelem ravatalát. A szerző, a hondorfi (Szász-föld, Küküllő megye) származású Joannes Maconius neve csak verseiből ismeretes.

Sibiu *Mus* ①

Olim: Sárospatak, ref. coll.

1472

»JAKOBEUS, Jakub: Carmen congratulatorium. Cassoviae 1630 vidua Schultz.«

Sztripszky I 1921/128 ← MKsz 1901 : 65–67 ; 1911 : 157 — Čaplovič 532

Dicsőítő vers. — E nyomtatványból ma egyetlen példány sem ismeretes. Emlékét Kassa városának 1630 november 2-i jegyzőkönyvi határozata őrizte meg. Ebből kitűnik, hogy *e napokban a Rákóczi György erdélyi fejedelemségéről írtak valami congratulatorium carment.* Egy példány eljutott Eszterházy Miklós nádorhoz, aki azt a király ellen valónak találta, és utasította a várost, hogy az uralkodó felmentő rendeletéig a közreműködő tetteket tartsák fogva. A jegyzőkönyv részletesen leírja az ügy kivizsgálását és a tettek elleni eljárást (MKsz 1901 : 65–67, Kemény Lajos ; 'Ján Minárik : Jakub Jakobeus. Bratislava 1963, 120–121 — vő. Sziklay László : A szlovák irodalom története. Budapest 1962, 109).

A kiadvány magyar nyelvű voltának feltételezését (MKsz 1911 : 157 → Sztripszky I 1921/128) Čaplovič elvetette, viszont szerint e nyomtatvány talán azonos a Rákóczi Zsigmond sárospataki könyvtárának *Iter encomiasticum serenissimi principis Georgii Rakoczi* című negyedréti alakú művével, amelyet az 1660 körül készült katalógusa említ (MKsz 1913 : 237, Harsányi István).

1473

PRELLER, Kaspar: Kurtze Leichsermon bey dem Begräbnüss des kleinen seeligen Kinds, Evphrosyna, des edlen vnndt vesten Herrn Thobiae Fravnbergers einigen vnd gelibten Tochter, welche in diesen 1630. Jahr den 31. Januarij auff die Welt gebohren, den 31. Octobris vmb 1 Vhr Nachmittag seliglich verschieden vnnd den 2. Novembr. christlich begraben ist, gehalten durch M. Casparvm Prellervm jeziger Zeit Pfarrern zv Epperies. Caschaw 1630 [vidua Schultz].

A⁴ B⁴ = [8] fol. — 4° — Orn., init.

RMK II 464 — Čaplovič 533

Gyászbeszéd. — A beszéd, melyet Kaspar Preller eperjesi lelkész 1630 november 2-án mondott el a kisdéd Euphrosina Fraunberger temetésén, a címlevél hátlapján kezdődik. Elején a Bölcsesség könyvének 4. részéből vett *Textus* áll, melynek szövegét a prédikáció három pontban magyarázza. A nyomtatványt Kaspar Preller latin és német nyelvű, *Johannes Prellerus, sch. Cass. c.* latin nyelvű, *Tobias Glueknecht, Vien. Austr. def. fr. Querela fratris ad sororem defunctam és Responsio defunctae ad fratrem lugentem* című versei, valamint *Thomas Meritovinus Sil., p. t. al. sch. Epp. Prosopopoeia parentis* című latin nyelvű verse zárja.

Kaspar Preller Sziléziából származott, Wittenbergben tanult. 1601-től Bártfán, 1606-tól Eperjesen, 1609-től Kiszzebenben, majd 1614-től ismét Eperjesen volt evangélikus lelkész. 1639-ben még működött.

Bratislava *Acad* ②* — Budapest *Acad* phot.

1474

REICH, Joachim: Ante obitum moriens, non moriturus obit. Christliche Leichpredigt bey Niedersetzung vnd dem . . . Begräbnis deß . . . Herrn Hansen Langen, deß Innern Rhats vnd eltesten bey der kön. Freyen Stadt Caschaw, welcher im 1630 Jahr den 29. Septembris selig im Herrn entschlaffen vnd den 1. Tag Octobris in der grossen Kirchen daselbst . . . begraben worden. Gehalten vnd aufs Papier bracht, dessen . . . Herrn lieben Erben, alß sonderlich hinterlassenen Söhnen, dem . . . Herrn Hansen Langen Handelsman allhier zu Caschaw, . . . wie auch Herren Caspari Christophori, Georgij, Stephani, fünffer Brüdern vnd der . . . Frawen Catharinae, alß Töchtern, deß . . . Herrn Paul Kun Haußfrawen Bitte zuerfüllen vnd gevatterliche Liebe zuerzeigen durch Ioachim Reich p.l. past: et inspect: eccl. Germ. Cassov. Caschaw (1630) [vidua Schultz].

A³ B⁴ C⁴ = [10 ?] fol. – 4° – Orn., init.

RMK II 465 — Čaplovič 534

Gyászbeszéd. — A címlevél után mindjárt a beszéd kezdődik. Ezt a kassai német templom lelkésze, Joachim Reich tartotta 1630 október 1-én Hans Lang kassai városi tanácsos temetésén. Két részre oszlik, melyeket *Applicatio* és a halott életét elbeszélő *Parentalia* követ. A nyomtatványt az elhunytól szóló négy soros latin vers zárja.

A pomerániai származású szerző magyarországi letelepedésének körülményei ismeretlenek. 1617-ben Selmechányán konrektor, majd Kassán a német evangélikus egyház lelkésze és felügyelője volt.

Szabó Károly csak Samuel Klein (III 360) leírása alapján ismertette a nyomtatványt, Ján Čaplovič (534) írta le először példány alapján. Az egyetlen ismert példány első füzeté két levélből áll. Valószínű, de nem bizonyítható, hogy e kettő között eredetileg egy további, ma már ismeretlen levélpár is volt. Čaplovič feltehetően ilyen megfontolás alapján az első füzetet négy levelesnek vette.

Budapest *Acad* phot. — Revuca *Ev* ②*

1475

[1] VY ES O kalendarium Christvs wrvnk születése után 1631. d. H e r l i c i v s D a v i d fő philosophus és mathematicus által. — [2] (Prognosticon astrologicum, az az az egnek és csillagoknak forgásából való itélet . . .) Cassan [1630] (Schultz özvegye).

[A^s–D^s] E^s = [40] fol. – 16° – Mult. ill., 1 ins., orn.

MKsz 1929 : 215 — Akantisz Viktor: Todoroszku Gyula és neje Horváth Aranka régi magyar könyvtára. Bp. 1922, 8 — Čaplovič 531

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A címlapot Magyarország fametszetes címere díszíti. A naptárrész beosztása megegyezik az 1614-re nyomtatott kassai naptárral (1051), de itt nincs se Cisis, se krónika. A vásárok naptára a *Sokadalmak Magyarországon és Erdélyben* címet viseli. Végén külön ismertetés áll Jászó új vásárrendjéről. *Néhai Daniel Schultz özvegye Mária* aláírással ajánlás *A szabad királyi nemes Cassa városának*. — A prognosztikon szövege az önálló címlap hátán kezdődik. Fejezetei a következők: *Ez 1631. esztendőnek négy részéről I. A télről, II. A tavaszról, III. A nyárról, IV. Az őszelel — V. A Napban és Holdban levő eklipszisekelel — VI. Békességelel és hadról — VII. A betegsegekelel — VIII. A földnek és fájnak termésélel és bősegelel — IX. Kővetsegekelel és útjárásokról — X. A bányák szerencsejekelel — XI. Magyarország, Erdélyországról*. A nyomtatványt viszonylag terjedelmes *Rövid magyar krónika* zárja, amely *Krisztus urunk születése után* kezdődik és az 1630. évvel zárul.

Cf. 997 !

Budapest *Nat* ①

1476

GALLI, Martin: Votum illvstrissimo et celsissimo domino domino Georgio Rakoczio, Dei gratia Transylv[aniae] principi, Parti]vm regni Hungariae domino et Siculorum comiti etc., sole[mniter 19(?) Decem. anno Chr]isti MDCX[XX] Clausenburgum ingresso, inaugurato et salutato . . . mecoenati liberalis. [hum]illime [. . . consecratum]. Cla[udiopoli 1630 typ. Heltai].

1 fol. — ca 370 × 260 mm — Init.

OSzKÉvk 1967 : 337–339

Üdvözlő vers. — Az egyleveles nyomtatvány egyetlen ismert példánya selejtpéldány vagy próbanyomat lehetett; mindkét lapjára ugyanaz a szöveg van nyomtatva. A két hasámba szedett vers az új erdélyi fejedelmet, I. Rákóczi Györgyöt Kolozsvarra való bevonulása alkalmával üdvözlí. Ezt még egy, a fejedelem nevéből készült anagrammákat magyarázó vers követi. A nyomtatvány alján a szerző neve a következő alakban olvasható: *Martino Galli Zluticeno Bohemo exule*.

A nyomtatvány töredékét Fazakas József ismertette (OSzKÉvk 1967: 337–339). Megállapította a szerző, Martin Galli kilétét. Eszerint Galli 1619-ben Kutná Horában volt iskolaigazgató. Művei Prágában jelentek meg. 1622-ben hivatalából elbocsátották (Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě II, Praha 1966, 193). Valószínűleg ezután ment Erdélybe, ahol bizonyára Bethlen Gábor támogatását élvezte. Ugyancsak Fazakas határozta meg a nyomtatás helyét és idejét.

Budapest *Nat* ③*

—
In exequiis defunctorum . . . Kolozsvár ante 1631. = App. 139

1477

[1] KALENDARIUM Christus urunk születése után való 1631. esztendőre irattatott d. David Herlicivs által. — [2] (Prognosticon astrologicum, azaz practica ez esztendőre, mely szamláltatik Christus vrunk születése után 1631., mellyet szorgalmatosan irt az pomeriai Stargard városának fő astrologusa, doctor David Herlicius. Nyomtatottat németből magyarrá.) Colosvarat [1630 typ. Heltai], (Abrugi).

A⁸-E⁸ = [40] fol. – 16° – 2 ill., 1 ins., orn.

RMK I 1791

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A címlapon Kolozsvár címere látható. Hátlapján az 1631. esztendő jellemző történelmi évszámait és naptárszámítási adatai állnak. A jelek és rövidítések magyarázata után a naptári táblák következnek. Mind-egyik hónap két szembenálló lapot foglal el, előbb az új-, majd az ó-naptár adataival. Ez utóbbihoz csatlakozik naponta a magyar „Cisio Janus” egy-egy szótagja. A hónap-versnek januári kezdősora: *Hogyha fénylik Vince, borral telik pince.* — *Abrugi György könyvnyomtatónak A nemes, bölcs és eszes kolozsvári tanácsnak* címzett ajánlása után a *Sokadalmak*, vagyis országos vásárok jegyzéke található.

A prognosztikon címlevelének hátlapján kezdődik az első fejezet: *Az 1631. esztendőnek négy részeiről: a télről, a tavaszról, a nyárról, [az őszeiről]* — A további fejezetek: *A sötétségekről — A hadról, támadásokról és tumultusokról — A betegségekről — A földnek gyümölcsseiről.* A prognosztikont *Christus urunk születése után való rövid krónika* követi, amely különösen az utolsó félévszázad hazai eseményeinek bő ismertetésével és Bethlen Gábor 1629 november 15-én bekövetkezett halálával fejeződik be.

A kiadvány utolsó lapjain két fametszet látható. Az egyik az 1592. évi kolozsvári csízióhoz (684) készült ábra, amely eredetileg az újhoid égi helyzetét volt hivatva bemutatni, itt azonban a következő feliratot kapta: *A Nap 140-nyivel nagyobb a Föld kerekességénél.* A másik kép az *Érvágásról való figura.*

Ez a naptár volt Abrugi első munkája (vö. 1504).

Cf. 315 !; 1114, 1139, 1140, 1162, 1188, 1223, 1250, 1269, 1292, 1313, 1340, 1367, —, 1504, 1545, 1568, 1589, 1616, →

Budapest Nat phot. partim — Cluj-Napoca Acad ①

Kolosi Török István: Az aszszonyi nemnek nemességéről, méltóságáról és dicsiretiről való rythmusok. Colosvar 1630. = App. 140

1478

⟨Almanach auf das Jahr 1631. Leutschau 1630 Brewer. — 16°⟩

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1370 !

1479

FABINUS, Joannes: Carmen proprietates quasdam patronorum rei literariae in effigie gryphis repraesentatas exhibens, publice in gymnasio Elizabethano Wratislav. anno 1625 recitatum, nunc vero votivae strenae patronis munificentissimis in studiorum commendationem oblatum a Iohanne Fabino. Levtschoviae MDCXXX Brewer.

[]^a = [4] fol. — 4° — Orn., init.

Sztripszky II 2517/65 ← MKsz 1891 : 268 — Čaplovič 792

Dicsőítő vers. — A címlevél hátlapján *Johannes Fabinus Poprad.* művét az új év alkalmával a következőknek ajánlja: *Thobiae Weis eccl. Beelensis, Johanni Serpilio eccl. Leibicien., Johanni Bergero ec. Georgiom., Benedicto Schimrack eccles. Poprad., Gregorio Payer eccl. Lumnic., Gregorio Arell eccl. Vilens., pastoribus . . . Nicolao Kirschner, Andreae Payer senatoribus reipubl. Georgiomontanae.* A vers cím nélkül kezdődik. A szerző a griffmadár tulajdonságaival dicsőíti a *res litterariae*, az irodalom mecénásait. A címlap szerint a verset eredetileg 1625-ben a boroszlói Erzsébet-gimnáziumban adták elő. Az utolsó lapon még egy rövidebb vers is olvasható: *Votum pro anno MDCXXX.*

A poprádi származású Joannes Fabinus tanulmányait Boroszlóban és Wittenbergben végezte. 1644-ben, amikor Illésfalván volt evangélikus lelkész, megölték.

Berlin Univ Inst ① — Budapest Nat phot.

1480

[GERGEI Albert: *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szüzléányról.*] [Lőcse 1628–1632 Brewer.]

[A⁴] B⁴ + ? = [8 + ?] fol. – 4°

Verses szerelmi história. — Csak négy csonka levele maradt meg, amelyeknek szövegéből kitűnik, hogy Árgirus királyfi históriájának részleteit tartalmazzák. Kéziratos és későbbi nyomtatott kiadásokból következtetve kezdősora *A tündérországról bőséggel olvastam* lehetett. — Szövegkiadásáról ld. az incipitmutatót.

A másutt fennmaradt teljes szöveg versfői megadják a szerző nevét: *Albertus Gergei*. Ezt korábban Gyergyainak is értelmezték. Személyéről csak annyit tudunk, amennyit verse elárul. A históriát saját szavai szerint *olasz krónikából* fordította, valószínűleg az 1570-es vagy 1580-as években. Az általánosan elterjedt Árgirus-mesetípus olasz irodalmi feldolgozását, amit Gergei használhatott, eddig nem sikerült megtalálni. A sok európai népmeseelemet tartalmazó verses fordítás a magyar irodalom nevezetes alkotása. Teljes szövege a 18. század első feléből származó kiadásban maradt meg. A hazai irodalomtörténetírás sokat foglalkozott e művel. Kardos Tibor részletesen elemezte a históriában kimutatható antik, reneszánsz és népi elemeket, valamint Gergei verselését (Az Árgirus-széphistória. Bp. 1967. — Ld. még MIrodT 530–533, 538, Stoll Béla — Faragó József: *Balladák földjén*. Bukarest 1977, 401–408.)

A töredék egy másik 1631–32-re tehető Lőcsén nyomtatott széphistória (1508) töredékével együtt került elő egy könyvtáblából, és ismertetésére eddig még nem került sor. A nyomdai kiállítás, így a betűk, a szedéstükör, a sorok száma és a sorméret, a laponkénti 10–10 versszak három-három sorba szedve, azt mutatja, hogy a két kiadvány időben közel áll egymáshoz és három más kiadványhoz (1414, 1416, 1435), amelyek 1628-ban és 1629-ben jelentek meg, és szintén históriás énekeket tartalmaznak. Ezek alapján valószínű, hogy e széphistória is 1628 és 1632 között került ki a lőcsei nyomdából.

Cf. —, →

Budapest *Nat* ④

Husztai Péter: *Aeneis*, azaz az troiai hertzeg dolgai . . . Lőcse cr. 1630. = App. 141

1481

<Kalendárium és prognosztikon az 1631. esztendőre. Lőcse 1630 Brewer. — 16°>

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1342 !

1482

(MECHANOPOEUS, Joannes:) Natalis Iesu Christi, Filii Dei et filii Mariae, salvatoris nostri; humilis, pia et devota meditatio, cum ode gratiarum actionis et voti pro novo anno et anagrammatis ex nominibus, quibus haec dicantur erutis, subiunctis conscripta. Levtschoviae MDCXXX Brewer.
[]^a = [4] fol. – 4° – orn., init.

Čaplovič 793

Evangélikus vallásos költemény. — A címlevél hátlapján a cím folytatásaként *fratribus Szenthivanens. de eadem etc. item . . . Martino Stubnicero, pastori ecclesiae Szentivanens. . . patronis, mecenatibus* címzett ajánlás olvasható *oblata a Joanne Mechanopoeo Cuttebergero Bohemo, p. t. scholae Szenthivanens. rectore*. Versét az új év, 1630 első napja alkalmával adta ki hálája jeléül. *Recens annus* cím alatt egy kronosz-tichon is az 1630. évet rejti magában. Alatta *Occupatio* címmel ugyancsak a szerzőtől egy hatsoros vers következik. A címlapon jelzett verses mű Krisztus születéséhez fűz gondolatokat. Ezt még két más vers követi: *Ode gratiarum actionis et voti pro Calend. Ianuar. anni 1630 és Anagrammata ex nominibus generosorum d. patronum reverendique viri etc. eruta*. Ebben egy-egy hatsoros verset szentel a következő pártfogóinak: *Michael Senthivani, Franciscus Senthivani, Melchior Senthivani, Raphael Senthivani, Casparus Senthivani, Jeremias Senthivani, sacerdos Martinus Stubnicer, Benedictus Senthivani, Carolus Senthivani*.

A szerzőről csak annyit tudunk, amennyit műve elején elárul: Kuttenbergből (Kutná Hora) származva (vö. RMK II 626) a Lipót megyei Szentiván iskoláját igazgatta.

Budapest Nat phot. — Martin MS ①

1483

SZ(ENCI) M(OLNÁR) A(lbert) [transl.]: Discvrsvs de svmmo bono, az legfőb iorol, melyre ez világ mindenkoron serényen és válóban vágyódik. Az bibliai és világi sokféle historiákért és példákért olvasásra kedves és hasznos. Ennekelötte Iosqvinvs Betvleivs által Hanoviában bocsattatott ki, melyet mostan némellyeknek kérésekre magyarrá fordított Sz. M. A. Löcsen 1630 Brewer.

(?), A–Z, Aa–Zz, Aaa–Eee = [8] + 405 + [3] pag. – 4° – Orn., init.

RMK I 594 — Čaplovič 794

Evangélikus elmélkedések. — *Szenci Molnár Albert* művét *Darholtz Ferencnek, Fintának és Hyllýónak etc. örökös urának* ajánlja Kolozsvár 1630 január 30-i kelettel. Ezután következik *David Chytraeus theologiae doctor* Rostockban kelt levele *Georgio*

Ciegler, majd David Hülken, *regiae majestatis Poloniae per Livoniam secretarii* epigrammája Ciegler könyvről, továbbá *doctor Sam. Spilenberger, patriae medicus* verse: *Nemo ante mortem beatus* és *Ionas Spilenberger, reip. Leutsch. apothecarius* epigrammája. A mű törzsének tartalma azonos az 1618. évi német nyelvű lőcsei kiadásával (1164), a *Registroma* vagyis tartalomjegyzék azonban a kötet végén található, és betűrendes mutató nem készült hozzá.

Szenci Molnár a szövegbe szőtt, a Bibliából, az egyházi szerzők (Augustinus, Lactantius) írásából, vagy az ókori és más auktorok (Aristoteles, Ausonius, Bernardus, Boethius, Cato Maior, Cicero, Horatius, Ovidius, Plautus, Plinius, Pomponius, Propertius, Sallustius, Seneca) műveiből vett idézeteket részben latinul is közölte, versben magyarra fordította. Ezeknek az incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők: 23: *A gyönyörűség — Öröme* — 25: *Testi — Tetszett* — 32: *Nincsen állandó* — 37: *Sok emberek öletnek* — 45: *Vak — A szerencse bölcseséget* — 49: *A szerencse ha* — 50: *Akit gyönyörködtet — Dolgok* — *Mit becsüld* — 51: *Ó szerencsének* — 61: *Az embernek dolgában* — 63: *Csodás — A szerencse bánatot* — *Ha a szerencse* — 64: *A szerencsére* — 70: *Ki volt* — 82: *Hogyha a* — 84: *Fel — Szerencsédnek* — *Ha szerencséd* — 85: *A szerencse áll* — 94: *Íme lelkem* — 102: *Mit panaszkodol* — *A pénz* — 107: *Nagy dolog* — 110: *Ha ki bírja* — *Ki a* — 111: *A fősvény* — 112: *Bátor a* — 118: *Az Isten hasonló* — *Természettől* — 122: *A pénzért* — 129: *Hogyha az* — *A Tantalust* — 133: *Munkával* — 147: *Nem hagyhat* — 151: *Sem* — 156: *Ihon az* — 158: *Átkozott* — 167: *Ó ti* — 172: *A tisztesség* — 173: *Akik mennél* — *E földön a* — 182: *Nagy akadály* — 184: *Tisztesség* — 191: *A szegények* — 214: *Villik* — 215: *Munka* — *Az igaz* — 216: *Ha valamit* — 244: *A szépség* — 277: *Sokkal jobb* — 286: *De mi* — 287: *Mi nem* — *Mit hányod* — 288: *Minél felségesb* — 317: *Az udvar* — 321: *A természet* — 388: *Mondhatsz* — *Aki hatalmas* — 398: *Aki jól*.

Szövegkiadása: Szenci Molnár Albert: *Discursus de summo bono*. Sajtó alá rendezte Vásárhelyi Judit. Bp. 1975. (Régi Magyar Próza Emlékek 4.) — A verseket kiadta: Stoll Béla: RMKT XVII/6 368–380.

Az eredeti mű 1599-ben jelent meg latinul és németül is. Erről Szenci Molnár az ajánlásban a következőket írja: *Livoniának fővárosában Rigában tanító nevezetes tudós Georgius Cieglerus . . . bocsátá ki e könyvet deákul ilyen titulussal: De incertitudine rerum humanarum discursus theologicus, ethicus et historicus, mellyet ottan hamar német nyelvre fordítottanak, és világ tükrének neveztenek. . . . Ez német editiót . . . Iosquinus Betulejus megőregbítván és titulusát változtatván másodszor bocsátá ki Hanoviában, anno 1609. Thienemann Tivadar megállapítása szerint a Discurs von dem höchsten Gut . . . durch Josquinum Betulejum Hanauban év nélkül jelent meg (EPHk 1919: 93–94 és ItK 1922: 86). Ezt azután Anton Cramer saját költségén újból kinyomatta Lőcsén (1164). Szenci Molnár ezután így folytatja: . . . a könyvnyomtatók hárman is kérték engemet, hogy magyarul fordítanám . . . Midőn azért a lőcsei becsületes Bruno Braier öccse, a a tisztelendő Lőrinc Brewer könyvnyomtató kérését újítaná, és munkámnak jutalmát is ígérné, megfordítám ez elmúlt nyáron, egy keserűség vigasztaló és egy igaz szeretetre oktató könyvecskékkkel egyetemben . . . Ez utóbbi fordításai azonban nem jelentek meg nyomtatásban. Könyvét Darholz Ferencnek dedikálta, hogy ezzel is meghálálja korábbi anyagi támogatásait.*

E mű az emberi élet célját, értelmét keresi, és e kérdésre bibliai és történelmi példák felsorakoztatásával, ókori és keresztény írók műveiből vett idézetekkel ad vallás-

erkölcsi választ. A fordítás Szenci Molnár Albert művészi prózastílusának legérettebb példája (MIrodt II 76–77, Pirnát Antal).

Cf. 1164, —, →

In 35 bibliothecis 54 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref, Univ* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Martin *MS* — Sárospatak *Ref* — Tîrgu Mureş — etc.

1484

[PÉCSELI KIRÁLY Imre:] *Abecedarium Latino-Hungaricum seu elementa lingvae Latinae et Ungaricae*. Papae MDCXXX Bernhardus.

A⁸ B⁸ + ? = [16 + ?] fol. – 8°

RMK II 466 — Sztripszky I 1923/130 ← MKsz 1881 : 245

Latin és magyar nyelvgyakorló könyv. — A címlevél hátlapján kezdődik a *Benedictiones votivae ex Moyse et Tobia super puerulos abecedarios, in quorum gratiam haec elementa sunt edita nove*. A három bibliai áldásszöveg előtt kilenc tanuló neve van felsorolva és utána atyjuk neve is. Az áldás után *Emericus R. Péczelius, minister v. D. indignus* érsekújvári református lelkész neve olvasható, akinek fia a tanulók között szerepel. Pécseli Király (Regius) Imre tehát a könyvecske összeállítójának tekinthető. A latin és magyar hangzók és szótagok felsorolása után az *Oratio dominica* — *Salutatio angelica* — *Symbolum apostolorum* — *Decem praecepta Decalogi* — *Benedictio mensae* — *Gratiarum actio* — *Praecatio brevis cum mane surgis* — *Iturus cubitum* — *Praecatio ad Spiritum Sanctum* — *Canticum Mariae* — *Canticum Simeonis* olvasható latinul és magyarul. Ezután a teljesebb példány is megszakad.

Az A₇ b laptól kezdve a budapesti és pannonhalmi töredékektől (A-variáns) eltér a szombathelyi (B-variáns). Ezen a lapon kezdődik latinul a Tízparancsolat. Az A-variánsban *Decem praecepta Decalogi*, a B-variánsban *Decem praecepta Dei* olvasható. Az utóbbiban a Tízparancsolat latin szövege és magyar fordítása is bővebb. Feltehetően az A-variáns hibás nyomtat, minthogy a *Benedictio mensae* latin szövege abban kétszer is ki van szedve, ti. a Tízparancsolat előtt és után.

Zoványi Jenő (Lexikon 465) ezt az *Abecedarium*ot második kiadásként említi, anélkül, hogy az elsőről szólna. Talán azért, mert Pécseli Király Imre 1606–1609 és 1611–1615 körül volt iskolamester Komáromban, azután pedig lelkészként működött. A könyv elején említett nevek mindenesetre 1630-ra illenek, és nem tartozhattak egy korábbi kiadáshoz. Ld. még RMKT XVII/2 263.

Budapest *Acad* ③* (A-var.) — Budapest *Nat* ③* (A-var.) + phot. (Pannonhalma, Szombathely) — Pannonhalma ④* (A-var.) — Szombathely *Dioec* ④* (B-var.)

Olim: Budapest, Kornfeld (Index ms)

Articuli diaetales Posonienses anni 1630. Posonii 1630. = App. 142

1485

[PÁZMÁNY Péter:] Io nemes Varadnak gyenge orvoslása, mellyel Sallai Istvan pap, püspöki plebanos, gyógyitgattyá farkasmarásból esett sebeit Bihar vármegyének, es őltalmazza a Szent Irásrúl és ecclesiárúl írt könyvét az esztergami érseknek. Posonban MDCXXX [typ. Societatis Jesu].

A–Z, Aa–Rr Ss^{s+1} = [8] + 314 + [4] pag. – 4° – Orn., init.

RMK I 595 – Čaplovič 301

Katolikus vitairat. – A címlap hátán bibliai idézet, majd a *Feleletemnek módjáról rövid intézés* után *Elöljáró írás* olvasható. A mű, amely *A Szentírásról és Az ecclesiáról* címmel két könyvre oszlik, válasz Pécsváradi Péter nagyvárad református prédikátor-nak *Feleletí Pázmány Péternek, esztergomi érseknek két könyvecskéire* címmel 1629-ben kiadott vitairatára (1427). A végén *Rendi a könyvben foglalt fő részeknek* címmel tartalommutató és *A nyomtatásban esett fogyatkozások igazítása* található.

A korábbi írói lexikonok e művet Pázmány Péternek tulajdonították (Philippus Alegambe: *Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu*. Antwerpen 1643, 393 – Czvittin-ger: *Specimen* 300). Danielik József (Ferenczy Jakab és Danielik József: *Magyar írók* II. Pest 1858, 274), Fraknoi Vilmos (Frankl II 420–421), Szabó Károly (RMK I 595) és Varjas Béla (MKsz 1938: 174–177) azonban kétségbe vonták Pázmány szerző-ségét, és Sallai Istvánt valóságos személynek, a Pozsony megyei Püspöki nevű helység plébánosának gondolták. Sztripszky Hádor a Sallai neve alatt megjelent másik mű (1514) hasonmás kiadásának bevezetésében 1937-ben ismét Pázmánynak tulajdonítot-ta, és ezt Sík Sándor (141–143 és 421) és Bán Imre (MIrodT II 132) is elfogadta. Pázmány műveinek legújabb kutatói Óry Miklós (*Doctrina Petri cardinalis Pázmány de notis ecclesiae*. Cherii 1952, 15 – Pázmány Péter tanulmányi évei. Eisenstadt 1975, bevezetés 14) és Bitskey István (szíves közlése a lektori jelentésben) a Sallai nevet egyértelműen Pázmány álnévének tartják. Az esztergomi érsek és bíboros szívesen rejtőzött költött név mögé, ha támadóját nem látta magához méltó ellenfélnek. Az érveket Bitskey István közlése alapján a következőkben foglalhatjuk össze. Philippus Alegambe a jezsuita rend íróinak kutatója, Pázmány fiatalabb kortársa, aki 1620 után Grácban is tanított, pontos értesüléssel rendelkezhetett, amikor Sallai művét Pázmánynak tulajdonította. A Sallai név alatt kiadott két műben Roberto Bellarmino hatása erőteljesen tükröződik. A jelentéktelen *püspöki plébánosról* alig tételezhető fel, hogy ismerte az olasz jezsuita teológust. Neve a két művön kívül csak egy 1634. évi canonica visitatio jegyzőkönyvében szerepel, amely már halottnak mondja. A Kalauz harmadik kiadásában (RMK I 673), amelyen 1632–34 között dolgozott Pázmány, többször úgy hivatkozik a *contra Farkas* írott műre, mint sajátjára (ld. Pázmány Péter összes munkái III. Bp. 1897, 683; IV. Bp. 1898, 188, 189). Végül a két vitairat az egyház ismertetőjegyeiről szólva szókins és érvelés tekintetében teljesen egyezik Pázmány más műveivel.

Szabó Károly (RMK I 595) Fraknoi nyomán (Frankl II 420–421) még megjegyzi, hogy Sallai Pozsonyban három latin hittani munkát adott ki. Fraknoi a bécsi Pazma-naeum 1681-ben készült katalógusára hivatkozik (Budapest, Egyetemi Könyvtár), amely Sallai neve alatt a következő munkákat sorolja fel: *Libri de S. Scriptura* –

Gemma nobilitatis — Opera de ecclesia et S. Scriptura, mind Pozsonyban, 1630 4-rétben. E címekben és adatokban azonban nem nehéz felismerni, hogy azok a magyarul nem tudó katalógusíróknak botlásai, amit a *Jó nemes Váradnak gyenge orvoslása* címének latin értelmezésével követett el. Így pl. a *gyenge* szóból *gemma* (gyöngy) lett. A nyomtatás helyét és idejét, valamint a könyv alakját azonban helyesen jelölte meg. Sallai állítólagos három ismeretlen művét Varjas Béla is megemlíttette (MKsz 1938 : 177).

Cf. 1351, 1427, —, 1460, 1514

In 23 bibliothecis 37 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref, Univ* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Martin *MS* — Sárospatak *Ref* — etc.

1486

◁Almanach und Prognosticon auf das Jahr 1631. Hermannstadt 1630 Pistorius. -16°

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 938 !

1487

TRIAMBI humanae sortis conditionem ex pro[g]lenie vnitatis, clare pronuntiantes, Stephani, Joh[a]nnis et Annae natorvm et denatorvm nobilis atque amplissimae prosapiae viri [dec]entia et experientia exornati d[omi]n[i] Georg[i] Haydv, dni camerarii salis-fodinarvm Vizaknens. dignissimi etc. ut et n[obil]itatis stemmate, et virtutum [orn]amento praeclarae foeminae Annae Jez[e]rniczky, etc. moestorum paren[tum] [m]emoria relictum. [Szeben 1630–1631 Pistorius.]

[1] fol. — ca. 550 × 250 mm — Orn.

ArchVerSiebLkde 1884 : 96

Gyászversek. — Az egyleveles nyomtatványon Hajdu György vizaknai sóbányatiszt és felesége, Jezerniczky Anna három, 1620 és 1628 közt született és 1623 és 1630 között meghalt gyermekének emlékére írt gyászversek olvashatók. A fennmaradt töredéken párhuzamosan három hasábsba szedve 20–20 sor maradt meg a versekből.

Franz Zimmermann (ArchVerSiebLkde 1884 : 96) adott először hírt e nyomtatványnak az 1631. évi szebeni számadéskönyv kötetáblájából előkerült töredékről. Leírásából kiderül, hogy a kettévágott lapot Marcus Pistorius szebeni nyomdász az 1631-ben

kiadott *Auserlesene geistliche Lieder und Psalmen* című énekeskönyv (1518) próbalévonatainak készítéséhez használta fel. Mivel az elhunyt gyermekek közül az utolsó 1630 április 20-án halt meg, a gyászverseket is feltehetően még ebben az évben, de legkésőbb 1631-ben az énekeskönyv megjelenése előtt kinyomtatták. A nyomtatvány alsó szegélye hiányzik.

Budapest Nat phot. — Sibiu Arch ②

1488

[1] UY ÉS O kalendárium Christus urunk születése után 1631. esztendőre rend szerint az napoknak számlálásával és egyeb választásokról az braszlai kalendariumból magyarrá fordított. — »[2] (Prognosticon astrologicum, az az az eghi csillagoknak forgásából valo jövendőles . . . 1631. esztendőre . . .)« Szebenben [1630] Lintzi P[istorius]

[A^s–C^s ?] = [24 ?] fol. – 16° – 2 ill.

ErdMuz 1915 : 207–208

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — E kiadvány egyetlen, Marosvásárhelyen őrzött töredékében a címlapon a fogyó Holdat ábrázoló fametszet áll, a hátlapján pedig az év legfontosabb ünnepeinek meghatározása az ó- és új-naptár rendjében. Dékányi Kálmán leírása szerint (ErdMuz 1915 : 207–208) a következő lapon *A kalendáriumban levő jegyeknek magyarázatja* állott, utána pedig az új- és azzal párhuzamosan az ó-naptár. Ez július derekával az első ív végén, amelyen ívjel nem található, megszakad. — A töredék további levelei feltehetően a harmadik ív elejéről valók. Első lapján a prognosztikon címlapja található. Hátlapján *Az 1631. esztendőnek négy részéről* írt fejezet kezdődik. Ennek a füzetnek csak a külső és legbelső levélpárja maradt meg, amelyeken *A Napban és Holdban levő eklipszisekről* és *A fürdésről és köpülőzésről* fejezetcímek olvashatók. Az utolsó lapot fametszetes csillagkép díszíti. Dékányi szerint feltehetően ezzel fejeződött be a nyomtatvány.

Cf. 881 !

Budapest Nat phot. — Tîrgu Mureş ④*

Wunderbarliche Prophezeiung und Weissagung eines siebenb. Propheten. Hermannstadt 1630. = App. 143

1489

(KOPCSÁNYI Márton:) A' bodog Szüz Maria élete, magában foglalvan az ő hét innepinn tizen három predikatiot /elmélkedésekkel, tanúságokkal/, az ő hét örömet és hét epeségét, az ő tizenkét chillagu koronáját, nevének 's

nevezetinek és az olvasónak magyarázattját... a litániakkal. Bechbe MDCXXXI Formika Maté.

A-Z, Aa-Ee Ff² = [2] + 446 + [4] pag. - 8° - 1 ill., orn., init.

RMK I 596 - Holl: Ferenczffy 198

Katolikus imádságok, elmélkedések és prédikációk. — A címlevél hátán Szűz Mária-embléma, felette *Patrona Hungariae* címmel latin disztichon, alatta négy soros vers és Szent Ágostontól idézet; a vers kezdősora: *Atya Istennek jegyese, Fiú Istennek szülője*. Ezt követi az *Approbatio illustrissimi ordinarii*, amelyet Sennyey István győri püspök írt alá 1630 szeptember 10-én. A ferences rendi jóváhagyás, *Facultas* ugyancsak Győrben kelt 1630 május 22-én és *F. Ambrosius a Galbiato commissarius generalis* írta alá. Az *Elöljáró beszédet* a szerző, K. F. M. (Kopcsányi Fráter Márton) Bécsben 1631 március 25-én *Gróf Nyári Krisztina asszonynak... gróf Galántai Eszterhas Miklós, magyarországi palatínus szerelmes házastársának* írta, és benne elmondja, hogy művét a ferencesek harmadrendjébe tartozó világi asszonyok számára készítette. A bevezető rész *A kegyes olvasónak* címzett ajánlással zárul. A mű első része Szűz Mária ünnepeire egy-egy verses és prózai elmélkedést, imádságot és egy vagy két prédikációt közöl. A második részben *A boldog Szűz Máriának hét örömről és hét epe ségéről*, a harmadik részben *A Boldogasszonynak tizenkét csillagú koronájáról*, a negyedik részben *A boldog Szűz Máriának méltóságáról, nevééről... foglalatosságáról*, az ötödik részben *A boldog Szűz Máriának segítségül hívásáról*, a hatodik részben *Az olvasóról és litániákról* prózai és néhány verses elmélkedés, valamint imádságszövegek találhatók. *E könyvben foglalt dolgoknak sommája* címmel tartalommutató és *A könyvnyomtatók miatt történt fogyatkozások megigazítása* zárja a művet.

A verses elmélkedéseknek incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők: 19. lap: *Boldog fiak* — 25: *Mint lilium* — 56: *Piros* — 87: *Akarsz-e* — 100: *Boldogasszonynak* — 110: *Angyali* — 141: *Fáknak* — 158: *Ma a* — 189 [recte 199]: *Mint a fájdalomban* — 230: *Elmúlik* — 243: *Számkivet* — 263: *Szüességnek* — 291: *Simeon* — 293 Hajnal Mátyás: *Álván* — 296: *Holdnak* — 346: *És immár* — 347: *Isten után* — 368: *Mária, tengernek* — 374: *Aki kedvelt* — 390: *Irtóztat-e* — 394: *Zöldelő* — 397: *Mózes* — 400: *Jeremiás* — 406: *Szent Pál, aki* — 411: *Magyarország apostoli* — 422: *Akihez* — 444: *Magyarország patrónája*.

A verses részek szövegkiadását ld. az incipitmutatóban. Nyáry Krisztinának szóló *Elöljáró beszéd* szövege: RMKT XVII/7 434–437.

Kopcsányi Márton 1579-ben a Nyitra megyei Kopcsányban született. Iskoláit az alamóci jezsuita kollégiumban végezte. Fiatalon esztergomi kanonok, majd 1614-től a mariánus ferences rendtartomány tagja, később előljárója és provinciális lett. 1617-től a ferencesek győri visszatelepítését szervezte. 1630-tól haláláig, 1638-ig a kismartoni kolostorban élt, amelyet Eszterházy Miklós nádor ezekben az évtizedekben alapított. E művének forrása ismeretlen (RMKT XVII/7 434–437, Holl Béla). A könyvben található fametszetes illusztráció dúca a XVII. század első felében Ferenczffy Lőrinc tulajdonában volt. Lehetséges, hogy e mű kinyomtatását is ő szorgalmazta Formica bécsi nyomdájában (Holl: Ferenczffy 91). Kopcsányi prózájával Alexa Károly foglalkozott (ItK 1971: 601–606).

In 13 bibliothecis 17 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Univ* — Cluj-Napoca *Univ* — Debrecen *Ref* — Martin *MS* — etc.

1490

KALENDARIVM Ch[ristv]s vrvnk születése vtan MDCXXXII. [eszten-dőre, mely] bissextilis, A venarius Ianos által. Brassoban [1631 Wolfgang].

[1] fol. — [ca. 320 × 260] mm.

Sztripszky I 1927/134 ← MKsz 1879 : 182, 1898 : 57

Naptár. — Az egyleveles falinaptár a címsorok alatt hat hasábra oszlik. Ezek közül az első kettőben csak elvétve szerepelnek naptári jelek. A vasár- és ünnepnapok vörös nyomással történő kiemelése és a napi időjárásra vonatkozó naponkénti prognózis csak április 24-vel kezdődik. Ebből esetleg arra lehet következtetni, hogy a naptár csak a tárgyév első hónapjaiban került ki a nyomdából.

Az egyetlen ismert példány igen megviselt állapotban maradt fenn. Mind a címsorok, mind az alul álló impresszumadatok csonkultak. A nyomdásnak csupán Marton keresztneve maradt meg. Kanyaró Ferenc megállapította, hogy a családi neve Wolfgang volt (MKsz 1898 : 57). 1630-ban már az ő kezében van a brassói nyomda (1456).

Avenarius, eredeti nevén Johann Habermann neve ugyanezen évi kolozsvári naptáron is (1504) szerepel, naptárszerkesztői működése azonban ismeretlen.

Budapest Nat phot. — Tírgu Mureş ②

1491

AZ EGESZ esztendő által való vasárnapokra és ünnepekre rendeltetett evangeliomoc es epistolac, az evangeliomokból szeresztetett imádságokkal egyetemben, mellyeket mostan újjóbb revisió és meg-igazítás alat, maga költségével újonnan ki-nyomtatot. Csepreghben 1631 Farkas.

(*) A–Y = [270] fol. – 12° – Orn.

RMK I 597 — Sztripszky I 1925a ← MKsz 1911 : 157

Evangélikus perikopáskönyv imádságokkal. — Farkas Imre könyvnyomtató ajánlása Kys Bertalannak, Dunáninnen az Augustana Confession való keresztyén ecclesiáknak superintendensének és ugyanezen ecclesia . . . seniorinak: Lethenyi Istvánnak, Galgóczi Miklósnak, Sagodi Gergelynek, Körösi Imrének és Terbócs Jánosnak . . . szól 1631 május 11-i kelettel. Ezt egy Imádság követi, melyet a minister prédikáció után is mondhat.

A vasárnapokra és ünnepekre rendelt epistolákat és evangéliumi szakaszokat egy-egy imádság zárja. A kötet utolsó harmadát foglalja el A szentek ünnepére rendeltetett evangéliumok és epistolák az imádságokkal egyetemben. Az utolsó lapokon Prédikáció előtt és után való imádság olvasható.

Az ajánlás szavai szerint e kiadás szövegét az előző kiadáshoz viszonyítva (1070) Lethenyei István korrigálta és kiegészítette.

Cf. 91 !; 900, 942, 1070, 1096, 1452, —, 1591, →

Budapest *Nat* ②* — Dolný Kubín ②* — Graz *Univ* ① — Sopron *Ev* ②*

1492

JOCUS in nativitate Wolffgangi Mangelburgeri junioris. [Csepreg 1631—1632 Farkas.]

[1] fol. — 173 × 153 mm

OSzKÉvk 1973 : 76–77

Köszöntő versek latinul és németül. — Az egyleveles nyomtatvány első lapján ifj. Wolfgang Mangelburger születése alkalmából írt vers olvasható a fenti címmel, másik lapján pedig a *Chronologia* elbeszéli, hogy Wolfgang Mangelburger menekültnek és feleségének in *oppidulo Xucis Inferioris Ungariae*, Nádasdy Pál birtokán 1632 március 2-án fia született. Az ezt követő distichon kronosztikonja nem a fenti dátumot, hanem 1631 március 2-át rejt magában, hasonlóképpen a következő német vers verzális betűi az 1631. évszámot adják. Így a születés és a nyomtatvány valódi évének megállapításában bizonytalanságban maradunk.

A feltehetően evangélikus vallásuk miatt menekülő Mangelburger házaspárnak valószínűleg Nádasdy Pál adott menedéket, a *Chronologiában* ugyanis Nádasdy címei bőven fel vannak sorolva. A születés helye pedig az *oppidulum Crucis*, Sopronkeresztúr, ahol a Nádasdyak egyik kúriája állott. A nyomtatványt Fazakas József ismertette (OSzKÉvk 1973 : 76–77), és a betűk alapján megállapította, hogy az Farkas Imre csepregi nyomdájának terméke.

Budapest *Nat* ①

1493

[1] [KALENDÁRIUM az 1632. esztendőre.] — [2] (Prognosticon az egi csillagoknak forgasabul neminemű történetű dolgokrul es bizonyos időnek állapattjárul. Szerezttetttet es hűseges szorgalmatossággal irattatot az crackai academiában tanító m. curzelóviai Hercius Pal philosophus és mathematicus doctor által). [Csepreg 1631 Farkas.]

[3, A⁸-C⁸ + ? = [26 + ?] fol. — 8° — Mult. ill.

Sztripszky I 1891/98 ← MKsz 1878 : 269 — Dézsi Suppl. 47 — OSzKÉvk 1960 : 177

Naptár és prognosztikon. — A címlap nélküli töredékekből ismert nyomtatvány szerkezete megegyezik az 1630. évre kiadott csepregi kalendáriuméval (1424), azonban hónapversek nincsenek benne. Az utolsó megmaradt lap a *Prognosticon* címlapja.

A töredéket mint selejt példányt könyvtáblához használták fel, majd onnan került napvilágra. A címlap hiánya következtében többen tévesen az 1621. évre készült naptárnak tartották (MKsz 1878 : 269, Fraknói Vilmos → Sztripszky I 1891/98 — Dézai Suppl. 47). Fazakas József megállapította, hogy a naptár szökőévre készült és így csak az 1632. év jöhet számításba (OSzKÉvk 1960 : 177). A nyomdai kiállítás is az 1630. és 1635. évekre nyomtatott naptárokhoz (1424, 1575) közelállónak mutatja.

Az első megmaradt levél az „A”-ív első levele, de azon már január második fele található, így azt — a naptársorozat többi tagjával azonos módon — eredetileg még két levél előzte meg.

Cf. 903 !

Budapest Nat ③ ④ ④ — Cluj Univ ④

1494

(NÁDASDY Pál: Áhitatos és buzgó imádságoc.) [Csepreg 1631 Farkas.]
[J⁸, (*)⁸⁺¹, A-O = [21] + 328 + [recte 327][9] pag. — 12° — Orn., init.

RMK I 598

Evangélikus imádságoskönyv. — Az ismert példányokban a címlap nem maradt meg. A mű fenti címe az előfejben olvasható. A szerző a második levélen meg van nevezve: *Egybe szedettetett és irattatott gróf Nádasdi Pál . . . által*. A könyvet saját fiainak, Ferencnek és Tamásnak ajánlotta Sárvár 1631 június 2-i kelettel: *néktek ajánlom szerelmes magzatim ez üdvösségre vezérlő kis munkácskámát. Lethenyi István a csepregi felső ecclesiának prédikátora és a szomszéd ecclesiának seniora versben írt előszót*. A vers kezdősora: *Senkinek az Isten*.

A könyvből olvasható imádságoknak sorszámával is ellátott címei a következők: I. Reggeli hálaadás — II. Estvéli hálaadó könyörgés — III. Bűnbocsánatért — IV. Keresztvételnek idejekorán — V. A Szentlélek Úristen vigasztalásáról — VI. Hogy Isten az embernek homályos elméjét megvilágosítsa — VII. Délben — VIII. Útonjáróknak . . . — IX. Egyenlenségben élő házasok között . . . — X. Hogy Isten az ő igéjének hirdetését köztünk megtartsa — XI. Közös gyónás — XII. Bűnből való kiszabadulás után — XIII. Békességnek megmaradásáért — XIV. Beteg embernek imádsága — XV. Prédikáció előtt — XVI. Prédikáció hallgatása után — XVII. Az anyagi őrizésért — XVIII. Az örökéletnek megnyeréséért — XIX. Kimúlásnak idején — XX. Az isteni félelemben . . . megmaradásért — XXI. Az alázatosságért — XXII. Békesség türelméért — XXIII. Hogy ember keresztyén módra élhesen e világban — XXIV. (Az egyetlen ismert példányból hiányzik.) — XXV. Mindennemű szükségünkben — XXVI. A nyomorultaknak . . . könyörgése — XXVII. A pokolbeli kísértések ellen — XXVIII. Hogy ember bűneiből ki-

térhessen — XXIX. Áhítatos könyörgés és hálaadás — XXX. Szent Ágoston doktor könyörgése — XXXI. Erős hitért — XXXII. A hitellenségnek bűnéért — XXXIII. Embernek szüksége korán — XXXIV. Az Atyaistennek . . . Fia kinszenvedésének előszámlálása által való kegyelemkérés — XXXV. A teljes Szentháromsághoz — XXXVI. Az Istennek szent Fiához — XXXVII. Tiszta életért — XXXVIII. Az özvegyeknek és árváknak könyörgése — XXXIX. Keserves szüzből származott . . . könyörgés — XL. A testi kísértések ellen — XLI. A halálnak félelme ellen — XLII. Erős reménységért — XLIII. A keresztnak előszámlálása — XLIV. A mindenható Istennek . . . hálaadás — XLV. A hatalmas Istennek segítségül való hívása — XLVI. Az Úr vacsorájához készülő embernek imádsága — XLVII. Az Úr vacsorájának . . . vételekor — XLVIII. Az Úr vacsorájának vétele után — XLIX. Mennydörgésnek . . . eltávoztatásáért — L. Minden szükséges és üdvösséges dolgokért — LI. Az üdvösséges jókban isteni megőrizésért — LII. Újesztendő napjára — LIII. Nagypéntekre — LIV. Húsvét napján — LV. Krisztus mennybemenetele napjára — LVI. Pünkösöd napjára — LVII. Az ütéletről — LVIII. Mikor ember álmából felserken — LIX. Lefekvésünk korán . . . — LX. Földi magistratusokért. — Táblája ez könyvecskében foglaltatott imádságoknak zárja a kötetet.

Nádasdy Pál, evangélikus vallású főúr, 1604-ben, atyja halála után lett Vas vármegye főispánja, 1622-ben pedig a Dunántúl főkapitánya és királyi főudvarmester. 1625-ben grófi címet kapott, 1633-ban meghalt. Könyvének forrását eddig nem sikerült meghatározni.

A könyvről már Szabó Károly helyesen állapította meg, hogy a csepregi nyomdában készült, feltehetően az ajánlás keltének évében.

Budapest Nat ②

Olim : Sárospatak, ref. coll.

1495

⟨Scholtz, Jeremias: Descriptio thermarum, quae ignis tantum beneficio calefiunt, Wolffensium ad Sempronium. Csepreg 1631 Farkas?⟩

RMK II 468

XVIII. századi leírás alapján feltételezhető. Gyógyfürdő leírása. — Wessprémi István (Medic. Biogr. I. 162.) említi ezt a művet, mint amely előbb latin, majd magyar fordításban (1496) jelent meg. Szavaiból „prodiit hic libellus primum latine, post conversus in linguam Hungaricam, impressus est Csepregini an. 1631 in 4. plag. 1 1/2 sub titulo A sopronyi birodalomban lévő balffi feredő . . .” nem lehet eldönteni, hogy a latin változat külön megjelent-e nyomtatásban, ebben az esetben a nyomtatás helye is bizonytalan, avagy esetleg a magyar fordítással egy kiadványban látott napvilágot. Példány ugyanis egyikből sem ismeretes.

Cf. —, 1496

1496

»SCHOLTZ, Jeremias: A sopronyi birodalomban lévő balffi feredő mértékletes állapotú természetinek, munkalodó erejének és használatosságának magyarázó megírása. Csepreg 1631 Farkas.«

»[6] fol. – 4°«

RMK I 599

Gyógyfürdő leírása. — E nyomtatvány csak Wespérmi István művéből (Medic. Biogr. I 162) ismeretes. Eszerint az értekezés szerzője Jeremias Scholtz „philosophiae et medicinae doctor”, Sopron város orvosa. Wespérmi szerint a mű előbb latin nyelven készült (1495), utána magyar nyelvre fordították és Csepregen 1631-ben negyedréti alakban a fenti cím alatt másfél íven kinyomtatatták.

Cf. 1495, —

1497

LIBELLVS elegantissimvs, qui inscribitur Cato, de praeceptis vitae communis. Az az igen szép könyvetske, mely neveztetik Catonak, ki tanít az közönséges életben kinek kinek életit és erkölcsöt, hogy hogy kellyen eszessen szabni és hordozni. Debrecini 1631 Fodoricus.

A³B³C⁴ = [20] fol. – 8° – Orn., init.

Verses bölcs mondások gyűjteménye latin–magyar nyelven. — Tartalma és beosztása csak a következőkben tér el 1591. évi debreceni kiadásától (659): a rövid bevezetés latinul is olvasható a magyar előtt, és mindkettőt megelőzi a következő cím: *Catonis disticha moralia . . . A bölcs Catonak jó erkölcsre tanító könyvecskéje, mely irattatott a közönséges életnek parancsolatairól*. A továbbiakban a két kiadás megegyezik: az ötvenhat életszabály és a disztichonok négy könyvének bölcs mondásai egyenként előbb latinul majd magyarul következnek. A magyar fordítás prózai.

A gyakorlati életbölcsességre oktató latin aforizmák e gyűjteménye határozott szerzőhöz nem köthető. A XI.–XVIII. században a latin nyelvoktatás igen elterjedt kézikönyve volt (Balassa Bruno: A latintanítás története. Bp. 1930, 260).

Cf. 31 (1)* !; 878, 1224, —, →

Budapest Nat phot. — Cluj-Napoca Acad III ①

1498

TEMETESI pompa, mely amaz io hirrel nevel tündöklő nagyságos iffiu groff iktari Betthlen Istvannak etc. egygyetlen egy magzattyanak az n. groff Iktari Betthlen Christina kis aszszonynak utolsó tisztessegenek megh adasaban hidegh tetemecskejenek felette Eczedben es Bathorban anno 1631. diebus 25. et 26. Novembris ki szolgaltatott, es . . . ki bocsattatott az temetesben löt pompanak rendi szerint. Debreczenben (1631) Fodorik.

A-K = [40] fol. - 4° - Orn., init.

RMK I 612

Református temetési beszédek magyar és latin gyászversekkel, latin imádságokkal. — A címlevél hátán két rövid bibliai idézet olvasható. A mű a következő részeket tartalmazza: (1) A_{2a}: *Első prédikáció, melyet tett Kecskemeti Mihály thasnadi prédikátor die 25. Novembris, anno 1631. Ecsedben, mikor az üdvözült kisasszonynak testecskejét Bathorban a temetésnek helyére meg akarnák indítani. A beszédbe latinul bele van szöve a Szent Bernátnak tulajdonított Jesu dulcis memoria kezdetű himnusz két versszaka is.* — (2) B_{2b}: *Második prédikáció, melyet tett ugyanazon napon Debreczeni István bathori prédikátor és nyíri senior, mikor Eczedből tisztességesen nagy sokaságtól Bathorban a testecske bekísértetett volna, és a város közepeit arra készítettett színben betéteztetett volna* — (3) C_{2a}: *Ugyanazon napon Bathorban este a test felett, hogy betéteztetett, mindgyárt a prédikáció után, Oratio funebris latinul, beleszöve Caspar Veres-Marthi, senior scholae Debrecinae latin verse.* — (4) C_{4b}: *Este a színben, mikor letették a testet az oratio után, Rhythmi Hungarici . . . a Johanne Fileki, al. sch. Debr., amelynek kezdősora: Te Pannóniának, nemes tartománynak . . .* — (5) D_{2a}: *Este a test felett utolszor, ugyanaz szín alatt: Lessus Protogrammata, latin vers A Stephano S. Vasarhelyi, alumn. sch. Debr.* — (6) D_{4a}: *Harmadik prédikáció, melyet tett Pécsváradi Péter váradi prédikátor másodnapos reggel, die 26. Novemb. . . mielőtt Batorban a háznál felvétetnék, és a templomban az ő szomorú hajlékába felkísértetnék.* — (7) F_{2a}: *. . . reggel, hogy a háztól kihozatott a test, Pécs-Váradi uram prédikációja után mindgyárat. Rövid beszélgetés az embernek nyomorult sorsáról és állapotjáról, beleszöve két egy-egy versszakból álló vers: Szerelmes báránya, szentül élt leánya — Oh te ékes alak, vidámitó ablak és latin Ovidius idézetek. A végén a szerző Petrus Tarczali, collaborator scholae Debrecinae magyar versével, kezdősora: Szerelmes szüleim és kedves rokonaim* — (8) G_{2a}: *Búcsúzik gróf Krisztina kisasszony Bathorban, mikor a test a templomban levő temető helyre megindíttatnék, Rythmi valedictorii magyarul; szerzője Johannes Maros-Vasarhelyi, kezdősora: Mikor e világra, sok kereszt útjára* — (9) H_{1a}: *Negyedik prédikáció . . . a bathori templomban, mikor az ő nyugodalmának helyére betennék, anno 1631. die 26. Novemb., melyet tett Keres-Szeghi István, debreceni ecclesiának főpredikátora, püspöke* — (10) I_{2a}: *Oratio ad tumulum Bathorini in templo e suggesto habita a Caspare Pastorio Thornai, scholae Debrecinae rectore, latinul* — (11) K_{2b}: *Rhythmi Hungarici Johannes P. Vaczi 32 szakaszos magyar gyászverse, amelynek kezdősora: Atya szerelmével.*

A temetés, amelyen a fentiek elhangzottak, 1631 november végén történt. Valószínű, hogy a kiadvány hamarosan, még az 1631. év végén elkészült. Szabó Károly (RMK I 612) azonban 1632. év alatt vette fel bibliográfiájába.

Aiud ① — Budapest *Nat* phot. (Cluj, Debrecen) — Cluj-Napoca *Univ* ②* — Debrecen *Ref* ②*

1499

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum comitijs in civitate Alba-Iulia, ad diem quintum mensis Junij, anno Domini millesimo sexentesimo [!] trigesimo primo indictis celebratis conclusi.) (Feier-Varat 1631) [typ. principis], (Efffurdt).

A⁴ B⁴ = [8] fol. – 2° – Init.

Sztripszky I 1926/133 ← MKsz 1895 : 258

Erdélyi országgyűlési törvénycikk magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül Rákóczi György erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. A cím a második lapon olvasható. Ezt követi magyar nyelven az 1630 június 5 és július 1 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés huszonkét artikulusba foglalt határozatainak szövege. A végén latin nyelvű záradék 1631 július 1-i kelettel.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 261–273.

Cf. 1005 !

Budapest *Arch* ① — Budapest *Nat* ① — Cluj-Napoca *Univ* ○
Olim : (Kolozsvár) Erdélyi Múzeum (+ 1–2 expl.; ErdOgyEml IX 273)

1500

»[1–2] KALENDÁRIUM és prognosztikon az 1632. esztendőre. Kassa 1631 Schultz Dánielné. – 16°«

Sztripszky I 1931/138 ← MKsz 1911 : 158 — MKsz 1889 : 232 — MKsz 1905 : 84 — Čaplovič 535

Naptár és prognosztikon. — E nyomtatványból ma egyetlen példány sem ismeretes. Emlékét a kassai tanács jegyzőkönyve őrizte meg, amelybe 1632 március 18-án feljegyezték: *Scholcz Dánielné supplicál, hogy a nemes tanácsnak adott kalendáriumokért adnának valamit.* A tanács három tallért utalt ki részére (MKsz 1889 : 232 — 1905 : 84 — 1911 : 158, Kemény Lajos). Feltételezhető, hogy a naptárak már az előző év végén elkészültek, de a tanács talán csak az ismételt kérésre hozott határozatot.

Cf. 997 !

1501

RUTTKAY István: Nobilissimo, amplissimo . . . Michaeli Vass, inclytæ regiae ac liberae civitatis Cassoviensis iudici primario, consuli gravissimo ac dignissimo etc. . . . felix novi anni auspiciū, progressum feliciorē, finem denique longē felicissimū fortvnatissimūque cum dedicatione huius rhetorici laboris precatur . . . quem gratitudinis . . . ergo consecrat . . . Stephanus Ruttkai, Tabulae Regiae iuratus notarius etc., subiectissimus et deditissimus cliens. Cassoujae 1631 Maria Rodanin.

A⁴ = [4] fol. – 4° – Orn., init.

RMK II 469 – Čaplovič 536

Köszöntő beszéd és versek. — A címlevél hátlapján *Approbatio huius praesentis rhetorici et poetici laboris*, amelyet *Ioachimus Reich, ecclesiae Cassoviensis Germanicae inspector et moderator* december 33-i [!] kelettel írt. Ebben, mint az evangélikus egyház cenzora jóváhagyta e könyv kiadását. Ezt követi *Materiatum oratorium* címmel Ruttkay István rövid beszédé a kassai városbíró, Vass Mihály újévi köszöntésére, majd *Pro felici recentis anni successu carmen* és *Michael egregii soboles generosa parentis* kezdetű két költemény az új év alkalmából.

A szerző a királyi tábla jegyzője volt.

Budapest *Nat* ①

1502

SZELECENI alias JAKUBOWSKI, Stephanus: Theatrvm regale . . . comiti . . . Ioanni Drvgeth de Homonna supremo ac perpetuo comiti cottus de Vngh; necnon sacrae caes. regiaeque mttis cubiculario etc. dn. patro. add. etc., occasione picturarum sive imaginum, vniversorum regvm, interregum ducumque Hvngar. in palatio, eiusdem arcis Vnghvar, nuper reformato et decorato exprimi, et ad viuum quantum veteres imagines pictorum industria assequi licuit efformari curatarum, concinnatum et dicatum a Stephano Szeleceni alias Jakubowski. Ex off. typ. Cassoviensi 1631 [vidua Schultz].

A⁴ B² = [6] fol. – 4° – Orn., init.

RMK II 470 – Čaplovič 537

Dicsőítő versek. — A címlevél hátlapján rövid *Declaratio opusculi ad lectorem*, melyben a szerző Thuróczy Jánosra és Antonio Bonfinire hivatkozik. Ezután egy 4

disztichonból álló köszöntővers következik *Ad eundem dominum comitem de Homonna*. A mű egy-egy disztichonban a hun és a magyar történelem vezéreit és uralkodóit jellemzi, feltüntetve uralkodásuk időtartamát. Végül *Conclusio* és *In zoilum* cím alatt két-két disztichon és keltezés, Kassa 1631 április 16, zárja a nyomtatványt.

Stephanus Szelececi alias Jakubowski a szepesi kamara tisztviselője volt.

Budapest *Nat* ③* — Prešov *Scient* ①

1503

(HUNYADI Ferenc:) [Trója megszállása és veszedelme.] *Historia az regi és hires neves Troia varosának tiz esztendeig valo meg szállásáról, és rettenetes veszedelméről. (Colosvarat 1631) [typ. Heltai], (Abrugi).*

A–F G² = [26] fol. – 4° – 1 ins., 1 ill., orn., init.

RMK I 600

Krónikás ének. — A címlevél hátán egy latin disztichon *Ad lectorem és* latin vers *Judicium Paradis* címmel, amelynek szerzője *Johannes Dalnoki alumnus scholae publicae Claudiop*. Az ének, mely a második levélen kezdődik, beosztásban és terjedelemben megegyezik a korábbi kiadásokkal. Incipitmutatóra utaló kezdősora: *Historiák immár nagy sokak voltak*. A nyomtatvány végén Kolozsvár címerét ábrázoló fametszetes nyomdászjelvény látható.

Szövegkiadás : ld. incipitmutató.

Cf. 388 !; —, →

Budapest *Acad* ① — Budapest *Nat* phot.

1504

[1] KALENDARIVM, Christvs vrvnk születése után 1632. esztend. . . . az Magyar és Erdély országi meridianusra irattatot H a b e r m a n I a n o s az medicinának doctora által. — [2] (Prognosticon astrologicum, az az az csillagok forgásának jedzéséből némely kiváltképpen való dolgokra néző rövid jövőndölés ez jelen való esztendőre, mely Christus vrvnk születése után 1632. Szorgalmatoson irattatot és a magyar s erdély országi meridiánusra számláltatot H a b e r m a n I a n o s és A v e n a r i v s I a n o s

tudos doktorok által.) Colosvarat [1631] (Heltus Gaspar műhelyében), Abrugi.

A^s–E^s = [40] fol. – 16° – 2 ill.

RMK I 621

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — Szerkezete megegyezik az 1631. esztendőre kiadott kolozsvári kalendáriumával (1477). A hónapversnek januári kezdősora: *Jó bor, borsos étek legyen most a te barátod. A naptártáblák után Sokadalmak* címmel az országos vásárok jegyzéke található. — A prognosztikon címlevelének hátán kezdődik az ajánlás a kolozsvári tanácsnak . . . és az egész respublikának, a keresztyéni gyülekezetnek, amelyben Abruggi György könyvnyomató az előző évi kalendáriumra (vö. 1477), mint első zsengéjére hivatkozik. A prognosztikon fejezetei: *Ez 1632. esztendőnek kezdetéről — Ez esztendőnek uráról — Ez esztendőnek állapotjáról — A Napban és Holdban levő eklipszisekről — Békességekről és hadról — A földi veteményekről és gyümölcsökről — Betegségekről — A bányákról — A követekről — Magyarországról — Erdélyországról.* — A prognosztikont a *Krisztus urunk születése után való rövid krónika* követi, amely különösen az utolsó félévszázad hazai eseményeinek bő ismertetésével 1630-ban fejeződik be. Az utolsó lapon fametszetes *Érvágásról* való figura látható.

A prognosztikon címlapján feltűnő, hogy a kiadó a szerzőként megnevezett Johann Habermannt latin nevén — Avenarius — is említi, és a két nevet tévesen két különböző személynek mondja. Joannes Avenarius wittenbergi tanár (1579–1631) naptár szerkesztői tevékenysége azonban ismeretlen, bár neve ugyanezen évi brassói naptáron is (1490) szerepel. Ld. még: MKsz 1897 : 182, Kanyaró Ferenc.

Cf. 1477 !

Budapest Nat ④ + phot. — Cluj-Napoca Univ ①

1505

◁Almanach auf das Jahr 1632. Leutschau 1631 Brewer. — 16°◁

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1370 !

1506

DUCHON, Johannes: Theatrum sapientiae, quo septem Graeciae sapientes, illorum vita, dicta, facta utroque orationis genere celebrantur et explicantur. Erectum in schola Novisoliensi. Ann. Chr. MDCXXXI . . . Huc adeste

spectatum, qui sapientiam amatis . . . ecclesiae doctores . . . camerae praesides . . . curiae proceres et patres, ita vos rogat et ad diem et Febr. invitat Iohannes Duchon, p. 1. c. scholae Novisol. rector. Levtschoviae 1631 [Brewer].

[1] fol. — 390 × 255 mm

Sztripszky II 2519/67 — MKsz 1892/93 : 230 — Čaplovič 795

Iskoladráma műsora és meghívója. — Az egyleveles nyomtatványnak csak egyik lapja nyomtatott, és ezen 36 számozott pontban a meghirdetett előadás részei és azok előadói vannak felsorolva. A műsor részben verses előadást hirdet a hét görög bölcsről (vö. 31, 37), akiknek sorrendje itt Chilo, Periander, Pittacus, Cleobulus, Solon, Bias, Thales. Felsorolja a közreműködőket is: *Theodorus Pinnerius, Johan. Christophorus Höfflinger, Johannes Hankovics Se., Michael Meno N., Elias Splenius L., Daniel Strackivs, Johannes Benedicti Tr., Johannes Rosman, Esias Hertelivs Se., Matthias Grinstein N., Martinus Andreades P., Michael Fischer N., Stephanus Tamariscus Se., Jacobus Moslehner N., Nicolaus Nicolaides Br., Michael Tschösi N., Johannes Czvrstivus Sil., Johannes Höher N., Johannes Molczanvs, Georgius Plotsivs N., Adamus Casvrvs Sil., Caspar Lichtenberger N., Petrus Rupensis Tr., Johannes Smreczani nobilis, Martinus Körstivs Tr., Daniel Pavrervs L., Daniel Remenivs L., Nicolaus Baroschivs Wr., Valentinus Sendecivs Sil., Jacobus Iacobaei N., Matthaeus Schlveh Tur., Matthias Hibelivs N., Georgius Marcius L., Caspar Sculteti Al., Paulo Fabri M., Jacobus Pinnerivs.* Az előadás napja nincs megjelölve, de két számnak üres helyet hagytak, hogy február később meghatározandó két napját megjelölhessék. Az egyetlen ismert példányban ez az üres hely nincs kitöltve. A vendégeket *Johannes Duchon*, a besztercebányai iskola rektora hívja az előadásra.

Budapest Nat phot. — Kremnica Ev ①

1507

[1–2] [KALENDÁRIUM és prognosztikon az 1632. esztendőre.] [Lőcse 1631 Brewer.]

[A⁸] B⁸ [C⁸ + ?] = [24 + ?] fol. – 8°.

MKsz 1978 : 360

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — Csupán a „B”-ív hat levelének (B_{1–4} és B_{6–7}) lenyomata maradt fenn a Leucippe és Clitophon széphistória töredékének (1508) egyik lapján. A hat egész és hat alul csonka lapnyi szövegnek a feketével nyomtatott halvány szövege csak nehezen betűzhető ki az erőteljes nyomtatással készült széphistória alatt, a piros nyomtatásra szánt sorok teljesen hiányzanak. A július közepétől kezdődő naptártáblák beosztása megegyezik az 1626. esztendőre készült lőcsei kalendáriumával (1342). A hónapversnek kikövetkeztethető januári kezdősora: *Jó bor, boros étek legyen most a te barátod.* A naptárrészt a vásárok havonkénti felsorolása követi.

A töredék nyomdájának és a naptár évének meghatározását Pavercsik Ilona végezte el (MKsz 1978 : 360).

Cf. 1342 !

Budapest *Nat* ④

1508

[LEUCIPPE és Clitophon széphistóriája.] [Lőcse 1631–1632 Brewer.]

[A–I] K [L + ?] = [44 + ?] fol. – 4°

MKsz 1964 : 354–362 — Čaplovič 790

Verses szerelmi história. — A nyomtatványból eddig csak a „K”-ív csonka levelei kerültek elő, amelyekből megállapítható, hogy Leucippe és Clitophon széphistóriájának részletei. A versnek az incipitmutatóra utaló kezdősora egy másik kiadás (1215) töredéke alapján a következő lehetett: *Olvastunk már sokféle írásokat. Ez a kiadás feltehetően az 1620 körüli kassai kiadás (1215) nyomán készült, amint a Toldi história lőcsei kiadását (1435) is megelőzte egy kassai (1213).*

Sándor István, aki a töredéket egy 1616-ban Kölnben kiadott mű kötetáblájában találta, a megmaradt szövegrészeket is közölte : MKsz 1964 : 356–359.

Gondos összehasonlítással megállapította, hogy a töredék a lőcsei nyomda terméke, (MKsz 1964 : 354–362). A fennmaradt töredék próbanyomás, azaz makulatúra volt, mert egy lőcsei magyar naptár makulatúra ívjére nyomták. Pavercsik Ilona megállapította, hogy a naptár az 1632. évről szól (1507), és nyomtatása nyilván 1631 őszén történt. Csak ezután, vagyis 1631 végén vagy 1632-ben nyomhatták az ívre a Leucippe históriát. 1633 már kevésbé jöhet szóba, mert ez évtől kezdve új betűkészlet és más szövegtípus jelenik meg a lőcsei nyomdában (MKsz 1978 : 360).

Cf. 1215*, —

Budapest *Nat* ④ (Sándor István)

—
 Urlsberger, Johann: Christliche Leich-Predigt bey der Beerdigung . . . Annae gebohrener Stirwitzin . . . gehalten zu Crembnitz 1631 durch m. Christianum Seelman Pfarrherr. Leutschau 1631. = App. 144

—
 Tranovský, Jiřík: Phiala odoramentorum. W Lewoči 1631. Brewer. — Recte 1635 = 1632

—
 Catholischer Kriegs-Raht de tempore, oder Schreiben eines vornemen catholischen Rahts . . . Preßburg 1631. = App. 145

—
 Erschröckliche Zeitung von dreyhundert Mordbrennen . . . Preßburg 1631. = App. 146

1509

KÁLDI György: Az vasarnapokra-valo predikatzionioknak első része, advent első vasarnapiatol-fogva Sz. Haromság vasárnapjáig. Irta az hivek vigasztalására és jobbülésára az Jesus-alatt vitezkedő társaság-béli nagy-szombati Káldi György pap. [Bécsben –] Pozsonyban MDCXXXI Rikesz [et typ. Societatis Jesu].

†⁶, A⁶–Z⁶, Aa⁶–Zz⁶, Aaa⁶–Rrr⁶ Sss⁷⁺¹ = [2] + X + 743 + [27] pag. – 2° – Orn., init.

RMK I 601 – Čaplovič 303

Katolikus postillák. — A címlap hátán bibliai idézetek a következő három csoportban: 1. *Urunk ő maga prédikáltotta az evangéliumot*, 2. *Az apostolokkal is prédikáltatta*, 3. *Az apostolok prédikáltatták*. Káldi György ajánlása Pázmány Péter esztergomi érseknek szól. Ezt követi az *Elöljáró beszéd a keresztyén olvasóhoz*, amely után *Christophorus Dombrinus* jezsuita tartományfőnök Grazban 1629 augusztus 9-én kelt jóváhagyása olvasható: *Facultas r. p. provincialis Societatis Jesu per Austriam*. A mű adventtől pünkösdvasárnapig minden vasárnapra az evangéliumi szakaszt és három-három prédikációt közöl. A címlappal ellentétben a Szentháromság vasárnapja már nincs a kötetben; folytatása pedig az egyházi év második felére soha sem jelent meg. Az utolsó prédikáció után *Imádság*, majd részletes tárgymutató következik: *Lajstrom, mely megmutatja a betűk rendi szerint minemű dolgokat foglaljon ez a könyv magában*. A legvégén *A nyomtatásban esett fogyatkozások jegyzéke* található.

Néhány beszéd szövegkiadása: Káldi György válogatott egyházi beszédei. Bevezetéssel és szótárral kiadta Bellaagh Aladár. Bp. 1891.

Káldi György két prédikációs kötete, bibliafordítása mellett, a magyar nyelv barokk stílusának kialakulásában jelentős szerepet játszott. Művét Bitskey István részletesen elemezte (*Humanista erudíció és barokk világkép*. Pázmány Péter prédikációi. Bp. 1979, 22–29).

Gulyás Pál úgy vélte, hogy e terjedelmes mű két kötete (vö. 1510) nem Pozsonyban, hanem Michael Rikhes bécsi műhelyében készült, akinek neve ezért szerepel a címlapon; azt sem tartotta azonban kizártnak, hogy a bécsi nyomdász alkalmilag vállalt a pozsonyi nyomdában művezetést (A könyv sorsa II 90). A betűtípusok vizsgálata alapján megállapítható, hogy mindkét kötet valóban a bécsi Rikhes-műhelyben készült (vö. 1421 és 1422), a címlapot, az ajánlást és az egyházi jóváhagyásokat tartalmazó hat levélnyi első ívet azonban Pozsonyban nyomtatták.

A műnek kétféle címlapváltozata ismeretes. A példányok egy részén a címlap alján *Találhatik Nagy-Szombatan* megjegyzés olvasható. E változat keletkezésének oka feltehetően az volt, hogy a nagy példányszámban kinyomtatott mű két részét összehordva nagy mennyiségben, de kötéstábla nélkül a pozsonyi nyomda raktárában tárolták. Itt időközben az első, de az utolsó lap is (vö. 1510) a példányok egy részén elrongyolódott és használhatatlanná vált. 1648 után a pozsonyi nyomda felszerelésével együtt a raktáron levő készlet is Nagyszombatba került, ahol a példányokat új szedésről készült lapokkal kiegészítve hozták forgalomba. A betűtípusok és nyomdadíszek

tanúsága szerint a fenti záradékkal ellátott címlapok valóban Nagyszombatban készültek.

Cf. —, 1510

In 56 bibliothecis 120 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref, Univ* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Martin *MS* — Sárospatak *Ref* — etc.

1510

KÁLDI György: Az innepekre-valo predikatzioknak első része, Sz. András napiatol-fogva Keresztelő Szent János napjaig. Irta az hivek vigasztalására és jobbulására az Iesus-alatt vitezkedő társaság-beli nagy-szombati Kaldi György pap. [Bécsben-] Pozsonyban MDCXXXI Rikesz [et typ. Societatis Jesu].

+², A⁶-Z⁶, Aa⁶-Zz⁶, Aaa⁶-Eee⁶ = [2] + IV + 598 + [12] pag. - 2° - Orn., init.

RMK I 602 — Čaplovič 302

Katolikus postillák. — A címlap hátán egyházatyák írásából vett idézetek olvashatók. Káldi György ajánlása Eszterházy Miklós nádornak szól. Ezt követi *Christophorus Dombrinus* jezsuita tartományfőnök Grazban 1629 augusztus 9-én kelt jóváhagyása: *Facultas r. p. provincialis Societatis Jesu per Austriam*. Amíg a másik kötet (1509) kizárólag vasárnapi postillákat ölel fel, ebben a kötetben a többi ünnepek, amelyek nincsenek vasárnaphoz kötve: karácsony, vízkeresztstb., a szentek ünnepei evangéliumi szakaszai és azokhoz fűzött három-három prédikáció található. A címlappal ellentétben Keresztelő Szent János ünnepe már nincs a kötetben, hanem a Szent Kereszt megtalálásának napjával (május 3), illetve pünkösd keddjével zárul. Folytatása pedig az egyházi év másik felére soha sem jelent meg, éppúgy mint a vasárnapokra szóló köteté sem (1509). A végén *Lajstrom, mely megmutatja betűk rendi szerint, minémű dolgokat foglaljon ez a könyv magában* címmel részletes tárgymutató, az utolsó levél verzóján pedig *A nyomtatásban esett foglalkozások jegyzéke* található.

A betűtípusok vizsgálata alapján megállapítható, hogy e kötet is a bécsi Rickhesmühelyben készült, csupán a címlapot, az ajánlást és az egyházi jóváhagyást tartalmazó két levélnyi első ívet nyomtatták Pozsonyban (vö. 1421 és 1422).

A mű utolsó levele kétféle szedésben ismert. A fenti leírástól eltérő változat, amely mindig az első kötet variáns-címlapú példányaival egybekötve található, arról ismerhetők meg, hogy az utolsó lap üres, hiányzik róla az eredetiben látható két nagyméretű záródísz, és a sajtóhibák jegyzéke az Eee₆ levél rektójának alján, a tárgymutató végére szorítva található. Ez az új szedésű lap 1648 után Nagyszombatban készült (vö. 1509).

Cf. 1509, —

In 45 bibliothecis 102 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Univ* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Martin *MS* — Sárospatak *Ref* — etc.

1511

(PÁZMÁNY Péter:) Bizonyos okok, mellyek erejetül viseltetven egy fő ember az uj vallások töreiből kifeszlet, es az romai ecclesianak kebelébe szálolt. Posonban MDCXXXI [typ. Societatis Jesu].

A–F G² = [2] + 3 + [1] + 4–47 + [2] pag. – 4° – Orn., init.

RMK I 603 – Čaplovič 304

Katolikus hitvédelmi irat. — A címlap hátán IHS-monogram és a jezsuita rend latin jelmondata látható. Ezt követi a szerző, *Pázmány Péter esztergomi érsek* Nagyszombatban 1631 február 2-án kelt ajánlása *Popel Éva asszonynak . . . Bottyáni Ferenc özvegyének*, amely szerint ebben a művében egy katolikus vallásra tért főrendű ember nevében áttérésének nyolc okát foglalta írásba. Ezután egy üres számozatlan lap (A₂b) következik. A mű főrészbe bevezetővel kezdődik, mely előtt a cím ebben a formában olvasható: *Egy fő ember levele, melyben okait adja vallása változtatásának*, majd a nyolc oknak megfelelően nyolc fejezet következik. *E könyvecskének táblája*, vagyis tartalomjegyzék zárja a művet.

Szövegkiadása Kiss Jánostól: Pázmány Péter összes munkái V. Bp. 1900, 303–342.

Pázmány e művére református részről Kismarjai Veszelin Pál két év múlva terjedelmes könyvvél válaszolt (1562), és még évtizedek múlva is heves vitákat váltott ki, amelyekben *Nyolc okok* címen emlegették (vö. RMK I 1002), jóllehet ilyen címmel először csak 1725-ben jelent meg Kassán. Ld. még: Frankl II 423–425.

Bod Péter Magyar Athenasának 219. lapjához Szathmári Pap Mihály (1756–1760 a kolozsvári református kollégium könyvtárosa) jegyzetet mellékel, amely szerint a könyv 1632-ben Bécsben is megjelent volna ilyen címmel: „Nyolc okok, amelyekért egy fő ember a római hitre tért. (Lessius jezsuita munkájából írta Pázmány Péter.)” Szabó Károly ennek alapján vett fel bibliográfiájába egy ilyen kiadást (RMK I 606). Szerintük a nagyenyedi kollégium könyvtárában Bethlen Kata könyvei között az 1849. évi pusztulásig volt is egy példány e kiadásból. Bod Péternek 1747-ben Bethlen Kata könyveiről készített első könyvjegyzékében valóban így szerepel: Nyolc okok, amelyekre nézve egy főember vallását változtatván a római hitre tért Bétsben 1732 (1632: ErdMuz 1907: 41). Második könyvjegyzékében 1752-ben viszont más címet adott: Nyolc okok, egy nemes ember miért változtatta vallását. Nyomt. 1631 (ErdMuz 1912: 182). Végül 1766-ban megjelent Athenasában már nem is említ ilyen kiadást. Mindenebből úgy látszik, hogy nem volt címlapos példány a kezében. Szathmári Pap Mihályt az első könyvjegyzék téveszthette meg, mert egyébként 1632. évi vagy 1732. évi kiadásnak nyoma sem található. Ráadásul összekeverte Bod 1747. évi jegyzékének adatait, ahol a Nyolc okok után közvetlenül Veresmarti Lessius fordítása (1042) következik. A Nyolc okokat ugyanis úgy mutatja be, mint amit Pázmány Lessius művéből írt.

Cf. —, 1562, →

Budapest Nat ②*

1512

(PÁZMÁNY, Péter:) Dissertatio, an vnum aliquid ex omnibus Luthranis dogmatibus, Romanae Ecclesiae adversantibus, Scriptura Sacra contineat. Posonii MDCXXXI [typ. Societatis Jesu].

A–D E³⁺¹ = [2] + 35 + [1] pag. – 4° – Orn., init.

RMK II 472 – Čaplovič 305

Katolikus vitairat. – A címlap hátán IHS-monogram alatt szentrírási idézetek olvashatók. Pázmány Péter ajánló levele (*Epistola*) Casparo Illyesházi Nagyszombatban 1630 december 27-én kelt. A főrészt *Proloquium*ból és négy fejezetből áll, amelyek címe a következő: I. *Antiloquium Hyperaspistae excutitur* – II. *Papam non esse caput Ecclesiae docetne Scriptura?* – III. *Evincine ex Scriptura possit, sola fide iustificari homines?* – IV. *Certitudo propriae salutis et iustitiae an Dei verbo constet?* A végén *Syllabus capitum* címmel tartalomjegyzék.

Szövegkiadás: Petri Pázmány opera omnia VI. Bp. 1904, 673–697. Recensuit Joannes Kiss.

Pázmány Péter e művével Ján Hodík Trencsén megyei evangélikus szuperintendens *Hyperaspistes*... kéziratot munkájára válaszolt. Hodík pedig a következő évben, 1632-ben felelt Bártfán nyomtatásban kiadott művével: *Statera dissertationis*... (1520). Pázmány érveit egy meg nem nevezett fiatal protestáns főúr – feltehetően Batthyány Ádám – meggyőzésére írta (vö. OSzKÉvk 1979: 323, Ecsedy Judit). A pápának az Egyházban való főségét a Biblia alapján védelmezi. Ld. még: Frankl II 421–423.

Cf. –, 1520

Budapest *Acad* ① – Budapest *Nat* ① ① – Budapest *Piar* ② (Nyitra) – Budapest *Univ* ① – Spišská Nová Ves *MS* ○

1513

PÁZMÁNY Péter: Imadságos könyv, mellyet irt, es most negyedszer ki nyomtattatott Pazmany Peter cardinal es esztergami ersek. Posonyban MDCXXXI [typ. Societatis Jesu].

)(-)()(, A–Z, Aa–Nn Oo³ = [48] + 571 + [9] pag. – 8°

RMK I 604 – Čaplovič 306

Katolikus imádságoskönyv. – A mű tartalmában és beosztásában megegyezik az 1625. évi harmadik kiadással (1345), amelynek ez soronkénti pontos utánszedése.

Csak tüzetes vizsgálattal állapítható meg, hogy a két kiadásban a lapokat keretező díszes lécek másként helyezkednek el, és az egyes sorokon belül a betűk és szavak távol-sága is változik. Szövegbeli módosítás egyedül a kalendáriumrészben található, amely az 1631. évre van alkalmazva, és a változó ünnepek táblája is az 1631–1660 közötti időszakra szól. A sajtóhibáknak csak egy része ismétlődik. A megmaradtaknak és az újabbaknak jegyzéke az utolsó lapon *A nyomtatásban esett fogyatkozások* címmel talál-ható.

A változtatás nélkül átvett verses szövegek kezdősorát ld. az első kiadásnál (945), a lapszámokat pedig az incipitmutatóban.

Szövegkiadás: ld. 945.

Cf. 945*, 1003, 1345, —, →

Amberg ① — Budapest Acad ②* — Budapest Nat ② ② — Zagreb Univ ①

1514

[PÁZMÁNY Péter:] Okok nem okok, mellyekert iria a' varadi farkas, hogy nem melltóztatik tovább az én írásom-ellen tusakodni. Irta Sallai István pap, püspöki plébános. Posonban MDCXXXI [typ. Societatis Jesu].

A⁴ B⁴ C¹ = [2] + 15 + [1] pag. – 4° – Orn., init.

Čaplovič 307

Katolikus vitairat. — A címlap hátán IHS és az utolsó lapon MARIA monogram. — A mű a *Kereszttyén olvasómnak* címzett bevezető után Pécsváradi Péter nagyváradi református prédikátornak egy elveszett kiadványára (1460) válaszol. Az abban fel-sorolt kilenc okot öt fejezetben cáfolja, miközben bőven idéz kurzív szedéssel Pécs-váradi könyvből.

Hasonmás kiadása: Pázmány Péter ismeretlen magyar könyve. Kiad. Sztripszky Hiador. Bp. 1937.

Pázmány Péter szerzőségéről ld.: 1485.

Cf. 1351, 1427, 1485, 1460, —

Budapest Nat phot. — Pannonhalma ①

Editio facsimile

1515

»AZ SZENTSEGES es dücsőseges Marianak, mennyeknek királyne asz-zonyanak adoiáról és szolgalttyáról való könyvecske, etc. [Pozsony? 1630–1632 typ. Societatis Jesu?]

Katolikus tanítás. — E példányból nem ismert művet Tolnai Pap István *A wittebergai academiának az evangelika religióért számkivetést szenvedő csehekhez és morvaiakhoz küldött vigasztalása* című Gyulafehérvárott 1632-ben megjelent könyvében (1534) Rákóczi György fejedelemnek szóló ajánlásában (††₂a lapon) így említi: *a minap név nélkül nyomtatának ki egy könyvecskét a pápisták, melynek német nyelven való titulusa magyarul így vagyon: A szentséges és dicsőséges Máriának, mennyeknek királyné asszonyának adójáról és szolgálatáról való könyvecske*... Megjegyzi róla, hogy *ezt a könyvecskét egy tudós ember a pápistaságban uralkodó temérdek bálványozásnak megtapasztalására németből magyarul fordíta, és ki is nyomtaták*. Tolnai vitába száll ezzel a *Pápista könyvecskének* nevezett művel, és annak első és harmadik fejezetéből négy terjedelmesebb idézetet is közöl (††₂a – ††₃a jelű lapokon).

Az elveszett mű nyomtatási idejére utaló *minap* kifejezésből a pontos évet meghatározni nem lehet, de az 1630-nál korábbra aligha tehető. A nyomtatás helye ismeretlen. Ha Magyarország területén nyomtatták, úgy csak Pozsony jöhet számításba, mert ezekben az években csak ott nyomtattak katolikus könyvet. Ld. még: MKsz 1929 : 89, Zoványi Jenő.

1516

〈Almanach und Prognosticon auf das Jahr 1632. Hermannstadt 1631 Pistorius. – 16°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 938!

1517

〈Kalendárium és prognosztikon az 1632. esztendőre. Szeben 1631 Pistorius. – 16°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 881 !

1518

AUSERLESENE geistliche Lieder vnd Psalmeen [!], so in der christlichen Kirchen am gebruchlichsten gesungen werden. Von S. D. M a r t i n L u t h e r o, vnd andern from(m)en Christen. Hermanstadt 1631 Pistorius.

A^o–O^o = 128 + ? fol. – 16° – 7 + ? ill.

RMK II 2444

Evangelikus énekeskönyv. — A műnek csak könyvtáblából kiáztatott töredékei ismeretesek. Ezekon hiányosan az A, B, C, D, N és O jelzésű nyomdai ívek korrektúra levonatai találhatók. Mivel az ívek jelzésében és a lapszámozásában is több hiba van, a mű terjedelme pontosan nem határozható meg. A címlapot tartalmazó első levél az O-ívvvel együtt készült és a hátlapja üres. Az énekeknek hiánytalanul meglévő tartalommutatója, valamint a töredékeken olvasható címek és élőfejek alapján a mű beosztása a következő formában rekonstruálható: A címlap hátán *Von der Menschwerdung Jesu Christi* címmel kezdődő első rész karácsonyi énekeket tartalmaz. Ezt követő részek: *Vom Leiden und Sterben unseres Herrn Jesu Christi* — énekek húsvétra, Krisztus mennybemenetele ünnepére, pünkösdre — a Gloria, Credo, Miatyánk, Tízparancsolat verses fordítása — bűnbánati énekek — dicséretes és zsoltárparafrázisok Luthertól és más német szerzőktől — *Vom Begräbnis* — *Vom jüngsten Tag und Auferstehung* — *Morgenlieder* — *Abendlied* — *Vor dem Essen* — *Nach dem Essen* — *Die deutsche Litanei*. A végén: *Register dieses Büchleins*.

E nyomtatványnak az 1631. évi szebeni városi számadáskönyvek kötéstáblájából kiáztatott töredékeiről először Franz Josef Zimmermann adott hírt (ArchVerSiebLkde 1884: 96). A kisméretű fametszetek Raphael Hoffhalter egykori nyomdájából kerültek Szebenbe (Gutenberg Jahrbuch 1980: 248, Borsa Gedeon).

Budapest Nat phot. — Sibiu Arch ④

1519

»BALASSI Bálint [— RIMAY János]: Istenes énekek. Bártfa? 1632 Klöss jun.?«

Sztripszky I 1941/148

Vallásos versek és énekek gyűjteménye. — Balassi Bálint istenes énekeinek ebből az első kiadásából példány ma már nem ismeretes. A kiadványt Dézsi Lajos következtette ki, akinek a gondolatmenete a következő. Rimay János 1631 december elején bekövetkezett halála után nyomtatták ki először Balassi és Rimay énekeit, összekeverve, az előbbi neve alatt. A példányból ismert és 1635–40 tájára datálható csonka bártfai kiadás (RMK I 1573–1574) Pécseli Király Imre verseit is tartalmazza. Az első, címlappal fennmaradt kiadás, amely az előbbinek utánnyomata (Kassa 1665 — Sztripszky I 2048/255 és I 2049/256), külön is feltünteti: *Most újonnan sok kedves énekekkel, Peczei K. Imrének istenes énekivel meg bővítettett*. Tehát kellett lennie egy korábbiak is az említett énekek nélkül. Ennek megjelenési helyét Dézsi Lajos Bártfában, idejét a fentiek alapján az 1632–1635 közötti években jelölte meg (Balassa és Rimay Istenes énekeinek bibliographiája. Bp. 1905, 6 → Sztripszky I 1941/148 — Balassa Bálint minden munkái. Kiadta Dézsi Lajos. I. köt. Bp. 1923, CXXVI).

Varjas Béla, aki a mű bécsi, 1635–1636 között készült kiadását (1599) meghatározta és ismertette, úgy vélte, hogy a Pécseli Király-féle énekek hiánya ráillik a bécsi kiadásra, így nincs ok egy ezek nélküli bártfai kiadást is feltételezni (It 1941: 64). Álláspontját magáévá tette Eckhardt Sándor és Ján Čaplovič is (Balassi Bálint összes művei I. Bp. 1951, 21 — Čaplovič XXVI).

Klaniczay Tibor újra megvizsgálta a kérdést, és arra következtetett, hogy a bécsi megelőzte egy korábbi, amelyet a *Solvirogram Pannonius*, az 1665. évi kassai kiadásban (Sztripszky I 2048/255) fennmaradt előző ismeretlen írója rendezett sajtó alá Pécseli Király énekei nélkül (a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 1957: 296–307). Következtetése alapján ennek az első kiadásnak tartalma és beosztása lényegében megegyezett a csonka példányból ismert bártfai kiadásával annak 245. lapjáig, ezt követően azonban attól eltérhetett. Szerepelt benne Szegedi Gergely *Szánja az Úristen* és Németi Ferenc. *Nagy keserves szívvel könyörgének* kezdetű éneke, amelyek emlékét a bécsi kiadás őrizte meg, és az említett bártfaiából hiányzik (i.m. 307–309). Balassi munkájának ez az első kiadása Klaniczay következtetései szerint 1632-ben Bártfán vagy Lőcsén jelent meg (i.m. 309–310). Pékány ismerete nélkül nem lehet eldönteni, hogy a két város nyomdája közül, melyikből került ki ez a később oly sok kiadást megért mű.

Cf. —, 1599, —

1520

HODÍK, Ján: *Statera dissertationis civisdam papisticae, quam . . . Petrvs . . . Pazmanny etc. invulgari curavit; exhibens ocvlatam demonstrationem aeqvocationum et sophismatum in dicta dissertatione adhibitarum et oppositarum . . . Bartphae 1632 Klösz* [jun.].

(, A–Z, Aa–Hh, []¹ = [8] + 240 + [10] pag. – 4° – 1 ill., orn., init.

RMK II 473 — Čaplovič 158

Evangélikus vitairat. — A címlap hátán újszövetségi idézet, majd *Caspari Ilyeshazi de Ilyeshaza* címmel *Johannes Hodikus*nak Trencsénben 1631 augusztus 1-én kelt *Dedicatoria*ja. Ezt követi a *Prooemium exponens occasionem et causas scripti*, mely szerint a mű a katolikusoknak akar válaszolni, akik azt állítják, hogy Luther tanítása a Szentírásból nem bizonyítható. Érveiket cáfolja az öt fejezetből álló főrész, amelyet tartalomjegyzék, *Syllabus eorum, quae hoc libello continentur*, vezet be. Az első fejezet, *Thema papisticum provocatorium, anno 1630. die 23. Januarii Trinchinium transmissum*, röviden a katolikus álláspontot közli, amelyre Hodík a második fejezetben *Consideratio . . . positionis papisticae*, bővebben felel. A harmadik fejezet Pázmány névtelen viszontválasza: *Breve responsum ad Considerationem Johannis Hodikii*, amelyre Hodík a negyedik, terjedelmes fejezettel, *Hyperaspistes Considerationis Hodikiana* . . . *oppositus Brevi responso Anonymi*, felelt meg. Ezt rövid *Nota benevole lector* követi. Az ötödik fejezet *Statera dissertationis cardinalitiae*, Hodík viszontválasza Pázmánynak ugyancsak Illésházy Gáspárnak ajánlott 1631-ben nyomtatásban névtelenül megjelentetett *Dissertatio*jára (1512), amely felelet volt a fenti *Hyperaspistes*re. Az ötödik, leghosszabb fejezetben Pázmány *Dissertatio*jának részletei *Dissertator* megjelöléssel szerepelnek. Ezekhez Hodík a saját véleményét fűzi. Az *Appendix in qua diluitur atrox calumnia papistica* után *Amice lector* megszólítással két lényeges sajtóhiba kiigazítását kéri a nyomdász, hozzátéve, hogy a többi „könnyebb” (*leviora*)

sajtóhiba kijavítását az olvasóra bízta. Ezek száma azonban olyan nagy volt, hogy a könyv végéhez ragasztott levélen *Errata sic corrigantur* kezdettel, két sűrűn nyomtatott lapon, mégis szükségesnek látták a helyreigazításokat részletesen közölni.

A szerző, Ján Hodík 1585-ben született Tótprónán. Mosócon és Galgócon végzett tanulmányai után a wittenbergi egyetemen szerzett magisteri fokozatot. Semptén és Biccseán vezette az iskolát, majd Trencsénben lett evangélikus lelkész. 1619-ben biccsei szuperintendenssé választották. 1642-ben halt meg.

Szinnyei József (X 625) önálló műként említette Pázmány Péter „Breve responsum ad considerationem Johannis Hodikii praedicantis Trenchiniensis” című munkáját, mint amelyik Bártfán 1632-ben jelent meg. Ez valójában nem önálló kiadvány, hanem Hodík e könyvének harmadik fejezeteként jelent meg nyomtatásban (Čaplovič XXV).

Cf. 1512, —

In 15 bibliothecis 20 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref* — Cluj-Napoca Univ — Martin MS — etc.

—
Pázmány Péter: Breve responsum ad considerationem Johannis Hodikii praedicantis Trenchiniensis. Bartphae 1632. — Vide 1520

1521

[1] WERBÖCZY István: Decretvm Latino-Hvngaricvm, sive Tripartitvm opvs iuris consvetvdinarij inclyti regni Hungariae et Transylvaniae ac partium eidem subjectarum, una cum methodo articulorum diaetalium, autore Stephano Werböczy. Huc accesserunt etiam regulae iuris antiqui, civiles et canonicae, admodum perutiles et necessariae. — Magyar és Erdély országnak törvény könyve, irattatot Werböczy István által. Mostan ismét uijonnan deakúl s magyarúl egy szép hasznos regestromockal és regulackal meg öregbittetet és ki bocsáttatot. — [2] [TELEGDI Miklós:] (Index sev Enchiridion omnivm decretorum et constitutionum regni Hungariae ad annum 1579 usque . . . Additis regulis iuris antiqui, civilis et canonici.) Bartphae MDCXXXII Klösz [jun.].

[J,):(4):(4):(4):(4):(4):(4, A-E F*, A-Z, Aa-Zz, Aaa-Zzz, Aaaa, a-d e²; A-P Q⁵ = = [78] + 556 + [40]; [8] + 90 [recte 92] + [30] pag. — 4° — Orn., init.

RMK I 605 — RMK II 474–475 — Csekey István: Werböczy és a magyar alkotmány-jog. Kolozsvár 1942, 67 — Čaplovič 159–160

A magyarországi jog kézikönyve latin és magyar nyelven, mutatókkal. — A könyv bevezető részei a következők: (1) A címlap hátán a nyomdász és kiadó *Jacobus Klösz* ajánlása *Viris . . . primariis iudicibus caeterisque juratis senatoribus quinque regiarum liberarumque civitatum Superioris Hungariae Cassovien., Leuchovien., Bartphen.,*

Epperien. et Zebinien. — (2) *Typographus ad candido lectoris* kezdetű előszó Bártfa 1632 október 15-i keltezéssel — (3) *Approbatio et occasio constitutionum*, II. Ulászlónak a Tripartitumot megerősítő leveléből bevezetés — (4) *Index titulorum Latino-Hungaricus in Tripartitum*, vagyis a Tripartitum prologusának és három könyvének fejezet-címei (*titulus*) felsorolása latin és magyar nyelven — (5) *Elöljáróbeszéd*, illetve *Prologus in Tripartitum*, amelyet ennek *Sommája*, vagyis az *Argumentum* vezet be és 16 titulust tartalmaz.

(6) *A tekintetes és nemes Magyarországnak törvényeinek és szokásainak summa szerint három részre való osztásáról*, azaz *De tripartita divisione iurium et consuetudinum incliti regni Hungariae* címmel Werbőczy István Tripartituma. A három rész (*pars*) 134, 86 és 35 fejezetet (*titulus*) tartalmaz — (7) *Conclusio* címmel II. Ulászló Budán 1514 november 19-én kelt megerősítő levelének vége (vö. fentebb a (3) résszel) — (8) *Ezek pedig a vármegyék mind Magyarországon, mind Erdélyben* címmel a 75 vármegye, a 9 székely és 9 százsz szék felsorolása — (9) *Index verborum Latino-Ungaricus in Decretum Tripartitum iuris incliti regni Hungariae* címmel a latin szakkifejezések betűrendjében a megfelelő magyar nyelvű terminus közlésével utalás arra a helyre, ahol a tárgykőről szó van a Tripartitumban — (10) *Carmina d. Hieronymis Balbi, praepositi Posoniensis et secretarii regiae majestatis* címmel latin dicsőítő vers Werbőczy munkájáról.

(11) Önálló címlap az *Index*hez — (12) *Ad lectorem Sambucus* kezdetű előszó Bécs 1581 június 1-i keltezéssel, amely szerint e részt Telegdi Miklós állította össze. — (13) *Index omnium decretorum et constitutionum regni Ungariae usque ad annum Domini 1579* — (14) *Enchiridion articulorum* címmel latin nyelvű tartalommutató mind a Tripartitumhoz, mind a Corpus Juris Hungaricához — (15) *De diversis regulis iuris antiqui, civilis et canonici*, amely a polgári jog 210 és az egyházi jog 88 rövid szabályát (*regula*) tartalmazza.

E kiadványból két változat ismeretes: egy kevésbé gondos (A-variáns) és egy javított szedestű (B-variáns). Újra csak az alábbi részeket szedték: az első ívet, az *Index titulorum*-ot, az *Elöljáróbeszéd* utolsó, vagyis F₅ jelű levelét, továbbá az *Index* rész első ívét és annak utolsó harmadát, vagyis az „M–Q” jelű íveket. Összesen tehát 80 lapot, ami a 804 lapnyi összterjedelem tíz százaléka.

A két változat — többek között — a következőkben tér el egymástól. A címlap A: fekete, B: piros-fekete nyomású. A *Typographus candido lectori* datálása A: 15. October: Anno MDCXXXJJ., B: 15. Martij, Anno 1632. Az *Index titulorum Latino-Hungaricus in Tripartitum* ívjelei A: :)(jelből, B: ¶ jelből állnak. Az *Elöljáróbeszéd* utolsó, vagyis F₅-jelű levelén az élőfej alatt A: nincs, B: van lénia. Az *Index seu Enchiridion* címlapjának negyedik sora A: egyes, a hetedik pedig kettős kötőjellel végződik, B: fordítva. A *De diversis regulis iuris antiqui, civilis et canonici* rész címlapján (N₅a lap) pedig A: az első sor rövidebb, mint a második, B: fordítva. A kötet utolsó levele (Q₅) rektórájának alján a keretes záródísz üres középső részébe A: M.DC. XXXVII. évszámot szedték, B: fonatos záródísz évszám nélkül áll.

A kiadvány lényeges részeiben megegyezik az 1611. évi debreceni kiadással (1011), amelyhez azonban Bártfán több járulékos részt is csatoltak, részben az 1581. évi bécsi kiadásból (RMK III 704 — Apponyi: Hungarica 488) átvéve.

Az *Index* rész mind lepszámozásban, mind ívjelzésben önálló (vö. RMK II 475), azonban a címlap szövege mind latinul, mind magyarul határozottan hivatkozik erre a részre is. Az együttes megjelentetés szándékát és így a bibliográfiai összetartozást meg-

erősítik a fennmaradt példányok is, amelyekben az *Index* rész általában a Tripartitum után kötve található.

Cf. 207(1)* !; 1011, —, →

In 15 bibliothecis 26 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Univ* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Martin *MS* — Sárospatak *Ref* — etc.

Pázmány Péter: *Nyolcz okok* . . . Bécs 1632. — Vide 1511

1522

»HOCHZEITSGEDICHT auf Tein Georg, collaborator und Prodner Sara 7. Nov. 1632. Coronæ 1632 Wolffgang.«

Gross: Kronstädter 1134

Lakodalmi köszöntő vers. — A ma egyetlen példányból sem ismert költemény Georg Tein és Sara Prodner házasságkötésére készült. A nyomtatványt Josef Trausch kéziratos feljegyzése alapján Julius Gross ismertette (Kronstädter 1134).

1523

[1] [KERESZTYENI énekek, mellyek . . . az magyar nemzetben meg-reformatatot ecclesiakban szoktanak mondattatni . . .] — [2] (ÚJFALVI Imre: In exequiis defunctorum. Halot temeteskorra valo énekek. Azoknak kedvekert, kik illyen utolso szükseghen szolgálnak, özve szedegettettek, es ki bocsattattak, mostan penig ismet ujjobban corrigaltattak. Debrecenben 1632 Fodorik.)

[], A-Z, Aa-Ss; A-E = [4] + 164 + 20 fol. — 4° — Orn.

RMK I 611

Református egyházi és temetési énekeskönyv. — Az egyetlen ismert példányból hiányzik az első öt levél, és azt kézírással egy más példányból vagy kiadásból pótolták. A könyv tartalma és beosztása egyébként annyira megegyezik az 1620. évi debreceni kiadással (1205), hogy azt lapról-lapra és legtöbbször sorról-sorra követi. Csak itt-ott van csekély eltérés a sorvégzódésekben, továbbá az *ü nála, őket* stb. helyett *ó nála, őket* áll. Az énekek incipitmutatóra utaló kezdőszavai, azoknak sorrendje és lapszáma teljesen egyezik az említett korábbi kiadásával (ld. incipitmutató).

A címlapot és a többi kézírással pótolta lapokat kétségtelenül az 1620. évi kiadásról (1205) másolták. A címlap kéziratos impresszuma azonban hamis, amennyiben ott

„Debreczenben, Nyomtatta Czaktornyai Janos MDXCII” áll. A másoló feltehetően Gönci György előszavából következtetve a könyv első kiadásának idejét kísérelte meg feltüntetni. Szabó Károly ezt elfogadva a könyv nyomtatását tévesen 1592-re tette (RMK I 252; ld. 640).

A könyv egyetlen példányának végén ott vannak a *Halott temetéskorra való énekek* és annak önálló címlapján 1632, a végén pedig az *Intésben*, mint a korábbi kiadásokban (886(2), 1107(2), 1205(2)) is, ott áll a megjegyzés, hogy e *halott énekek ez előtt való énekes-könyvvel együtt járnak*. Minden jel arra mutat, hogy a példány első tagja is, vagyis a *Keresztyéni énekek*, az említett korábbi kiadásokhoz hasonlóan a temetési énekekkel együtt egy kötetben jelent meg, éspedig 1632-ben, mint ezt Klaniczay Tibor (ItK 1958 : 153) már megállapította.

Cf. 1 : 264* ! ; 886(1), 1107(1), 1205(1), 1228(1), 1438(1), —, 1628(1), →
2 : 832* ! ; 886(2), 1107(2), 1205(2), 1228(2), 1438(2), —, 1628(4), →

Budapest Acad phot. — Budapest Nat phot. — Cluj-Napoca Acad II ②

1524

MARGITAI Péter: Temető praedikatiók, melyeket amaz boldog emlekezetű Margitai Peter egyszer-is, másszor-is egynehány helyben lévő ecclesiakban temeteskör praedikallot. Mostan penig halalanak utanna közönseges haszonra ki bocsattattak Kereszegi István, debreczeni ecclesianak lelki pasztora es Magyar Országban az Tiszán innen lévő ecclesiaknak püspökjé által. Debreczenben 1632 Fodorik.

()⁶, A⁸–Z⁸, Aa⁸–Ii⁸ Kk⁵⁺¹ = [12] + 512 + [10] pag. – 8° – Orn., init.

RMK I 607

Református temetési beszédek gyűjteménye. — A címlevél hátán két bibliai idézet. — *Keresz-Szegi István* ajánlása gróf *Iktari Bethlen István* uramnak, *Maramarosnak és Hunyad vármegyének örökös- és főispánjának* szól Debrecen 1632 február 20-i kelettel. Ezután *Petrus Margithai* magyar szavakkal *Ad lectorem* fordul, majd a *Casp[are] Thorn[ai] positum*, r. sch. Debr. és a *P. Medgyesino*, r. sch. Debr. egy-egy latin vers üdvözlí a könyv kiadóját. Negyvenhat számozott prédikáció alkotja a könyv törzsrészét. Az első négy beszéd az Apostoli Hitvallás utolsó mondatához fűződik, a többinek pedig egy-egy bibliai idézet a mottója. A végén *Mutatótáblája a szentírásbeli locusoknak* és *Az emlékezetre méltó dolgok táblája* betűrendben.

Az ajánlás szerint a könyv kiadását *bőséges költséget nem szánván* Bethlen István bízta Kereszegi Istvánra. A címből következik, hogy a szerző a beszédeket különféle gyülekezeteknél temetéskör elmondotta, az *Ad lectorem* című előszóból azonban kiderül, hogy azok terjedelmesebben hangzottak el. Kinyomtatott rövidebb formájukban a szerző különféle alkalmakkor elmondható és bővíthető mintáknak szánta, ezért a beszédekben halottakra vonatkozó személyes utalások nem fordulnak elő.

Cf. —, →

In 13 bibliothecis 16 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref* — Cluj-Napoca: *Acad, Univ* — Debrecen *Ref* — Sárospatak *Ref* — Tîrgu Mureş — etc.

1525

MEDGYESI Pál [transl.]: [1] Szent Agoston vallasa, melyben . . . megh bizonyittatik, hogy ő papista nem volt . . . , mivelünk protestansokkal jénig az hitnek minden derekas agaiban egyet ertet. Irattatot elsőben angliai nyelven, mostan nagyub haszonnak okaért, egynehany istenes elmelkedesekkel es buzgo imadsagokkal együtt magyar nyelvre fordittatot Medgyesi Pal által. — [2] (Scala coeli, avagy egynehany, bizonyos idökre alkalmaztatot istenes elmelkedések es buzgo imadságok, mellyek az kegyes életnek angliai nyelven irattatot Praxissabol szedegettettek Medgyesi Pal által.) Debreczenben 1632 Fodorik.

7⁶-777⁶, A⁶-H⁶ I³; [3, K⁶-Z⁶, Aa⁶-Hh⁶ Ii⁵ = [34] + 95 + [5] + [2] + 265 + [12] pag. - 12° - Orn., init.

RMK I 608 — 609

Református vitairat, elmékedések és imádságok. — A címlevél hátán egy bibliai idézet áll. A fordító, *Medgyesi Pál* ajánlása a debreceni tanácsnak szól Debrecen 1632 szeptember 16-i kelettel. Ezt követi az *Elöljáróbeszéd a keresztyén olvasókhöz és kívültképpen az elcsábított papistákhoz* (szerző és kelet nélkül) és két *Epigramma in religionem Augustinianam nunc primum in Ungarico idiomate editum*, az egyik *A.M.M.N.D.*, a másik *a Joanne Lascovio* aláírással. A főresz első, kisebb fele 61 fejezetben, *artikulusban* a protestáns tanokat védi Szent Ágoston műveinek alapján. A végét egy bibliai idézet és *Az artikulusok summáinak táblája* zárja

A második rész önálló címlapja hátán *Az author előljáró intése* olvasható. Ezután következik az elmékedéseket és imádságokat tartalmazó mű, amelynek fő fejezetei *A reggelről — Az estéről — A templomi kegyességről — és Az úrvacsoráról* szólnak.

Medgyesi Pál németalföldi és angliai egyetemek látogatása után 1631-ben tért haza Debrecenbe, ahol ezután mint kollégiumi tanár működött három évig. Több helyen végzett lelkési munkát, végül 1638-ban I. Rákóczi György erdélyi fejedelem prédikátora lett, és annak halála után is özvegye, Lórántffy Zsuzsanna fejedelemasszony környezetében maradt. Utoljára 1651–1663-ig Sárospatakon tartózkodott. Harminc év alatt mintegy 26 munkája jelent meg magyar nyelven. Ő a puritánus eszmék első magyarországi terjesztője.

Az első mű szerzője William Crompton. Eredeti címe: *Saint Austins religion, where in is manifestly proved out . . . that he dissented from popery, and agreed with the religion of the protestants* 1624-ben jelent meg Londonban. A második mű Lewis Bayly, bangori anglikán püspök *The Practise of Pietie* című könyvének rövidített, önálló elrendezésű fordítása, amelynek eredetije 1612-ben jelent meg, majd számos nyelvre lefordítva sok kiadásban terjedt el. Magyar nyelven is újra meg újra kiadták. Medgyesi a mű fordítá-

sát már Angliában elkezdte, és Debrecenben Szenci Molnár Albert biztatására fejezte be. Az első munkával az irodalom alig foglalkozott. Eredetét Hervay Ferenc (*Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae* 1971 : 155–160) derítette ki. A második mű később megjelent teljes fordításának (Debrecen 1636; RMK I 657) több figyelmet szentelt a kutatás.

Az egyetlen, Sárospatakon őrzött példány címlapján az *Agoton* szó hibás szedését egy kis papírra nyomott *Agos* betűk odaragasztásával helyesbítették. Az első rész Szabó Károly leírásától (RMK I 608) eltérően az I₂ levéllel végződik.

Ld. még: Császár Károly: Medgyesi Pál élete és működése. Bp. 1911 – Zoványi Jenő: Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban. Bp. 1911 – Berg Pál: Angol hatások XVII. századi irodalmunkban. Bp. 1946, 91–95 – Könyv és könyvtár 1963 : 43–79, Esze Tamás – MirodT II 235–236, Bán Imre.

Cf. [2]: –, →

Budapest *Nat* phot. (Sárospatak) – Cluj-Napoca *Acad II* ② – Sárospatak *Ref* ①

1526

SIDERIUS János: *Cathechismus*, az az rövid kérdések es feleletek által való tanítás az keresztyeni hitnek fő agazatirol Siderius Ianos, tarczali praedikator által irattatott. Debreczenben 1632 Fodorik.

A⁴ + ? = [4 + ?] fol. – 16° – Orn., init.

RMK I 610

Református katekizmus. – A könyvecskének csak első négy levele maradt meg, ezeken a szerzőtől *Praefatio a keresztyén olvasónak* ... található keltezés nélkül. Ebben kifejti, hogy miért volt szükséges a gyermekek számára ezt a katekizmust megírni. Feltehetően ez az előszó már az első, 1597 körüli kiadásban is (801) megvolt, hiszen Siderius János 1608-ban már meghalt, és a későbbi fennmaradt kiadásokban is ez az előszó szerepel, így az 1690. évi lőcséiben is (RMK I 1391) *Praefatio. A keresztyén olvasónak minden jót kíván Istentől, Siderius János tarczali prédikátor* címmel olvasható.

Cf. 801 ; 1303, –, →

Budapest *Nat* phot. – Cluj-Napoca *Univ* ④*

1527

[SZENCI MOLNÁR Albert:] *Paraphrasis psalmorum Davidis selectiorum metro-rhythmica. In futurum scholasticae juventutis et pueritiae nostrae exercitium matutinum et vespertinum.* Debrecini MDCXXXII Fodorik.

A⁸ [B⁸] C⁸ + ? = [2] + 22 + ? fol. – 16° – Orn.

Sztripszky I 1929/136 – MKsz 1892/93 : 225

Válogatott zsoltárok latin és magyar verses fordításának református kiadása. — A nyomdász előszavából, *studiosae iuventuti* kitűnik, hogy az Újfalvi Imre által összeállított első kiadásnak (970) ritkasága és a közönség igénye arra készítette, hogy azt újra kinyomtassa.

A hátlapokon a latin zsoltárok, az azokkal szemben levő lapokon pedig a magyar fordítás olvasható, amely *Sz. Dávidnak válogatott zsoltárai* címmel kezdődik. A töredékben megmaradt zsoltároknak az incipitmutatóra utaló kezdősorai a következők: 1a lap: Ps. 6. *Uram, te nagy* — 3a: Ps. 8. *Ó felséges Úr* — 5a: Ps. 23. *Az Úr énnekem* — 6a: Ps. 34. *Mindenkoron áldom az Urat* — [. . .]: (Ps. 51. *Úristen, kegyelmezz*) — 15a: Ps. 90. *Tebenned bízunk* — 18a: Ps. 91. *Aki a fölséges* — 20a: Ps. 103. *Aldjad lelkem Uradat* — 22a: (Ps. 110. *Az Úristen mondá*).

A nyomdász előszavában így ír: *Inter alios Andreas Spethe summa diligentia psalmos eadem latinitate donavit, ex quibus in futurum vestrum exercitium matutinum ac vespertinum vir probae eruditionis d. Emericus Újfalvi quosdam pridem pro consilio selegerat et excudi curaverat.*

Újfalvi e kis könyve részére Szenci Molnár Albert zsoltárfordításából (962(1)) válogatott, a latin szöveget pedig Andreas Spethe verses átdolgozásából vette, amely először 1596-ban jelent meg Heidelbergben *Davidis prophetae regii psalmorum paraphrasis metrorhythmica*, címen. Ld. még: ItK 1958: 163, Klaniczay Tibor — Klaniczay Tibor: Reneszánsz és barokk. Bp. 1961, 172.

Cf. 962(1), 971(2), 970, 1037(2), —, 1628(2), →

Budapest Acad phot. — Budapest Nat phot. — Praha Univ ④*

1528

[ÚJFALVI Imre: Iskolai énekeskönyv.] [Debrecen cr. 1632 Fodorik.]

[A*] B* [C*-Q*] R* [S*] T* = [2] + [1-14] 15-22 [23-126] 127-134 [135-142] 143-146 + [4] fol. - 16°

Sztripszky I 1928/135 ← MKsz 1892/93: 225

Református iskolai énekeskönyv latin és magyar nyelven. — E kiadványnak csak könyvtáblából előkerült három, nem egymás után következő íve maradt meg. Az utolsó leveleken fennmaradt mutatóból azonban csaknem teljesen rekonstruálható a könyv tartalma. A megmaradt és az elveszett leveleken az incipitmutatóra utaló kezdőszavak szerint a következő magyar nyelvű énekek voltak:

(47. levél: *A keresztyénységben* — 48: *Az Atya* — 52: Batizi András: *Jer, dicsérjük e* — 54: *Dicséretes a gyermek* — *En nap nekünk* — 56: *Úristen veletek* — 57: *Jer, mindnyájan* — 58: *Krisztus Jézus születék* — 59: Szegedi Kis István: *Jézus születék* — 60: N.K.T.: *Teljes szívvel örvendjünk* — 62: *Nekünk születék mennyei király, kit* — 64: *Krisztus, ki vagy nap és világ, minket* — 66: *Dicsőség és* — 67: *Atyánk bölcsessége, bizony* — 71: Batizi András: *Örülj* — 72: N.K.T.: *Ó Jézus* — 73: Batizi András: *Krisztus feltámadta, nekünk* — 74: *Krisztust* — *Krisztus feltámadta igazságunkra* — 76: *Krisztus feltámadta,*

mi bűnünket elmosó szent(?) — 78: *Krisztus mennybe jelmene(?)* — 80: *A Krisztus mennyben(?)* — 82: *Pünkösöd napja* — 84: *A pünkösöd ünnepnapján* — 86: *A pünkösödnek jeles napján Szentlélek* — 87: Batizi András: *Jövel Szentlélek Úristen, lelkiünknek(?)* — 90: *Szentháromság* — *Imádunk* — 95: *El-bemegyünk* — Szegedi Gergely: *Örül mi* — 96: Szegedi Kis István: *Ó mindenható* — 97: *Mondjatok* — 98: *Boldog az olyan ember(?)* — 104: Gálszécsi István: *Mi hiszünk egy Istenben* — 112: *Jézus Krisztus, szép* — 120: *Vedd* — 121: *Adj békességet* — 122: *Atya Isten* — 125: *Erős várunk* — 127a lap: *Úristen irgalmaz* — 128a: Sztárai Mihály vagy Skarica Máté: *Izraelnek* — 130b: Skarica Máté: *Drága dolog* — 133a: *Uram Isten, ki*.

Ezután *Collectae de tempore* címmel az egyházi év nevezetes időszakainak és ünnepeinek latin könyörgései kezdődnek, amelyek már az egyház középkori liturgikus könyveiben is megtalálhatók. Közülük itt csak az első kettő maradt meg, a többi, valamint a *Kyrie, id est Litanía* a hiányzó „S” íven állott. A mutató előtti utolsó leveleken megjegyzés olvasható: *Mivel hogy itt ez könyvnek végében valami üres hely maradtott vala, tetszék nekünk e karácsonyi két új énekecskét ide nyomtatnunk.* Az első vegyes latin–magyar szövegi (143b lapon:) *In dulci jubilo, mi éneklésünk jó; a másik kezdőszava: (144a:) Zengjen.* Ezután még néhány idézet következik az egyházi fróktól *De cantu ecclesiae dicta quaedam veterum.* Az *Index psalmodum, hymnorum et canticorum tam Latinorum quam Ungaricorum* betűrendben és a levélszámokat megadva sorolja el a könyv tartalmát.

Amikor a mutató alapján egy-egy levélre több ének is jutott, az énekek sorrendjét részben a másik kiadás (1328) megmaradt énekei, részben pedig a debreceni mintájú énekeskönyvek (886 stb.) alapján meg lehetett állapítani. A 25–46. levélen magyarul valószínűleg csak az Apostoli hitvallás, a Niceai és az Athanasius-féle hitvallás, valamint a *Te Deum* fordítása volt. Ezek a mutató szerint a 29–40. leveleken álltak, az első 24 levelet pedig George Buchanan latin verses zsoltáraiból álló válogatás töltötte ki.

Valószínű, hogy e kiadás tartalma a függelékben közölt két énektől eltekintve 1596–1599 években megjelent eredeti kiadásától (804) nem tért el. A magyar énekszövegek a *Jézus Krisztus szép fényes hajnal* kezdetű kivételével mind megtalálhatók több, de legalább egy XVI. századi protestáns magyar énekeskönyvben.

Az index segítségével megállapítható, hogy az 1328 szám alatt leírt énekeskönyvtörödékekben található énekek ebben a kiadásban is megvoltak, és hogy a két hasonló alakú és nyomású töredék ugyanazon mű két különböző (debreceni) kiadása. Ebben a kiadásban kb. 6 levéllel később következtek a másik kiadás (1328) megfelelő énekei, úgy hogy ami abban a 46–69. leveleken van, itt az index szerint az 52–74. leveleken volt található. Azonos szövegrészek a két különböző kiadásból nem maradtak fenn. Ez az indexes töredék azonban nyilván a kettő közül a későbbi kiadásból való, mert a harmadik személyű névmás következetesen ő, míg a másik kiadás töredékében (1328) többnyire ü, ütet. Mindkét töredéknek a *Paraphrasis psalmodum* 1632. évi kiadásával (1527) közös jellegzetessége a 16°, és hogy a latin szövegek jóval apróbb betűkkel vannak szedve, mint a magyar részek.

Az itt tárgyalt indexes, ma Prágában őrzött töredék egykor Széll Farkas, majd fogadott leánya, Jan Kubelk felesége birtokában volt. Széll ismertette először, és néhány részletet is közölt (MKsz 1892/93: 225–226). Széll Farkas példányáról Erdélyi Pál megjegyezte, hogy ahhoz időközben a „B”-fv is előkerült (MKsz 1912: 323).

A töredék tartalmával és jelentőségével először Klaniczay Tibor (ItK 1958: 162 és Reneszánsz és barokk. Bp. 1961, 170–171) foglalkozott, utóbb pedig Csomasz Tóth

Kálmán (Humanista metrikus dallamok Magyarországon. Bp. 1967, 101–118) részletesen ismertette.

Cf. 804; 1328, —

Budapest Acad phot. — Budapest Nat phot. — Praha Univ ④

1529

»[1] AZ EZER hat száz harminczharmadik esztendőre valo calendarium, ki a bissextilis után első, mellyet szerzet és irt m. B a n d o r k o v i c z J a n o s, az cracai academiában tanító professor és mathematicus philosophus doctor. Magyar nyelvre fordittatván. — [2] (Prognosztikon.) Csepregben (1632) Farkas.«

»[1], A⁸–D⁸ E⁸ = [36] fol. – 8°

Sztripszky I 1933/140 ← MKsz 1882: 84

Naptár és prognosztikon. — Az egyetlen példány, amelyet Szabó Károly ismertetett (MKsz 1882: 84), ma nem található. A fenti leírás némileg eltér Szabó Károlyétól, amennyiben feltételezi, hogy a naptárt már 1632 végén kinyomtatták, és hogy élén, mint az ez idő tájt nyomtatott csepregi kalendáriumokban, itt is két jel nélküli levél állott.

Cf. 903 !

Olim: Kismarton, *Eszterházy* (MKsz 1882: 84).

1530

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum comitiis Albae Juliae ad diem primum Maij anni 1632. indictis celebratis conclusi.) (Feier-Varat 1632 typ. principis, Effmurdtt).

A⁸ = [6] fol. – 2° – Init.

Sztripszky I 1930/137 ← MKsz 1895: 258

Erdélyi országgyűlési törvénycikkék magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül Rákóczi György erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. A cím a második lapon olvasható. Ezt követi magyar nyelven az 1632 május 1 és 10 között Gyulaféher-

várott tartott országgyűlés harmincegy artikulusba foglalt végzéseinek szövege. A végén latin nyelvű záradék 1632 május 10-i kelettel.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 280–288.

Cf. 1005 !

Budapest Arch ① ① – Budapest Nat ②* – Cluj-Napoca Univ ○
Olim: (Kolozsvár) Erdélyi Múzeum (+ 1–2 expl.; ErdOgyEml IX 288)

1531

PRACTICA aritmetica, az az szám vető tábla, melyben minden féle adásról és vételről való bizonyos számoknak summáját hamar és készen föl találhatni. Az Pythagoras táblájából, kit más nével olasz practicanak is hinak, számláltattot és uyo(n)nan kiniomtattot. Feier-Va[rat 1632 typ. principis], (Efmurd).

[]*, A⁶–Q⁶ R² = [104] fol. – 12° – Orn., init.

RMK I 613

Szorzótablák. — A címlevél hátán Johan. Henricus Alstedius négysoros latin verse olvasható *Ad lectorem*. Ezt követi az ajánlás *A nagyságos kis uraknak, ifjabbik Rakoczi György és Rakoczi Zsigmond uraimnak*, amelyet a nyomdász Ligni. Efmurd Jakab írt. Ezután következik a debreceni kiadásból (1063) ismert két bevezetés, amelyek azonban az egyetlen ismert példányban csonkák. A szorzótablák beosztása is egyezik a debreceni kiadással, ezek végével az egyetlen ismert példány befejeződik, és nyitott kérdés marad, hogy más kiadásokhoz (1063, 1606) hasonlóan követte-e ezt a kamatszámító tábla.

A címben az olasz *practica* elnevezés, feltehetően az eredeti szerzőre, Julius Caesar Patavinusra utal (vö. 1063).

Az egyetlen ismert példány címlevele alul csonka, és így az évszám hiányzik. Az ajánlásból azonban kitűnik, hogy a könyvet Lipsiai Pál a debreceni akkori könyvnyomtató ennek előtte tizenhét esztendővel . . . nyomtatta. A debreceni kiadás kétségtelenül 1614-ben jelent meg, így a gyulafehérvári kiadás éve 1632. Szabó Károly tudósítása szerint (RMK I 613) ezt az évszámot jegyezte le Kemény József, aki még ép példányt látott, Sándor István Magyar Könyvesháza egy példányának 26. lapjára.

Cf. 1063, —, 1606, →

Budapest Nat phot. — Cluj-Napoca Univ ○

1532

[1] SIBOLTI Demeter: Lelki hartz, az bünös embernek nehéz lelki késirtetiről való vetelkedése és azoknak Isten ígéből való megh győzése. Irattatott Sibolti Demeter által. — [2] (SÁRKÁNY György [transl.]: Az idősséges ki

muláshoz való készületnek tudománya. Németből fordítatot S á r k á n y Gy ö r g y által, es meg jóbitatot V i d o s L e n á r d galgoczi praedicator által.) — [3] (VIDOS Lénárd: Halando embernek kisirtetiről és azzok ellen Isten igejéből való vigasztalásiról és győzödelméről. Egyben szedettek Vidos Lenard által.) Feier-Varat MDCXXXII [typ. principis], Effmurt.

A₁ ?₂-s A₂-s B¹²-E¹² F² = [63] fol. - 12° - Init., orn.

RMK I 614-615

Evangélikus elmélkedések. — A címlevél hátlapján zsoldáridézet olvasható. *Gróf iktári öregbí Bethlen István, Huniad és Máramaros vármegyéknek örökös főispánja* az első művet a *Lelki harcot* menyének, Péter nevű fia feleségének *gróf Illieshazi Kata asszonynak, mint kedves leányának* ajánlja Küüllővár 1632 december 10-i kelettel. Ezt követi *A kegyes olvasónak* írt előszó, majd az első mű főrése, amelyben Sibolti Demeter a *Bűnös embernek* a bűnről és büntetésről feltett kérdéseire válaszol a Biblia alapján. Az előszó és a főrész lényegtelen stílusbeli módosításoktól eltekintve megegyezik a mű Mantekovit Bálint által 1584-ben nyomtatott kiadásával (542). Az első rész a 6. zsoldár prózai fordításával végződik. — Utána külön címlap nélkül következik Sárkány György fordítása egy eddig ismeretlen német műből. Ez a szenvedésről és a halálra való készületről írt elmélkedő párbeszéd, amit egyrészt a *Beteg* másrészt a *Prédikátor* majd a *Kísértő* folytat. A fordítást Vidos Lénárd galgóczi prédikátor javította. — A harmadik rész a kísértésekről szól, és új címlappal kezdődik, amelynek hátlapján a mű vázlata és felosztása olvasható: *E könyvecskének két része lehet: az elsőben csak nyolc kísértetek, azok ellen való bátorítások, intések, gyónatások és imádságok vannak. A második részben először a prédikátor vigasztalja a beteget; aztán a tanító tőle elbúcsúzóan az ördög kísérteti meg, de Isten őt hitében megerősíti, és imádságában Istennek ajánlja lelkét.*

Szabó Károly a harmadik részt önálló címlapja alapján külön szám (RMK I 615) alatt írta le, de ő is megjegyezte, hogy az a *Lelki harccal* együtt nyomtatva jelent meg. Ezt bizonyítja a folytatólagos ívjelzés is. Az öt levélnyi terjedelmű ajánlást „?” ívjellel utólag illesztették az „A”-ív első két levele közé.

E kiadás alapján feltételezhető, hogy Vidos Lénárd műve már korábban, 1584 táján is megjelent (543). — Sárkány György személye és fordításának német eredete ismeretlen (ItK 1922: 87, Thienemann Tivadar).

Cf. (1) 542; —

(3) 543; —

Budapest Acad ③ — Budapest Nat ① — Cluj-Napoca Theol Ref ①

1533

SZIKSZAI HELLOPOEUS Bálint: Az mi keresztyeni hitünknek három fő articulussáról: I. Az igaz Istenről. II. Az választásról. III. Es az Vr vacsorájáról való könyvecske. Szereztetet és irattatot szép rendel, nyilván való kér-

désekkel, feleletekkel és io értelemmel Szykszay Helopoevs Balint debreczeni praedicátor által. Feier-varat 1632 [typ. principis], Effmurt.

[J¹, A¹²-R¹² S⁴ = [1] + 209 [recte 208] fol. - 12° - Orn., init.

RMK I 616

Református tanítás. — Tartalma és beosztása megegyezik az 1574-i kiadásával (347).

Nyelvi és helyesírási eltéréseit Molnár József vizsgálta (*A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására a XVI. században 1527–1576 között*. Bp. 1963, 255–256).

Szabó Károly (RMK I 616) leírása szerint e mű címlevele után öt számozatlan levélen „gr. iktári öregbik Bethlen István gróf Illyésházi Kata asszonynak, mint kedves leányának” ajánlja a könyvet 1632-ben. Ez azonban tévedés: az idézett ajánlás Sibolti Demeter *Lelki harc* című, ugyancsak 1632-ben Gyulafehérvárott megjelent és hasonlóképpen tizenkettő rétfü könyvéhez (1532) készült. Valószínűleg a szászvárosi református gimnázium kötete (ma : Cluj-Napoca *Theol Ref*) tévesztette meg őt; abban ugyanis a két mű egy kolligátumban, összekötve található.

Cf. 347; —

Budapest Acad ④ — Budapest Nat ① — Budapest Ref ② — Cluj-Napoca *Theol Ref*
○ — Cluj-Napoca Univ ○ — Sfintu-Gheorghe *Gymn* ○ ○

1534

TOLNAI PAP István [transl.]: Az witebergai academianak az evangelika religio-ert szam ki-vetést szenvedő csehökhez és morvaiakhoz küldet vigasztalása, melyet az magyar nemzet üdvösségére magyarul fordítot Tolnai Istvan, az tekintetes es nagyságos Rakoci Gyeorgynek Erdélynek dicsiretes feiedelmének vdvari praedicátora. Feier-Varat 1632 [typ. principis], Effmurt.

†⁴-††††⁴ †††††², A⁴-Z⁴, Aa⁴-Pp⁴ Qq², [J¹ = [36] + 307 + [3] pag. - 4° - Orn., init.

RMK I 617

Református vitairat. — A mű I. *Rakoci György* erdélyi fejedelemnek szóló, keltezés nélküli ajánlással kezdődik, amelyet a szöveg tanúsága szerint a fordító írt. Ezt követi *Az olvasónak szóló levél Tolnai Istvántól*. A mű latinból fordított főrésze elején rövid bevezetés olvasható: *Elöljáró beszéd az evangéliumi valláson lévő Cseh- és Morvaországban, és egyéb helyben lakozó keresztényeknek, az augustai meg nem változtatott vallást követőknek és a kereszt alatt nyögőknek; ennek végén Az egész könyv summája*. A mű öt részben a reformáció egyedül igaz voltát hirdeti, olvasóit a katolikus egyházhoz való áttéréstől óvja, és a hitük miatt üldözötteket vigasztalja. A függelék az üldözöttek

erősítésére szolgáló idézeteket sorol fel Luther műveiből, kettős csoportosításban: I. *Az Isten igéjének válogatott szentenciái* . . . — II. *Vigasztalásra való aphorismuskok is ugyan Luther Mártonnak deák trásiból*. A mű végéhez utólag beragasztott lapon *Intés* címmel a sajtóhibák jegyzéke csatlakozik.

A mű fordítója Tolnai Pap István református prédikátor Sárospatakon, Marburgban és Heidelbergben végzett tanulmányai után Bodrogkeresztúron, Tarcalon és Sárospatakon tanított és lelkészkedett. 1626-tól I. Rákóczi György udvari papja volt.

A wittenbergi egyetem 1625-ben küldte latin nyelvű bátorító célzatú vitairatát a vallásuk miatt üldözött csehekhez és morvákhoz. Ez 1631-ben Prágában cseh nyelven is megjelent. Tolnainak ezt a kálvini szellemben alakított magyar fordítását Nádasdy Ferenc Keresztúron, 1636 március 9-én kelt levelében hazugságokkal, hibákkal teljesnek mondta, és 1636-ban újra lefordította; kéziratának sorsa azonban ismeretlen. A levél, a művet így nevezi meg: *Fidelis admunitio academiae Wittebergensis* (MKsz 1899: 368–369, Havran Dániel). Tolnai Pap az olvasónak írt levélben mentegetőzik, hogy a szerzők a művet az ágostai hitvallás követőinek ajánlják, mely *augustai vallástól oly igen nem vagyunk idegenek*, és elnézést kér a kisebb változtatásokért.

In 11 bibliothecis 16 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref* — Sárospatak *Ref* — Türgu Mureş — etc.

1535

[1] ALVINCI Péter: Egy rövid vti praedikativ[!] viz kereszt vtan harmadik dominicából, mely löt Szepes vármegyében Tepliczén Alvinczi Peter pap által 1632. esztendőben. — [2] Melle iarv[!] az meltosagos grof Bethlen Peter vrnak meltosagos grof Illyésházi Catharina asszszonyal hüttel löt házasságbeli frigy kötése előtt való intés Trincsin varaban ugyan Alvinczi Pete[r pap által]. C[assovia 1632] [vidua Schultz].

A–F = [24] fol. – 4° – Orn., init.

RMK I 619 — Čaplovič 538

Református postilla és házasság előtti prédikáció. — A címlevél hátlapján kétsoros idézet Horatius Ars poetikájából, a szerző megjelölése nélkül. Az ajánlást Alvinczi Kapi Andrásnak, az meltóságos erdélyi fejedelem belső tanácsának, Kolosvár megyének főispánjának, Erdélyország fő árendátorának címezte. Az első rész a vízkereszt utáni harmadik vasárnapra szóló evangélium prédikációba foglalt magyarázata három fejezetben. A könyv második részét *Petro Bethlen de Iktar, perpetuo comiti comitatum Husztiensis ac de Máramaros ac patro(no) mihi gratiosissimo* címzett és Kassán 1632 március 2-án kelt ajánlás és egy disztichon: *Aenigma duplicis interpretationis* vezeti be. A *Sermo connubialis* Bethlen Péter és Illésházy Katalin Trencsénben tartott házasságkötését megelőző beszéd, amelyben a szerző a feleket a házastársi hűségre és szeretetre buzdítja. Az F₃a lapon olvasható verses idézet kezdősora: *Akit asszony meggyőz, fején lehet bú s gőz*.

A mű Alvinci Péter eredeti kompilációja. A lapok szélén és szövegében utal forrásaira, ókori auktorokra, egyházatyákra vagy a római atyafiak imádságoskönyvére (*Hortulus animae*). — Ld. még: ProtEgyhIskL 1894 : 410–411, H. Kiss Kálmán.

Budapest Nat ③ — Cluj-Napoca Univ ○ — Košice Scient ○

1536

ALVINCI Péter: Qvadragesima vasarnapra tartozo szent evangeliomnak magyarázattyá hét praedicatiu [!] szerént, melyből megh tezik [!] az kisírtet miben ályon, az bőjtnek igaz értelme mi legyen, és az anygali szolgálatról mit kellyen érteni. Rövid tanuságokkal tractáltatott Cassán Alvinczi Peter pap által, a. 1628. Cassoviae 1632 [vidua Schultz].

A–N, []¹ = [53] fol. – 4° – Orn., init.

RMK I 618 — Čaplovič 539

Református postillák. — A címlevél után a szerző *Praefation*nak nevezett ajánlását *Telegdi Anna asszonynak*. . . *Bedeghi Nyári Istvánnak*, . . . *Szabolcs vármegyének főispánjának* . . . *házastársának, Isten ecclesiáinak dajkájának, mint tisztelendő patronájának* címezte. A kötet főrésze a negyvenedvasárnap bőjtről szóló evangéliumát (Máté 4 : 1–12) magyarázza hét prédikációban. A beszédek után két kérdésre válaszol: *Miből vettek testet fel az angyalok? és Vagyon-e minden embernek külön-külön anyaga? A kötetet az utólag hozzáragasztott levélen A nyomtatásban való fogyatkozásokat így jobbjásad* című sajtóhibajegyzék zárja.

A mű Alvinci Péter egyéni összeállítása. A szerző a szövegben és a lapszéleken utal forrásaira, ókori auktorok, egyházatyák műveire, Bonfinire és a pápas doktorok (*Salmerus, Costerus, Peresius, Lindanus, Bellarminus*) írásaira. — Ld. még: ProtEgyhIskL 1894 : 411, H. Kiss Kálmán.

Budapest Nat ②* — Cluj-Napoca Univ ○ — Košice Scient ②*

1537

<Kalendárium és prognosztikon az 1633. esztendőre. Kassa 1632 Schultz Dánielné. – 16°>

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 997 !

1538

MARTINI, Leonardus: In nomine Iehovae trin-vnivs, ab omnipotente Iesvlo nobis nato et dato strena anni Christiani 1632 . . . iudici, atque inclyto senatui . . . civitatis Cassoviae, nec non . . . tribuno plebis, universaeque electae ac iuratae communitati celebris reipub. Cassovianae, mecoenatib., patronis . . . oblata a m. Leonhardo Martini, presbytero ecclesiae Cassovien-sis. Ex off. typ. Cassoviensi 1632 [vidua Schultz].

[J^a = [4] fol. – 4° – Orn., init.

RMK II 476 – Čaplovič 540

Újévi köszöntő versek. — A címlevél hátlapján *Lectori benevolo salutem et prospera tempora* című verses előszó olvasható. Az új év alkalmából írt köszöntő versek az *A Jesu principium* c. kétsoros invokáció után az alábbi címeken következnek: *Ad . . . iudicem Michaellem Wassium* — *Ad . . . senem St. Almasium* — *Ad And. Demeghium* — *Ad Georgium Freidenbergium* — *Ad . . . senatum . . . nec non . . . Casparum Rothium tribunum plebis . . . et ad totum centumviralem ordinem*. Majd *Admonitio sequitur symbolica et consolatio mea vetus et perpetua* és *Ad Deum conclusio in Christo fidelis*. A 84. (85.) zsoltárból való idézet zárja a kötetet.

A szerző, a meissenai származású Leonardus Martini 1603-ban jött Magyarországra. Előbb Bártfán, majd 1606-tól Kassán működött mint az iskola rektora (Klein: Nachrichten III 107). Thurzó György 1610-ben kibocsátott oklevele a rozsnýói evangélikus egyház lelképásztoraként említi (uo. 35–36).

Mind Szabó Károly (RMK II 476), mind nyomában Ján Čaplovič (540) „A”-ívjelről írt. Az egyetlen ismert példányt azonban olyan erősen vágták körül, hogy a lapok alján és tetején a szövegrész is megcsönkült. Így az ívjel ma már nem látható.

Budapest Nat ②*

1539

ROKOSSIUS, Jeremias: Votum gamicon in . . . nuptias . . . Danielis Pong-racz de Szentmiklos sponsi et . . . Elisabetae Rewai sponsae celebratas . . . Beczkoviae an(n)o MDCXXXII die oblatum honoris et observantiae ergo a Hiremia Rokossio ludi moderatore Beckoviensi. Cassoviae (1632) [vidua Schultz], Schmidt, impensis Stephani Rutkaj.

[J^a = [4] fol. – 4° – Orn., init.

Čaplovič 541

Lakodalmi köszöntő vers. — A költemény szentmiklósi Pongrácz Dániel és Révay Erzsébet házasságkötése alkalmából készült. A címlevél hátlapján vers olvasható

Ad sponsum protologium. Majd *In sancto nomine Jesu* felkiáltás után a köszöntő vers következik. Végén az *Eteostichon* megadja a házasságkötés pontos dátumát, amely a címben kitöltetlen maradt: 1632 november 9.

Budapest *Nat* phot. (Dolný Kubín, Jasov) — Dolný Kubín ① — Jasov *MS* ①

1540

STANGEN, Karl Otto: *Epithalamia in nuptiarvm solennitatem . . . Ionae Rhodtneri, Chrysolitani Moravi, nobilissimi quondam viri dni Anthonii Crameri in Schmöllnicensium negotijs metallicis administri etc. sponsi, nec non . . . Sophiae, natae Heccelschmidin, . . . Georgii Zelderi, Wagendris-lensis oppidi montani concivis meritissimi viduae relictæ, etc. secundum sponsæ die 4 Julij mensis anno 1632, quo nuptiae celebrabantur exhibita per Carol. Otton. a Stangen i. u. 1. Schwedl. oppid. r. et notar. p. . . Cassovia (1632) [vidua Schultz].*

A⁴ = [4] fol. – 4°

RMK II 477 — Čaplovič 542

Lakodalmi vers. — Az alkalmi költemény *Jonas Rhodtner* és *Sophia Heccelschmid* 1632 július 4-én tartott házasságkötésére készült. A címlevél hátlapján kezdődő *Cento Virgilianus*, amely Vergilius Aeneis, Georgica és Eclogæ című művei félsoraiból áll, egy nymphea házasságát beszéli el az antik mitológia stílusát követve. Utána *Ζήτημα ανιγµατῶδες* című latin versre négysoros német felelet következik. Ezt követi: *Ejusdem de nomine sponsi et sponsæ Jonas Rhodtner juvenis sponsus, Sophia nata Heccelschmidin vidua virtuosa sponsa anagramma* vers, majd három újabb találóskérdés, amelyek közül az elsőre német, a másik kettőre latin vers válaszol.

A szerző a címlap szerint Svedlér, Szepes megyei királyi bányaváros jegyzője volt.

Budapest *Nat* ①

1541

ISTENI ditsiretek, imadságos és vigasztalo énekek. (Colosvarat) [1632] Heltai Gáspár műhelyében.

*⁴ **⁴, A¹²–Z¹², a¹²–e¹² f⁸ g¹², g⁸ = [16] + 712 + [16] pag. – 12°

RMK I 1586

Unitárius egyházi énekeskönyv. — A címlap hátán zsoltáridézet olvasható. A mű négy részből áll: (1) Graduál-rész (*antiphonae, hymni, invocationes*). Ennek bevezetése

az *Esztendőként egyszer-egyszer eső fő ünnepekre való ceremóniáknak mutató táblája*; majd egy litánia, *Könyörgés, mellyel a templomban való bemenéskor ember élhet*, végül *Reggeli könyörgés és Estvéli könyörgés*. — (2) *A fő ünnepekre való énekek* — (3) *Válogatás a zsoltárokból* — (4) *Rövidebb, prédikáció előtt és után énekelhető alkalmi énekek*. — Az első részben a verses énekek között számos recitativ éneklésre alkalmas antifona és zsoltár található. Az énekeskönyv az incipitmutatóra utaló kezdőszavak szerint a következő énekeket tartalmazza:

Közönséges időben, vasárnapokra való himnuszok. 1. lap: *Örvendezzünk örömről* — 2: *Könyörögjünk az Istennek Krisztus* — 4: *Immáron* — 5: *Sok nyavalyánkban* — 8: *Ó mennyei kegyes* — 9: *Ó mi szent* — 10: *Ó áldott*. — *Hymni de creatione septem dierum*. 12: *Felséges Isten mennynek, földnek ura, és mindeneknek* — 14: *Mennynek és földnek nemes teremője, minden* — 16: *E széles* — 18: *Ó magas* — 19: *Ó nagyhatalmú* — 21: *Emberi nemnek* — 22: *Felséges Isten, mennynek, földnek Ura, ki* — 48: *Áldott Izraelnek* — 50: *Istentől* — 53: *Jó keresztyének* — 55: *Hallgassuk* — 58: *Ó kegyelmes mi* — 62: *Fénylik* — 65: *Mostan jeles* — 67: *Jövel Teremtő* — 105: *Urunk végvacsorájára* — 112: *Mindenható Úristen, mi* — 115: *Téged, Isten* — 118: *Könyörögjünk Istennek* — 120: *Járuljunk mi a* — 122: *Világosságnak* — 124: *Hallgass meg minket nagy* — 125: *Jer, mi kérjük* — 127: *Adj Úristen* — 129: *A keresztyénségben*.

A fő ünnepekre való énekek. 131: *Jer, mi dicsérjük* — 137: *Batizi András: Jer, dicsérjük e* — 142: *Jer, mindnyájan* — 145: *E nap nekünk* — 147: *Bethlehemben* — 150: *Szegedi Gergely: Szent Isaiás így* — 157: *Dicséretes a Krisztus* — 159: *Szükség nekünk* — 162: *Hálát most* — *Mi dicsérjük* — 165: *Nekünk születék mennyei király, kit* — 166: *Jer, mondjunk* — 175: *A mi Urunk* — 183: *Mindenható Úristen, szivünk* — 186: *Dicséretet mondjunk Úristennek* — 188: *Örvendezzünk ó* — 190: *Krisztust* — 193: *Krisztus feltámadta igazságunkra* — 195: *Emlékezzünk e* — 199: *Krisztus feltámadta, mi bűnünket elmosá ő* — 201: *Batizi András: Krisztus feltámadta, ki értünk meghalt vala, mi* — 204: *Batizi András: Krisztus feltámadta, nekünk* — 206: *Krisztus feltámadta, ki értünk meghalt vala, mindenek* — 210: *Krisztus feltámadta, mi bűnünket elmosá, és kiket* — 211: *Krisztus mennybe felmene nekünk helyet szereznie, ül* — 214: *Pünkösöd napja* — 218: *Jövel örök* — 221: *A pünkösöd ünnepnapján* — 226: *A pünkösödnek jeles napján Szentlélek*.

A Szent Dávid zsoltárából bizonyos énekek nótájára kieszedezett psalmusok és külön-külön időkre való dicséretes énekek következnek az ABC rendi szerint. 228: *Huszár Gál: Adjunk hálát mindnyájan* — 231: *Bogáti Fazekas Miklós: A nagy* — 236: *Aki akar üdvözülni* — 239: *Aki veti* — 242: *Aki az* — 249: *Az Izraelnek* — 252: *Balassi Bálint: Adj már* — 254: *Adjunk hálát az Úrnak* — 255: *Boldog az ilyen ember az* — 257: *Szegedi Gergely: Boldog az ilyen ember e* — 260: *Szegedi Gergely: Boldog az ilyen ember ő* — 264: *Boldog a férfiú* — 267: *Boldogok azok* — 269: *Balassi Bálint: Bocsd meg* — 272: *Toroczkai Máté: Bujdosásban* — 278: *Bűnnek sokasága* — 283: *Szegedi Gergely: Dávid prófétának* — 286: *Dicsérem az Urat* — 291: *Dóczy Ilona: Dicsérlek tégedet* — 293: *Dicséretet mondjunk a* — 296: *Skarica Máté: Drága dolog* — 301: *Bogáti Fazekas Miklós: Egész Izraelt* — *Emlékezzél meg Úristen a* — 314: *Erős ellenségtől* — 320: *Felséges Isten, neked jelentjük* — 324: *Gyakran csapdos* — 334: *Gondolkodjál* — 338: *Hartyáni Imre: Háborúsága* — 342: *Sztárai Mihály: Hálaadásunkban* — 345: *Hálát adunk neked* — 351: *Hallgasd meg, Atya Isten a mi* — 355: *Hallgasd meg mostan, felséges* — 358: *Hallgasd meg Úristen mi* — 361: *Hogy panaszkodik a* — 366: *Bogáti Fazekas Miklós: Hogy említtük* — 371: *Bogáti Fazekas Miklós: Hogy a nagy* — 377: *Skarica Máté: Hogy Jeruzsálemnek* — 381:

Jer, emlékezzünk — 384 : Gitzi János: *Ilyen* — 387 : *Ím hogy* — 389 : *Jóllehet nagy sokat szoltunk Dávidról* — 392 : *Jövel, légy* — 399 : István deák: *Irgalmazz Úristen* — 402 : Bogáti Fazekas Miklós: *Istenem* — 409 : *Isten kegyes* — 412 : Bogáti Fazekas Miklós: *Isten oltalmunk* — 415 : Bogáti Fazekas Miklós: *Istent* — 422 : *Istenünkhöz* — 425 : Sztárai Mihály vagy Skarica Máté: *Izraelnek* — 430 : *Kérlek és* — 434 : *Kérlek keresztyén* — 437 : *Keresztyének Istene* — 440 : *Kütsztítván* — 443 : *Láss* — 447 : Bogáti Fazekas Miklós: *Mely hatalmas* — 450 : *Mi kegyes Atyánk, ki* — 453 : *Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, te* — 455 : *Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, kik* — 458 : *Mennynek, földnek dicsőséges* — 464 : *Mikor Szennakerib* — 467 : *Mikoron zsidó* — 475 : *Minden állat* — 481 : *Mi Urunk Jézus Krisztusnak* — 485 : Chasee Miklós: *Mint kívánczik* — 488 : *Mire bánkódoz* — 491 : Szegedi Gergely: *Nagy bánatban* — 496 : Némethi Ferenc: *Nagy hálaadással* — 501 : *Nagy irgalmasságút* — 509 : *Nagy hálákat* — 512 : *Nagy Úristen* — 515 : Nagybáncai Mátyás: *Ne hagyj* — 518 : Bogáti Fazekas Miklós: *Neked mondok* — 522 : Bogáti Fazekas Miklós: *Nemes* — 529 : *Ó Izrael* — 532 : *Ó te keresztyén* — 534 : *Ó Úristen, tekints* — 537 : Bogáti Fazekas Miklós: *Országa* — 543 : *Ó nagy Úristen* — 546 : *Ó mely igen* — 550 : Szenci Molnár Albert: *Ó felséges Úr* — 552 : *Órvend* — 559 : Balassi Bálint: *Pusztában* — 561 : *Reménységem vagy* — 568 : *Segítségül* — 570 : Sztárai Mihály: *Sokan vannak most* — 573 : Szegedi Gergely: *Szent Dávid király bánei* — 577 : Sztárai Mihály: *Szent Dávid próféta éneklő* — 582 : *Szent Dávid király háborúságában panaszkodik* — 584 : *Szükség megtudnunk* — 587 : *Tekints reánk immár* — 591 : *Tekints reánk, Úristen, ne* — 594 : Szegedi Gergely: *Úristen, légy* — 598 : Palatics György: *Uram benned* — 603 : Bogáti Fazekas Miklós: *Új urat*.

Sequuntur cantiones breviores pro ratione temporis, cum ante tum vero post conciones sacras decantandae, suntque ordine alphabetico congestae. 609 : *Adjunk hálát az Atya Istennek, a* — 611 : *Áldott az Úristen* — 613 : *Áldjad én lelkem mindenkor* — 614 : *Atya Úristen* — 615 : *Adjunk hálát az Atya Istennek, mennynek* — 616 : *Atya Isten* — 617 : *Az Úristent az* — 618 : Thordai János: *Boldog és* — 620 : *Csak te hozzád* — 623 : *Csak te benned* — 625 : *Dicsérd az Istent mostan* — 627 : *Dicsérjed, áldjad* — 629 : *Dicsérjétek az Urat minden* — 630 : Nemes Imre: *Ébredjél* — 632 : Alvinczi Énok: *Egy lélekkel* — 633 : *Emlékezzél Úristen* — 634 : *Erős várunk* — 636 : *Felséges Isten, hozzád* — 638 : *Felséges Isten, mennynek földnek Ura és embereknek* — 639 : *Felséges Isten, neked hálát* — 641 : *Feltámadott* — 643 : Zayugróci Névtelen: *Hálát adunk te neked* — 644 : *Hallgass meg minket Úristen* — 646 : Szegedi Lajos: *Légy irgalmas* — 648 : *Mennynek és földnek nemes teremője és* — 650 : *Megbántunk* — 651 : *Minden hű* — 652 : Zayugróci Névtelen: *Mindenek* — 653 : *Mondjatok* — 655 : *Mostan Úristen* — 656 : *Nézz mireánk* — 658 : *Ó mennyei nagy* — 660 : *Ó Istennek* — 662 : *Unszol* — 665 : Szegedi Kis István: *Ó mindenható* — 666 : Thordai János: *Teljes szívből* — 667 : *Vedd* — 669 : *Uram Isten, ki* — 671 : *Úristen irgalmazz* — 673 : *Úrnak szolgálai, no* — 674 : Thordai János: *Jó az* — 676 : Thordai János: *Szeretlek* — 685 : Kanizsai Pálfi János: *Dicsőült* — 688 : *Adj békességet* — *Dicsérjed és* — 689 : Petki János: *Igaz felség* — 694 : *Jaj* — 696 : Thordai János: *Tarts meg Úristen* — 701 : *Követi* — 703 : Thordai János: *Fegyvert* — 710 : Thordai János: *Dicsérd a* — 712 : *Mi Atyánk, ki vagy mennyben . . . neved.* — A kiadvány végén, a második „g”-jelű, nyolc leveles íven Az énekek mutatóbibliája található.

A műben a nyomtatás éve nincs feltüntetve. Mivel benne Thordai János 1627-ben készült zsoltárfordításából hét darab található, Kanyaró Ferenc a nyomtatás idejét hozzávetőlegesen 1627–30 között jelölte meg (MKsz 1895 : 326). Stoll Béla megállapí-

totta, hogy a mű egyes példányaihoz hozzákötötték Toroczkai Máté 1632-ben megjelent katekizmusának (1544(I)) A₄–A₈ leveleit, amelyeken a *Reggeli és Esti könyörgés* olvasható. Ezek a levelek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának példányában a „* *” és az „A” jelű ívek között, a Szabó Károly által a kolozsvári református kollégium könyvtárából leírt példánynak pedig a végéhez kötve található. Ezenkívül Szabó Károly leírásának tanúsága szerint a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának példányához kötve megvolt Tordai Máténak *Az Izraelnek egy Istenéről* című éneke is, amely eredetileg ugyancsak Toroczkai 1632-i katekizmusával (1544) együtt jelent meg. (Ez utóbbinak az *Isteni dicséret*ek újrakötésekor nyoma veszett.) Nagy valószínűséggel feltételezhető tehát, hogy az unitárius énekeskönyv e második kiadása is a katekizmussal egy időben, 1632-ben került ki a kolozsvári műhelyből, ameyet 1630-tól Abrugi György vezetett, és ahol 1631-től az unitárius kiadványok egész sorát nyomtatták (RMKT XVII/4 536–537).

Cf. 983, —, →

Budapest Acad ① — Budapest Nat phot. (Budapest Acad) — Cluj-Napoca Acad II ① — Cluj-Napoca Acad III ② ②

1542

AZ KERESZTYENI vallásnak rövid tudománya. [Kolozsvár] 1632 [typ. Heltai].

[J², A–H I² = [4] + 130 + [2] pag. – 8° – Orn.

RMK I 622

Unitárius katekizmus. — A címlevél hátlapján bibliai idézetek olvashatók. A következő levél első lapján *Aprólké fogvatkozások* cím alatt a sajtóhibák jegyzéke található. A mű huszonhárom számozott részben tárgyalja az unitárius tanítást. A részek számozott kérdésekre és feleletekre oszlanak. A lapszéleken bibliai utalások állnak. A könyv végén *Summája, rendi és mutatótáblája a részeknek* cím alatt tartalomjegyzék segíti a mű áttekintését.

Borbély István (A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. Cluj—Kolozsvár 1925, 30) megállapította, hogy e mű a lengyelországi Rakówban az unitáriusok részére kiadott nagyobb katekizmus magyar fordítása. Az eredeti kiadás lengyelül 1605-ben, latinul 1609-ben jelent meg először.

A betűtípusok és a könyvdíszek alapján kétségtelen, hogy e könyv a kolozsvári nyomda terméke. — Az Országos Széchényi Könyvtár egy csonka korrektúra-példányát is őrizi. Ezt a végleges nyomású példánnyal összevetve megállapítható, hogy a nyomdász a kijelölt javításokat végrehajtotta.

Budapest Acad ② — Budapest Nat ① ④ — Cluj-Napoca Acad III ① — Cluj-Napoca Univ ○

Olim: Mihályfalva, Filep Elek — Székelykeresztúr, unitár. gymn.

1543

»KIS catechesis az gyermekek és az gyenge értelmű emberek számára. Fordítottatott lengyelből magyarra. [Kolozsvár] 1632 [typ. Heltai]. — 12°«

RMK I 620

Unitárius katekizmus. — E példányban nem ismert mű címét Szabó Károly (RMK I 620) Kénosi Tózsér János *Historia typographiae unitariorum és Bibliotheca unitariorum* című XVIII. századi kéziratosa munkája nyomán közölte, és kétségtelenül kolozsvári nyomtatványnak ítélte, minthogy az unitáriusok részére csak ott nyomtattak.

A budapesti Egyetemi Könyvtár kézirtattárában is megtalálható az uzoni Fosztó István neve alatt emlegetett *Historia ecclesiastica Transsylvano-unitaria* c. kéziratosa mű egyik másolata (jelzete: Ab 70 I–II). Ennek első kötetében, amelynek valójában Kénosi Tózsér a szerzője, a 400. lapon az 1632. évi Heltai nyomtatványok között olvasható a katekizmus fenti címe. Az valószínűleg a lengyelországi Rakówban ki nyomtatott unitárius katekizmus fordítása volt, amely lengyelül 1605 körül jelenhetett meg, de példányból ma már nem ismert. Német változatát ugyanott 1635-ben nyomtatták a következő címmel: *Kurtzer Inhalt der christlichen Religion, für die Kinder und einfeltigen gestellet*, példány azonban ebből sem maradt (vö. Kawecka-Gryczowa, *Alodia: Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego*. Wrocław 1974, 205).

1544

[1] »[TOROCZKAI Máté: Az keresztyeni üdvességes tudománnak a' Régi és Uy Testamentom szerént egyben summáltatot értelme, az keresztyéneknek lelki épületekre. Toroczkaí Mathe által.]« — [2] (TORDAI Máté: Az Izraelnek egy Isteneről es annak Szent Fiáról, az Iesus Christusrol és az Szent Lélekről valo enek, mely az Szent Írásból egybe szedegettetet Thordai Mathe által.) »Colosvárat 1632« (typis Heltanis, Abrugi).

A–E F⁸ = [66] fol. – 12° – Orn., init.

RMK I 623–624

Unitárius katekizmus és bibliai ének. — A mű ma már csak csonka példányból ismert, címlapja is hiányzik. A címleírás Szabó Károlyt követi (RMK I 623). A címlevél után kezdődik *Thordai János* ajánlása *Tolnai János* uramnak, a kolozsvári *respublicának királyi bírájának*. Ezután két imádság: *Reggeli könyörgés*, *Estvéli könyörgés*, *Emer. N. Bükfalvini* aláírással latin *Epigramma ad lectorem. Praefatio libelli* címmel magyar előszó, kétsoros latin *Epigramma. A.T. Claud. Thorozk.*, és végül *Szép isteni dicséret*

címmel magyar ének következik, amelynek kezdősora: *Mondjatok dicséretet keresztyének az Úristennek*. Ezután kezdődik az első mű, a kérdés-felelet formában röviden összefoglalt unitárius tanítás *A keresztyéni tudománynak rövid sommába kötött fundamentoma* címmel. A szerző az emberiség három korszakát különbözteti meg: a második Ábrahámmal, a harmadik Krisztussal kezdődött. Ennek megfelelően művét is három részre tagolta, és ezekbe foglalta tanítását: összesen 106 kérdésbe és feleletbe. A feleletek többsége után utal a bibliai bizonyító helyekre. A végén *A nyomtatás közbe esett fogyatkozások* cím alatt az idáig terjedő rész sajtóhibáinak javítása található.

Ezután az E₂ lapon a kiadvány második részét, Tordai Máté *Az Izraelnek egy Istenéről* című énekét külön címlap vezeti be, amelyen a nyomtatás helye és a nyomdász neve is szerepel. Az ének szerzője három részben *De Patre*, *De Jesu Christo* és *De Spiritu Sancto* unitárius teológiai tételeket támogató bibliai helyeket foglalt versbe. Ezek bizonyos válogatással és kiegészítéssel megegyeznek Enyedi György *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti* című Kolozsvárott 1598-ban megjelent (836) művének bibliai helyeivel. A terjedelmes ének kezdősora: *Tanúságotokra szölok az élő Istenről*. Az ének után négysoros latin epigramma, majd a 125. zsoltár következik Thordai János fordításában, amelynek kezdősora: *Teljes szívből akik bíznak az Úr Istenben*. Az énekek szövegkiadásáról ld. az incipitmutatót. Az ajánlás és az utána következő két imádság szövegkiadása: RMKT XVII/4 577–580.

Az ajánlásból következik, hogy a könyvet Tordai János rendezte sajtó alá. Ő tekinthető a *Reggeli és Estvéli könyörgés* szerzőjének is (RMKT XVII/4 573).

Az *Epigramma ad lectorem* című versből kitűnik, hogy Toroczcai Máté műve a chiosi *doctor Jacobus* tanainak kivonata. Pinnát Antal (Ideologie 54) megállapította, hogy az valóban egészen Jacobus Paleologus XVI. századi antitrinitárius teológus tanításán alapszik. Toroczcai már mintegy tizenhat éve halott volt, amikor e műve megjelent (vö. 1187).

A XVI. század végén és a XVII. század elején több Tordai Máté szerepel az írott forrásokban. *Az Izraelnek egy Istenéről* írt ének szerzője valószínűleg az a Tordai Máté volt, akinek 1699-ből ránk maradt egy hitvallása (RMKT XVII/4 524).

Budapest Acad ④ — Budapest Nat ② ④ — Cluj-Napoca Acad III ④
Olim: Budapest M. Akad. — Székelykeresztúr, unitár. gym.

1545

[1] UY ÉS O kalendarium, Christus urunk születése után 1633. esztendőre calculaltatott. Debreceni S. Gaspar által. — [2] (Prognosticon astrologicum, az az az planetáknak és egyéb fő csillagoknak forgásiból való jövőndülés, Christus urunk születése után 1633 esztendőre. Az melyben az esztendőnek négy részeinek állapotja több egyéb történe(n)dő dolgokkal együt világossan meg irattattak Debreceni S. Gaspar által.) Colosvarat [1632] (Heltus Gaspar műhelyében) Abrugi.

A⁸-E⁸ = [40] fol. – 16° – 2 ill.

RMK I 629

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — Szerkezete megegyezik az 1631. esztendőre kiadott kolozsvári kalendáriuméval (1477). A hónapversnek januári kezdősora: *Hév pecsenyével élek s borsos, gyömbéres étellel.* Az országos vásárok felsorolása *Sokadalmak Erdélyben és Magyarországon* címmel olvasható. — A prognosztikon címlévelének hátán *Abrugi György, kolozsvári könyvnyomtató* rövid ajánlása *Adamosi Tamás deák uramnak, Abrudbánya főbírájának és az egész respublikának* szól. A prognosztikon részei: *Az esztendőnek négy részeiről: a télről, a tavaszról, a nyárról, az őszeiről — Az eklipszisekről — A földi gyümölcsökről — Betegségekről — Bányáknak hasznairól — Hadakról — Némely országoknak, tartományoknak és főfő városoknak, melyik mely jegy alatt fekszen, rövideden való feljegyzések.*

A prognosztikon után *Krisztus urunk születése után való rövid krónika*, majd ennek végén fohász Istenhez a súlyos időkben, végül az érvágást illusztráló fametszet alatt rövid használati utasítás következik.

Debreceni Simonides (Simonfi) Gáspár iskoláit szülővárosában, Debrecenben, az Odera menti Frankfurt egyetemén és Németalföldön végezte. 1631-től Váradon iskolaigazgató és református lelképásztor volt (vö. Adattár II 30–33, Herepei János — Zoványi: Lexikon 139).

Cf. 1477 !

Budapest Nat ④ ④ + phot. — Cluj-Napoca Univ ②

1546

〈Almanach auf das Jahr 1633. Leutschau 1632 Brewer. — 16°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1370 !

—
Balassi Bálint—Rimay János: Istenes éneki. Lőcse ? 1632. — Vide 1519

1547

(BENICZKI, Andreas:) *Prodromvs homologiae Pannonicae vtriusque fori addictorum pro eminentissimo ac reverendissimo principe domino domino Petro S.R.E. presbytero cardinale Pazmany, archiepiscopo Strigoniensi . . . Leutschoviae 1632 Brewer.*

A^o = [6] fol. — 4° — 1 ins., orn., init.

RMK II 479 — Čaplovič 797

Versek. — A címlevél hátlapján a cím szövege, azaz Pázmány Péter titulusai folytatódnak, és ugyanott Magyarország oroszlanos címere látható. Külön lap van szentelve *Ladislao Hoszvtothy, electo episcopo Transylvaniensi, praeposito ecclesiarum Scepusiensis et Collocensis*, amely azonban a méltóságok, azaz tisztségek felsorolásán túl valódi ajánlási szöveget nem tartalmaz. A szöveges ajánlás ismét Pázmány Péter bíboroshoz szól: *Obsequii triperiodalis effata . . . epigrammatistae addictissimi Andreae Beniczki, custodis canonici etc. et pro tempore decani v(enerabilis) c(apituli) Scepusiensis*. Ebből kitűnik, hogy a szerző az első kettő, valamint az utolsó verset ajánlja Pázmánynak. A címlap csak a legelső verset nevezi meg, amely az ajánlás szerint a *Prodromus addictorum*, belső címe szerint pedig *Ad Tyberim fluviorum principem*. Ezt még a következő versek, epigrammák követik: *Archilegationis auristophragia ad Ferdinandi II acta — Comparatio Ferdinandi I et II — Ad Hispaniam — Ad Ferdinandi III imaginem — Ad Transylvaniam — Ad imperium nutans — Ad castra suae majestatis — Ad fidei triumphum — Supplementum ad Vngariam — Pegasophilo*.

Beniczki András 1630-tól 1643-ig volt a szepesi prépostság kanonoka (Schematismus almae dioecesis Scepusiensis pro 1907. Szepesváralja 1907, XVI. 1.).

Budapest *Nat* ①

1548

[ER ASMUS, Desiderius: *Civilitas morum . . .*] (Löczen 1632 Brewer).

A–G H⁶ = [62] fol. – 8° – Init.

Čaplovič 798

A helyes magatartás szabályai. — Az egyetlen ismert példány címlevele és még néhány levele hiányzik, az ép kolofon azonban tájékoztat a könyv nyomtatásának helyéről és idejéről. Tartalma és beosztása feltehetően megegyezik a korábbi kiadásokéval (656, 663, 840). Itt azonban nem egy kérdés-feleleten belül követi a latin szöveget a magyar fordítás, hanem az egyik lapon a latin, azzal szemben pedig a magyar szöveg olvasható.

Cf. 656* !; —

Budapest *Acad* phot. — Dabas *Szokody Gyula* ②

1549

FRÖLICH, David: *Anatome revolvitionis mvndanae, statvm genvinvm. Non solum bissextilis post Christum natum MDCXXXII verum etiam annorum omnium effluxorum et subsequentis seculi ex infallibilibus astronomiae principiis ad vivum quasi repraesentans. Huic annexum est par assertionum*

mathematicarum lectu iucundissimarum de antipodibus et telluris quotidiana circūversione. Edita a Davide Froelichio astron. pract. Levtschoviae (1632) Brewer.

[A–D] E–H = [32] fol. – 4° – Orn., init.

RMK II 478 – Čaplovič 799

Csillagászati értekezés. – A címlevél hátán a *Johanne Serpilio, eccl. Kesmarcen. pastore* vers olvasható a szerzőről: *Illicum metricum . . . Davidi Frölichio mathematico practico, amico singulari oblat.* Az egyetlen fennmaradt példányban a címlevél után az A–D ívek hiányzanak. A mű megmaradt második fele a következő fejezeteket tartalmazza: *Anni constitutio* – *Eclipsis lunaris consideratio* – *Judicium de bellis sive speculum temporum*. A főrész e három fennmaradt fejezete hét levelet foglal el, a címbe jelzett *Par assertionum* függelék ötöt. Az első assertio címe: *Dari antipodes, hoc est homines qui infra nos habitant, quique pedibus nostris suos opponant?* A második kezdetére csak egy **II** számjegy utal. Ez, amint már a címlap is jelezte, a föld naponkinti teljes tengelye körüli forgása mellett érvel. Az utolsó lapon néhány idézet: *Ovven in Epigram.*, *Tacitus, Seneca.*

A művel, amelyet Szabó Károly (RMK II 478) is csak a marosvásárhelyi Teleki könyvtár katalógusából (Bibliotheca Samuelis Teleki, pars II. Bécs 1800, 228) ismert, eddig csak Zemplén Jolán (A magyarországi fizika története 1711-ig. Bp. 1961, 134–137) foglalkozott. Méltatta tartalmát, de nem vette észre, hogy az egyetlen ismert példány csonka, a leveleknek csaknem fele hiányzik, és azok tartalmáról semmiféle feljegyzés nem maradt.

A megjelenés éve a mű címéből következtetve 1632 vagy esetleg 1631 vége.

A címlap talán az „A”-ív első levele volt, de az is lehet, hogy a könyv elején egy vagy több levél az A ívet megelőzte. Az „E”-ív az *Anni constitutio* címmel és fejezettel kezdődik, így az egyetlen példány csonkasága nem szembeötlő.

Budapest Nat phot. – Tîrgu Mureş ③*

1550

FRÖLICH, David: [1] *Ephemeris vulgo calendarium astrometeorologicum, ecclesiastico-politicum atque historicum ad annum aerae Christianae vulgatae 1633, verae 1635, ex solidis principiis dilucide conscriptum, coeloque Hungarico et Transylvanico accomdatum. Studio et opera Davidis Froelichii Caesaropolitani, Gepidae, Pannonis astronomi, in patria practici.* – [2] [Prognosztikon.] *Leutschoviae* [1632] Brewer.

A⁴–D⁴ F⁴ G³ = [22] fol. – 4° – Orn., init.

RMK II 482 – Čaplovič 800

Naptár és prognosztikon. — A címlevél hátlapján a szerző üdvözlője és ajánlása kezdődik *comiti ac domino Casparo de Illeshazy de Illyeshaza . . . comitatus Trenchinien. perpetuo, Liptovien. et Arvensis supremo comiti . . . Michaeli Szent Ivani . . . Melchiori Szent Ivani . . . vicecomiti comitatus Liptoviensis, Petro Smreczani . . . Francisco Paludia de Kis Paludia, arcis Lykava praefecto . . . dominis patronis suis.* Az ajánlás kelte Késmárk, anno Christiano usitato 1632 augusztus 31. A naptárszámtíási adatok és a jelmagyarázat után a verző lapokon a naptártáblák következnek. Ezeket jobboldalt szöveges hasáb kíséri, amelyben különféle tájak: Egyiptom, *Cyprus*, *Orcades* (Orkney-szigetek), *Russia*, Kelet- és Nyugat-India, *Velence*, *Milánó*, *Kína*, *Belgium*, *Campania*, *Amerika*, *Yucatan*, *Paphlagonia*, *Scotia*, *Kréta*, *Tirol*, *Hispaniola* azaz *Haiti*, *Afrika*, *Molukki-szigetek* stb. időjárásáról, nevezetességeiről és különlegességeiről ír a szerző, miközben a következő szerzőkre vagy forrásokra hivatkozik: *Schröterus in Georg. Rüter.*, *Furer: Itiner.*, *Heidefeld*, *Camerarius*, *Chr. Neandr.*, *Bertius*, *Casp. Ens*, *Benze*, *Vrb. Calveto*, *Gerh. Merc.*, *Gyrald.*, *Lemnius*, *Joh. Hagius*, *Casp. Svenk j.*, *Gesner*, *Lerius*, *Lungvit*, *Plinius*, *Boetius*, *Benzo*. A rektó lapokon a hónap napjainak száma után egy-egy üres sor van bejegyzések részére, jobboldalt pedig szöveges hasádba szedve az 1396–1437 közötti időről, Zsigmond király és császár uralkodásának éveiből világkrónika, amely még a naptár után is folytatódik, ott már egész lapokat kitöltve. Közben a szerző a következő történelmi forrásokra hivatkozik: *Ortelius*, *Calvisius*, *Annal. Turc.*, *Risenberg*, *Laonicus*, *Aeneas Sylvius*, *Annales Flandriae*, *Cuspinianus*, *Chron. Belg.*, *Annal. Belg.*, *Hist. Husit.*, *Fabricius*, *Historia Boh.*, *Dubr.*

A nyomtatvány egyetlen ismert példányában nincs „E”-ív, vagy mert hiányzik, vagy mert nem is volt. A „D”-íven ugyanis a naptárrész, pontosabban a világkrónika befejeződik, de órszó nincsen. Az „F”-ív elején viszont a prognosztikon jellegzetes fejezetei kezdődnek: *De hyeme* — *De vere* — *De aestate* — *De autumno* — *De eclipsi solari*. Ennek szövege azonban — más naptárak megfelelő részeitől eltérően — nem a következő év várható történéseivel, hanem az azonos csillagállás mellett a korábbi időkben bekövetkezett történelmi eseményekkel foglalkozik. Mind ez, mind a naptárrész földrajzi és történelmi ismertetése nyilvánvalóan művelt, latinul tudó olvasóközönség számára készült. Az „E”-ív hiánya talán azzal magyarázható, hogy előbb a kiadvány második felét kezdték nyomtatni, de Frölich az ajánlást, amely az egykorú naptárakban többnyire a prognosztikon rész előtt található, munka közben célszerűbbnek látta az egész mű elejére helyezni.

A kiadványnak megalapozását a szerző egyidejűleg Lőcsén megjelent munkájában lehet keresni (1549).

Cf. —, 1570, 1592, 1624

Budapest Nat phot. — Sighişoara ①

1551

<Kalendárium és prognosztikon az 1633. esztendőre. Lőcse 1632 Brewer. —16°>

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1342 !

1552

[1] SZÉP imadságos könyvecske, embernek mindennemű szükségében való szép, hasznos és aítatos könyörgésekkel és — [2] ISTENI dicsiretekkel mostan uyjonnan fel ekesítettet és örögbitettet. Lőczen 1632 Brewer.

A¹² B⁸ C-S^(alternatim 8 et 10) T⁸ V⁸ = [2] + 347 + [7] pag. - 18° - Init.

OSzKÉv¹¹ 1959: 181 — Čaplovič 801

Evangélikus imádságos- és énekeskönyv. — A címlevél hátán két bibliai idézet olvasható. Az imádságok sorrendje a következő: *Reggeli hálaadás és könyörgés — Hálaadás a mindenható Istennek — Útra induló embernek . . . könyörgése — Étel előtt — Étel után — Istennek ajánlani magát — Estvéli hálaadás — Lelki-testi jókért — Az igaz hitben megtartásért — A hitetlenségnek büne ellen — Más imádság — Keresztyéni életéről — Az Atya Istenhez — Más imádság — Teremtésért való hálaadás — A Fiú Istenhez — A Krisztus Jézusnak szeretetéről — A Krisztus Jézusnak az Atya Istentől megfoghatatlan születéséről — A Szentlélek Istenhez — Szentlélek hozzánk való jövéséért — Szentlélek Úristennek irgalmasságáról — A Szentháromságához — Szentlélek Úristennek vigasztalásáról — Más — A Krisztus Jézusnak szeretetéről — Más — Bűnnek bocsánatáért — Más — Más — Közgyónat — Fejedelemségbe helyezettett embernek imádsága — A fejedelmekért való könyörgés — A földnek gyümölcseiért — Békesség e földön és jó akarat embereknek Istentől — Sz. Ágoston és Sz. Ambrus . . . vallása — A Nicaea városban . . . szeretetett . . . vallás — A Sz. Athanasius püspöknek vallása — Mikor ember úrvacsorájához akar járulni — Más — Más — Hálaadás, mikor az ember az Úr vacsoráját veszi — Az Anyaszentegyháznak megmaradásáért — Más — Hitetlenek ellen — Viadalhoz készülő embernek ájtatos imádsága — Fejedelmek és hadnagyok ájtatos imádsága, midőn a pogány ellenséggel szembeállnak — Dániel prófétának imádsága — Rabságba esett embernek imádsága, Baruch 2 — Fiak könyörgése az ő atyjukért és anyjukért — Salamon királynak bölcsességgért való imádsága — Salamon királynak imádsága ez életnek szükségére valókéért — A szent angyaloknak őrzéseért — Beteg embernek imádsága — Könyörgés, kibén ember az ő lelkét Istennek kezébe ajánlja — Könyörgés . . . , hogy az ember igaz hitben meghaljon.*

A könyv második, terjedelmesebb fele négy csoportban énekeket tartalmaz. Ezeknek incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők:

Szép és ájtatos isteni dicséretetek. 114. lap: Jer, mi dicsérjük — 120: Heródes — 122: Atyának bölcsessége, isteni bizonyosága — 124: Krisztus feltámadá igazságunkra — 126: Krisztus mennybe felmene nekünk helyet szereznie, ül — 131: A Szentléleknek kegyelme — 133: Jövel Szentlélek Úristen, ki — 135: Huszár Gál: Könyörgjünk az Istennek Szentlelkének — 138: Ó mi szent — 139: Üdvözlégy örök Atya — 140: Imádunk — 142: Immáron — 143: Hálát adunk neked — 150: Hálát adok neked, Uram — 153: Jézus Krisztus, szép — 154: Dicsérlek, Uram, téged — 156: Hálát adok neked mennybeli Isten . . . hogy engemet e napon — 158: Szenci Molnár Albert: Az Úr énnekem — 159: Drága fényes — 161: Krisztus, ki vagy nap és világ, mennyországára — 164: Krisztus, ki vagy nap és világ, minket — 165: Szükség megtudnunk — 170: Ó Izrael — 173: Hiszünk mi — 175: Mi kegyes Atyánk, kű — 177: Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, kik — 182: Atya Isten — 183: Mindenható Úristen, mi — 186: Zayugróci Névtelen: Jézus Krisztus, mi üdvösségünk — 191: Emlékezzél Úristen — 192: Adjunk hálát az Úrnak — 194: Uram

Isten, ki — 196: Dévai Bíró Mátyás: *Minden embernek* — 200: *Vedd* — 202: *Mire bánkódol* — 206: *Mely család* — 211: *Irgalmasságnak* — 214: *Ember, emlékezzél utolsó* — 218: *Gondolkodjál* — 222: *Ó mennyei nagy* — 224: *Mennynek és földnek nemes teremője és* — 226: *Hajtsd meg Őristen* — 228: *Emlékezzél meg mennybéli* — 230: Miskolci Csulyak István: *Magasztallak én téged*.

Egynéhány rövid és igen szép psalmusok adattak közben a Molnár Albert ver z iójából a híveknek nagyobb épületekre. 233: Szenci Molnár Albert: *Uram, te nagy* — 236: *Teben-ned bízam* — 238: Szenci Molnár Albert: *Hajtsd hozzám* — 242: *Boldog az olyan ember az* — 244: Szegedi Gergely: *Boldog az ilyen ember ő* — 248: *Aki veti* — 252: Szenci Molnár Albert: *Ó felséges Őr* — 254: Szenci Molnár Albert: *Mint a szép* — 257: Szenci Molnár Albert: *Az Istenhez az* — 261: Szenci Molnár Albert: *Tehozzád teljes*.

A psalmusokból való isteni dicséretnek a keresztyéni jámbor életéről. 263: Szent Dávid király háborúságában, imádkozik — 266: *Emlékezzél meg Őristen a* — 270: Szent Dávid király háborúságában panaszkodik — 272: Sztárai Mihály: *Sokan vannak most* — 275: Sztárai Mihály: *Szent Dávid próféta éneklő* — 279: *Erős várunk* — 281: *Őristen, irgalmazz* — 283: *Őristen, kérünk a* — 285: Sztárai Mihály: *Meghallgassad* — 290: *Minden hű* — 291: *Bűnösök* — 293: *Dicsérd az Istent mostan* — 295: Skarica Máté: *Drága dolog* — 300: Sztárai Mihály: *Sok jótéteményén* — 304: Hartványi Imre: *Háborúsága* — 309: Németi Ferenc: *Nagy hálaadással*.

Halott temetéskorra való énekek. 316: *Már* — 318: *Sok rendbéli* — 323: Tseh: *Tudjuk, Uram* — 324: *Jézus Krisztus, Istennek szent Fia, bűnös népnek* — 327: E.D.T.: *Eljövén* — 329: *Emlékezzünk mi keresztyén* — 332: *Jer, temessük* — 333: Batizi András: *Ember, emlékezzél a* — 335: *Megszabadultam* — 336: *Hagyjátok* — 338: Dézsi András: *Adj üdvösséges* — 341: *Emlékezzél, kérlek*.

A könyv végén a *Lajstrom* e könyvecskebeli könyörgésekre az első rész tartalomjegyzékét, a *Lajstroma* e könyvbéli isteni dicséreteknek pedig az énekek kezdetének betűrendes jegyzékét nyújtja.

Az imádságos rész összeállítója ismeretlen, és forrását eddig nem sikerült meghatározni. — Az énekes rész leginkább az 1608. évi bártfai evangélikus énekeskönyvvel (965) mutat rokonságot.

Budapest Nat ①

1553

<Kanizsai Pálfi János: Arany temjenező. Thuribulum aureum. Pápa 1632 Bernard.>

19. századi adat alapján feltételezhető. — Református imádságos könyv.

E kiadványt Tóth Ferenc, a pápai református kollégium teológiatanára említi két, egyazon évben, 1808-ban megjelent művében. Az egyikben így ír: „A veszprémi espre-sességnak egyik protocolluma pedig azt a jegyzést teszi Pálfi Jánosról, hogy 1632-ben németújvári prédikátor korában írta az Aranytömjenező nevű könyörgéses könyvet.” (A helvétizai vallástételt tartó túl a dunai ... superindensek (!) ... élete. Győr 1808, 97–98). Másik könyvében ezzel ellentétben 1622-t említi e könyv megjelenési éveként:

Batthyány Ferencnek „felesége volt Poppel Lobkowitz Éva, akinek, mint a ref. vallás nagy védelmének ajánlotta Kanizsai Pálfi János ref. püspök Arany temjenező, Thurbulum aureum nevű könyvét, mely 1622-ben Pápán nyomattatott ki” (A Magyar és Erdély országi protestáns ekleziák története. Komárom 1808, 68). Tóth Ferenc ez utóbbi művének előszava egy évvel későbbi keletű ugyan, mint az először említetté, de ebből még nem lehet megállapítani, hogy az 1622 vagy 1632 a helyes évszám, avagy a kettő közül melyik a sajtóhiba. Szabó Károly (RMK I 625), aki szintén csak a két idézet alapján tudott a könyvről, 1632 mellett foglalt állást, anélkül azonban, hogy ezt megokolta volna. A pápai nyomda 1624-ben már (1317) és 1630-ban még működött (1484), de sem korábbi, sem későbbi termékeiről nem tudunk. Batthyány Ferenc felesége, Lobkowitz Poppel Éva 1640-ben halt meg (Nagy Iván: Magyarország családai, Pest 1857, I 243), az ajánlást így akár 1622-ben, akár 1632-ben neki címezhetette a szerző. Minthogy Kanizsai Pálfi János 1626-tól 1633-ig volt Németújváron prédikátor (Zoványi: Lexikon 291) valószínűbb a későbbi vagyis 1632-es évszám.

Szabó Károly (RMK I 625) szerint ezt a művet említi Szathmáry Mihály marosvásárhelyi tanár egy 1724-ben kelt, Ráday Pálhoz intézett, régi magyar könyvekről írt levelében: A sok szép imádságos könyveket elhallgatom, u.m. Arany temjenező, Lilium humilitatis, Paradicsomkert, Füstölgő csepű etc. (Századok 1869: 331–332, Eötvös Lajos). Arany tömjenező címen azonban más imádságoskönyvek is jelentek meg (pl. RMK I 1641), és a levélből nem tudjuk meg, melyikről van szó.

Lehetséges, hogy ebből az elveszett imádságoskönyvből való egy ima mindössze 27 nyomtatott sornyi töredéke, amely Martinus Smiglecius lengyel jezsuita író *Nodus Gordius* c. művének (Cracoviae 1609) kötetátlájából került elő a budapesti Központi Papnevelő Intézet könyvtárában (xerox másolat az Országos Széchényi Könyvtárban). A töredékről Ecsedy Judit megállapította, hogy Bernhard Máté műhelyéből származik nyomdai készletének 1619-ben történt felújítása utáni németújvári, de valószínűbben pápai működésének idejéből (szóbeli közlés).

1554

[1] DAVIDIS Froelichii Almanach übers 1633. Jahr, berichtet auffn Zipß vnd Ober-Vngern. Nebenst einer kurtzen new-colligirten Chronica.

-- [2] [Prognosticon . . .] Hermanstadt [1632 Pistorius].

[]^s []^s + ? = [16 + ?] fol. - 16°

RMK II 2445

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — E kiadásnak könyvtáblából kiáztatott töredéke csak az első két ívet tartalmazza. A címlevél hátán az év jellemző naptári adatai, valamint a jelek magyarázata látható. Ezt követi *Marcus Pistorius typographus introligator* ajánlása Szeben előjáróihoz: *Johanni Schwartz Bürgermeister, Colomanno Holzmeister Königerichter, Johanni Reissner Stuhlerichter, samt einem ganz ehrsamem, wohlweisen Rat des sächsischen Haupt-Hermanstadt.* A naptár rész az új- és ó-naptár szerint havonta két táblát tartalmaz négy soros verssel. Végén a *Verzeichnis der Jahr-märkte so in Siebenbürgen gehalten werden* címmel az erdélyi helységek betűrendjében

közli a vásárok napját. — A meglevő két füzetet nyilván továbbiak követték a prognosztikon-résszel, amelyben — a címszöveg tanúsága szerint — krónika szövege is olvasható volt.

Az 1633. évi szzebeni városi számadáskönyvek kötetéblájából kiáztatott töredékről először Franz Zimmermann adott hírt (ArchVerSiebLkde 1884 : 96).

Cf. 938 !

Budapest *Nat* phot. — Sibiu *Arch* ③*

1555

<Kalendárium és prognosztikon az 1633. esztendőre. Szeben 1632 Pistorius. — 16°>

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon

Cf. 881 !

—
Wolfius, Adam: *Epitaphium Susannae Kanischiniana* . . . Trenchinii 1632. = **App. 147**

—
Temető kert. S. 1. post 1631. = **App. 148**

—
Balassi Bálint—Rimay János: *Istenes énekek*. Bártfa 1632–1635. — Vide 1519

1556

[1] VY ÉS O kalendarivm Christvs Vrvnk születése után 1634. eszten. nagy szorgalmatossággal irattatot d. Herlicius David fő philosophus és medicus által. — [2] (Prognosticon astrologicum, azaz az eghnek es csillagoknak forgásából való jövendölés . . .) Bartfan [1633] Klösz [jun.].

A⁸ [B⁸] C⁸ [D⁸ E⁸] = [40] fol. — 16° — 1 ill., 1 ins.

Sztripszky I 1937/144 ← MKsz 1878 : 270 — Dézsi : Suppl. 49 — Čaplovič 161

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A fennmaradt példányok csupán a sérült „A” és „C” ívet tartalmazzák. A címlevélen Magyarország címere, a hátán az év jellemző történeti és naptárszámítási adatai. A *planétáknak és jegyeknek magyarázata* után két-két szembenálló lapon a hónapok naptártáblái következnek előbb az új, majd jobbszáron a régi időszámítás szerint. A hónapok végén álló naptárversnek januári kezdősora: *Vlġan lakik Boldogasszony pénzével*. A prognosztikon címlapjának hátán

Mars ez esztendőnek Isten után gubernátora feliratú kép. A prognosztikon ismert részének fejezetcímei: Az 1634. esztendőnek négy részéről — Eklipszisekről és egyéb boldogtalan állapotokról — E földi conjunctionók és oppositiók felől való ítélet.

Cf. 1199 !

Budapest *Nat* ④* + phot. — Cluj-Napoca *Univ* ④

Balassi Bálintnak Istenes énekei. Bécs 1632–1635. — Vide 1599

1557

[1] URUNK Christus születése után az MDCXXXIII. esztendőre való calendarium, mely az bissextilis után második, a deák cisioval egygüt, mely az crackai akademiában tanéto M. B a n d o r k o v i c z J a n o s philosophus és mathematicus doctor és professor irasából magyarra fordíttatván.
— [2] (*Praxis astrologica* . . .) Beczben [1633] Gelbhaar.

A⁸-C⁸ + ? = [24 + ?] fol. - 8° - Orn., init.

Sztripszky I 1938/145 ← MKsz 1878 : 271 — Dézsi: Suppl. 59

Naptár és prognosztikon. — E kiadvány részletei három különböző eredetű töredékcsoportból ismertek. A naptár címlevelének hátlapja üres. Az ezt követő lapon az 1634. esztendő jellemző történeti és naptárszámítási adatai, *A következő jegyeknek magyarúzatja és A tizenkét jeleknek neveik* található. A naptártáblák, amelyek szélén szótárokra bontott Cisio Janus áll, hónaponként két-két szemközti lapot foglalnak el, és a B_a lapon végződnek. A naptárversnek januári kezdősora: *Boldogasszony hava mint-hogy hideg*. A következő lapon terjedelmes ajánlás következik *A tekintetes . . . Illieshazi Gáspár uramnak*, amely azonban a töredékeken a B_b lapon megszakad. A „C”-ív első lapján a *Praxis astrologica*, azaz az 1634. esztendőnek kezdetéről és annak uralkodó csillagiról című fejezet kezdődik, majd két további ívjelzés nélküli levélén *A földi termésekről* és *A hasznos és szerencsés vetésnek idejéről*, az ív utolsó levelén *Morváról és Silesiáról* című részek találhatók. Az utóbbi végén a lapalji órszó a sokadalmakról szóló fejezetre utal. Ennek a következő íven kellett kezdődnie, mely azonban nem maradt fenn.

Jan Bandorkowicz 1621-ben Krakkóban adott ki kalendáriumot. — A következő bécsi magyar naptár, amely fennmaradt, az 1638. évre készült (OSzKÉvk 1972 : 205–214).

Cf. 159 !; →

Budapest *Acad* ④ — Budapest *Gergely* ④* — Budapest *Nat* ④* ④* ④ + phot. partim suppl. (Budapest *Univ*) — Budapest *Univ* ④ ④ — Cluj-Napoca *Univ* ④ — Debrecen *Univ* ④

1558

(NYÉKI VÖRÖS Mátyás): Dialogus az az: Eggy kárhozatra szállott kazdag test és leleknek siralommal tellyes egymással valo keserves panaszolkodo beszélgetések . . . Szent Bernard doctor . . . irt vüolt [!] deákul, most az nemes magyar nemzetnek is . . . maga nyelve szollására hozattatott. Bechben MDCXXXIII [Ferenczffy].

);(, A–D = [36] fol. – 8° – 8 ill., orn., init.

Sztripszky I 1932/139 ← MKsz 1881 : 349 — Holl: Ferenczffy 199

Katolikus verses elmélkedés. — A címlap hátán bibliai idézet, majd koponyát ábrázoló fametszet látható, amelynek felirata: *Memento mori, Memorare novissima*. Ezt követi a szerző, *Nyeki Veoreos Matthias, soproni keresztes* előszava *Az isteni szeretettel teljes és tiszta ítélettel kegyes olvasóhoz*. A kiadás tartalma, beosztása és illusztrációi megegyeznek az első kiadásával (1294), a főrész azonban öt helyen összesen 25 versszakkal bővült (vö. 1321).

A versciklus és a függelék énekeinek incipitmutatóra utaló kezdősora: *Bátorságban élő ó emberi nemzet* — D_{5a}: *Bocsásd kegyelmedet* — D_{6b}: *Nyéki Vörös Mátyás: Ó dicsőült szép kincs*.

Szövegkiadás: RMKT XVII/2 133–171

A mű a betűtípusok, nyomdadíszek és illusztrációk tanúsága szerint Ferenczffy Lőrinc Bécsben használt felszerelésével készült (Holl: Ferenczffy 87).

Cf. 1294, 1321, —, →

Budapest Univ ②*

1558A

〈Nyéki Vörös Mátyás: *Tintinnabulum tripudiantium*, az-az a földi részeg szerencsének . . . lakodalmában tombolók jóra intő csengettyűje. Bécs cr. 1633 Ferenczffy.〉

Későbbi kiadások alapján feltételezhető. — Katolikus verses elmélkedés.

E mű első, példányból is ismert kiadása 1636-ban jelent meg Pozsonyban (RMK I 664). Utolsó sorai szerint a verset 1629-ben Nagyszombatban írták. Szerzője a későbbi kiadások alapján Nyéki Vörös Mátyás, akinek két fő műve, a *Tintinnabulum* és a *Dialogus* 1644-től kezdve mindig együtt jelent meg. Egyrészt a vers szerzése és példányból is ismert első kiadása közötti viszonylag hosszú idő, másrészt az 1644-ben Pozsonyban

megjelent kiadás (RMK I 763 ; RMKT XVII/2 451–453) ajánlása után az *S. K.* kezdőbetűk (ld. RMKT XVII/2 176) alapján feltételezhető, hogy mind a *Dialogus* (1294, 1321), mind a *Tintinnabulum* rövid időn belül kétszer is kinyomtatásra került. Az *S. K.* betűk jelentése ugyanis *Soproni Keresztes*. Ez áll kiírva a *Dialogus* 1633. évi bécsi kiadásának (1558) előszava után is. Nyéki Vörös 1636-ig viselte ezt a címet, akkor ugyanis lemondott az egykori soproni keresztesek javadalmáról, és a pápóci prépostságot kapta helyette. A *Tintinnabulum* 1636. évi kiadásának (RMK I 664) ajánlása után az *S. K.* kezdőbetűk már hiányzanak, az 1644. évi kiadásban azonban ismét feltűnnek. Ez arra mutat, hogy a nyomtatáshoz nem az 1636. évi, hanem egy korábbi kiadás szolgált mintául, amely 1629 és 1635 között, legvalószínűbben 1633-ban, a *Dialogus* második bécsi kiadásával (1558) egy évben jelenhetett meg Ferenczffy Lőrinc bécsi nyomdájában.

Erre az ismeretlen első kiadásra először Jenei Ferenc következtetett (RMKT XVII/2 483–484); vö. Holl: Ferenczffy 87–88.

Cf. —, →

1559

〈Kalendárium és prognosztikon az 1634. esztendőre. Csepreg 1633 Farkas. — 8°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 903 !

1560

LETHENYEI István: Az calvinistac Magyar harmoniaianac, az az az Augustana es Helvetica confessioci articulussinac Samarjai Janos calvinista praedicator es svperintendens által lett özve-hasomlétásának meg-hamisítása, mellyet Lethenyei Istvan csepregi praedicator es senior az szent iras-magyarazó lutheranus doctoroknak közönséges irásokból magyar nyelven világosságra ki-bocsátot. Csepregben 1633 Farkas.

a-d, A-Q R³ = [32] + 134 pag. — 4° — 1 ill., 1 ins., orn., init.

RMK I 626

Evangélikus vitairat. — A címlevél hátán Szent János apostol első leveléből és Irenaeustól egy-egy idézet olvasható. A szerző, *Lethenyei István*, a csepregi felső ecclesiának prédikátora ajánlását Nádasdi Pál úrnak, Fogaras földének örökös és Vasvármegyeinek főispánjának . . . Duna-ínnenső Magyarország részeinek és Canisa ellen vetett vég-lázaknak generális kapitányának, . . . II. Ferdinánd császárnak tanácsosának és Magyarországon őfelsége komornyikmesterének címezte Csepreg 1633 szeptember 29-i kelettel.

A keresztyén olvasóhoz írott előljáró beszédben mindenkit óva int a kálvinisták tanításától, és különösen Pálfi János németújvári református püspök magatartását ítéli el. A bevezető részekhez tartozik még *Basilius Kalmancsei, Hungaricae ecclesiae Ginziensis minister* két verse: *Currus Calvinianorum triumphalis* és *Apostrophe ad libri authorem*, valamint Az *Augustana Confessio articulusainak mutatótáblája* és a szöveg korrigálására vonatkozó *Intés*.

Az *Augustana Confessió*ról való előljáró beszéd bizonyítja, hogy a kálvinisták az *Augustana Confessi*ónak nem igaz atyafiai és tiszta barátai — I. a kálvinistáknak tulajdonmaguk vallásából — II. az *Augustana Confessi*ónak általuk lett megváltoztatásából — III. a kálvinistáknak az *Augustana Confessió* ellen való mondasukból — IV. a kálvinistáknak a tudományban való fundamentumos tévelygéseikből. Ezután XXI számozott fejezetbe osztva következnek Az *Augustana Confessi*ónak nevezetesebb artikulusai — I. Az Istenről — II. Az eredendő bűnről — III. A Krisztusnak személyéről — IV. A megigazulásról — V. Az egyházi szolgálatról — VI. A jócselekedetéről — VII. Az anyaszentegyházról — VIII. A képmutatókról — IX. A keresztségről — X. Az Úr vacsorájáról — XI. A gyónásról — XII. A poenitentiáról — XIII. A szakramentumok hasznáról — XIV. Az egyházi rendről — XV. Az egyházi rendtartásokról — XVI. A fejedelemségről — XVII. Az utolsó ítéletről — XVIII. A szabadakaratról — XIX. A bűnnek okáról — XX. A jócselekedetéről (másodsor) — XXI. A szentek tiszteletéről. A szerző mindenütt kimutatja, hogy a kálvinisták tanítása miben tér el az evangélikus hitvallástól. A kötetet záró *Epilogus* után fametszetes címer következik, amely kétfejű sason címerpajzsot ábrázol.

Az olvasóhoz írott előljáróbeszéd végén a szerző megemlíti, hogy *Pareusnak* írására való deák feleleteit *Hutterusnak* egy tudós, ifjú *academicus* deák nagyrészből magyar nyelvre fordította, kevés vagyon hátra benne, mely elvégeződván, jó alkalmatossággal azt is világosságra bocsátjuk. Itt kétségtelenül *Leonhard Hutter Irenicum vere Christianum* című 1616-ban Wittenbergben megjelent művéről van szó, amelyben *David Pareus Irenicum*-mára válaszolt. Az említett magyar fordítás kinyomtatására azonban úgy látszik nem került sor.

Lethenyi István 1609-ben Wittenbergben tanult. Hazatérve előbb Sárospatakon tanított, majd 1615-től Ikerháza, Lővön, Csepregen, végül 1643-tól Kőszegen volt evangélikus lelkész. Ott is halt meg 1653-ban.

Cf. 1419, —

In 9 bibliothecis 12 expl. — Budapest *Acad, Nat* — Sárospatak *Ref* — etc.

1561

GÖNCI György: De disciplina ecclesiastica seu gubernationis ecclesiasticae legitima forma in Ungarica natione cis Tibiscum . . . consilio et opera Georgii Gönci pastoris ecclesiae Debreciensis etc. amno [1] MDLXXVII. Debrecini MDCXXXIII Fodorik.

()⁴, A⁸-H⁸ I⁸ = [74] fol. — 8° — Orn., init.

RMK II 481

Református egyházi rendtartás. — A könyv címe, tartalma és beosztása megegyezik a korábbi, 1591-ben és 1613-ban megjelent kiadásokéval (657; 1046). Címlapján azonban nincs címer és végén egy függelék található önálló címlappal, amely a korábbi kiadásokban nincs meg: *Appendices articulorum ecclesiae in variis synodis generalibus pro gubernanda politia ecclesiastica statutae et in synodo generali Thasnadinum, ad diem sextum Februarii an. 1633. in Domino coacta, publicatae et approbatae, nunc autem in publicum usum opera et studio Stephani H. Keresszeghi superintendentis emissae. Piis lectoribus szóló bevezetést is Stephanus Keresszeghi írta. Ez a függelék 34 cikkelyt tartalmaz, amit a nyomtatott széljegyzetek szerint a következő években és helyeken tartott zsinatok foglalmaztak meg: 1597 Tasnád, 1603 Dengel, 1605 Nagykároly, 1606 Szatmár, 1607 Németi, 1608 Szatmár, 1609 Várad, 1610 Várad, 1614 Nagykároly, 1616 Nagykároly, 1620 Várad, 1621 Németi, 1624 Várad, 1625 Tasnád, 1629 Várad, 1630 Debrecen, 1631 Bátor, Piskolt. Az 1633. évi tasnádi zsinat ezeket megerősítette.*

Cf. 226* !; 1046, —, →

In 9 bibliothecis 11 expl. — Budapest Acad, Nat, Univ — Debrecen Ref — Sárospatak Ref — etc.

1562

KISMARJAI VESZELIN Pál: Kegyes es istenes beszélgetések, mellyekben az Ur Christus, amaz hívseges es jo pasztor, Adamnak egy el tévelyedet fiat meg akarja téríteni, es saját juhainak aklában vissza hozni, meg mutatvan vallasanak elváltoztatásában mely igen esztelen es erőtelen okoktul viseltet, es indittatot a romai synagoganak kebeleben valo szállásra. Az egygyigü híveknek megh erősítésekre es az el-tévelyedteknek meg térítésekre kibocsattattak azon Ur Christusnak alázatos szolgálja, Kismarjai Veszelin Pal által. Debreczenben 1633 Fodorik.

()⁶, A⁸-T⁸ = [12] + 304 pag. - 8° - Init.

RMK I 627

Református vitairat. — A címlével hátán két bibliai idézet áll. A szerző keltezetlenül *Debreczeni Aszalos Istvánnak és Mike Istvánnak* ajánlja művét. Az *előljáróbeszéd* tudatja az olvasóval, hogy a könyv Pázmány Péter *Bizonyos okok* című 1631-ben kiadott művét (1511) cáfolja. Mondanivalóját kilenc beszélgetésbe foglalja, amely a Pázmány mondatait ismétlő Ádám és a neki válaszoló Krisztus között folyik. Az *Appendix* avagy *kilencedik beszélgetés* a már megcáfolt „nyolc okot” visszafordítja a *pápisták* ellen. Az utolsó lapon a sajtóhibák jegyzéke. A mű néhány soros verses részleteinek incipitmutatóra utaló kezdőszavai: 9: *Ó emberi* — 21: *Így* — 126: *A papok* — 128: *Légy lopó*; kiadásuk: RMKT XVII/9 33.

Cf. 1511, —, →

Budapest *Acad* ②* – Budapest *Nat* ① – Cluj-Napoca *Acad I* ① – Cluj-Napoca *Acad II* ① – Cluj-Napoca *Univ* ○ – Sárospatak *Ref* ②

Olim: (Debrecen) Lugossy József

1563

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus earum comitijs ad diem vigesimum quartum Aprilis, anni Domini millesimi sexcentesimali trigesimi tertij, in civitatem Albam-Ivliam in dictis celebratis, universi ipsorum voto conclusi.) (Feier-Varat 1633) [typ. principis], (Lignicei).

A^s = [8] fol. – 2° – Init.

Sztipszky I 1935/142 ← MKsz 1895 : 259

Erdélyi országgyűlési törvények magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül, Rákóczi György erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. A cím a második lapon olvasható. Ezt követi magyar nyelven az 1633 április 24 és május 13 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés negyvenhárom artikulusba foglalt végzéseinek szövege. Latin nyelvű záradéka 1633 május 13-án kelt.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 312–325.

Cf. 1005 !

Budapest *Nat* ① ① – Cluj-Napoca *Univ* ① ①

1564

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum comitijs ad diem vigesimum quartum Aprilis anni Domini millesimi sexcentesimali trigesimi tertij, in civitatem Albam-Ivliam in dictis celebratis, universi ipsorum voto conclusi.) (Feier-Varat 1633) [typ. principis], (Lignicei).

[]² = [2] fol. – 2° – Init.

Sztipszky I 1934/141 ← MKsz 1897 : 52

Erdélyi országgyűlési törvények magyar nyelven. — Külön címlap nélkül Rákóczi György erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. A cím a második lapon olvasható, majd magyar nyelven az 1633 április 24 és május 13 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés végzéseinek a fejedelem iránti hűségsküre vonatkozó két

pontja következik: *A fejedelem hűségére való homágium decernáltatik — A fiscus várainak privatus possessori hittel legyenek kötelesek a fejedelemnek.*

A fejedelmi hűségesküről szóló törvénycikkek nem kerültek bele az országgyűlés negyvenhárom határozatába (1563), mivel ezeket a rendek előtt nem hirdették ki. E külön kiadást utóbb az 1635. évi országgyűlés tizenkilencedik törvénycikként újra megerősítették (1611).

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 325–326.

Cf. 1005 !

Budapest *Nat* phot. — Cluj-Napoca *Univ* ①

1565

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorundem comitijs Albae-Ivliae, ad diem vigesimum primum mensis Augnsti [!], anni Domini 1633. in dictis conclusi.) [Gyulafehérvár 1633 typ. principis.]

A⁴ = [4] fol. – 2° – Init.

Sztripszky I 1936/143 ← MKsz 1895 : 259

Erdélyi országgyűlési törvénycikkek magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül Rákóczi György erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. A cím a második lapon olvasható. Ezt követi magyar nyelven az 1633 augusztus 21 és 31 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés tíz artikulusba foglalt végzéseinek szövege. A végén latin nyelvű záradék 1633 augusztus 31-i kelettel.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 376–382.

A kiadvány a betűtípusok tanúsága szerint a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában készült (MKsz 1968 : 206, Fazakas József).

Cf. 1005 !

Budapest *Arch* ① — Budapest *Nat* ①

Olim: (Kolozsvár) Erdélyi Múzeum (2 expl. ; ErdOgyEml IX 382)

1566

ALVINCI Péter: Postilla, azaz egymás vtan következő praedikativk [!] az vrnapi szent evangeliumok szerint rövid magyarázatokkal és világos tanúságokkal, mellyek az nemes szabad kiralyi varosban, Cassaban praedikáltat-

tak Alvinci Peter pap által es mostan ki nyomtattatták ő maga gondviselése által. Cassan MDCXXXIII Schvltz Danielne.

A, §§, §§§, A-Z, Aa-Zz, Aaa-Zzz, Aaaa-Tttt Vuuu², []¹ = [24] + 2-705 [recte 709] + [1] pag. - 4° - Orn., init.

RMK I 628 — Čaplovič 543

Református postillák. — A címlevél után kezdődő *Epistola dedicatoria Telegdi Anna asszonynak, . . . Bedeghi Nyári Istvánnak . . . Szabolcs vármegyének örökös ispánjának, . . . a római császár és magyarországi királyúrnak tanácsának és komornikjának kegyes házastársának, Isten ecclesiájának dajkájának, mint tisztelendő patronájának* szól a szerző aláírásával. Ezután rövid értekezés következik *A keresztyén olvasónak*, melyben Alvinci a katolikusok nézeteivel (papság, szentírás-magyarázat, reformáció) vitatkozik. A könyvnek rendírtől való intés a két részben kiadásra szánt postillákat csoportosítja, s megjelöli e kötet tartalmát, amely advent kezdetétől pünkösdrel záródóan a vasárnapok és ünnepnapok evangéliumi szakaszához fűzött prédikációkat tartalmazza. A beszédek felépítése a következő: a szentírási szakasz, *Elöljáró szó*, *Summa*, egy-egy részlet magyarázata, melyet *Tanulság* követ. A kötethez ragasztott utolsó levél első lapján *A nyomtatásban való fogyatkozások* a sajtóhibákat tüntetik fel. — A verses idézetek incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők: 243. lap: *Hogyha ki nyelvél* — 674 : *Nem sanyart* (kiadva: RMKT XVII/9 160 és 610).

Szemelvényes szövegkiadás: Alvinczi Péter. Kiadta Incze Gábor. Bp. 1935, 81-105.

A mű Alvinci Péter eredeti összeállítása. A lapok szélén és a szövegben utal forrásaira: ókori auktorokra, egyházatyákra és más keresztény szerzőkre. Vitézik — többek között — Pázmány Péter *Kalauzával*.

Cf. —, 1583

In 8 bibliothecis 13 expl. — Budapest : *Acad, Nat* — Debrecen *Ref* — Tîrgu Mureş — etc.

1567

»[1-2] KALENDÁRIUM és prognosztikon az 1634. esztendőre. Kassa 1633 Schultz Dánielné. — 16°«

MKsz 1889 : 232 — MKsz 1905 : 84 — Čaplovič 544

Naptár és prognosztikon. — E nyomtatványból ma egyetlen példány sem ismeretes. Emlékét a kassai tanács jegyzőkönyve őrizte meg, amelybe 1634 február 9-én feljegyezték, hogy *A könyvnyomtatóné könyörög valami honoráriumért. A tanács három tallért utalt ki részére* (MKsz 1889 : 232 = 1905 : 84, Kemény Lajos). Feltételezhető, hogy ez

alkalommal is az előző év végén készült és a kassai tanácsnak ajánlott naptárakról van szó, minthogy ekkor is három tallért utaltak ki, annyit, amennyivel két évvel korábban az az évi kalendárium nyomtatását honorálták (vö. 1500).

Cf. 997 !

1568

[1] KALENDARIVM 1634 esztendőre Christus urunk születése után. Az erdélyi és magyar országi eghez szorgalmatosan irattatott D a v i d F r e o l i k késm. ast. által. — [2] (Prognosticon az eghi csillagok forgasából az 1634. esztendőnek állapattyáról, mellyet az hires Erdély és Magyar Országgra, környüle lévő tartományokkal eggyüt, szorgalmatosan irt D a v i d F r ö l i k késmárki astronomus.) Colosvarat [1633 typ. Heltai], Abrugi.

A⁸-D⁸ = [32] fol. – 16° – 1 ins.

RMK I 638

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A címlapon Kolozsvár farnetszetes címe-re látható. A kiadvány szerkezete megegyezik az 1631. esztendőre kiadott kolozsvári kalendáriumával (1477). A hónapversnek januári kezdősora: *E hóban megóvd magad a tobzódástól.* — A prognosztikon részei: *Az 1634. esztendőnek négy részeiről: a télről, a tavaszról, a nyárról, az őszeiről — Eklipszisekről. — Hadakról és egyéb boldogtalan állapotokról.* Az ezt követő *Rövid krónika* 1633 február 6-án fejeződik be.

Cf. 1477 !

Budapest *Nat* ④ + phot. — Cluj-Napoca *Univ* ①

1569

◁ Almanach auf das J a h r 1634. Leutschau 1633 Brewer. – 16° ▷

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1370 !

Bayly, Lewis: *Praxis pietatis, to gest knjžky o cwičenj se w prawé pobožnosti*. Druhý djl. Levoča 1633. = App. 149

1570

»FRÖLICH, David: Ephemeris . . . ad annum 1634. Leutschoviae 1633 Brewer.«

MKsz 1930 : 290 — Čaplovič 802

Naptár és prognosztikon.

David Frölich az 1639-ben megjelent *Medulla geographiae practicae* című műve (RMK II 536) előszavában a következőket írta : *Cum enim Fastos Latinos anno 1634 celsissimo principi Transylvaniae d.d. Georgio Rakoci, Hungaricos anno 1638 tibi illustris comes d.d. Francisce de Násdad[!], Latinos iterum anno 1633 illustri comiti d.d. Casparo Illésházi inscriberem . . .* Kemény József nyomán Vass József (ÚjMMúz 1859 : I 384–395) a latin „fasti” kifejezést verseknek értelmezte. Asztalos Miklós (MKsz 1930 : 290) vette észre e szó „napptár” jelentését. Az 1633. évi Illésházy Gáspárnak ajánlott lőcsei latin (1550) és az 1638. évi Nádasdy Ferencnek dedikált magyar kalendárium (MKsz 1929 : 216–217) példányból is ismert. Így a fent közölt idézet alapján kétségtelen, hogy 1634. évre is készült latin kalendárium Lőcsén I. Rákóczi Györgynek szóló ajánlással. Címére és beosztására az 1633. évre készült és példányban is fennmaradt latin napptár-ból (1550) lehet következtetni.

Cf. 1550 !

1571

[HELTAI Gáspár:] Poncianvs csaszar historiaia. Mikeppen az ő fiának Diocleciusnak hét bölc és tudos mestereket fogada, kik azt tanyitanak az hét és nemes tudományokra . . . Lőcsen 1633 Brevver.

A–O = [56] fol. – 4° – Orn.

RMK I 630 — Dézsi: Suppl. 48 — Čaplovič 803

Regényes elbeszélések. — Az első lapokon *A kegyes olvasónak köszönetet mond a könyvnyomtató.* Az elbeszélés 36, római számokkal jelzett fejezetből áll. A sorszám után rendszerint két-három soros összefoglalás következik a fejezet tartalmáról. A 28, 30, 32, 34. részt és a 36. közepét kurzív betűkkel szedték. A 33. rész betűi a többinél jóval kisebbek. A kiadó vagy nyomtató valószínűleg így kívánt egy-egy fejezetet hangsúlyozni, illetve tompítani. Az utolsó levél rektóján egy hosszabb vers áll, amely az asszonyokhoz szól az elbeszélés tanulságáról. Ennek kezdősora: *Az asszonyok, tudom, haragszanak.* E kiadás az 1571–1574 körül nyomtatott kolozsvárit (314) vehette alapul, amelynek csak csekély töredéke maradt fenn máig.

Szövegkiadása Nemeskürty Istvántól: Heltai Gáspár, Ponciánus császár históriája. Bp. 1976. Kísérő tanulmánnyal. A szöveg történetével és a szerzőség kérdésével is foglalkozott (ItK 1972: 555-579).

Cf. 314* !; —, →

Budapest Acad ① — Budapest Nat phot.
Olim: Debrecen, Lugossy József

1572

⟨Kalendárium és prognosztik on az 1634. esztendőre. Lőcse 1633 Brewer. ~ 16°⟩

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. -- Naptár és prognosztikon

Cf. 1342 !

1573

PRIMA legendi elementa et precesiones aliquot. Leutschoviae 1633 Brewer.
[2 + ?] fol. - 8°

MKsz 1930 : 305 — Čaplovič 804

Latin-német ábécés könyv. — A nyomtatványból mindössze a címlevél és az azzal összefüggő levél töredéke ismeretes. Az utóbbi rektólapján nincs nyomtatás, így ez a csekély emlék, mint hibás levonat makulatúraként kerülhetett abba a könyvtáblába, ahonnan előkerült. A csonka levél a Symbolum apostolicum német szövegének végét és az *Oratio dominica* vagyis Miatyánk töredékes latin szövegét tartalmazza, melyet az őrszói szerint ennek német szövege követett. Az 1644. évi lőcsei kiadásból (RMK II 651) is csak könyvtáblából előkerült töredék ismeretes, így a kiadvány tartalmát részletebben nem lehet rekonstruálni.

Cf. —, →

Budapest Nat ④*

—
Canones ecclesiastici in quinque classes distributi... Varadini 1633. = App. 150

1574

(KOPCSÁNYI Márton): A keresztyéni tökéletes életre intő tíz hétre rendeltet nyolczuan elmélkedések, tanuságokkal es könyörgésekkel, a Kristus

Jesvs szenvedéséről külömbféle üdüösséges dolgokról a Szent Írásból. Bechbe MDCXXXIV Formika Maté.

A-Z, Aa-Gg Hh⁷⁺¹ = [2] + 484 + [8] pag. - 8° - 2 ill., orn., init.

RMK I 632 — Holl: Ferenczffy 201

Katolikus elmélkedések. — A címlevél hátán fametszetű kép felett egy latin epigramma és egy bibliai idézet, alatta *Oratio S. Francisci* olvasható. Az ajánlást gróf Nyári Krisztina asszonynak . . . gróf galántai Eszterhas Miklós magyarországi palatinus szerelmes házastársának írta Bécsben 1634 január 16-án a szerző, F. M. K. (= Frater Martinus Kopcsányi). Ezt követi a bevezetés: *Tanulsága a Kristus szenvedéséről való elmélkedésről*, amelyet a *Patris sapientia veritas divina* kezdetű középkori himnusz fordítása zár. Kezdősora a 22. lapon: *Atyának bölcsessége, isteni igazsága*. A mű főrészében tíz hétre, hétfőtől kezdve vasárnapig minden egyes napra írt egy vagy két elmélkedés olvasható Krisztus szenvedéséről és a keresztény erkölcsről. Ezek a tíz hét hetven napjának megfelelően hetven fejezetre oszlanak. Minden fejezetben az elmélkedés után még *Példák*, *Proféciák*, *Tanulságok* és *Imádság* sorakoznak. Az első tizennyolc elmélkedést vers vezet be. Ezeknek incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők: 24. lap: *Kérlek én* — 34 : *Kinek* — 40 : *Nagyobb* — 47 : *Véres* — 53 : *Az ég* — 58 : *Izaiásnak* — 63 : *Sok káromlás* — 69 : *Atyának örök* — 75 : *Ó én lelkem, teremődért* — 82 : *Midőn volna* — 89 : *Pilátus* — 94 : *Szűzeknek* — 100 : *Ki az* — 104 : *Ki ad* — 110 : *Hálaadatlan* — 116 : *Ó töredelmes* — 120 : *Ez a nap* — 127 : *Szentlélek*. A könyv végén *Sommája e könyvecskébe foglalt dolgoknak* címmel betűrendes mutató, majd *A nyomtatásban történt fogyatkozásoknak megigazítása* található. Az egyházi *Approbatio*t Sennyey István győri püspök Kismartonban 1633 október 20-án írta alá. Ezután következik a ferences rend főelőjárójának, Michael Chumar generális komisszáriusnak Bécsben 1634 február 12-én kelt *Facultasa*, amelyben a mű szerzőjét is megnevezi.

A verses részek szövegkiadását lásd az incipitmutatóban. Az ajánlás szövege közölve : RMKT XVII/7 438–440.

Kopcsányi e művének forrása ismeretlen (vö. RMKT XVII/7 437–440, Holl Béla). — A kiadvány címlapját díszítő fametszetű Golgota-kép dűca a XVII. század első felében Ferenczffy Lőrinc tulajdonában volt. Lehetséges, hogy e mű kinyomtatását Formica bécsi nyomdájában ő szorgalmazta (Holl : Ferenczffy 91).

Budapest Acad ① ① — Budapest Gergely ① — Budapest Nat ① (Nyitra) ②* — Budapest Univ ①

1575

[1] AZ [EZERHATSZÁZHARMINCÖTÖDIK] MDCXXXV. esztendőre való calendarium, ki az bisextilis után harmadic, szereztetet az cracai academiában tanító m. B a n d o r k o v e c s J a n o s philosophus és mathema-

ticus doctor és professor által. — [2] [Prognosztikon.] Csepregben [1634] Farkas.

[², A⁸-D⁸ = [34] fol. - 8° - Mult. ill., init.

RMK I 641 → Estreicher 12 : 354

Naptár és prognosztikon. — Szerkezete megegyezik az 1630. évre kiadott csepregi kalendáriumával (1424), de a hónapversek és a prognosztikon utolsó fejezetei az érvágástól kezdődően itt hiányoznak. — A prognosztikont sem önálló címlap, sem cím nem vezeti be, hanem az ajánlás címzése van címlapszerűen kiemelve: *Nadasdi Ferencnek, Fogaras földének örökös és Vasvármegyének főispánjának . . . boldog emlékezetű Nadasdi Pál . . . édes árva fiának . . .* Csepreg 1634 november 1-én Farkas Imre könyvnyomtató. A prognosztikon fejezetei: *Az esztendőnek vezérő és igazgató csillagairól — Az esztendőnek tulajdonságairól közönségesen — A Napban és Holdban leendő fogyatkozásokról — A hadról és háborúságról — A döghalálról és betegségekről — A földi gyümölcsökről és termésekről — Némely tartományoknak állapotukról: A nemes Magyarországáról, a Csehországról, a Morvaországról, az Austria országáról, a Silesia országáról.*

Cf. 903 !

Budapest Nat ①

1576

MILOTAI NYILAS István: Agenda, az az anyaszentegyhazbeli szolgálat szerint valo cselekedet, melyben az Uy Testamentomnak két sacramentomnak: az szent keresztsegnek es az Ur vacsorajanak ki szolgáltatásának es az házasulandoknak egyben adattatásoknak modgya meg iratik, azokhoz illendő hasznos tanusagokkal egyetemben. . . . irattatott Melotai Nyilas Istvan által, mostan penig uyjobban nyomtatta maga költségevel Fodorik Menyhart. Debrecnben[!] MDCXXXIV Fodorik.

A-Z = [16] + 344 [recte 343] + [9] pag. - 8° - Orn., init.

RMK I 633

Református agenda. — Tartalma és beosztása megegyezik a két korábbi kiadásával (1251, 1270), de nincs meg benne a Bethlen Gáborné, Károlyi Zsuzsannához intézett címzés, hanem az ajánlás szövegének élén egyszerűen *Elöljáróbeszéd* cím áll, a végén pedig hiányzik az aláírás és keltezés.

Cf. 1251, 1270, —, →

Budapest *Acad* ① — Budapest *Ev* ① — Budapest *Nat* ① — Cluj-Napoca *Acad II* ②*
— Cluj-Napoca *Univ* ○ — Debrecen *Ref* ②* — Esztergom *Dioec* ④ — Sárospatak
Ref ①

Olim: Debrecen, Lugossy József

1577

WOLLEB, Joannes: *Christianae theologiae compendium accurata methodo sic adornatum, ut ad Ss. Scripturas legendas, ad locos communes dirigendos, ad controversias intelligendas sit manuductio. Authore Iohanne Wollebio, ss. th. d. et in Acad. Basil. profess. ord. Sumtibus Iohannis Tiszta. Debrecini 1634 Fodorik.*

)(⁴),)(⁴),)(⁽⁵⁺¹, A⁶–Z⁶, Aa⁶–Pp⁶ Qq³⁺¹ = [26] + 470 [recte 440] + [22] pag. – 12° – Orn., init.

RMK II 484

Református tanítás. — A címlevél hátlapján *Salutis catena* cím alatt kétszavas motók. A bevezető részek a következők: *Praefatio ad lectorem* — *Series capitum* — *Johannes Grossius, Basil. pastor eccles. Leonard. és Johann. Jac. Grosserus eccl. ministernek a műhöz írt epigrammái* — *Epistola eucharistica, rector scholae Debreciensis Steph. Thorn. et coetus scholasticus Debreciensis tollából* — *Joh. Tiszta Debr. patriae filius és Matthaeus Makai n. d. egy verse* — *Carmina in honorem authoris ad lectorem Stephanus P. Thornaeus, p. t. r. sch. Debr.* — *Petrus Debrecini, senior sch. Debr.* — *Sebast. M. Czegledi, cont. sch. Debr. és Johan. B. Vischi, collab. sch. Debr.* — Az *Anatome corporis theologicici* címen egy hosszabb táblázatos felosztást ad a teológiáról. A mű törzsrészének bevezető fejezete: *Christianae theologiae praecognita XXII canonba* foglalva. A teológiai kompendium két *liberben* 36 + 14 fejezetet ölel fel. Az első könyvben a református hit tanítását, a másodikban a Tízparancsolatra épített erkölcsanát nyújtja. A művet *Index rerum et verborum*, valamint elég terjedelmes hibajegyzék: *Errata sic corrigantur* zárja.

Joannes Wolleb teológiai kézikönyve először Bázelen jelent meg 1626-ban, majd számos kiadást megért. 1653-ban Komáromi Csipkés György fordításában magyar nyelven is kiadták Utrechtben (RMK I 877).

A lapszámokban mutatkozó eltérés abból ered, hogy a számozás 369-ről 400-ra ugrik.

Cf. —, →

Budapest *Acad* ① — Budapest *Nat* ① — Budapest *Ref* ② — Debrecen *Ref* ① — Sárospatak *Ref* ②*

1578

(ALSTED, Johann Heinrich:) Catechismus religionis Christianae compendiose propositus, et sacrarum literarum testimonijs confirmatus. Albae-Iuliae MDCXXXIV [typ. principis].

$A^8 B^4 C^8 D^{3+1} = [2] + 3-46 \text{ pag.} - 12^\circ$

RMK II 487

Reformátuskatekizmus. — A címlap hátán *Libri Sacrae Scripturae* címmel a Biblia könyveinek felsorolása. A főrészt hetvenhét kérdés-feleletben a Heidelbergi Katekizmus iskolai használatra szánt kivonatát tartalmazza. Ezután *Formulae precum* címmel különféle alkalmakra szóló, bibliai szövegekből válogatott áldások, imádságok következnek. A mű végén *Catechumeno s. d. J. H. Alstedium* címmel a szerző a mű keletkezéséről és tartalmáról írt utószava olvasható. A *Methodus* című zárófejezet, pedig a katekizmusi anyag tagolásának módszerét írja le.

A gyulafehérvári református kollégium használatára szánt kis katekizmust az utószó tanúsága szerint a 129 kérdésből álló Heidelbergi Káténak, és az 1585-ben 61, később pedig 27 kérdésben összefoglalt, közelebbről nem ismert külföldi iskolai kiadásának nyomán Johann Heinrich Alsted állította össze. A latint a szerkesztő neve nélkül 1636 és 1656 között Gyulafehérvárott, Váradon és Lőcsén, további latin–magyar és román nyelvű kiadások követték. A szerzőségről és a későbbi kiadások kérdéséről ld.: *Studia et acta* I 79–85, Nagy Barna.

Johann Heinrich Alsted a németországi Herbornban volt református tanár. 1629-ben Bethlen Gábor fejedelem onnan hívta meg a gyulafehérvári főiskola teológiai és filozófiai tanszékére, ahol 1638-ban bekövetkezett haláláig tanított. E műve a gyulafehérvári iskolában az elemi fokú görög nyelvi oktatás tankönyvének készült. Ld. még: Református Szemle 1957: 45–48, Vásárhelyi János — Adattár I 264–266, 271; III 384–389, Herepei János.

Cf. —, →

Budapest Univ ①

1579

(ALSTED, Johann Heinrich:) Rvdimenta lingvae Graecae in vsum scholae Albensis hoc modo elaborata, ut puer grammaticam Latinam doctus, hinc, anno vertente, legere, declinare, comparare, conjugare, initia denique syntaxis et sylvulam vocabulorum harmonicam addiscere possit. Albae-Iuliae 1634 typis princ., Lignicensis.

$A-F G^4 = 105 [\text{recte } 103] \text{ pag.} - 8^\circ - \text{Orn.}$

RMK II 485

Görög nyelvtan. — A címlevél hátán *Johan. Henr. Alstedius* előszava *Ad praeceptorem* didaktikai utasítást ad a görög nyelv tanítójának a könyv használatához *Alba Iulia* 1633 keltezéssel. A mű a következő fejezetekből áll: 1. *Rudimenta grammaticae Graecae*; ennek részei: *Litterae, Syllabae, Voces, Declinationes nominum, Typus declinationum* (a ragok áttekintő táblázata), *Declinationes adjectivorum, Comparatio nominis adjectivi, Declinationes pronominum, Coniugationes verborum, Typus coniugationum* (a ragok áttekintő táblázata), *Syntaxis puerorum* — 2. *Oratio Dominica* (a Miatyánk görögül) — 3. *Duodecim gnomae* (görögül és latinul) — 4. *Sylvula vocum Graecarum* — mintegy ezer, latin jelentéssel ellátott görög szó betűrendes szótára — 5. *Tabella ostendens qua ratione vocales, diphthongi et consonantes Graecae transeant ad Latinos*.

A gyulafehérvári fejedelmi nyomda görög betűkészletéről ld. OSzKÉvk 1974–1975 : 360–361, Ecsedy Judit.

Budapest *Nat* phot. (Debrecen) — Cluj-Napoca *Acad III* ① — Debrecen *Ref* ① — Sárospatak *Ref* ①

Olim : Máramarossziget, ref. lyc. — Nagyszeben, Ev. gymn.

1580

(ALSTED, Johann Heinrich:) *Rvdimenta lingvae Latinae in vsum scholae Albensis hoc modo elaborata, ut puer unius anni spatium ex illis legere, declinare, comparare, conjugare, initia denique Syntaxis et radices sylvulae vocabulorum harmonicae addiscere possit. Albae-Iuliae* (1634) [typ. principis].

A–G H² = 115 pag. – 8° – Orn., init.

RMK II 486

Latin nyelvtan. — A címlevél hátán *Johan. Henr. Alstedius* előszava *Ad praeceptorem* didaktikai utasítást ad a latin nyelv tanítójának a könyv használatához *Alba Iulia* 1634 keltezéssel. A mű a következő fejezetekből áll: 1. *Rudimenta grammaticae Latinae*; ennek részei: *Litterae, Syllabae, Voces; Declinationes nominum; Typus declinationum* (a ragok áttekintő táblázata); *Comparatio nominis adiectivi; Declinationes pronominum; Coniugationes verborum; Typus coniugationum* (a ragok táblázata); *Syntaxis puerorum*. — 2. *Sylvula linguae Latinae*, amely 160 csoportban, *decuriában* betűrendben haladva hasonló hangzású 1600 számozott szópárt tartalmaz. Ezek között értelmi összefüggés nincsen, csupán a rímshótár szerepét töltik be. — 3. *Usus huius libelli* — egy esztendőre szóló, a könyv iskolai használatát elősegítő tanmenet. A könyv végén *Corrige* címmel a sajtóhibák jegyzéke.

A mű Bethlen Gábor erdélyi fejedelem gyulafehérvári iskolája részére az elemi fokú latin nyelvi oktatás kézikönyvének készült. E kiadást, amely a címlapján a nyomtatás idejét nem tünteti fel, feltehetően az előszó keltének évében, a görög nyelvtannal (1579) egy időben nyomtatták. Ld. még : Adattár I 561, Herepei János.

Cf. —, 1610, →

Budapest *Nat* phot. (Cluj) — Cluj-Napoca *Acad III* ① ① — Sárospatak *Ref* ① ②

1581

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum comitijs Albae-Iuliae ad diem 12. Maij anni 1634. indictis conclusi.) [Gyulafehérvár 1634 typ. principis.]

A* = [6] fol. – 2° – Init.

Sztripszky I 1939/146 ← MKsz 1895 : 259

Erdélyi országgyűlési törvények magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül Rákóczi György erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. Ez foglalja magában az 1634 május 12 és június 1 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés végzéseinek harminc artikulusát. A végén latin nyelvű záradék 1634 június 1-i kelettel.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 398–409.

A kiadvány a betűtípusok tanúsága szerint a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában készült (MKsz 1968 : 206, Fazakas József).

Cf. 1005 !

Budapest *Arch* ① ① — Budapest *Nat* ① — Cluj-Napoca *Univ* ①
Olim: (Kolozsvár) Erdélyi Múzeum (+ 1–2 expl.; ErdOgyEml IX 409)

Erdőbenyei Deák János: Janua linguarum bilinguis Latina et Hungarica. Gyulafehérvár 1634. — Vide 1613

1582

[1] [KALENDARIUM az 1635. esztendőre] — [2] (Judiciu[m] astromant-
[icum] az eghnek és csilla[gok]nak forgassabul, Christu[s V]runk születése
után valo MDCXXXV esztendőre. Erdely orszagra szo[rgal]matosson
alkolmazzat[ott] D a v i d F r ö l i c [h i u s] practicus astronom[us] által.)
(Fejervara[t]) [1634 typ. principis].

[A* B*] C* + ? = [24 + ?] fol. – 16°

RMK I 645

Naptár és prognosztikon. — Egyetlen ma ismert töredéke a „C”-ív elejéről és végéről két-két rongált levelet tartalmaz a naptárrész utolsó részével, amelyen nevezetes erdélyi események felsorolása olvasható a század elejétől 1632-ig. — Ezt követi a prognosztikon címlapja és a *Proemium* töredéke. Végül két levél a négy évszakra szóló rész vége és *Az eklipszisekről, hadakról, betegségekről és egyéb boldogtalan állapotokról* című fejezet eleje olvasható.

Lugossy József a tulajdonában volt töredéket röviden ismertette (Magyar Academiai Értesítő 1844 : 162). Ebben a prognosztikon címlapján levő évszámot, „M.DC.XXXVI”-ként közölte. Az unikum tőle a kolozsvári Erdélyi Múzeum könyvtárába került, ahol arról Hatos Gusztáv († 1876) kéziratos, betűhű másolatot készített (ma az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában Oct. Hung. 506. jelzet alatt). Itt a római számú esztendőmegjelölésből utolsó betűként tintával csak a „V” első szárát írta le, ahogy ez az eredetin ma is látható, míg a második szárat és utána az „I”-t ceruzával egészítette ki és a végére kérdőjelet tett. Szabó Károly (RMK I 645) Lugossy évszámát tévedésnek minősítette és azt 1636-ról 1635-re módosította. Ma már nem dönthető el, hogy vajon Lugossy leírása még a töredék épebb állapotában készült, amikor is az évszám valóban 1636 volt, vagy tévedésből írta ezt a számot 1635 helyett.

Cf. 1330, —

Budapest *Nat* phot. — Cluj-Napoca *Univ* ④
Olim : Debrecen, Lugossy József

1583

ALVINCI Péter: Következik az postillanak masodik resze, melyben foglal-
tatnak az nyari praedicatiuk [!] Szentháromság vasárnaptúl fogva advent
első vasárnapig. Cassan MDCXXXIV Schulcz Danielne.

A₁, []⁴, A₂-₄ B-Z, Aa-Zz, Aaa-Zzz = [10] + 549 + [1] pag. - 4° - Orn. init.

RMK I 634 — Čaplovič 545

Református postillák. — A címlevél után a szerző *Előljáró beszédét Thelegdi Anna asszonynak . . . Bedegi Nyari Istvannak, Szabolcs vármegyének örökös ispánjának, szentelt vitéznek, a mi . . . királyunknak komornikjának és Magyarországon ő felsége ajtónállója mesterének ajánlja.* A könyv főrésze a Szentháromság-vasárnap és advent közötti 26 vasárnap evangéliumi szakaszához fűzött prédikációkat tartalmazza. A prédikációk felépítése az első kötet gyakorlatát követi (1566). A könyv utolsó lapján *A második résznek nyomtatásában való fogyatkozások a sajtóhibákat és a helyesbítéseket tüntetik fel.*

Szemelvényes szövegkiadás: Alvinczi Péter. Kiad. Incze Gábor. Bp. 1935, 107–156.

Bán Imre hívta fel a figyelmet arra, hogy a verses citátumok egy részét Alvinci versben fordította le (Apáczai Csere János. Bp. 1958 : 64). Ezeknek az incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők: 141: *Hogyha ki rossz — Asztalomat* — 313: *Kertbeli* — 315: *Ez bizonyos* — 335: *Mit szerez* — 536: *Ítélet* — 538: *Ott nem*. Szövegkiadásuk: RMKT XVII/9 160–161, 610.

Cf. 1566, —

In 12 bibliothecis 17 expl. — Budapest : *Acad, Nat, Univ* — Cluj-Napoca *Acad* — Debrecen *Ref* — Sárospatak *Ref* — Tîrgu Mureş — etc.

Bekantnuss Christlicher Lehr und Glaubens der fünff königlichen Freystädt in Ober Hungern . . . Caschaw 1634. — Vide 1585

1584

»[1–2] KALENDÁRIUM és prognosztikon az 1635. esztendőre. Kassa 1634 Schultz Dánielné. – 16°«

Sztripszky I 1945/152 ← MKsz 1911 : 159 — Čaplovič 546, 548

Naptár és prognosztikon. — Ma egyetlen példánya sem ismeretes. A kassai tanács jegyzőkönyvében 1634 december 14-én feljegyezték, hogy *A compactorné 12 új kalendáriumokkal ajándékozta meg a nemes tanácsot*. Jutalmul két tallért kapott (MKsz 1889 : 232 — 1905 : 84 — 1911 : 159, Kemény Lajos). Ugyanezen jegyzőkönyvben 1635 március 15-én a következők olvashatók Daniel Schultz nyomdász özvegyéről : *Rodáné Mária honoráriumot kér a kalendáriumok nyomtatásáért. Delib. Jobban kellett volna nyomtatni és nem csak imígy-amígy kötetni, de mégis adnak valami gabonát neki. Azután jobban viselje gondját* (uo.).

Ján Čaplovič feltételezte, hogy az előbbi sorok a magyar (548), az utóbbiak a német nyelvű naptárra (546) vonatkoznak. Azonban ebben ő maga sem volt biztos: egyrészt felvetette annak lehetőségét, hogy talán a későbbiben is a magyar naptárról írtak, másrészt problémátikusnak tartotta, hogy ez ügyben a városi tanács kétszer intézkedett.

A megoldás talán az, hogy a decemberben több, nem éppen Kassán készült kalendáriumot jutalmazott a tanács, míg márciusban bizonyosan a városban nyomtatott kiadványért dorgálták meg a nyomdászözvegyet. Ez inkább magyar nyelvű lehetett, hiszen Kassán előállított német nyelvű naptárnak utoljára 1627. év végén kelt írásban maradt emléke (1388).

Cf. 997 !

Kalender auf das Jahr 1635. Kaschau 1634. — Vide 1584

Az öt szabad királyi városoknak Felső Magyar Országban . . . vallás tétele. Cassan 1634. — Vide 1585

1585

[STÖCKEL, Leonhard:] Confessio Christianae doctrinae qvinque regiarum liberarumque civitatum in Hungaria Superiore: Cassoviae, Leutschoviae, Bartphae, Eperiessini ac Cibirii. . . . In tribus linguis, Latina, Germanica et

Hungarica impressa. — (Bekantnuß christlicher Lehr vnd Glaubens der fünf königlichen Freystädt in Ober Hungern . . . — Az öt szabad kiralyi varosoknak Felső Magyar Országban . . . keresztyéni tudományról és hitről való vallas tétele . . .) Cassoviae MDCXXXIV relictá Schultz.

A⁴ B³⁺¹; A⁴ B⁴; A⁴ B⁴ C² = [25] fol. - 4° - Orn., init.

RMK II 488-489; I 635¹ - Sztripszky I 1940/147 - MKsz 1881: 83 - Čaplovič 547

Evangelikus hitvallás latin, német és magyar nyelven. — A nyomtatvány teljes egészében tartalmazza az 1613. évi kiadás (1053) mind a három nyelvű szövegét. Bevezetésként itt azonban mind a három nyelven egy előszó szól az olvasóhoz, amely hivatkozik a hús esztendővel korábban, ugyancsak a kassai tanács által kinyomtatott kiadásra: *Minék utána pedig minden exemplárok elfogytanak volna, vévén eszébe a mi nemes és becsületes magisztrátusunk, hogy sokan keresnék, újabban kinyomtatni parancsolá. Kassa város jegyzőkönyvébe 1634 március 9-én a következőket jegyezték be: A könyvnyomtatóné beadván a nemes tanácsnak az Augustana három nyelven levő kinyomtatott Confessiót, instál, kérvén a kinyomtatásért fl 18. Del.: Munkájáért és járadáságáért adnak fl. 15* (MKsz 1889: 232, Kemény Lajos).

A német és magyar nyelvű szövegnek is önálló címlapja van, az ívvel is újra kezdődik. A cím szövegéből és a tanács idézett jegyzőkönyvéből azonban nyilvánvaló, hogy a három nyelvű szöveg egy kiadványt képez.

Cf. 1053*, —

Budapest Acad ③* — Budapest Nat ①

Olim: (Budapest) Nagy István — (Nagyszeben) Erdélyi ev. egyházker.

1586

CSANAKI Máté: Az dűghalalrol valo rövid elmélkedés, melyben az dög halálnak mivolta . . . az Szent Írásbol, természetnek foliásából és historiák-bol világosan meg magiaráztatnak Czanaki Mathe által. [Kolozsvár] 1634 [typ. Heltai], Abrugi.

()⁴, A-H I⁴ = [8] + 136 pag. - 8° - Orn., init.

RMK I 636

Orvosi könyv. — A címlevél hátlapján a mű fejezeteinek mutatója: *E könyvecskeben befoglaltatott részeknek rendi. Ezt követi Csanaki Máté Kolozsvár 1634 december 7-én kelt ajánlása Rákóczi György . . . házastársának, Lorantfi Zsuzsanna asszonynak. A fő-részben a szerző tizenkét fejezetben a pestis okait és orvoslásának módjait fejtegeti.*

Az Országos Széchényi Könyvtár egy teljes példányon kívül a „H”-ív korrektúra-levonatának töredékét is őrzi. Az ezen látható kéziratos javításokat nagyrészt átvezették a kiadásban.

Csanaki Máté itthon Nagyszombatban, Pozsonyban és Sárospatakon tanult, majd tíz évet töltött külföldön, ahol több egyetemen megfordult. 1629-ben mint orvosdoktor tért haza, s előbb Sárospatakon, majd Erdélyben I. Rákóczi György udvarában volt orvos. 1633–34-ben a pestis járvány idején, amint a könyv ajánlásából kitűnik, személyesen gyógyította a kolozsvári diákokat (Adattár I 278, 281 ; II 390). 1636-ban halt meg, mintegy 42 éves korában.

Budapest *Acad* ②* — Budapest *Nat* ① ④ — Cluj-Napoca *Acad* II ② — Debrecen *Ref* ① — Tîrgu Mureş ①

Olim: Budapest, Toldy Ferenc — Koronka, Toldalagi Viktor — Sárospatak, ref. coll.

1587

(DOBOZI VERES Mihály:) *Historia az o Adamnak el eséséről és az uy Adamnak, az Christusnak érette való szenvedéséről az Moyses és prophétak, szent Mathe, szent Mark, szent Ianos, szent Lukats és az töb apostalok irasok szerént rithmusban szedet, . . .* [Kolozsvár 1634 typ. Heltai].

A^s + † = [8 + †] fol. – 8° – 1 ins., init.

Verses bibliai história. — A kiadvány emlékét egy könyvtáblából kiáztatott korrektúraív töredéke őrítte meg, amelyben csak két levél ép, a többi csonka. A csonka címlével hátlapján egy szablyság vitéz fametszetes képének felső része látható *Michael Veres de Doboz* körirattal. Az ajánlást *Váradon lakozó Serieni Pál . . . és . . . Váradon lakozó Torma János Bihar vármegyének főnöktárusa, Magyarország részeinek főkáptalanja etc.* címezte *Dobozi Veres Mihály*, és abban jókívánságait is kifejezi az 1634. esztendőre. Az ének hét versszakból álló bevezetéssel kezdődik, kezdősora azonban a lap csonkagsága miatt hiányzik. (A harmadik versszak kezdete: *Nosza, e versemnek.*) Ezután a szerző verses históriában a Biblia leírása szerint Ádám és Krisztus történetét állította párhuzamba. Művének kezdőszavai: *Mikoron Ádám.*

A töredék betűit összevetve az időben közelálló kolozsvári nyomtatványokkal (1504, 1545, 1586) megállapítható, hogy ez is a kolozsvári nyomdában készült.

Budapest *Nat* ④

1588

AZ HAROMSAGNAK oltalmazasara gondolt leg-főveb okoskodásnak megvissgálása. [Kolozsvár] 1634 [typ. Heltai].

A–C = [36] fol. – 12° – Orn., init.

RMK II 637 — Sztripszky I 1940a — MKsz 1883 : 246

Unitárius vitairat. — A mű a második levélen a cím ismétlésével kezdődik, és a Szentháromságról szóló hagyományos keresztény tanítás ismertetése után az unitáriusok ellenkező *Feleletét* fejti ki. A végén szentírási idézet olvasható. Majd *A levelek hogy üresen ne maradjanak, tetszett az isteni nevezetről e következő ígéket ide írunk* címmel függelék következik. Ez bibliai idézeteket tartalmaz az egy Istenről szóló unitárius tanítás bizonyítására. — A mű szerzője ismeretlen.

Budapest Nat ④ + phot. — Cluj-Napoca Acad III ①

1589

[1] KALENDARIVM az Christus urunk születése után 1635. esztendőre k. David Froelik által iratot. — [2] (Iudicium astromanticum, azaz az eghi csillagok forgásiból, indito erejéből, ide alá ható cselekedetekből vétetet jövőndülés Christus Urunk születése után 1635. esztendőre, mely nagy szorgalmatossággal irattatott David Frölik és Lemki Gergely által.) Colosvarban [1634 typ. Heltai], Abrugi.

A⁸ [B⁸] C⁸ [D⁸] E⁸ = [40] fol. — 16° — 1 ins.

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A kiadványnak három csonka íve maradt csak meg. A címlapon Kolozsvár fametszetes címere áll, és hátlapján *Abrugi György könyv.* ajánlása olvasható *Szentpál János uramnak, Colos vármegyének főispánjának.* A naptárrész szerkezete egyébként megegyezik az 1631. esztendőre kiadott kolozsvári kalendáriumával (1477). A hónapvers januári kezdősora: *E hóban, mikoron reggel pirosodik az ég.* A „C”-ív az országos vásárok jegyzékének végével kezdődik. — A prognosztikon címlapja után a következő fejezetek maradtak meg részben töredékes szövegeikkel: *Az esztendőnek négy részeiről: a télről, a tavaszról, a nyárról, az őszeiről — Eklipszisekről és arra következő dolgokról — Az égnek és veteményeknek állapotjáról Gregorius Lemki — A bányákról.* — Valószínűleg e nyomtatványhoz tartozik az a krónikát tartalmazó csonka „E”-ív, amelyen egykor e rész korrigálását végezték.

Cf. 1477 !

Budapest Nat ④* ④ ④ ④ ④

1590

(BENICZKI, Andreas:) Orchestra pompae in occursum . . . Petri S.R.E. presbyteri cardinalis Pazmany archi-episcopi Strigoniensis . . . gentis Hungaricae illustratoris gratiosissimi, votis . . . praelati et electi episcopi Varadiensis, Ladislai Hoszutothy, nec non venerabilis capituli et totius terrae Scepusiensis adornata. Leutschoviae 1634 Brewer.

A² B⁴ C³ = [9] fol. — 4° — 1 ins., orn., init.

RMK II 491 — Čaplovič 805

Köszöntő versek. — A címlevél hátán Pázmány Péter címere, *eminentissimi cardinalis stemma* látható, alatta rövid verssel. Bevezetésül három további vers olvasható: *Ad arcum gaudii Sappho Auloeda choro triplici* — *Ad turrim applausus* — *Ad turrim laetitiae* — ezután *Andreae Beniczky, custos et canonicus v.c. Scepusiensis* prózai köszöntő szavai következnek Pázmányhoz — a további versek: *Apollinis concilium* — *Echo Carpatha* — *Ad eminentissimi cardinalis doctrinam* — *Ad eminentissimi cardinalis libros* — *Ad eminentissimi cardinalis praxim* — *Ad . . . aulam* — *Ad . . . thesaurum* — *Titulus dignitatis* — végül egy kronosztikon zárja a szöveget, amely az 1634. évet rejti.

Szabó Károly leírása szerint (RMK I 491) a nyomtatvány 11 levélből áll. Az egyetlen példányból nem lehet eldönteni, hogy az „A”-ív kettő vagy négy levélből állt. Utolsó levelén űrszó nincsen, ezt Čaplovič (805) alaptalanul állítja. Feltehető, hogy az „A”-ívet csak a „B”- és „C”-ív után nyomtatták ki.

Beniczki András már korábban is írt Pázmány tiszteletére verseket (1547). A cím-ben szereplő *occursus* és még inkább a szövegben előforduló *adventus* szó arra enged következtetni, hogy Pázmány járt a szepesi káptalannál, ezt az útját azonban sem az irodalom, sem az egykorú források nem említik.

Budapest Nat C*

1591

EVANGELIUMOK es epistolak az evangeliumokból szörösztetet ahitatos imádságokkal egyetemben. A reghi keresztyénektől egész esztendő által levő minden vasárnapokra intésztetet és rendeltetet. Löcsen 1634 Brevver.

A⁸-Z⁸, Aa⁸-Kk⁸ Ll⁴ = [276] fol. – 16° – Mult. ill.

RMK I 639 – Čaplovič 806 – BMGC 18 : 1667

Evangélikus perikopáskönyv imádságokkal. — A címlevél után közvetlenül az *Advent első vasárnapjára való epistola* következik. Az első részben, amely a mű mintegy kétharmadát tölti ki, a vasárnapokra és az Úr ünnepeire rendelt bibliai szakaszok következnek. A könyv második felében találhatók *A szenteknek ünnepe napjára való evangéliumok és epistolák az imádságokkal egyetembe*. Ezek az ünnepek többnyire Szűz Mária, az apostolok és az evangélisták ünnepei. A bibliai szakaszokat minden vasárnap és ünnepnap egy-egy imádság követi, amint ez az alcímből is kitűnik.

A kiadvány jellegzetessége, hogy a mű első, terjedelmesebb részében minden evangéliumi szakasz előtt, annak illusztrálására egy-egy kisméretű fametszet látható. Az imádságokat a „H”-ívtől kezdve kurzív betűk különböztetik meg a perikopáktól. Kivételesen „W”-ív is van. — A bibliai szakaszokat követő imádságok azonosak a korábbi detrekői és a vizsolyi perikopáskönyv (486, 676) imádságaival.

Cf. 91 !; 900, 942, 1070, 1096, 1452, 1491, —, —

Budapest Nat phot. (Martin) — London BM ① — Martin MS ①

1592

〈Frölich, David: Ephemeris ad annum 1635. Leutschoviae 1634 Brewer. –16°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1550 !

1593

〈Kalendárium és prognosztikon az 1635. esztendőre. Lőcse 1634 Brewer. –16°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 1342 !

1594

[1] LUTHER, Martin: Katechysmus d.M. Luthera, z nemeckého yaziku na slowénsky preložený od trech super attendantůw roku 1612, njny znouu od . . . Kateriny Turzo . . . pana Tökölj Isstwana manželkj . . . vlastnym nakladkem obnoweny. Ku kteremu pridáné gsu try knižečki: — [2] ROSARIUM animae. — [3] OSPŮSOBU modlenj. — [4] PJSNĚ duchownij. Od kneze Daniele Pribischa, ffarare Harchowského a na ten čas seniora bratrstwa přj nižném Hornadu. (W Lewočy 1634 Brewer).

A–X, (★)⁴ = [172] fol. – 8° – 1 ill., orn., init.

RMK II 490 — Čaplovič 809

Evangélikus katekizmus, elmélkedés, imádságos- és énekeskönyv. — Az *Epistola dedicatoria* szlovák nyelven Gergén 1634 január 1-én kelt *D.P.*, azaz Daniel Pribiš aláírásával. Az ajánlás, bár nem nevezi meg, nyilván Thurzó Katalinnak, Thököly István feleségének szól, aki a cím szerint a kiadás költségeit viselte. A könyv első része a címlap szavai szerint „Luther Márton katekizmusa, amelyet három superattendens fordított német nyelvből szlovákra 1612-ben” megegyezik két korábbi, ismeretlen helyen, de nem Magyarországon nyomtatott kiadás (Knihopis 5064, 5066 — Čaplovič 124, 747) megfelelő részével: Az ajánlást *Otázky m. Balthazara Fischera vka-zugijcj summu následugijcjho katechysmu* (Balthasar Fischer kérdései, amelyek a következő katekizmus summájára utalnak) című rész követi. Ezután egy fametszetes képet két újszövetségi idézet kísér. A főrész: *Katechysmus doktora Martina Luthera* (Martin Luther doktor katekizmusa), vagyis Luther kis katekizmusa, a keresztyén tanítás öt részben. A további fejezetek címe és tartalma a következő: *Doktora Martina Luthera syowědnij*

otázky (Martin Luther doktor hitvallási kérdései) — *Giné spowědnij otázky, kteréž v nekerých nassých cyrkách posauád zachováány byli* (Más hitvallási kérdések, melyeket számos egyházunkban mostanig megőriztek) — *Spūsob spowědij obecne* (A közös gyónás módja). — A második rész a *Rosarium animae* egy kisebb terjedelmű elmélkedés szlovák fordítása. — A harmadik és negyedik rész jóval bővebb, mint a korábbi két katekizmus megfelelő részei. Az *O spūsobu modlení se Pánu Bohu z modlibámi ranimi, večernijmi, k stoly, po stole, w pokusseni, pred y po prigimani večere Pane y pry skončeni žywota* (Az Istenhez való fohászkodás módjáról reggel, este, étkezés előtt, étkezés után, kísértésben, úrvacsora vétele előtt és után és életünk végén) előszóval kezdődik és a felsorolt alkalmakra több imádságot is tartalmaz. Az *O spūsobu chůalení Pana Boha w ktere se obsahugi pjsnički duchownij* (Az Úristen dicséretének módjáról, amelyben egyházi énekek foglaltatnak) a kötetnek több mint felét tölti ki. 1. Reggeli, 2. esti, 3–4. étkezés előtti és utáni, 5–6. prédikáció előtti és utáni, 7. temetési és 8. egyéb énekek képezik e rész nyolc fejezetét. A temetési énekek záradékában *Wytisťeno w Lewočy v Wawrjnce Brewera, 1634* (Nyomtatott Lőcsén Lorenz Brewernál, 1634) olvasható. Az utolsó leveleken néhány latin verses köszöntő szól Pribišhez és a könyvhöz: (1) *In editionem Catechismi . . . Danielis Pribisch, pastoris ecclesiae Harhoviensis ac p. t. senioris ad inferiorem fluvium Hornath*, szerzője: m. Johannes Windisch Leuts., scholae patriae p. t. rector — (2) *Tobias Golanez Brisnensis, pastor in Repas Superiori* epigrammája — (3) *Eulogium . . . comitiſsae . . . Catharinae Thurzo de Bellenfalva . . . Stephani Thököli l. b. de Kezmark, Schavnik etc. . . conjugis* (szerzője valószínűleg ugyanaz, mint a következő) — (4) *Aliud. Ad . . . authorem libelli, scripsit Josephus Alauda Leutsch. nuper magnific. dn. Thököl juniorum, dn. Sigismundo et dn. Stephani etc. ephorus, p. t. scholae patriae corrector* — (5) *Epigramma in Rosarium animae*, szerzője Tobias Pollucius, Varalien. rector — (6–7) *Ad autorem*, két vers, melyeknek szerzői Adamus Gdaciſ Cruciburg. p. t. scholae Varal., cantor és Georgius Cantoris, p. t. collegi scholae Varal.

Az énekek szövegét kiadta Ján Ďurovič: *Duchovná poezia slovenská pred Tranovským. Liptovský Mikuláš 1939.*

Az ajánlásból kitűnik, hogy a fordítást 1612-ben *Eliáš Láni, Izák Abrahamides* és *Samuel Melík* superintendensek készítették és *cum privilegio sac. caes. majest.* adták ki, továbbá hogy az a kiadás Thurzó Györgynek és nejének, Czobor Erzsébetnek volt ajánlva, és az üldöztetések miatt sokáig nem lehetett újból kiadni.

Daniel Pribiš Harchov (Gergő, Görgő) evangélikus lelkésze volt. Ő tekinthető az egész könyv kiadójának, mivel ő írta az ajánlást. Amint a címlapról is kitűnik, elsősorban mégis a negyedik rész, az énekek összeállításában volt szerepe. Az énekgyűjtemény latinból, németből fordított és cseh nyelvből átvett énekeket, továbbá szlovák eredetű egyházi énekeket és Pribiš néhány saját szerzeményét tartalmazza. Mindezekkel részletesen foglalkozott Ďurovič, Ján: *Duchovná poezia slovenská pred Tranovským* (Pribišova sberka piesní. Liptovský Svätý Mikuláš 1939).

A Knihopis 5066 száma alatt tévesen az 1617 körüli szlovák katekizmus (App. 104) kiadás csonka példányát vélte az 1634. évi kiadásnak.

Cf. 497 !; —

Budapest *Nat* ① — Budapest *Univ* ① — Debrecen *Ref* ① — Liptovský Mikuláš *Ev* ② — Martin *MS* ①

1595

MISKOLCZI PUAH Pál: Halotti elmelkedések, az nemes nemzetes es vitezlo Pongracz Nagy Mihali Laszlo uramnak Istenben elnyugodot kedvesinek jo emlekezetekre es minden halando embereknek tanusagokra meg irattattak Miskolczi Pvah Pal ungvari praedicator által. Anno 1633 Maij 9. Löcsen 1634 Brevver.

A^b B^a-M^a N³ = [50] fol. - 4° - I ins., orn., init.

RMK I 631 - Sztripszky I 1940/b - MKsz 1881 : 179 - Čaplovič 810

Református gyászbeszédék és elmélkedések. - A címlevél hátlapján magyarul két bibliai idézet és latinul két epigramma olvasható, az egyik *Hieronymustól*, a másik szerzője pedig *Johannes K. Görgei, pastor ecclesiae Kaposiensis et senior dioecesis Ungensis, compatri suo Paulo Puah Miskolczy amoris et honoris ergo haec pauca apposuit.*

A Szentírásbeli egynéhány locusokból bizonyos számú igék beirattattanak és röviden való értelemmel taraktáltattanak c. bevezetés elmondja, hogy melyik beszéd, mely alkalommal hangzott el: az első Pongracz Nagy Mihali László feleségének Gönczi Aszalos Annának temetésekor nagymihályi kúriájuk felső palotájában 1630 február 10-én; a második Willei Pribeke László temetésén thibai házában 1632 április 1-én. A harmadikat ifjú Pongracz Nagymihályi Sándor búcsúztatásán Ecseden 1633 február 20-án, a negyediket ugyanennek temetésén Nagymihályiban február 28-án mondta a szerző. Az ötödik rész, amelynek az *E világi közönséges életben, mint kelljen a lelki úton járóknak jó módjával járni és cselekedni* címet adta a szerző, az előkhöz szóló elmélkedés. Az ajánlás Pongracz Nagy Mihály Lászlónak szól. A könyv fejezetei megfelelnek a bevezetés tájékoztatásának, és a következő bibliai helyekhez fűződnek: 2.Pet.3,13; Johan. 16,20; Rom. 3; Marc. 13,33; Ephes. 5,15. Mind az öt fejezet számos latin idézetet tartalmaz, és a beszédeket bibliai helyekre utaló lapszéli jegyzetek kísérik.

A szöveg között néhány rövid magyar vers és több 2-4 soros latin hexameter, illetve disztichon található időmértékes, magyar fordításával. A magyar nyelvű verses részek kezdő szavai a következők: B_{1b} lap: *Rövid embernek élete - Az idők változnak - D_{2a}: Am elvajuttak ágyékim* (38. zsoltár 7. versszaka) - D_{2a}: *Ha te egészségben - D_{2b}: Embert a sok gond - E_{3a}: Éltem míg lehetett - E_{3a} és H_{3a}: Minden neveltség csak - F_{2b}: Siderius János: Sok nyomorúsággal élete embernek - G_{1b}: Édes fiam, édes fiam, édes fiam Theseus - G_{1b}: Édes fiam, édes fiam, édes fiam Sándor - K_{1a}: Időd, termeted - K_{1b}: Boldog, kit másnak - L_{2b}: Jó dolog én bennem - L_{3a}: Ha többet nem tudsz.*

A függelékben még a következők találhatók: *A halálra menendő ember előtt való igen szép intések - A halálra valóktól való kérdéseskedések - A halálra valónak való tanítás - Betegelnél való imádságok - Halálán való előtt való imádságok - Áldás - Utószó az olvasónak Lásd meg cím alatt - Honorarium in exequiale libellum ... Pauli Puah de Miskolcz címmel egy vers latinul és magyarul a következő aláírással: Stephani Seliey Transylvani, p.t. rectoris scholae Ungvarien. Maji 9. anno 1633. A magyar vers a latinnal szemben, a rektó lapokon olvasható, kezdete: *Sok emberek cifra meséket formálnak*, e fölött pedig az N_{2a} lapon a Thurzó család címere látható. A rágalmazóhoz írt magyar vers *Ha ki e munkácskát akarod gúnyolni* kezdettel fejezi be a könyvet.*

A nyomtatvány címlapja az A_{22} lapon van. A_1 levele nincsen, ha mégis volt, az elő-címlap lehetett. Erre példa az 1650-ben kiadott lőcsei Cisio (Sztripszky I 1997a). Ha volt N_4 levél, azon feltehetően nem állt nyomtatás.

Miskolczi Puah Pál 1622/23 és 1625 között egyetemen tanult az Odera menti Frankfurtban, majd Franekerben. Itthon lelkészként működött, de csak ungvári állomás-helyéről tudunk az itt tárgyalt könyve nyomán. A szerző az ajánlásban és az utószóban is hangsúlyozza, hogy könyvét a gyászoló Pongrácz László többszöri kérésére adta ki halála jeléül és Pongrácz fájdalmának enyhítésére.

A prédikációkban csak kevés személyes vonatkozás található: Gönci Aszalos Anna 1630 január 26-án reggel halt meg torokfájás miatt; ifjú Pongrácz Sándort pedig Ecsedre küldte az apja tanulni, ahol erőszakos halál áldozata lett. A prédikációkban és elmélkedésekben a következő fontosabb témákkal foglalkozik a szerző: az örök élet, az öröm és szomorúság, a halál idejének bizonytalan volta, az engedelmesség, a részegség, a jó cselekedetek, a hálaadás és a penitencia tartás.

Aiud ② — Budapest Acad ②* — Budapest Nat phot. (Budapest Acad, Cluj) — Cluj-Napoca Acad III ③

1596

[1] DER NEWE vnd alte Allmanach deß Jahrs . . . 1635. Auffn Zips vnd andere vmbliegende vngersche Spanschaftten, wie auch theils auff Siebenbürgen dirigiret vnd calculiret von D a v i d e F r o e l i c h i o astronomo zu Keysrmarekt. — [2] (Kurtzer vnd einfältiger Bericht von den vier Quarten, Finsternüssen etc. dieses 1635. Jahres. Gestellet auff Vngern vnd Siebenbürgen durch D a v i d e m F r o e l i c h i u m astronomum Caesaropolitanum.) Leutschau [1634 Brewer].

$A^8-C^8 D^{7+1} = [31]$ fol. — 16° — Orn.

MKsz 1930: 305–306 — Čaplovič 807

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A címlevél hátlapján D(avid) F(rölich) az általa szerkesztett naptárt *Christophoro Guttmittel, jetziger Zeit wohlverordnetem Richter zur Leibütz, meinem geehrten Herrn und werten Freund* ajánlja. Ezután megjegyzi, hogy a naptár évében a változó ünnepek az ó- és új-naptár szerint egybeesnek. A *Bedeutung der Charaktere* címmel a naptári jeleket magyarázza. A hónapok naptártáblái két-két szembenálló lapot foglalnak el, amelyek jobb szélén keskeny hasámban van az ó-naptár. Január után kezdődik az *Etliche denkwürdige Geschichten aus meiner konzipierten Zipserschen Chronik nach Ordnung der Monats- und Wochentage gesetzt*. Ez minden hónap végén folytatódik és 1412–1604 közötti eseményekről emlékezik meg annál a hónapnál, amelyben történtek. — A prognosztikon fejezetei a következők: *Vom Winter — Vom Frühling — Vom Sommer — Vom Herbst — Von Finsternissen und daraus entstehendem Unheil an Krieg, Unfruchtbarkeit, Krankheiten etc. — Etliche Hausregeln von Neu- und Vollmonden samt deren Vierteln — Jahrmärkte, welche in Ober- und Nieder-Ungern gehalten werden, an jetzo sehr vielen verbessert und vermehret, auch theils nach der unga-*

rischen und teils nach der deutschen Art und Weise aufgesetzt. Ez hónapok és ünnepek rendjében közli a vásárok helyét. — A *Verzeichnis der siebenbürgischen Jahrmärkte* viszont a nevek betűrendjében halad.

Cf. 1370 !

Budapest Nat ①

1597

REOVID, de igen bizonyos relatio arról, miként ez jelen valo 1634. esztendőben a die 12 Januarii usque ad ultimum Februarii arulo Albertus Wallensteiner, Meckhelburg, Fridlandt, Sagan és Groszglogau hertzegh, azon kívül négy fő fő személyeekkel . . . Egra nevű városba Cseh országban . . . érdeme szerint lött büntetése és gyalázatos ki-menetele, sokaknak példajokra. Levtschoviae MDCXXXIII Brevver.

A-B C² = [10] fol. – 4° – Orn., init.

RMK I 640, 1792 — Hubay Ilona: Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban, 1480–1718. Bp. 1948, 562a — Čaplovič 811

Politikai tudósítás. — Az Albrecht Wallenstein császári tábornok bukásáról és 1634 február 25-én a csehországi Egerben történt meggyilkolásáról írt beszámoló belső cím nélkül, mindjárt a címlevél hátlapján kezdődik. A nyomtatvány végén önálló fejezet szól *Vallensteinernek mivoltáról*, továbbá egy latin rígmus: *Albertus Wallensteiner ex praesumptuosus heroe Herodes . . . proditor Judas.*

Budapest Acad ① — Budapest Nat phot.

1598

(SPILENBERGER, Samuel:) *Pestis Alexicacvs renovatvs anno 1634 et in usum communem comitatus Sepusiensis publicatus. Quae huc pertinent medicamenta characteribus notata in pharmocopolio Leutschoviensi venalia prostabant.* Leutschoviae MDCXXXIV Brevver.

A⁴ B⁴ = [8] fol. – 4° – Orn., init.

RMK II 492 — Čaplovič 812

Orvosi tanácsok. — *Doctor Sam. Spilenberger* munkáját *Adamo Thvrzo* címezte Lőcse 1634 március 19-i kelettel. A tanulmány fejezetei: *Tempore infectionis haec sequuntur.*

I. Pro praeservatione — II. Pro curatione. Ezek megegyeznek az 1622. évi kiadással (1278). Utánuk cím nélkül latin vers olvasható a sátán szerepéről. A függelékben a szerző e kérdésre felel: *Quare pestis non omnibus sit aequalis et lethalis?* A bevezető és befejező függelék az első kiadásban (1278) nincsenek meg.

Cf. 1278, 1279, —

Budapest Acad ① — Budapest Nat ① ④*

Canisius, Petrus: Abekavica i kerščanski nauk. V Trnavi 1634. = App. 151

Canisius, Peter: Abekavica i kerščanski nauk. V Požonu 1634. = App. 151

Alom könyveczke. S. l. ante 1635. — Vide S 622A (MKsz 1975: 91)

1599

[1] (BALASSI Bálint) — [RIMAY János]: [Istenes énekek] — [2] (NYÉKI VÖRÖS Mátyás: Istenes és aetatos énekes formán való szerzett dichiretek és könyörgések.) [Bécs 1632–1638 Ferenczffy.]

A–H + ? = [2] + 190 + ? pag. – 12° – Mult. ill., orn., init.

MKsz 1940: 106 — Holl: Ferenczffy 201–202

Vallásos versek és énekek gyűjteményének katolikus kiadása. — A mű egyetlen ismert példányának címlapja hiányzik. Az 1. lapon a következő felirat áll: *A tekintetes és nagyságos Gyarmati Balassa Bálintnak istenes énekei.* A mű második részének elején ez a cím található: *Következnek másoktól szerzett istenes és ájtatos énekes formán való szerzett dicséretetek és könyörgések.* Az unikum-példány a 190. lapon megszakad.

Az énekeskönyv az incipitmutatóra utaló kezdőszavak szerint a következő énekeket tartalmazza:

(1) 1 lap: Rimay János: *Világon* — 3: Balassi Bálint: *Bocsásd meg* — 6: Balassi Bálint: *Bizonnyal* — 8: Balassi Bálint: *Ó én Istenem* — 10: Balassi Bálint: *Ó szent* — 12: Balassi Bálint: *Kegyetlen Isten* — 13: Rimay János: *Legyen jó* — 14: Rimay János: *Ó ki* — 15: Rimay János: *Az Úr az égben* — 16: Balassi Bálint: *Adj már* — 17: Rimay János: *Ó kegyelmes Isten* — 18: Rimay János: *Jöjj mellém* — 20: Rimay János: *Egyedül* — Balassi Bálint: *Lelkemnek* — 22: Balassi Bálint: *Ó én kegyelmes* — 23: Balassi Bálint: *A Szentháromság* — 29: Balassi Bálint: *A Szentháromságnak, kinek* — 29: Balassi Bálint: *A Szentháromságnak harmadik* — 31: Balassi Bálint: *Nincs már* — 32: Balassi Bálint: *Az én jó* — 34: Balassi Bálint: *A te nagy* — 35: Balassi Bálint: *Mint a szomjú* — 37: Balassi Bálint: *Mennyei seregek* — 39: Kanizsai Pálfi János: *Dicsőült* — 41: Balassi Bálint: *Áldj* — 42: Balassi Bálint: *Segélj* — 45: Balassi Bálint: *Végtelen irgalmú, ó.*

Szent Dávid penitenciátartó zsoltárai. — 52: Nyéki Vörös Mátyás: *Meg ne fedj engemet . . . és meg ne ostorozz* — 53: Nyéki Vörös Mátyás: *Boldogok, akiknek* — 54: Nyéki

Vörös Mátyás: *Meg ne fedj engemet . . . és meg ne verj* — 56: Balassi Bálint: *Végtelen irgalom, ó* — 58: Nyéki Vörös Mátyás: *Uram, halld* — 60: Nyéki Vörös Mátyás: *Sok háborúságban* — 61: Nyéki Vörös Mátyás: *Hajtsd meg füleidet*.

63: Rimay János: *Ó szép* — 69: Szepsi Csombor Márton: *Egekben* — 73: Illésházy István: *Forog* — 80: Szegény fejem — 83: Rimay János: *Pallas* — 85: Rimay János: *Delos* — 89: Rimay János: *Kérdehd* — 90: Rimay János: *Csodálható* — 96: Rimay János: *Bocsásd Szentilekedet* — 101: Rimay János: *Hadvezérlő* — 103: Rimay János: *Ihon édes* — 106: Szegedi Gergely: *Szánja* — 113: Németi Ferenc: *Nagy keserves* — 120: Rimay János: *Könyörülj énrajtam* — 124: Rimay János: *Kiáltok hozzád* — 125: Rimay János: *Reménységem te*.

(2) Másoktól szerzett istenes és ájtatos dicsérek és könyörgések. 128: Nyéki Vörös Mátyás: *Hozzám* — 132: Nyéki Vörös Mátyás: *Mennyei nagy* — 136: Nyéki Vörös Mátyás: *Mindennap* — 140: Nyéki Vörös Mátyás: *Mélységes* — 144: Nyéki Vörös Mátyás: *Műljék* — 148: Nyéki Vörös Mátyás: *Kiáltok míg* — 151: Nyéki Vörös Mátyás: *Búsult* — 154: Nyéki Vörös Mátyás: *Viseld* — 158: Nyéki Vörös Mátyás: *Ó dicsőült* — 161: Nyéki Vörös Mátyás: *Üdvözlég boldog* — 165: Nyéki Vörös Mátyás: *Istennek szent Anyja, látod* — 169: Nyéki Vörös Mátyás: *Istennek szent Anyja, kegyelmed* — 172: Nyéki Vörös Mátyás: *Mária, Szentháromság* — 176: Rimay János: *Mennyekben* — 179: Nyéki Vörös Mátyás: *Tengernek* — 183: Nyéki Vörös Mátyás: *Mennysorságnak királynéja, irgalmasságnak* — 186: Nyéki Vörös Mátyás: *Sírva* — 187: Nyéki Vörös Mátyás: *Ha a* — 188: Nyéki Vörös Mátyás: *Vagyon három* — 189: Nyéki Vörös Mátyás: *Kívánod-e*.

Hasonmás kiadása: Gyarmati Balassa Bálintnak istenes énekei. Bp. 1941. Gondozta és utószóval ellátta Varjas Béla. — Az egyes énekek szövegkiadására vonatkozó utalásokat ld. az incipitmutatóban.

A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár csonka unikum-példányát Varjas Béla fedezte fel. Ő állapította meg, hogy ez a Balassi-Rimay *Istenes énekek*nek az a kiadása, amelyre az 1699-ben megjelent nagyszombati kiadás címlapja mint *a bécsi első edíció*ra hivatkozik, mert a nyomdai kiállítása alapján kétségtelenül Bécsben nyomtatták.

Klanciczay Tibor az *Istenes énekek* kiadástartóit vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy e bécsi kiadást megelőzte a *Solvirogram Pannonius* álnévű szerkesztő gondozásában 1632 táján Bártfán vagy Lőcsén megjelent editio princeps (1519), amelyből azonban példány nem maradt. A katolikus szellemű bécsi kiadás szerkesztője, Nyéki Vörös Mátyás ebből az őskiadásból válogathatta ki a megfelelő szövegeket és ezekhez a maga fordította bűnbánati zsoltárokat, a 127. laptól kezdődő második részben pedig túlnyomóan a saját verseit csatolta (Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 1957: 296–314).

Jenei Ferenc először úgy vélte, hogy Nyéki Vörös Mátyásnak jelentős szerepe volt e kötet kiadásában, egyrészt mert második részét az ő versei képezik, másrészt mert Ferenczffy Lőrincel, akinek fametszetes ducait e könyvhöz is felhasználták, barátságban volt (It 1951: 343–346). Utóbb helyesbítette álláspontját. Eszerint a kötet második része, amelyben a versszakok jól áttekinthetően hat sorba vannak tördelve, Nyéki Vörös gondos kézirata alapján készülhetett. A mű első részének tagolatlan versszakai és gondatlan összeállítása azonban kizárni látszik közvetlen szerkesztői közreműködését (RMKT XVII/2 450).

A Balassi saját kezű kéziratáról másolt Balassa-kódex egy megjegyzéséből tudjuk, hogy már maga a költő gondolt vallásos verseinek kiadására, amit azonban nem tudott

megvalósítani (Balassa-kódex. Kiad. Varjas Béla. Bp. 1944, 88). Az istenes énekeknek ez a legrégibb, példányból is ismert kiadása úgynevezett „rendezetlen” kiadás, amelyben Balassi versei Rimay Jánoséval és Nyéki Vörös Mátyáséval, valamint néhány más énekkel együtt találhatók. Eckhardt Sándor úgy vélte, hogy a szerkesztő, Ferenczffy Lőrinc, aki a fentebb megnevezett kortárs versszerzőkkel szoros irodalmi kapcsolatban állott; az énekeket Rimaytól kapott kéziratokból válogathatta. Hogy azonban a gyűjteménynek katolikus jellegét megőrizze, Rimay nevét elhallgatta és verseit Balassié közé keverte (Balassi Bálint összes versei. 2. bővített kiadás. Kiadta Eckhardt Sándor. Bp. 1968, I 9–10 — Rimay János összes művei. Kiadta Eckhardt Sándor. Bp. 1955, 169–170). — Két éneknél azonban Rimay neve is megtalálható. A Balassi-versek közé kevert más darabok szerzőinek neve a szerkesztő előtt nyilván rejtve volt. Ebből viszont arra lehet következtetni, hogy a katolikus bécsi kiadásnak az elveszett Solvi-rogram-féle első kiadás (1519) volt a forrása, akárcsak a többi „rendezetlen” kiadásnak. Innen vehették át a protestáns eredetű darabokat, így Kanizsai Pálfi János és Szepesi Csombor Márton egy-egy énekét is.

Balassi istenes énekeivel kapcsolatban az irodalomtörténeti kutatás megállapította, hogy a zsoltárparafrázisok forrásai, mintái között Petrarca, George Buchanan, Théodore de Bèze, Jan Kochanowski szövegei szerepelnek. Feltehető, hogy egy magyar humanista psalteriumot szándékozott létrehozni (Eckhardt Sándor: Balassi Bálint. Bp. 1941, 24–33, 192–198 — ld. még ItK 1976: 613–633, Horváth Iván — ItK 1976: 633–658, Amadeo di Francesco).

A második rész elején az első vers élén levő V. M. monogram a 178. lapig terjedően valamennyi versre érvényes; ezek bizonyíthatóan mind Nyéki Vörös Mátyás szerzeményei. Ezután a 179–190. lapokon egy Rimay-vers, majd Nyékiné a Pázmány *Imádságoskönyvéből* ismert két Mária-éneke következik, a kötet utolsó négy verséről pedig a belső összefüggések alapján feltételezhető, hogy ugyancsak Nyékitől valók (RMKT XVII/2 449–451, Jenei Ferenc).

Mivel a könyv címlapja nem maradt meg, a nyomtatás helyének és idejének megállapítása csak az illusztrációk, könyvdíszek és a betűtípusok alapján lehetséges. Varjas Béla szerint e könyvet Michael Rickhes műhelyében nyomtatták 1632–1635 között (MKsz 1940: 105–126 — It 1941: 57–64). Jenei Ferenc Ferenczffy nyomdai tevékenységét vizsgálva arra az eredményre jutott, hogy az Matthäus Formica műhelyével is kapcsolatban volt, és az *Istenes énekek* e kiadását 1635–1636-ban ott nyomtatták (MKsz 1961: 303 — RMKT XVII/2 449). Holl Béla a kiadvány beható tipográfiai vizsgálatával megállapította, hogy az a Ferenczffy Lőrinc tulajdonát képező betűkkel, díszekkel és illusztrációkkal készült. A nyomtatás ideje más, évszámmal és Ferenczffy-betűkkel megjelent kiadványok alapján 1632–1638 között kereshető. A mű kiadástörténeti és eszmei mondanivalójáról Holl Béla írt (Ferenczffy 105–129).

E kiadás A–E jelű öt fve (a címlevél kivételével) megtalálható a mű 1699. évi nagyszombati kiadásának abban az egyetlen példányában, amely a sajkóközi Radvánszky-könyvtárból került az Országos Széchényi Könyvtárba (jelzete: RMK I 1546/c).

Cf. 1519, —, →

Tîrgu Mureş ②
Editio facsimile

1600

»MONAU, Friedrich: Programma, quo munus professorium Brassovii, quam Coronam vocant, auspicatus est Eidib. Octobr. an. 1635, in forma patente publicatum. (Coronae 1635) [Wolfgang]. — 2°«

RMK II 493

Iskolai tanterv. — A mű létéről Weszprémi István (Medic. Biogr. II, pars I 138) tudósított, aki viszont Christian Stephan Scheffel Vitae professorum medicinae in Academia Gryphiswaldensi ab eius initio c. művére (Greifswald 1756) hivatkozott. Egyébként ma egyetlen példánya sem ismeretes. — A cím alapján a szerző 1635 október 15-én tanévnyitáskor a brassói iskola számára tanítási programját vázolhatta művében. A kiadvány végén, Weszprémi megjegyzése szerint, Friedrich Monau hosszan dicsérte Simon Abeliust, Brassó város tanácsának elöljáróját, vezetőlelkészét, esperesét és dékánját, akinek ottani tanári működését köszönte, és akitől éppen hivatalba iktatását várta.

Joseph Trausch (II 442) és Szabó Károly (RMK II 493) is csak Weszprémi nyomán tudtak a műről, aki azt is megemlíti, hogy az a szerző hasonló jellegű 1637. évi (példányból ugyancsak ismeretlen) besztercei programjával együtt 1641-ben ismét megjelent Königsbergben Gemellae Daciae címen. Meg kell jegyezni, hogy Weszprémi a szerző többi művétől eltérően, sem a brassói, sem a besztercei program címe után nem jelölte meg a nyomtatás helyét.

Friedrich Monau Boroszlóból származott, a legnevezetesebb német egyetemeken tanult, 1634-ben Tübingenben nyerte el a doktori fokozatot. Utazási vágyától hajtva 1635/36-ban Brassóban, a következő tanévben pedig Besztercén működött mint városi orvos és tanár. Azután Danckában, Toruńban, Königsbergben is tanított, majd Greifswaldban lett az orvostudomány tanára 1659-ben bekövetkezett haláláig (Trausch II 441–442).

1601

〈Kalendárium és prognosztikon az 1636. esztendőre. Csepreg 1635 Farkas. — 8°〉

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Cf. 903 !

1602

LETHENYEI István [transl.]: Az szent jrasbeli hitünc againac rövid öszve-szedese, mely az Szent Irasbol es a Keresztyeni egyessegről irott concordia könyvből a Masodic Christianus saxoniai elector fejedelemnec

parancsolattyaából az Isten ecclesiáinac és á scholákban váló tanétoknac és halgató hivecnek tanuságokra és éppülettyekre szereztetet és iratot L e n h a r d H v t t e r vitebergai doctor által, es deac nyelvből magyarrá fordittatot Lethenyei Istvan csepregi praedicator által. Csepreghben 1635 Farkas.

[1], (a) - (b), A-Z, Aa-Ii = [18] + 235 [recte 255] pag. - 4° - Orn., init.

RMK I 642

Evangélikus tanítás. — Lethenyi István csepreghi prédikátor és senior ajánlását gróf Revai Judit asszonynak . . . gróf Nádasdi Pál . . . özvegyének címezte Csepregh 1635 június 24-i kelettel. Két *Epigramma* a művet dicséri: *In compendium Leonhardi Hutteri, opera et studio Stephani Lethenyi, concionatoris Csepreghiensis Hungarico idiomate translatum et concinnatum*. Az egyik szerzője Bartholomaeus Kis . . . *aulae et ecclesiae Sarvariensis concionator, ministrorumque cis Danubium puriori Augustanae Confessionis addictorum superintendens*, a másiké Georgius Textoris, *minister Bükiensis*. Az olvasóhoz való intézés a nyomtatási hibákat mentegeti. *E könyvben való artikulusoknak mutató táblája* felsorolja a mű 34 számozott fejezetét. Ezek az egész evangélikus tanítást felölelik. A fejezeteket kérdések taglalják.

Az ajánlásból kitűnik, hogy Lethenyi a könyvet egyrészt a szerzőnek és egyúttal wittenbergi tanárának, Leonard Hutternek, másrészt diáktársainak buzdítására még wittenbergi tanulmányai alatt fordította magyarra, majd Révay Judit költségén ki nyomatta. Az eredeti mű, a *Compendium locorum theologicorum* először 1609-ben Wittenbergben jelent meg. 1614-ben Lőcsén is kiadták eredeti latin szövegével (1074). A magyar kiadásban, amely elég hűen követi a latint, a szöveg mellől elmaradtak az iskolai felhasználásra utaló † és * jelek. Ennek ellenére, amint ezt Zátónyi Sándor megállapította, ez is tankönyvnek készült az akkor még virágzó csepregi iskola számára (Soproni Szemle 1974 : 320). Ld. még: ItK 1923 : 31, Thienemann Tivadar.

Fraknói Vilmos ismertette egy töredékét, amelyet ő a XVII. században Keresztúron nyomtatott evangélikus katekizmusnak tartott (MKsz 1878: 275, 297–298 — Sztripszky I 2171/377). Ma ezt a töredéket az Országos Széchényi Könyvtár őrzi RMK I 1583a jelzet alatt. Összehasonlítás alapján kétségtelen, hogy az az imént ismertetett kiadvány korrektúrája. Az is kitűnik, hogy az „A”-fv fennmaradt két levele más szedéssel készült, mint a későbbi kiadványban.

Cf. 1074, —, →

In 13 bibliothecis 17 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Univ* — Debrecen *Ref* — etc.

1603

ALOM könyveczke, mikeppen az 'eyjeli latasokat, jeleneseket es almokat érteni es magyarázni kel. Az régi es mostani uy alom-könyvekből, mellyeket az bölcz emberek nagy mesterséggel meg irtanak, rövideden ki szedeget-

tetett, es mostan uyjonnan ki nyomtattatot. Debreczenben MDCXXXV Fodorik.

$A^s[B^sC^sD^s?] = [8] + [20 ?] \text{ fol.} - 8^\circ$

RMK I 643

Álomfejtő könyv. — E kiadványnak csak töredékes próbanyomata ismeretes, mégpedig az „A”-ív egyik fele, amelyre nyolc lapot nyomtattak, míg az ív másik fele, vagyis hátlapja üres maradt. Így a szövegből csak minden második lap maradt fenn. Ezek a címlapot, és a bevezetés második, harmadik és befejező hatodik, valamint a főrész első, negyedik, ötödik és nyolcadik lapját tartalmazzák. A szöveg egyezik az 1756. évi kiadás (Országos Széchényi Könyvtár, jelzete: Phys. 579e) megfelelő részével. Ennek alapján a bevezetés címe „Elöljáró beszéd és tudomány, micsoda féle éjjeli látásokra és álmokra tartson számat a keresztyén ember, és azoknak értelmét miképpen tudhatja meg” lehetett. Ugyancsak az 1756. évi kiadásból következtetve „Az éjjeli látomásoknak, jelenéseknek és álmoknak magyarázatja és értelme” címmel kezdődött az álomképek megnevezése és azok rövid jelentése. E főrészből csak három kezdőbetű: az A, B és E betű sorai maradtak meg, de azok is hiányosan. Ezek csaknem változatlanul megtalálhatók az 1756. évi kiadásban. Feltehető, hogy ez az 1635. évi kiadás már azt a szöveget tartalmazta, amelyet azután évszázadokon át újra és újra kinyomtattak. Ez pedig lényegében megegyezik a Szebenben 1616-ban megjelent *Traumbüchlein*-ével (1124). A terjedelmes német nyelvű előszónak csak egy része került be a magyar fordításba, de az szó szerint (a szebeni kiadás 3b lapja, majd a 4b-től végig). Az összehasonlítható álomfejtések is sorra megegyeznek a két különböző nyelvű kiadásban. Ezekről jelentősen eltér mind szövegében, mind beosztásában az 1589 körül ugyancsak Debreczenben készült álomfejtő könyv (S 622A — MKsz 1975 : 91–92).

Terjedelme — a megmaradt részből és az 1756. évi kiadásból következtetve — három és fél ív lehetett.

Lestyán Sándor (Jóskönyv, álomfejtés. Bp. 1940, 117) hibás adatokkal írt e műről (1630, Sodorik), és azt hibás hivatkozással Pogány Péter is átvette (A magyar ponyva tükre. Bp. 1978, 216). — Ld. még Lendvay Imre: Az álmoskönyv. Bp. 1941, 48–50.

Cf. S 622A (MKsz 1975 : 91–92), 1124, —, →

Budapest Acad ④* — Budapest Nat ④ ④ — Cluj-Napoca Univ ④ — Debrecen Ref ④

1604

[1] [KALENDARIUM Christus urunk születése után 1636. esztendőre . . .]
— [2] (Prognosticon astrologicum, az az az planetáknak es egyeb fő csillagoknak forgasiból való jövendölés Christus urunk születése után 1636. esztendőre, mely bissextilisnek mondatik. Irattatot Debreczeni Gaspar által.) (Debreczenben) [1635 Fodorik].

$A^s-D^s = [32] \text{ fol.} - 16^\circ$

RMK I 656

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — Az egyetlen ismert példányból hiányzik az első két levél: a csonka naptárrész január 19-cel kezdődik. Beosztása megegyezik az 1603. évre nyomtatott kalendáriumával (885), de a rektólapokon a naptártáblák alatt bibliai és ókori események krónikája olvasható folytatásokban *anno mundi* 3277–3626. Ebben az utolsó évben: *amaz bölcs Plato . . . meghala*. A naptár után a *Sokadalmak*, azaz országos vásárok felsorolása következik a hónapok és ünnepek rendjében. Ezután még egy hosszabb megjegyzést fűz a nyomdász a naptárhoz *Lectori pio*, amelyben megokolja, miért hagyott el neveket, azaz alig ismert szentek neveit, amelyek a *superstitiónak táplálói*. A gyakorlati életben szükséges névnapokat azonban meghagyta. — A prognosztikon önálló címlappal kezdődik, és arról kétségtelenül kitűnik, hogy debreceni naptárról van szó. Fejezetei a következők: *Az esztendőnek négy részeiről: A télről, a tavaszról, a nyárról, az őszeiről — Az eklipszisekről — A földi gyümölcsökről — Betegségekről — A bányákról — Hadakról — Christus urunk születése után néminemű meglelt dolgokról*. E krónika az 1521. évvel kezdődik és az 1631. évvel megszakad, az utolsó levél ugyanis hiányzik.

Chernel György 1635 őszén a következő utasítást kapta Eszterházy Miklós nádortól: *Valami magunk közt gyűlölséget szerző kalendáriumot nyomattak Döbröcönben ki, kit jó volna elveszteni, s meg is fenyíteni efféle dolgokért azokat, akik formálói* (MKsz 1882: 418, Szilágyi Sándor — Sztripszky I 1943/150). Valószínűleg e naptárnak a szentek tiszteletét csorbító része adott okot a fenti szavakra.

Cf. 885 !

Budapest *Acad* ③ (Szilágyi Sándor) — Budapest *Nat* phot. (Budapest) — Pápa *Ref* ④

1605

KERESSZEGI H[ERMAN] István: Ex cap. ad Hebr. 11. Az hitnek es josagos cselekedeteknek tündöklő példairol valo praedicatiók, hova az példanak kivansaga szerint köziben alkolmaztattak az Isaknak meg aldoztatásáról valo praedicatiók is, mellyek elsőben praedicaltattanak az debreczeni keresztyen ecclesianak lelki eppületire, mostan penig az egy-igyü hiveknek közönseges hasznokra ki bocsattattanak Keres-Zeghi H. Istvannak, debreczeni lelki pastornak általa. Debreczenben 1635 Fodorik.

()^s, A^s–Z^s, Aa^s–Qq^s R^s = [10] + 615 + [16] pag. – 8° – Orn., init.

RMK I 644

Református prédikációk. — *Keres-Zeghi H. István debreceni prédikátor és Magyarországbán az tisztáninnen-lévő keresztyén ecclesiának püspöke könyvét néhai Pethnehazi István . . . özvegyének . . . Kiraly Annának ajánlja* Debrecen 1635 október 13-i kelettel. Az *Ad lectorem* intézett figyelmeztetésben az irigyek vádaskodására válaszol, akik minduntalan azt mondják, hogy ők is tudnának mások könyvéből fordítva magyar

könyvet írni. A hatvannégy prédikációt a szerző Szent Pál apostol Zsidókhöz írt levele 11. fejezetének tanításához fűzi. A könyv végén *Az emlékezetre méltó dolgoknak indexe* bőségesen utal a tárgyalt témákra, a bibliai példaképekre és a felhasznált szerzőkre.

Keresszegi Herman István református lelkipásztor és szuperintendens Kőrösszegen született. Tanulmányait 1609-ben Debrecenben kezdte, majd 1613-tól a marburgi és heidelbergi egyetemeken fejezte be. 1616-tól Zilahon volt lelkész, 1620-ban krasznai esperes, 1629-ben tiszántúli szuperintendens lett. 1630-tól Debrecenben működött, ott is halt meg 1641-ben.

Az ajánlásban a szerző elmondja, hogy a kiadott prédikációkat a debreceni gyülekezetnek tartotta, és kinyomtatásának költségét Petneházy István özvegye viselte, aki urával együtt korábban több ifjút taníttatott idegen országban.

In 10 bibliothecis 11 expl. — Budapest: *Acad, Nat, Ref* — Cluj-Napoca *Univ* — Debrecen *Ref* — Sárospatak *Ref* — Tîrgu Mureş — etc.

1606

[1] PRACTICA arithmeticae, az az szám-vető tabla, melyben mindenféle adasrol es vetelről való bizonyos számoknak summajat hamar es keszen föl található. Az Pythagoras tabljából, /kit mas nevel Olasz Practicanok-is hinak,/ szamlaltatot es irattatot. — [2] (Nyeresege osztó tabla, melyben az egy tarsasagban levő kereskedő avagy osztó személyek között kinek kinek az nyeresegből való illendő reszet hamar meg vethetni es számlalhatni. Mostanában először az egy-igyüveknek kedvökért irattatott es nyomtatott.) Debreczenben 1635 Fodorik.

A⁶–R⁶ S⁶ + ? = [106 + ?] fol. – 12° – Orn., init.

Szorzó és kamatszámító táblák. — A címlevél hátlapján *Nicolai Visocij és Joannis Leopoldani* felirattal egy-egy disztichon olvasható a könyv hasznáról. Egyébként tartalma és beosztása megegyezik a korábbi debreceni kiadással (1063). Itt azonban a második részből a címlevélén kívül megmaradt a bevezetés is: *Haszna e táblának és két levél a kamatszámító táblázatokból*.

Fodorik Menyhért észrevehetően minden változtatás nélkül követte elődje, Rheda Pál kiadását (1063), mert a második címlapon ő is azt írta, hogy a mű először jelenik meg. A verseket bevezető fenti két név talán kereskedőket jelez, akik a mű új kiadását előmozdíthatták.

Cf. 1063, 1531, —, →

Budapest *Nat* phot. (Cluj; partim: Martin) — Cluj-Napoca *Univ* ② — Martin *MS*

②*

1607

(ALSTED, Johann Heinrich:) *Grammatica Latina in vsum scholae Albensis hoc modo elaborata, ut puer Rudimenta doctus, unius anni spatio praecepta et regulas, quibus in margine appositum est signum citationis, quod vocant, cum fructu recitare possit. Albae-Juliae MDCXXXV* [typ. principis].

A–L = 176 pag. – 8°

RMK II 498

Latin nyelvtan. — A címlevél hátlapján olvasható a szerzőnek Gyulafehérvárott 1635-ben kelt előszava *Ad praeceptorem*, amely szerint a *Rudimenta linguae Latinae* (1580, 1610) egy évi oktatása után ezt a könyvet kell használni. A mű főrésze az élőfejek szerint a következőképpen tagozódik: *Orthographia* — *Prosodia* — *Etymologia* (névszók és igék ragozása) — *Syntaxis convenientiae*, — *rectionis*, — *anomaly*, — *distinctio*, — *elegantiae*, — *variationis* — *Praxis grammaticae*. Ezeken belül 34 számozott fejezetben számos példával megvilágítva tárgyalja a latin nyelvtant. Az utolsó caput: *De grammatices exercitatione*, a nyelvtani elemzés módjára nyújt példákat. Az utolsó levélen *Lege* címmel a sajtóhibák jegyzéke és *Methodus hujus grammaticae* címmel az egész mű felépítését szemléltető táblázat található a megfelelő fejezetek számaival.

Az előszó szerint a tankönyv forrása a *Forum Romanum seu Thesaurus linguae Latinae* (Bázel 1561) című mű. Egyébként a szerző, Johann Heinrich Alsted a *Compendium lexicum philosophici* (Herborn 1626) című könyvének *Compendium generalis grammaticae* részében kifejtett, Pierre de La Ramétól eredő nyelvoktatási rendszerét alkalmazta.

Uf. —, →

Budapest Nat ②* — Debrecen Ref ②*

Olim: Brassó, ev. gymn.

1608

(ALSTED, Johann Heinrich:) *Lativm in nvce, id est rvdimenta lexicī Latini, methodo naturali sic digesta, ut gigantibus, sive primipilis hujus linguae in prima acie stantibus, reliqui milites suo quisque ordine succedant, adeoque ex una voce aliae multae, juxta introductionem in primo limine positam deduci memoriaque comprehendī queant. Albae-Juliae MDCXXXV* typ. principis.

[]^s E⁷ F⁸–Q⁸ R² S⁸ = 276 [recte 226] pag. – 8°

RMK II 497

Értelmező szójegyzék. — A címlap hátán olvasható a szerzőnek Gyulafehérvárott 1634 október 31-én kelt előszava *Lectori benevolo s.*, amelyben a lapszámozásnak és ívjelzésnek az első tizennégy lapon tapasztalható rendellenességét is megindokolja. Ezt követi az *Introductio in rudimenta lexici Latini*, amely a latin ortográfia, szóképzés és szóösszetételek nyelvtanával foglalkozik, majd *Sylvula vocum Latinarum exhibens* címmel kezdődik a főrész, amely a betűrendbe szedett 3610 latin szó rövid etimológiáját, származékait, összetételeit közli. Az utolsó lapon *Lege* címmel a sajtóhibák jegyzéke.

E kiadványban a címlapot követő hét levélen a következő lapszámozás látható: 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50, 55, 60, 65, 66. Ez a nyolc levél, amelynek ívjelzése A²-D², valójában egyetlen nyolcleveles füzet. Az E-ív az E₂ jelű levéllel kezdődik, amelyen a 67. és 68. lapszám van. Innen kezdve a lapszámozás a mű végéig folyamatos. E rendellenességnek okát a szerző az előszóban azzal magyarázza, hogy e szójegyzéket eredetileg az először 1634-ben megjelent *Rudimenta Grammaticae Latinae* (1580) függelékének szánta. Nyomtatás közben látta be, hogy a szótár nem való a kezdő iskolásoknak. Ezért a nyelvtant különválasztotta, és ahhoz a szócímek rövidebb jegyzékét csatolta. E mű elejére pedig az így megmaradt hatvanhat lap helyett nyomtatta a lényegesen rövidebb *Introductio*-t.

Az előszó szerint a szerző Lampertus Alardus *Graecia in nuce* című görög szójegyzékét (Lipsiae 1628) használta mintának.

Budapest *Nat* ① — Budapest *Zsámár József* ① — Cluj-Napoca *Acad III* ① ① — Cluj-Napoca *Theol Ref* ○ — Sárospatak *Ref* ②*

Olim: Brassó, ev. gymn. — Máramarosziget, ref. lyc. — Nagyszeben, ev. gymn.

—
Alsted, Johann Heinrich: *Prodromus religionis triumphalis* . . . Albae-Juliae 1635. = **App. 152**

1609

ALSTED, Johann Heinrich: *Rvdimenta lingvae Hebraicae et Chaldaicae in vsum scholae Albensis hoc modo elaborata, ut puer Latinis literis imbutus hinc anno vertente legere, declinare, comparare, conjugare, syntaxin denique puerorum et sylvulam vocabulorum harmonicam discere possit. Albae-Juliae MDCXXXV* [typ. principis].

A – F G⁴ = 104 pag. – 8°

RMK II 496

Héber és kaldeus nyelvtan szójegyzékekkel. — A címlevél hátán a szerző előszava *Ad lectorem* Gyulafehérvár 1635-i keltezéssel. A mű az első részében a héber nyelv alapelemeit, névszó- és igeragozását tárgyalja. Utána *Sylvula vocum Hebraicarum* címen bőséges héber–latin szójegyzéket ad, és ennek végén *Appendixet* a következő

részekkel: *Nomina literarum Hebraicarum* — *Nomina punctorum Hebraicorum* — *Nomina Dei* — *Nomina propria usitatoria* — *Nomina quasi propria*. — A második, *Rudimenta linguae Chaldaicae* című részt újabb *Praefatio* vezet be. Az első résszel azonos felosztású nyelvtan végén *Sylvula vocum Chaldaicarum* címmel szójegyzék zárja a művet.

Mindkét nyelvtan a szerző 1630-ban Herbornban kiadott *Encyclopaedia* c. műve *Loci grammaticae Hebraeae*, ill. *Chaldaeae* fejezeteit követi.

E műben használták először az 1630 után felújított gyulafehérvári nyomda héber betűkészletét. Ez nem Hollandiából származott, amint azt Gulyás Pál feltételezte (ItK 1948 : 3), hanem I. Rákóczi György rendeletére valamelyik magyarországi vagy erdélyi műhelyben készült (MKsz 1966: 345–346, Dán Róbert — OSzKÉvk 1974–1975: 360–362, Ecsedy Judit).

Budapest Acad ① — Budapest Nat ① ① ④* — Cluj-Napoca Acad III ① — Debrecen Ref ① — Debrecen Univ ① — Sárospatak Ref ① — Sibiu Mus ○ — Sighişoara ○

1610

(ALSTED, Johann Heinrich:) *Rvdimenta lingvae Latinae in vsvm scholae Albensis hoc modo elaborata, ut puer unius anni spatium, ex illis legere, declinare, comparare, conjugare, initia denique syntaxis et radices sylvulae vocabulorum harmonicae, addiscere possit. Editio secunda. Albae-Juliae MDCXXXV* [typ. principis].

A⁸–G⁸H⁴ = 119 pag. – 8°

RMK II 495

Latin nyelvtan. — A címlap hátán olvasható a szerzőnek Gyulafehérvárott 1634-ben kelt előszava *Ad praeceptorem*. A mű szövege és beosztása kevés eltéréssel megegyezik az 1634-i kiadásával (1580). A végén bővebb az *Usus huius libelli* és nincs hibajegyzék.

Cf. 1580, —, →

Budapest Nat ①

Olim : Brassó, ev. gymn. — Nagyszeben, ev. gymn. — Sárospatak, ref. coll.

1611

(ARTICULI dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum comitijs Albae-Juliae ad diem 13. Maij anni 1635. indictis conclusi.) [Gyulafehérvár 1635 typ. principis.]

A¹⁰ = [10] fol. – 2° – Init.

Sztripszky I 1944/151 ← MKsz 1895 : 259–260 — Dézsi, Suppl. 54

Erdélyi országgyűlési törvénycikkek magyar nyelven. — A mű külön címlap nélkül, Rákóczi György erdélyi fejedelem latin nyelvű oklevelével kezdődik. Ez foglalja magában az 1635 május 13 és június 10 között Gyulafehérvárott tartott országgyűlés ötvenöt artikulusba foglalt végzéseinek szövegét. A végén latin nyelvű záradék 1635 június 10-i kelettel.

Szövegkiadás: ErdOgyEml IX 414–434.

A kiadvány a betűtípusok tanúsága szerint a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában készült (MKsz 1968 : 206, Fazakas József).

Cf. 1005 !

Budapest Arch ① — Budapest Nat ① ① — Budapest Univ ① — Cluj-Napoca Univ ○

Olim: (Kolozsvár) Erdélyi Múzeum (+ 1–2 expl.: ErdOgyEml IX 434)

1612

(BISTERFELD, Johann Heinrich): *Elementa logica in vsum scholae Albensis ita collecta, ut tyro trimestri spatio fundamenta logices cum fructu jacere queat. Albae-Juliae MDCXXXV* [typ. principis].

A–C D² = 52 pag. – 8°

RMK II 499

A logika tankönyve. — A címlap hátán van a szerző Gyulafehérvárott 1635 április 24-én kelt előszava *Lectori benevolo*. A főrészt három könyvben (*liber*), összesen tizenöt fejezetben a logikai gondolkodás szabályait foglalja össze a középfokú iskolai oktatás céljaira.

Johann Heinrich Bisterfeld, politikai álnéven Merbolti, 1605 körül született a nassauai Siegenben. Hernbornban, Genfben és Oxfordban tanult. A herborni egyetemen a filozófia magántanára volt, amikor Bethlen Gábor meghívta a gyulafehérvári főiskolára, hogy ott filozófiát és teológiát tanítson. Tanári működését azonban csak a fejedelem halála után, 1630 elején kezdte meg. 1649-ben a leideni egyetemre hívták, ő azonban továbbra is Gyulafehérváron maradt. I. Rákóczi Györgynek bizalmas tanácsadója lett. 1655-ben halt meg Gyulafehérvárott. Útjairól Herepei János gyűjtött össze adatokat (Adattár I 401–406; ld. még uo. az I–III kötetek névmutatóit).

Cf. —, →

Budapest Nat ① — Cluj-Napoca Acad III ①

Olim: Medgyes, ev. gymn.

1613

(ERDŐBÉNYEI DEÁK János:) *Janua lingvarum bilinguis Latina et Hungarica. Sive modvs ad integritatem lingvarum compendio cognoscendam maxime accomodatus, ubi sententiarum selectiorum centurijs duodenis omnia fundamentalia, necessaria et frequentiora vocabula semel sineque repetitione comprehenduntur. Praecedente dictionario. Albae-Juliae MDCXXXV [typ. principis].*

A-TV² = 10 + 297 pag. - 8° - Init.

OSzKÉvk 1959 : 182

Latin-magyar szójegyzék és bölcsmondások gyűjteménye. — Az ajánlást I. Rákóczi György fiai György és Zsigmond a tanulókhoz — *Hungaris Latinae, alienigenis Hungaricae linguae studiosis* — intézték Gyulafehérvárott 1634 május 3-án, és elmondják, hogy a szótárt tanítójukkal együtt szerkesztették. Ezt követi a *Proemium* a mű hasznos és szükséges voltáról, majd *Ad lectorem* címmel a szerző, *Johannes Deak Erdő-Bényei* bevezetése, amelyben megnevezi forrásait: Calepinus és Szenci Molnár Albert szótárát. A mű két részből áll. Az első fele betűrendes latin-magyar szótár: *Dictionariolum Latino-Hungaricum, continens omnia vocabula familiaria fundamentalia linguae Latinae, ex Calepino et alijs excerpta*. A mű második fele tizenkét centuriára osztva fogalomkörök szerint csoportosított erkölcsi szentenciákat, bölcsmondásokat tartalmaz: *Sententiarum moralium centuria XII*. A függelék ugyancsak fogalomkörök szerint többjelentésű szavakat tartalmazó szentenciák rövid gyűjteménye: *Appendix de ambiguis*. Toldalék a különb-különb jegyzésben vehető szókról.

Erdőbényei Deák János tanulmányait a váradi református kollégiumban végezte (vö. 1466), Gyulafehérvárott és Marosvásárhelyen tanított. 1634-ben Rákóczi György fejedelem fiainak, Zsigmondnak és Györgynek nevelője lett, akiket belgiumi és angliai utazásukra is elkísért. Utána Sárospatakon volt tanár és az abaúji református egyházmegyében lelképásztorkodott.

Szabó Károly, aki a mű előszavát csak a lőcsei 1641-i és a váradi 1654-i kiadásokból ismerte, feltételezte, hogy az első kiadásnak 1634-ben kellett megjelennie: feltevését azonban, valószínűleg a nyomdahely bizonytalan volta miatt külön nem regisztrálta (RMK I 899, jegyzet: MKsz 1882 : 84). Fazakas József ismertette először ezt az 1635. évi kiadást, és így kérdésessé vált, hogy már megjelent-e az ajánlás keltének évében, 1634-ben is. Ha igen, akkor az 1635. évi amannak címlapvariánsa lehet (OSzKÉvk 1959 : 182)

Ld. még: MNy 1906 : 443, Laczkó Géza — Adattár I 453-456, Herepei János.

Cf. —, →

Budapest Nat ②*

Kalendárium az 1636. esztendőre. Gyulafehérvár 1635. — Vide 1582

1614

(PISCATOR, Ludovicus Philippus:) Rvdimenta rhetoricae in usum illustris scholae Albensis succincte tradita. Albae-Juliae MDCXXXV [typ. principis].

A-C D^s = [2] + 49 pag. - 8°

RMK II 500

Retorikai tankönyv. — A címlap hátán *M. Philippus Ludovicus Piscator* Gyulafehérvárott 1635 május 12-én kelt ajánlása *Candido lectori*. A mű *De tropis* és *De figuris* című két fejezetben (*liber*) a retorika alapszabályait a Bibliából, egyházatyák és klasztrikus auktorok írásából vett idézetekkel illusztrálja a gyulafehérvári iskola számára.

Ludovicus Philippus Piscator református tanár feltehetően a németországi Herbornból — Johann Heinrich Alsted és Johann Heinrich Bisterfeld professzorokkal együtt — Bethlen Gábor fejedelem özvegyének, Brandenburgi Katalinnak rövid fejedelemsége idején jött a gyulafehérvári főiskolára, ahol 1630 és 1648 között tanított. E tankönyve Bán Imre megállapítása szerint Pécseli Király Imre retorikájának: *Isagoges rhetoricae libri duo* (Oppenheim 1612; RMK III 1112) anyagát közli „száraz rendszerességgel”, minden részletezést elhagyva (Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI-XVII. században. Bp. 1971, 46).

Budapest *Nat* phot. — Cluj-Napoca *Acad III* ①

Olim: Medgyes, ev. gymn.

Calendarium . . . anni 1636 Davidis Frölichi. Cassoviae 1635. = **App. 153**

1615

IMADSAGOS es enekes kézbe hordozó könyveczke, melyet naponként minden rendbéli keresztyén ember olvasgathat. Colosvárbán 1635 [typ. Heltai], Abruji.

A¹⁸ B¹⁶ + ? = [32 + ?] fol. - 32°

Imádságos könyv. — E kiadványnak csak egyetlen makulatúra ív töredéke őrizi emlékét. Ennek egyik felén a könyv 15 lapja valamennyire olvasható, másik fele azonban a nyomtatás elmosódottsága miatt kibetűzhetetlen. A B₆ jelzésű levélen egy belső cím olvasható: *Szép isteni dicséretes és hálaadások*. Utána Balassi Bálint istenes éneke következik *Békesség kérd ének* címmel; kezdősora: *Adj már csendességet, lelki békességet*. E részt úgy látszik néhány zsoltár előzte meg: így a 91. *Aki veti segedelmét Istennek jóvóltában* és 80. részlete: *Uram, seregeknek Istene, meddig haragszol*.

A kisalakú nyomtatvány tűkörmérete mindössze 70 × 35 mm, és így időben megelőzi az eddig ismert hasonló méretű magyarországi kiadványokat (vö. MKsz 1972 : 122–126, Borsa Gedeon — Küködi József).

Budapest *Nat* ④*

1616

[1] KALENDARIUM az 1636. esztendőre Christus urunk születése után, a' mely bissextilis. K. D a v i d F r ö l i k t ö l az Magyar és Erdély országi meridianusra alkalmaztatott. — [2] [Prognosztikon.] Colosvarat [1635] [typ. Heltai], Abrugi.

$$A^8 B^8 [C^8 + ?] = [24 + ?] - 16^\circ - 1 \text{ ins.}$$

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — Egyetlen ma ismert példánya erősen csonka, csak az első ív fele és a második íve maradt meg. A címlapon Kolozsvár fametszetes címere áll, és a hátlapon *Georgius Abrugi typogr. Colosv.* ajánlása olvasható *Nicolao Kamuthi de Szentlaszlo*. Ezután négy levél hiányzik. A naptártáblák szélén álló ó-naptár mellett a magyar Cisio Janus szótagjai minden napról megtalálhatók, akár csak az előző évi kolozsvári kalendáriumokban (1477, 1504, 1545, 1568). Ezután Krisztus születésétől a 117. évig, Hadrianus császár trónralépéséig terjedő időszak főbb évszámai és eseményei következnek ezzel a felirattal: *Mivel a hónapok alatt ritmusok mostan nincsenek, azért e rövid emlékezetre való históriát e helyett olvasd kegyes olvasó.* Ezt követi a *Sokadalmak Erdély és Magyarországban* című vásárnaptár, amely a „B”-ív utolsó lapján megszakad.

Cf. 1477 !

Budapest Nat phot. — Cluj-Napoca Univ ④*

1617

KOLOSI TÖRÖK István: [1] Az szent Ianos evangelista és apostol historiaia miképpen Ephésvs városában lévő Diana templomabol üzött ki egy ördögöt, es azutan Domitianus romai imperatortol Pathmos szigetben számkivetteten Cynopsot, az ördögösök fejedelmét az tengerben vesztette, és az ördögösöket Pathmos szigetiből el üzven Phora városában az Evangeliomot nagy haszonnal hirdette. — [2] (Az világi embereknek bolondságán valo siralom Marsilius Ficinus irásából.) Authore Stephano T. Colosino. [Kolozsvár] 1635 [typ. Heltai].

$$A-C D^1 = [13] \text{ fol.} - 4^\circ - \text{Orn., init.}$$

RMK I 646

Vallásos oktató versek. — A címlevél hátlapján a szerző, Kolosi Török István rövid ajánlása *A Kolos városnak fő bírájának, Gosztoni Péter deák uramnak, Lórintz deák, Fodor Gergely uraméknak és az egész tanácsnak*. Utána verses előszó *Ad lectorem*. A címlapon jelzett ének, a kiadvány első darabja a második levélen kezdődik. Szent János apostol és az ördög három legendás küzdelmét mondja el okulásul. A versfők *Stephanus Kolosi*

ludimagister nevét adják. Az utolsó versszakban jelzi, hogy művét *Reuchlin János könyvéből* fordította, az utolsó előtti versszak szerint 1631-ben, huszonegy éves korában. A versnek az incipitmutatóra utaló kezdősora: *Soha semmi hatalma az ördögnek.*

A kiadvány második darabja Marsilio Ficino az emberi butaságról és nyomorúságról szóló egyik levelének, amelyet *Petro Vannio, Cherubino Quarqualio, Dominico Galletto* címzett, verses fordítása (*Marsilii Ficini Florentini Opera . . . Basileae 1561, Epist. lib. I 637*). Az incipitmutatóra utaló kezdősora: *Sir Heraclitus nyomorúságunkon.*

Szövegkiadás : ld. incipitmutató.

A szerző 1610 körül talán Kolozsvárott született. Az ottani unitárius kollégiumban tanult. 1631-ben már unitárius iskolamester, valószínűleg Kolozsvárott. Utóbb Torockószentgyörgyön és Csíkszentmártonban volt az unitáriusok lelkésze. 1652 körül halt meg. Az első vershez Joannes Reuchlin a *Liber de verbo mirifico* (1494-től számos kiadásban) c. prózai munkájának végéből merített. Reuchlin ott írt János apostol csodás tetteiről. Kolosi Török István nem követte mindenben forrását, hanem több helyen módosított és bővített. Második versében Marsilio Ficino levelének csaknem minden gondolatát versebe szedte. Varga Imre részletesen elemezte, hogy Kolosi Török miként használta fel prózai forrásait, közölve mind a két verset és azok forrásszövegét is (RMKT XVII/4 484–505, 674–678). Ld. még: MIrodT II 109–110, Varga Imre.

A betűtípusok és a fametszetek tanúsága szerint e kiadvány a kolozsvári nyomdában készült. A D₁-levelé szövege a két fennmaradt példányban különböző szedéssel készült.

Budapest Acad ② — Budapest Nat phot. (Cluj) — Cluj-Napoca Univ ②*

1618

SZŐLŐSI István: Rövid historia, melyben megíratik Szenen bassanak török császár ereiével Havasalföldének és Erdély országának pusztítására való ki jövele 1595 esztendőben és . . . pogánsagnak az magyarok által meg veretése és szégyen vallása. Annak felette . . . Borbély György kapitányságában, Lyppa várával egyetemben, tizen-nyoltz váraknak és kastélyoknak az törököktől való meg vétele. [Kolozsvár] (1635) [typ. Heltai], Abruji.

A⁴ B⁴ C¹ = [9] fol. – 4° – Orn., init.

RMK I 647

Tudósító históriás ének. — A címlelél hátlapján hatsoros latin versben a mű tartalma: *Argumentum cum dedicatione conjunctum*. Utána magyar verses ajánlás *Authoris dedicatoria ad . . . Michaelem Hari*; ebben a párversek első sorainak kezdő és végső betűi az ajánlást magyarul ismétlik: *Hari Mihálynak aianlia*; kezdősora pedig: *Helikonnak miként oly szép ékessége*. A következő lapon kezdődik a mű, amely négy részben Báthori Zsigmond 1595 őszén a Havasalföldön folytatott hadjáratát és a Sinan Kedja török nagyvezír fölött aratott győzelmét beszéli el. Az utolsó versszak szerint az

ének 1635-ben *bocsáttatott ki*. Incipitmutatóra utolsó kezdősora: *A magyarok hadairól értettem*. Az ének végén rövid magyar vers az irigyek ellen *Ad lividum* címmel; kezdősora: *Noha Zoylusnak mint Oceanusnak habja olyan hatható*.

Szövegkiadás Stoll Bélától: RMKT XVII/1 57–77.

Az ének szerzőjének, Szőlősi Istvánnak és patrónusának, Hári Mihálynak személye ismeretlen. Stoll Béla állapította meg (RMKT XVII/1 519–520), hogy énekét Jacobinus János kolozsvári nótáriusnak és Báthori Zsigmond titkárának *Brevis enarratio rerum a serenissimo Transsylvaniae principe Sigismundo anno MDXCV gestarum* (Kolozsvár 1596; 780) című művéből merítette, és azt néhány kisebb betoldástól eltekintve, híven követte. A záróversszakban az 1635-ös évszám talán nemcsak az ének szerzésének, hanem nyomtatásának évét is jelöli. Ez beleillik abba az 1630 és 1640 közötti időbe, amikor Abrugyi György a kolozsvári nyomdában működött.

Budapest Acad ① — Budapest Nat phot. (Cluj) — Cluj-Napoca Univ ①

1619

◁Almanach auf das Jahr 1636. Leutschau 1635 Brewer. – 16°

A naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető. — Naptár és prognosztikon.

Megjegyzendő, hogy a következő lőcsei német kalendárium példányból csak 1650-től ismert (RMK II 724).

Cf. 1370 !

1620

CEBANI, Abraham: Syncharma beneprecatorium in solennitatem nuptiarum . . . Ioannis Mariasi de Markusfalva sponsi ac . . . virginis Sophiae . . . Francisci Palugyai de Kis-Palugya filiae suavissimae sponsae, anno dn. MDCXXXV die 14. Jan. celebrata(m) . . . scriptum . . . ab Abrahamo Czebani, jurato inclyti comitatus Scepusien. jam ad annum 25., qui ultimus, notario et aliis quibusdam bonis amicis. [Leutschoviae] (1635) [Brewer].

A–D = [16] fol. – 4° – Orn.

Sztripszky II 2522/70 ← MKsz 1891 : 268 — Bucsay Mihály: Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. Bp. 1941, 79. — Čaplovič 813

Lakodalmi köszöntő versek és beszéd. — A márkusfalvi Máriaássy János és Palugyai Zsófia 1635 január 14-én tartott menyegzőjére kinyomtatott versek a következők:

(1) *Sponsus ad Jehovam* — (2) *Virgo ad matrem* — (3) *Mater ad filiam* — (4) *Virgo ad sponsum* — (5) *Epitalamion* — (6) *Pater sponsae* — (7) *Mater autem dixit* — (8) *Fratres autem imprecant. prospera sorori dixerunt* — (9) *Anagram. Joannes Mariasi* — (10) *Joannes Mariasius: Sophia Paludgiai anagram.* — (11) *Manusculum sponsis oblatum* — (12) *Epilogus* — az eddigiek szerzője *Abraham Czebani, notarius comitatus.* — (13) *D. O. M. S. jeligével Johannes Serpilius, eccl. Leybicen. pastor verse* — (14) *Allusio ad evangelium dominicale ejusdem Dominici diei, quo celebrabantur nuptiae a lap szélén: 1. Cor. 7.* — (15) *Anagrammatismi, Johannes Serpilius Secundus, eccl. Kezmarcen. past. et fraternitatis past. inferioris fluvii Poprad p. t. senior aláírással.* — Ezután még a következő szerzők egy-egy, az új párt köszöntő verse olvasható: (16) *Johannes Serpilius Tertius* — (17) *Gregorius Arelt, eccl. Filcen. p. t. past.* — (18) *Leonhardus Philomela, minister verbi Dei in Battisfalva* — (19) *Nicolaus Paulinus Kozogidenus, p. t. scholae Battisfalvensis rector.* — Ezután önálló címlappal esküvői beszéd következik: (20) *Boni dies in sacro conjugio commendati concione, desumpta e 2. Sam. 12. habita vero pro solenni sponsaliorum ratificatione adhibita statim sacra copula . . . Joannis Mariasi de Marcusfalva sponsi etc. a Leonhardo Philomela eccl. Battisfalvensis pastore.* Philomela ebben a feleség iránti helyes magatartást tárgyalja. — A mű befejező része: *Carmen joco-serium polymetron pro exhilarandis dominis hospitibus nuptiarum . . . Joannis Mariasi de Marcusfalva sponsi etc.* Ebben egy-egy vers szól a vőlegény rokonaihoz is: (21) *Georgius Mariasi* — (22) *Andreas Mariasi* — (23) *Franciscus Mariasi, pro tempore vice-comes comitatus Scepusiensis.* Ezek szerzője: *Samuel Ludimontanus (Spilenberger) m. d. generosi dn. sponsi ante annos XXX ex ss. baptisate susceptor.*

✓ A betűtípusok alapján kétségtelen, hogy Lőcsén Lorenz Brewer nyomtatta (Pavercsik Ilona szóbeli közlése).

Berlin Univ Inst ① — Budapest Nat phot.

1621

DUCHON, Johannes: *Vestibvlvm philosophiae, quo disciplinae organic(a)e cvm vniverso apparatv svo in scenam scholasticam introducuntur illarum-que natura, propagatores, proprietates et officia proponuntur . . . Ad hoc scholasticum spectaculum in schola Novisoliensi an. Ch. MDCXXXV die 1. et 2. Mar. exhiben. omnes ecclesiae antistites, . . . caesareae camerae procoeres, . . . curiae praesides . . . vocat et invitat Johannes Duchon, p.l.c. scholae Novisoliensis rector. [Leutschoviae] (1635) [Brewer].*

[1] fol. — 390 × 255 mm

Sztripszky II 2523/71 ← MKsz 1893/93 : 231 — Čaplovič 814

Iskoladráma műsora és meghívója. — A 29 pontba szedett műsor az iskolai tantárgyakról tartandó előadásban a következő tanulók szereplését ígéri: *Jonas Widenawer C., Christianus Judicis Tran., Matthias Grünstein, Johannes Hancius, Martinus Stirbi-*

cius, Johannes Puschmannus, Georgius Stosius, Jacobus Jacobaei, Johan. Christophorus Höfflinger, Job Cramer, Martinus Spilenberger Göln., Johannes Reisinger Sil., Daniel Paurerus Lypsich., Georgius Scevola Trans., Johannes Tynakius Ross., Casparus Bartossovici Vet., Matthias Goznowicz Cib., Johannes Molczanvs, Casparus Scvlteti Aln., Jeremias Melas Tran., Nicolaus Nicolaides Bris., Matthaeus Rakschanvs Tur., Jacobus Pinnerivs Teut., Tobias Svevius Mor., Stephanus Pilarikius Ocz., Georgius Brestocius Teut., Johannes Frölissivs Driet., Theodorus Pinnerivs Teut., Johannes Telkonivs Teut. Az előadás tárgya a grammatica, rhetorica, logica, oratoria, poetica, mnemonica tantárgyak méltatása egybekapcsolva Cicero, Aristoteles, Plautus, Vergilius és Scaliger életének ismertetésével. A meghívót *Johannes Duchon*, a besztercebányai iskola rektora bocsátotta ki.

A betűtípusok alapján kétségtelen, hogy Lőcsén Lorenz Brewer nyomtatta (Pavercsik Ilona szóbeli közlése).

Budapest Nat phot. — Kremnica Ev ①

1622

EPITHALAMIA votiva et gratulatoria in celebritatem festivitatis nuptialis clariss. ac doctiss. viri dn. Davidis Froelichii, mathematici celeberrimi ac per Ungariam et potissimas Germaniae partes astronomi practici dexterrimi polyhistoris et philologi laboriosissimi cum lectissima pudicissimaque virgine Ivditha prudentis ac honorati viri Bartholomaei Bertrami, senatoris reip. Caismarcensis primarii ac chymici solertissimi filia, eidibus quinctilis, anno MDCXXXV Deo favente obeundam, concinnata ab amicis. Leutschoviae 1635 [Brewer].

A⁴ B² = [6] fol. – 4°

Közlemények Szepes vármegye múltjából 1910 : 219–220 — Čaplovič 815

Lakodalmi köszöntő versek. — David Frölich matematikus, természettudós és Bartholomaeus Bertram Judith nevű lányának menyegzőjére a következő szerzők írtak verseket: *Johannes Serpilius Secundus, eccl. Caismarcen. p. — sponsi affinis, doctor Samuel Spilenberger — Caspar Cramer, sen. reip. Leuchov. consular. — m. David Praetorius, civis et rector Caismarcensis — Johannes Sowntz — m. Johannes Windisch, scholae Leuchovien. rector — domino affini suo observ. Josephus Alauda Leutsch, scholae Cibin. rector — Jonas Spilenberger, reip. Leuchov. apoth. — Michael Stanek Tesch. Sil., college Caesareofor.*

Budapest Acad phot. (Dolný Kubín, Levoča) — Budapest Nat phot. (Dolný Kubín) — Dolný Kubín ① — Levoča Ev ①

1623

[1] DAVID Froelich késmárki astronomus calendarioma Christus urunk születése után 1636. esztendőre, melly bissextilis. Szercztetett és Magyar s- Erdély Országra főképpen az eghi tengelnek 48. grádicsáig való fel-emelkedése szerint alkalmaztatott. — [2] (Judicium astronomanticum, az az egi csillagoknak forgásiból, indéto erejeből és alá-hato cselekedetekből vétetett jövendölés az jelen esztendőre, 1636 Christus urunk születése után. Kiváltképpen való szorgalmatossággal Magyar és Erdély Országokra alkalmaztatott Frölich David késmárki astronomus által.) Löcsén [1635] Brever.

A⁸–E⁸ = [40] fol. – 16°

MKsz 1929 : 216 — Čaplovič 816

Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. — A címlevél hátán az autor kifejezi, hogy naptárát *In honorem . . . Stephani Horwath, l. b. de Palocza, Landek, Vogislo etc. domini* ajánlja. A naptár-rész beosztása ettől kezdve lényegében azonos az 1626. esztendőre készült löcsei kalendáriumával (1342). A változás az, hogy a naptártáblákon a hetek fekvő vonallal vannak elválasztva, a vasárnapok sora felett pedig néhány szó az evangélium olvasandó szakaszára utal. A hónapvers helyett hónaponként folyamatosan *Magyarországban lett dolgoknak tovább való jegyzése* kezdettel Zsigmond királyról folytatásos krónika olvasható, az 1386 és 1412 közötti időszakból.

Az önálló címlappal kezdődő prognosztikon fejezetei a következők: *A télről — A tavaszról — A nyárról — Az őszelekről és hadakról s egyéb történendő dolgokról — A bortermésnek reménységéről, és mint kelljen arra ez időn vigyázni — Sokadal-mak Felső- és Alsó-Magyarországban és egész Erdélyben*, címmel vásárnap-tár — *Szép rövid krónika, mely esztendőnként szokott a calendariumba helyezettetni, most megjobbítottat.* Ennek utolsó adata az 1635. évhez fűződik.

Cf. 1342 !

Budapest Nat ①

1624

»FRÖLICH, David: Ephemeris . . . ad annum 1636. Leutschoviae [1635] Brewer. — 4°«

Naptár és prognosztikon. — A példányból ma már ismeretlen kiadványra az 1636. évre szóló tizenhatodrészt alakú és David Frölich által szerkesztett löcsei magyar naptár következő mondatából lehet következtetni: *A többi, úgy mint a jelen 1636. esztendő állapotjáról tudni illendő dolgok a deák nagy kalendáriumban találhatnak fel (1623).* Ennek a negyedrészt alakú latin naptársorozatnak 1633-ra szóló tagja (1550) példányból, az 1634. évi pedig (1570) a szerző utalásából ismeretes. Jogos a feltételezés, hogy ez azután

1635-re is napvilágot látott (1592), az pedig a fentimagyar hivatkozás alapján bizonyos, hogy 1636-ra is kinyomtatták. A kiadvány címe és beosztása megegyezhetett az 1633. évi kiadással. David Frölichnek ez a tudományos igényű, negyedréte alakú, lőcsei latin naptára aligha bizonyult olyan kelendőnek, mint a népszerűen megírt magyar vagy német nyelvű. Így adatok híján további kiadásainak feltételezése megalapozatlan.

Cf. 1550 !

1625

GAMELIA votiva et beneprecatoria in solemnitate nuptiarum . . . Iosephi Alavdae, rectoris ac moderatoris scholae Cibirien. . . filii . . . Bartholomaei Alaudae, eccl. Schlavonicae Leutschoviensis pastoris a 35 annis fidelissimi, meritissimi cum . . . Susanne, viri quondam . . . Johannis Lapscheri, notarii reipub. Cibirienensis jurati filia derelicta, jam autem . . . Andreae Hertelii, reipub. Cibirienensis consularis ac notarii jurati etc. privigna dilectissima, anno MDCXXXV 7 Nonas Decemb. . . obeundam, exarata ab amicis. Leutschoviae (1635) Brever.

[]⁴ = [4] fol. – 4° – Orn., init.

MKsz 1963 : 345 – Čaplovič 817

Lakodalmi versek latinul és németül. — A nyomtatvány Bartholomaeus Alauda, a lőcsei szlovák evangélikusok lelkipásztorának és Andreas Hertel, kissebzeni tanácsos és jegyző Susanna Lapscher nevű mostohalányának menyegzője alkalmával készült. Az első vers címe: *Cibirio nostras rumor quos verberat aures?* Ezt egy kronosztikon követi, amely az 1634. évszámot rejti, az aláírás pedig: *Johan. Serpilius Secundus, eccl. Caismarcen. past.* Ezután váltakozva rövid latin és német versek, epigrammák következnek *Samuel Spilenberg med. doctortól*. A többi cím nélküli vers szerzői: *m. David Praetorius, sch. Caismarcensis r.* — *m. Johannes Windisch, Leutschov. scholae patriae rector*, mindkettő latinul — *Jonas Spilenberger, Apotheker zur Leutsch* németül — *Balthasar Apelles, sch. Leutschov. cantor* — *Thomas Meritovinus Siles., cant. Cibirien.*, mindkettő latinul — *Samuel Spilenberger der Jünger, jetzt draussen im Curland*, németül.

Budapest Acad phot. — Levoča Ev ① ①

1626

<Heyden, Sebald: *Formulae puerilium colloquiorum Latina, Bohemica et Germanica lingua . . . Ioannes Vopatovinus . . . Leutschoviae 1635?* Brever.>

Čaplovič 818

XVII. századi adat alapján feltételezhető kiadás. — Latin beszédgyakorlatok cseh és német értelmezésekkel.

Erre a nyomtatványra az 1655. évi lőcsei kiadásból (RMK II 829) lehet következtetni, amelyben *Georgius Transcius, bonae spei adolescentulis Michaeli Spillenbergero et Casparo Cramero juniori* kezdetű ajánlás olvasható. Jiřík Třanovský 1637-ben azonban meghalt és így fel kell tételezni, hogy az ajánlás eredetileg egy korábbi kiadáshoz készült, amely valószínűleg 1635 tájt jelent meg, amikor Lőcsén Lorenz Brewer nyomdájában imádságos és énekeskönyvét (1632 és App. 154) is megjelentette (ld. Čaplovič 818).

Cf. 8 !; —, →

1627

HODOVSKÝ, Ján: Christiani hominis militia, Caro et spiritus. Per Johannem Hodowsky v. C. ministrum et exulem afflictissimum edita. Leutschoviae [1634–1637 Brewer].

[J¹ = [4] fol. – 4° – Orn.

RMK II 2037 — Čaplovič 1661

Evangelikus elmélkedő költemény. — A címlevél hátlapján *I. H.* aláírással a szerző művét *Petro Zabelero in . . . urbe Leutschoviensi . . . superintendenti . . . Johanni Pilemano Waralii, Johanni Barranio, Olaszii ovicularum Christi pastoribus . . . Johanni Lang, in supranominata urbe dn. iudici . . . nec non . . . Johanni Gerschlaur, civi ibidem* ajánlja. A versben a szerző teste és lelke ellentétes törekvéseiről elmélkedik.

Az ajánlás megtalálható a budapesti példányban (A-variáns), a lőcsei példányban azonban hiányzik, és így a címlevél hátlapja üres (B-variáns).

A kiadvány évszám nélkül jelent meg. Az ajánlás címzettjei közül Peter Zabeler 1614-től volt lőcsei szuperintendens 1645-ben bekövetkezett haláláig. Johann Pilemann 1623-tól 1637-ig működött mint szepesváraljai lelképásztor, amikor is Svábócra (Szepes megye) seniornak választották (Alexander Szontagh: *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde zu Szepesváralja*. Lőcse 1908, 118). Johann Lang 1634-ben volt lőcsei bíró, de későbbi években is viselte ezt a tisztséget (Hain Gáspár Lőcsei krónikája. Lőcse 1910–13, 190). Ezek alapján a mű valószínűleg 1634 és 1637 között jelent meg.

Budapest *Nat* ① — Levoča *Ev* ①

1628

[1] KERESZT[Y]ÉNI isteni dicséretetek, mellyek az magyar nemzetben reformáltatott ecclesiákban szoktanak mondattatni. Ezek mellé adattattak szép rendel először — [2] [SZENCI MOLNÁR Albert: *Psalterium Ungaricum*.]

Az Szent Davidnak franciai notáknak és verseknek módgyokra rendeltetett soltari, másodsor — [3] AZ EGESZ esztendőre tartozando hymnusok, harmadsor — [4] (ÚJFALVI Imre:) Az halott temetéskorra valo enek. Mostan újonna(n) és /a' mi az első s-utolsó részt, az az a' közönséges és halott eneket illeti/ bővebben hogy ne(m) mint ennek előtte Debrecenben és Bártphán kibocsátattak. Lőcsén (1635) Brever.

);(,)::(, A-Z, Aa-Zz, Aaa-Iii; *, A-Z, Aa-Bb; A-I; A-I = [15] + 439 + [8] + + 194 + [6] + 69 [recte 71] + [4] + 67 pag. - 4° - 1 ins., orn., init.

RMK I 648-651 — Čaplovič 819

Evangélikus egyházi énekeskönyv. A zsoltárok könyve verses fordításban, egyházi himnuszok és temetési énekek. — Az első rész elején, mint más kiadásokban is (1107 stb.) Gönci György előszava olvasható. Ezután *Brever Lőrinc, Lőcsei bibliopola* rövid mentegetőzése következik *A jóakaró olvasóhoz*, majd betűrendes *Mutatótábla*.

Az első főrész felosztása és az énekek az incipitmutatóra utaló kezdőszavak szerint a következők: *A psalmusokból való isteni dicséret*: 1. lap: *Boldog az olyan ember az* — 2: *Szent Dávid próféta második* — 3: *Zeleméry László: Zugódik* — 5: *Szent Dávid király háborúságában imádkozik* — 10: *Szegedi Gergely: Szent Dávid király bűnei* — 12: *Szegedi Gergely: Számkivételre* — 15: *Régen, ó* — 17: *Bogáti Fazekas Miklós: Mely hatalmas* — 18: *Szegedi Gergely: Tekints reám* — 20: *Sztárai Mihály: Megnyomorodván* — 23: *Ó, Úristen, tekints* — 24: *Emlékezzél meg Úristen a* — 26: *Sztárai Mihály: Szabadíts meg és* — 27: *Szent Dávid király háborúságában panaszkodik* — 28: *Sztárai Mihály: Sokan vannak most* — 29: *Órizz* — 31: *Sztárai Mihály: Szent Dávid próféta éneklő* — 33: *Az Úristen nekem* — 34: *Sztárai Mihály: Mikor Dávid* — 36: *Pap Benedek: Ó én két* — 37: *Sztárai Mihály: Mostan hozzád* — 38: *Sztárai Mihály: Szent Dávid próféta az* — 39: *Szegedi Gergely: Dávid prófétának* — 41: *Thordai Benedek: Benned bízom* — 44: *Tesini Imre: Tebenned bízom, Uram* — *Szegedi Gergely: Boldog az ilyen ember e* — 46: *Sztárai Mihály: Sok emberek vannak* — 49: *Sztárai Mihály: Mindenkoron áldom az én* — 51: *Szegedi Gergely: Mikoron Dávid Saul* — 54: *Sztárai Mihály: Sok nyilvánvaló* — 56: *Sztárai Mihály: Megnyomorult* — 59: *Szegedi Gergely: Nagy bánatban* — 62: *Chasee Miklós: Mint kívánczik* — 63: *Jóllehet* — 65: *Fohászkodom* — 66: *Tholnai Bálint: Lásd* — 68: *Batizi András: Hallottuk, Úristen* — 71: *Németi Ferenc: Nagy keserves* — 75: *Mikor Szenakerib* — 77: *Erős várunk* — 78: *Minden népek* — 79: *Hogy panaszkodik a* — 82: *Úristen, irgalmazz* — 83: *Szegedi Lajos: Légy irgalmas* — 84: *Hartyáni Imre: Háborúsága* — 86: *Mindenható Úristen, szívdünk* — 87: *Skarica Máté: Dávid Doég* — 89: *Úristen, kérünk a* — 90: *Siklósi Mihály: Mennyeinek és földnek kegyes* — 91: *Kecskeméti Vég Mihály: Mikoron Dávid nagy* — 94: *István deák: Irgalmazz Úristen* — 96: *Skarica Máté: Saulnak* — 98: *Sztárai Mihály: Meghallgassad* — 99: *Sztárai Mihály: Sok jótéteményen* — 101: *Könyörülj Úristen* — 102: *Barát István: Siess nagy* — 104: *Örök Isten* — 105: *Szegedi Gergely: Úristen, légy* — 107: *Skarica Máté: Hogy Jeruzsálemnek* — 109: *Sztárai Mihály: Sok ínségünkben* — 110: *Németi Ferenc: Az Úristent magasztalom* — 112: *Felséges, Isten, neked jelentjük* — 114: *Kereszténynek Istene* — 115: *Az Úristen áll* — 117: *Skarica Máté vagy Rimay János: A jó* — 119: *Aki veti* — 120: *Sztárai Mihály: Mely igen jó az* — 122: *Sztárai Mihály: Mikor szent* — 126: *Huszár Gál: Jer, örvendezzünk* — 127: *Örüljete* —

128: Gitz János: *Ilyen* — 129: *Aki az* — 132: Szegedi Gergely: *Boldog az olyan ember* — 134: *Boldog a férjű* — 135: *Keresztyének, kik e* — 136: *Nagy öröme* — 139: *Int* — 140: Laskói István: *Sok nyomorúság* — 142: *Jer, emlékezzünk* — 143: Szegedi Gergely: *Örül mi* — 144: *Az Izraelnek* — 145: *Akik bíznak az Istenben* — 146: Zayugróci Névtelen: *Mindenek* — 147: *Minden há* — 148: *Bűnösök* — 149: *Felséges Isten, hozzád* — 150: *Mely igen jó legyen* — 151: *Úrnak szolgálai, no* — 152: Sztárai Mihály vagy Skarica Máté: *Izraelnek* — 154: *Mikoron a szent* — 156: *Hallgasd meg Atya Isten a mi* — 158: *Minden állat* — 160: Németi Ferenc: *Nagy hálaadással* — 163: *Dicsérd az Istent mostan* — 164: Skarica Máté: *Drága dolog*.

Ünnepekre való isteni dicsérek. 167: *A keresztyénységben* — 168: *Vigan énekeljünk* — 169: *Az Atya* — 171: Sztárai Mihály: *Mi Atyánk, Atya* — 172: *Jövel népeknek Megváltója, mutasd* — Batizi András: *Jer, dicsérjük e* — 175: *Jer, mi dicsérjük* — 178: Szegedi Gergely: *Szent Isaiás így* — 181: Melius Juhász Péter: *Mindnyájan* — 184: *Mikor e széles* — 186: *Dicséretes a gyermek* — 187: *E nap nekünk* — 188: *Úristen veletek* — 189: *Jer, mindnyájan* — 190: *Krisztus Jézus születék* — 192: N. K. T.: *Teljes szívvel örvendjünk* — 194: *Úristennek* — 195: *Minden embereknek* — 196: *Ez esztendő* — *Hálát adjunk* — 197: *Nekünk születék mennyei király, kit* — *Mennyei király* — 199: *Nagy hálát* — 200: *Gyermek születék Bellehemen, kin* — 201: *Dávidnak* — 202: Sztárai Mihály: *Semmiből* — Tuba Mihály: *Megteltetés* — 203: Erdéli Máté: *Mikor Krisztus* — 207: *Dicsérjük e* — 208: *Dicsőség és* — 209: *Atyának bölcsessége, bizony* — 210: *Dicséretet mondjunk Úristennek* — 211: *A mi Urunk* — 215: *Az Úr Jézus* — 218: *Emlékezzünk mi hívek* — 220: *Dicséretet mondjunk Atya* — 221: *Régi időben* — 222: Melius Juhász Péter: *Csodálatos* — 225: Serédi János: *Jézus a* — 226: Batizi András: *Örülj* — 227: Batizi András: *Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, ő* — 230: *Krisztus feltámad, nekünk* — 231: *Krisztust* — 232: *Krisztus feltámad, igazságunkra* — 233: *Krisztus feltámad, ki értünk meghalt vala, mindennek* — 235: *Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, szent* — 236: *Emlékezzünk e* — 238: *Hálaadásokkal* — 240: *Krisztus a* — 241: *Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, és kiket* — 242: *Jézus Krisztus, mi megváltónk* — N. K. T.: *Ó Jézus* — 243: *Krisztus mennybe felmene nekünk helyet szerzeni, ül* — 246: *A Krisztus mennybe felmene minden* — 247: *A Krisztus mennybe felmene, hála* — 248: *Krisztus mennybe ma felmene* — *A pünkösöd ünnepnapján* — 251: *Pünkösöd napja* — 253: *A pünkösödnek jeles napján Szentlélek* — *A Pünkösödnek jeles napján, hála* — 254: *Régi pünkösödnek* — *Pünkösödnap* — 255: *A Szentléleknek kegyelme* — 256: *Szentháromság* — 257: *Imádunk* — 258: *Jer, dicsérjük mindnyájan* — 259: *Üdvözlégy örök Úristen* — *Hallgass meg minket nagy* — 261: *Magasztaljuk keresztyének* — 262: Szegedi Gergely: *Keresztyének, kik vagyunk* — 263: Huszár Gál: *Járuljunk mi az* — 264: *Jövel Szentlélek Úristen, töltsd* — Huszár Gál: *Könyörögjünk az Istennek Szentlelkének* — 265: Batizi András: *Jer, mi kérjünk Szentlelket . . . irgalmazz nekünk* — 266: Batizi András: *Jer, mi kérjünk Szentlelket . . . Jézus* — [. . .].

A katekizisből való isteni dicsérek. 271: *Szükség megtudnunk* — 273: *Ó Izrael* — 275: *Hiszünk mind* — 276: Gálszécsi István: *Mi hiszünk* — *Aki akar üdvözülni* — 278: *Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, kik* — 279: *Mi kegyes Atyánk, kit* — 280: *Adjunk hálát az Atya Istennek, mennynek* — 281: *Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, te* — 282: *Dicséret* — 283: Szegedi Gergely: *Gyakran nekünk* — 285: Batizi András: *Jer, dicsérjük az* — 288: *Valaki Krisztusnak* — 290: *Emlékezzél, Úristen* — 291: *Mindenható Úristen, mi*.

Különb-különbféle énekek az üdvösségnek igaz módjáról. 293: Dévai Biró Mátyás: *Minden embernek* — 294: *Tanulj* — 296: *Emlékezzél, mi történék* — 299: *Keserves* —

301: Tolnai: *Tekints reánk, nagy* — 303: *Mikor a zsidó* — 307: Szegedi Gergely: *Szükség keresztyéneknek* — 309: *Sok hálaadással* — 311: *Hallgasd meg Jézus* — 313: *Hallgasd meg mostan, felséges* — 315: Radán Balázs: *Buzgó* — 317: *Kegyelmezz meg nekünk* — 319: *Nagy Úristen* — 320: *Atya Úristen* — 321: *Hajtsd meg Úristen* — 322: *Vedl* — 323: *Könyörgünk* — 324: *Hatalmas Isten* — 326: *Ó, mennyei nagy* — 327: *Hallgasd meg Úristen mi* — 328: Huszár Gál: *Adjunk hálát mindnyáján* — 329: Sztárai Mihály: *Hálaadásunkban* — 331: *Hálát adunk neked* — 334: *Szívem megalázván* — 335: *Dicsérem az Istent az* — 336: *Mostan Úristen* — 337: Berekinus: *Jézus Krisztus, mi kegyelmes* — 338: *Jövel, légy* — 342: *A mi mesterünk* — 343: *Ó, mely igen* — 345: Szántó György: *Gyarló emberekkel* — 349: Szerémi Illés: *Amely embernek* — 350: *Mi Urunk, Jézus Krisztusnak* — 352: *Dicsérd az Istent te* — 353: *Követi* — 354: *Istenünk-höz* — 356: *Mennybeli nagy* — 357: *Segítségül* — 359: Szkhárosi Horvát András: *Semmit* — 360: *Nézz nireánk* — 361: *Dicsérjed, áldjad* — 363: *Kérlek és* — 365: Szerémi Illés: *Emlékezzél meg te* — 366: Sztárai Mihály: *Mennyi* — 368: *El-bemegyünk* — 369: *Mennyei Atyánk* — 370: *Ti keresztyének* — *Atya Isten* — (371: Szegedi Kis István: *Ó mint* — 373: *Mennynek és földnek nemes teremője és* — 374: Kanizsai Pálfi János: *Ne szállj*) — 376: Bornemisza Péter: *Mi kegyes Atyánk, bölcsességnek* — 377: *Csak te benned* — 378: *Hogy panaszkodik az* — 382: *Csak te reád* — 384: Nagybáncsai Mátyás: *Ne hagyj* — 386: Zayugróci Névtelen: *Hálát adunk teneked* — 387: Szegedi Kis István: *Ó mindenható* — Nemes Imre: *Ébredjél* — 388: *Hallgass meg minket, Úristen* — 389: *Áldott az Úristen* — 390: (Megbántunk) — *Hallgasd meg mostan mi* — 391: *Mondjatok* — 392: Meggyesi András: *Az Istennek nagy szerelme* — 393: *Szent vagy* — *Téged Úristen, mi* — 394: *Adjunk hálát az Úrnak* — 395: *Dicséretet mondjatok* — *Adj békességet* — *Ne emlékezzél* — *Jézus Krisztus szép* — 396: *Krisztus, ki vagy nap és világ, minket* — 397: *Tekints reánk, Úristen, mi* — 403: Milotai Nyilas István: *Gyakorta* — 405: *Tekints reánk Úristen, nagy* — 407: *Igazságod*.

Appendix, ezzel a megjegyzéssel: *Mivelhogy e néhány istenes énekek későn érkeztenek kezünkhez, ide hátra kellett helyeztetniük.* 411: *Küldé* — 412: *Mennyből jövők* — 414: *No, földnek* — 416: *Áhitatossággal* — 418: *Régi időben* — 420: *Urunk* — Serédi János: *Ma Krisztus* — 421: *Uraknak* — 423: *Kezdetben* — 424: *Parancsolá* — 425: *Magas hegyén* — 428: *Úristen, téged* — 430: *Bizodalmunk Krisztus* — 431: *Hallgasd meg Atya Isten a megszorodott* — 433: *Ma vigadjatok* — 434: *Alázatos* — 436: *Mindenható felséges* — 437: Kanizsai Pálfi János: *Dicsőült* — 439: *Mi Atyánk, ó.*

A második résznek önálló címlapja van: *Psalterium Ungaricum*, azaz Szent Dávid királynak és prófétának százötven zsoltárai. A franciai nótáknak és verseknek módjukra magyar versekre fordítottak és rendeltettek Szenci Molnár Albert által. Tartalma és beosztása megegyezik Szenci Molnár Albert zsoltárainak 1607-i első kiadásával (962(1)), csak hangjegyek nincsenek. A lapszámokat ld. az incipitmutatóban az egyes zsoltároknál, ahol azonban az egyetlen ismert példány hiányossága miatt néhány esetben a lapszámot [...] helyettesíti.

A harmadik rész élén, külön lapon a következő cím olvasható: *Istenes himnuszok, melyekkel a magyar reformáltotott ecclesiákban élnék, mostan az együgyűbb ecclesiák kedvéért, amelyekben a Graduálnak szerit nem tehetik, a debreceni Psalterium mellé rövideden adattattak. Responsoria. Benedictiones. Symbolum Athanasii* — mind magyar nyelven — zárják e részt. A himnuszok, verses responsoriumok és áldások az incipitmutatóra utaló kezdősorok szerint a következők: 1. lap: *Adventre való himnuszok: Új világosság* — 2: *Az Údvözítőt* — 3: *Mindeneknek teremője* — 5: *Csillagoknak.*

Krisztus születésére való himnuszok: 6: Az Atyának — 7: *Jövel, népeknek Megváltója,*

mutasd — 8: *Áldott Izraelnek* — 10: [...] *vagyunk, az Istennek hálát adjunk, ki könyörülven mi rajtunk* — *Teljes e széles világon* — 12: [...] *keresztény[ek], gyűljetek egyben* [tiszt]a szívből örülven — 13: *Jövel népeknek Megváltója, szűznek* — 14: *Mennyeiből az — Atya Istennek ígéje.*

Böjtre való himnuszok: 15: *Hallgassuk* — 16: *Istennek szent igéjéből* — 17: *Dicsérjük mindnyájan* — 18: *Mennyeinek, földnek teremőjét.*

Nagyhétre tartozó himnuszok: 19: *Jer, hirdessük* — 21: *Ó kegyelmes Jézus* — 23: *A Krisztusnak.*

Krisztusnak feltámadásáról: 24: *Örvendezzünk kereszténynek* — 25: *Fénylik* — 26: *E világnak* — 27: *Szenteknek.*

Krisztusnak mennybe felmenéséről: 28: *Mostani* — 29: *Jézus Krisztus mi megváltónk.*

Pünkösd napjára: 30: *Jövel vigasztaló Szentlélek Isten* — 31: *Jövel Szentlélek Úristen, bánatinkban* — 32: *Jövel Szentlélek Úristen, szállj* — *Jövel Szentlélek Úristen, szentelj.*

Szentháromság napjára: 33: *Dicsőséges* — 34: *Ó teremő.*

Mindennapi avagy közönséges himnuszok: 35: *Immáron* — *Immár* — 36: *Igaz bíró — Állatoknak* — 37: *Látod Isten* — *Mindenkor téged* — 38: *Atya Istennek egy* — 40: *Az éjszakai* — *Ó felséges áldott* — 41: *Ó mennyei, mi* — 42: *Felséges Atya* — 44: *Könyörögjünk az Istennek, Krisztus* — 45: *Ó, mi szent* — *Ó áldott* — 46: *Jer, dicsérjük kereszténynek.*

Temetésről való himnuszok: 48: *Felséges Isten, mennynek földnek Ura, és mindeneknek* — 49: *Mennyeinek és földnek nemes teremője, minden* — 50: *E széles* — 51: *Ó magas* — 52: *Ó nagyhatalmú* — 53: *Emberi nemnek* — 54: *Felséges Isten, mennynek földnek Ura, ki* — 55: *Sok nyavalánykban.*

Responsoria: 57: *Jézus Krisztus, Istennek szent Fia, irgalmaz* — 58: *Teljes szívvel tehozzád — Úristen, a — Gyógyíts — Mi segítségünkre* — 59: *Bocsásd el — Gyermek születék, és — A perziabeli — Krisztusnak igazsága* — 60: *A te híveidnek — Halálra — Felmene — A Szentléleknek ajándékát* — 61: *Áldjuk az — Mindenkori — Igazgattassék.*

Benedictiones: 62: (A) *mindenható Istennek irgalmasságáról — Jöjj el hozzánk* — 63: *Áldjuk mindnyájan — Jézus Krisztus, ki* — 64: *Krisztus, ki e — [...] Kereszténynek az Istennek jóvoltából — Járjunk — Örüljünk* — 65: *A teremő — Menjetek.*

Symbolum Athanasii: Valamely ember.

A negyedik rész önálló címlapjára Lőcse város fametszetes címere felett ez van nyomva: *In exequiis defunctorum, Halottemetéskorra való énekek . . . mostan . . . újabban megtoábbítottak.* Az *Előljáró rövid beszéd* valójában Újfalvi Imrétől (832) származik, de a Debrecen 1598. keltezés helyett a nyomdász Lőcse 1635 február 28-at szedett. Természetesen elhagyta az E. S. U. monogramot is. Az énekek kezdetei a következők:

Első része, melyben vannak azok, amelyeket a halottnak felvétele előtt szoktanak mondani.
2. lap: *Skarica Máté: A mi életünknek — Tseh: Tudjuk Uram* — 3: *Megszabadultam — Ne emlékezzél* — 5: *Úristen, irgalmaz* — *Midőn eljön* — 6: *Siralmas — Fejenként* — 8: *Az örök élet — Ó te meghaladó* — 9: *Batizi András: Ember emlékezzél a* — 10: *Illik* — 11: *N. K. T.: Az Úristennek.*

Második rész, melyben vannak azok, melyeket szoktanak mondani halott kivételkor. 13: *Emlékezzünk mi kereszténynek* — 14: *Dézi András: Adj üdvösséges* — 15: *Az Istennek jóvoltáról* — 16: *Thomas Albensis: Tudjuk azt.*

Harmadik rész, melyben vannak az énekek, melyeket a sir felett szoktak mondani: 18: *Jer, temessük* — 19: *Emlékezzél meg élő* — 20: *Hagyjátok* — 21: *Haladó* — 22: *Jer, tegyük* — 23: *Emlékezzünk az* — 25: *Jézus Krisztus, Istennek szent Fia, bűnös népnek* — 26: *Ember emlékezzél utolsó* — 28: *Isten hívei* — 29: *Tuba Mihály: Megértések* — 30:

Serkenj — 31 : *Szólít* — 33 : *Keresztyének, kik Krisztusban* — 34 : *Emlékezzünk a* — 36 : *Krisztusnak hű* — 37 : *Siderius János : Sok nyomorúsággal* — 38 : *Jézus Krisztus, Űris-
tennek* — 39 : *Szent Pál apostolnak* — 41 : *Bűnnek az* — 42 : *Krisztusnak hívei* — 45 :
Már — 46 : *Sok rendbéli* — 47 : *Emlékezzél meg ember* — 49 : *Élő* — 50 : *Mostan kik* —
51 : *Ha gondolod* — 54 : *Uz Bálint : Véletlen* — 57 : *Eljövén* — 59 : *Emlékezzél, kérlek* —
61 : *Az én életemnek* — 62 : *Ha sok* — 64 : *A nap*.

Az utolsó lapokon olvasható *Intés* és betűrendes *Mutatótábla* is a korábbi kiadásokból (886, 1107, 1205, 1523) ered.

Az énekeskönyvet ismeretlen szerkesztője az evangélikus gyülekezeti éneklés kézikönyvének szánta, amelyben a hagyományos és újabb keletű református és — különösen a harmadik részben — az evangélikus énekanyagot egyesítette. Papp Géza megállapítása szerint az 1616-i debreceni énekeskönyvhöz hasonlítva az első részben a *Psalmusokból való isteni dicséret*ek 3, az *Ünnepekre való isteni dicséret*ek 33, a halottas rész pedig 10 magyar és 4 latin énekkel gyarapodott (RMDT II 58–60 — ld. még: Keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséret, Várad 1566. Bp. 1975, kísérő tanulmány 21, Schulek Tibor).

Ebben a kiadásban találhatók először együtt az Újfalvi Imre által összeállított és Gönci György előszavával megjelent debreceni énekeskönyv és Szenci Molnár Albert zsoltárai (MKsz 1931 : 73, Bartha Dénes). Az evangélikus énekeskönyv valamennyi további bártfai, lőcsei és kassai XVII. századi kiadása ezt követi. Az első és negyedik rész részletes tartalmi vizsgálata alapján megállapítható, hogy a *Keresztyéni isteni dicséret*ek című első rész énekei nagyrészt az 1620. évi debreceni énekeskönyv (1205) sorrendjét követik és közben csak elvétve akad betoldott darab ; ezek is néhány kivétellel az 1593. és 1608. évi bártfai gyűjteményekben (713 és 965) megtalálhatók. Új, nagyrészt először itt felbukkanó énekek e résznek a végén, a 397. laptól a *Tekints reánk Űristen, mi kezdetű ének* után kezdődnek, mégpedig egy csoportban ; hasonlóan *A halott temetésre való ének*ek végén, a 41. laptól a *Bűnnek az kezdetű énektől*. Ezek eredete az elveszett és ismeretlen gazdag korabeli kéziratos hagyományra vezethető vissza, és nem feltétlenül kell korábbi nyomtatott kiadásra következtetni.

- Cf. (1) : 264* !, 713* ; 886(1), 1107(1), 1205(1), 1228(1), 1438(1), 1523(1), —, —
(2) : 962(1), 971(2), 970, 1037(2), 1527, —, —
(4) : 832* ! ; 886(2), 1107(2), 1205(2), 1228(2), 1438(2), 1523(2), —, —

Budapest Acad ②* — Budapest Nat phot.

1629

MADARÁSZ Márton [transl.] : A b. e. d. Boldisar Meisner sz. elmelkedesinek a vasárnapi evangeliomokba magyar nyelvvél való megajándékozása Madarazs [!] Martontol, az eperjessi magyar ecclesiának lelkipásztorától. Lőcsén MDCXXXV Brever.

(*) — (****), A–Z, Aa–Zz, Aaa–Zzz, Aaaa–Zzzz, Aaaaa–Rrrrr Sssss³⁺¹ = [40] + 866 [recte 846] + [32] pag. – 4° – 1 ill., 1 ins., orn., init.

RMK I 652 — Čaplovič 820

Evangelikus postillák. — A mű elején a könyv fordítója *Madarász Márton pap Ajánló levelét* (élfőjében) *Lokaczi Prepostvari Zsigmondnak . . . császár és magyarországi király urunk öfelsége tanácsának és komornyikjának* címezi Eperjes 1635 augusztus 29-i kelettel. Ugyancsak tőle való *A jeles és kegyes olvasóhoz való levél* is. Ezután *F. Joh. Duchon, p. l. c. sch. Nov. r.* epigrammája szól *Martino Madaraszio cum meditationes evangeliorum B. Meisneri in linguam Hungaricam versas ederet.* Balthasar Meisner eredeti ajánlásának fordítása *Brandensteini Esaias uramnak és Brandensteini Erikus Farkas uramhoz* szól Wittenberg 1619 február 24-i kelettel. Az utólag nyomtatott bevezető részek végén az utolsó fél lapon, amely egyébként üresen maradt volna, *Hiba* cím alatt a Szentháromság ünnepe utáni IV. vasárnap prédikációjához két bekezdésnyi pótlást közöl.

A postillák kizárólag csak a vasárnapokra rendelt evangéliumi szakaszokat és azokhoz fűzött egy-egy terjedelmes prédikációt tartalmaznak. Advent I. vasárnapja az első és a Szentháromság utáni 26. vasárnap az utolsó. A nem vasárnapra eső ünnepek (karácsony, vízkereszt) nem szerepelnek.

A szerző az egyes beszédek szövegében ismételten idéz magyar énekeket vagy kötött formában fordít latin verssorokat, verses közmondásokat. Az utóbbiaknál az eredeti szöveg és néha a szerző is megtalálható. A verses betoldások incipitmutatóra utaló kezdőszavai a következők: 27. lap: *Ó Úristen tekints* — 56: *Az Isten a töredelmes* — 69: *Az irigységnél igazb* — 95: *Istené* — 142: *Töredelmes* — 148: *Miként* — 226: *Az istenfélők* — 245: *Ahol ott* — 285: *Akú tanítása* — 290: *A jámbor* — 318: *Az okosság* — 326: *Mennél tovább* — 330: *Mennél többet jár* — 335: *Legjobb* — 404: *Megyen* — 410: *Hadak* — 411: *A szentegyház* — 427: *Dicsőség Atyának* — 444: *Mennél többet futkos* — 450: *A jól élés* — 466: *Az adókat* — 502: *A Noé* — 507: *Nem segítvén* — 511: *Krisztus beesteledik* — 559: *Testünk* — 574: *Hamis* — 589: *Ne vétkezzél* — A „könyörülj rajtunk” — 677: *Viselj* — 731: *A gondviselés* — 768: *Aki a kereszttől* — 810: *A szőlő* — 825: *A gyakor* — 862: *Téged kívánlak*. — Kiadásuk: RMKT XVII/9 41–48.

A mű végén található a *Lajstroma a szentírásbéli e könyvben megmagyarázott locusoknak vagy helyeknek és egy terjedelmes tárgymutató: Lajstroma a kíváltképpen való dolgoknak és igéknek a betűk rendi szerint, amely a lapszéleken az egyes beszédek főbb gondolatait, tartalmát feltüntető megjegyzéseket szedi betűrendbe és lapszámra utal. Befejezésül egy idézet olvasható: Carolus V. imperator, referente Thuano lib. 21. Hist. ad ann. 1558. p. 430: Propriis meritis fidere non fidei, sed perfidiae est, azaz a maga érdemében bízni nem hűnek, hanem hűtelenségnek dolga. Alatta Lőcse város fametszetes címere látható. Az utolsó nyomtatott levélen *A nyomtatásban esett fogyatkozásokról* ír a nyomdász.*

Balthasar Meisner műve eredetileg latinul Wittenbergben jelent meg 1622-ben *Meditationes sacrae in evangelia dominicalia et festivalia* címmel (vö. ItK 1923: 31, Thienemann Tivadar). Madarász Márton csak a vasárnapi részeket fordította le, de az olvasóihoz intézett szavainak végén kilátásba helyezi, hogy majd a második résszel, nyilván az ünnepekre szóló elmélkedésekkel vagy postillákkal is kedveskedhet. Ez 1641-ben Lőcsén valóban megjelent (RMK I 719).

A szedő az 536. és 557. közötti lapszámokat átugrotta. Innen a számozás és a tényleges lapszám közötti különbség.

In 15 bibliothecis 20 expl. — Budapest: *Acad, Nat* — Cluj-Napoca *Univ* — Martin *MS* — Sárospatak *Ref* — etc.

1630

PÉCSELI Király Imre: Catechismus, az az a keresztyeni tudománnak fundamentomirol és ágairól való rövid tanítás. Irattatott Peczei Király Imre uyvári praedikátor által. Löcsén MDCXXXV Brevver.

$A^6-K^6L^{5+1} = [65]$ fol. - 12° - Init.

RMK I 653 — Čaplovič 821

Református katekizmus. — A címlevél hátlapján két bibliai idézet áll. További tartalma és beosztása lényegében megegyezik az 1624. évi pápai kiadással (1317), attól csak a következőkben tér el. Az ajánlás után a szerző előszava olvasható, amelyet *Az istenes olvasónak* címez. A rövidített katekizmus 51 kérdésből áll, és megelőzi a nagyobbakat. Első három kérdése és felelete eltér az előző kiadástól. A nagyobb katekizmus változatlan, de itt a lapszéleken bibliai utalások is vannak. A művet *Egynéhány szép isteni dicsérek, melyeket a katekizmus tanuláskor mondhatni zárják*. Ezek már az említett első, csak csonka példányból ismert kiadásban (1317) is megjelentek. Az énekek incipitmutatóra utaló kezdő szavai a következők: K_5a : *Mennyei Atyánk* — K_5b : *A mennyei Úr* — K_6a : *Bogáti Fazekas Miklós: Egész Izraelt* — L_1b : *Mindenható Uristen, mi* — L_2b : *Ó Izrael* — L_3b : *Mondjatos* — L_4a : *Úristen, mely*.

Klanciczay Tibor (RMKT XVII/2 267–268, 272) közölte az előszó szövegét, és az énekek eredetét vizsgálta. Az előszóból kitűnik, hogy Pécseli művét több forrásra támaszkodva állította össze. Ott ugyanis így ír: *Amely kis munkámban pók módjára semmit újjamból nem szoptam, hanem a méheket, amint lehetett követtem . . . egyéb tudós, szent könyveknek virágos kertekből szedegettem*. A felhasznált műveket azonban nem nevezi meg. Gondos összehasonlítással megállapítható, hogy a szöveg alapjául a Heidelbergi Katekizmus szolgált, melybe helyenként Luther kisebbik katekizmusa és Petrus Canisius Catechismus Parvusának anyagát illesztette. Lutherre különösen a Tízparancsolat tárgyalásában támaszkodik, de őt követi az egész mű anyagának elrendezésében is: Tízparancsolat, Apostoli Hitvallás, Miatyánk, Szentségek. A Canisius-féle katekizmus hatása elsősorban az Apostoli Hitvallás tárgyalásakor figyelhető meg. Néha csak tartalmilag merít belőle, máskor azonban teljes mondatokat vesz át. Pécseli a felekezetek közötti vitás kérdésekben igyekszik tompítani az ellentéteket. Például a Heidelbergi Katekizmussal ellentétben elhagyja a szentek segítségül hívásának eltiltését, nem veti el teljesen a képek használatát, nem tárgyalja részletesen a gondviselést, s így mellőzi a predestináció tanának részletes kifejtését. A bibliai bizonyító helyeket nagyrészt a Heidelbergi Katekizmusból, itt-ott Canisius katekizmusából vette át, de helyenként ezeken túl is utal a Bibliára. E három legfontosabb forráson kívül más műveket is felhasználhatott Pécseli, mert munkája olyan részeket is tartalmaz, amelyek az említett források egyikében sem találhatók meg.

Pécseli Király Imre Heidelbergben David Pareus tanítványa volt. Amint ez a műve is mutatja, jelentős szerepet játszott abban a Pareus irénikus elvein nyugvó mozgalomban, amely a vallási felekezetek kibékülésére törekedett. Kérdés, hogy Pécseli a katolikusokkal való kibékülést is óhajtotta-e? Az előszóban, mint érsekújvári prédikátor így ír: *Tisztem szerint való kis munkámmal pedig senkinek vétetni nem akarok, sem egyéb jó catechismusokat letéetni nem kívánok, hanem helyemhez, időmhez és hallgatóimhoz*

alkalmaztatván magamat, csak az újjvári kisdedeknek igyekeztem Isten segítségével szolgálni és használni.

Cf. 1317, —

Budapest Nat ① — Cluj-Napoca Univ ○

1631

»PRELLER, Kaspar: Zwo Leichenpredigten bey dem Leichenbegängnisse der Frau Elisabeth Zappfen und ihrer Tochter. Leutschau 1635 Brewer — 4^c«

RMK II 501 — Čaplovič 822

Gyászbeszéd. — Kaspar Preller e beszédek Elisabéth Zappf és lánya temetésére készítette, akik feltehetően eperjesi lakosok voltak, minthogy Preller ott működött, mint evangélikus lelkész.

E nyomtatvány emlékét csak Samuel Klein (Nachrichten II 414) őrizte meg, Szabó Károly (RMK II 501) is az ő adatára támaszkodott.

1631A

SATAGENTIBUS et curantibus subsignatis tunc temporis praesidibus reip. Alnoviensis liber hic de novo compactus est: Jacobo Kender iudice, Quirino Dendl notario, Johanne Fabri, Michaeli Levartki, Martino Balasik, Benedicto Coriari, Laurentio Prividiensi civibus juratis. [Leutschoviae] MDCXXXV [Brewer].

[1] fol. — 2° — Orn.

Ajánlás Jolsva város jegyzőkönyvéhez. — Az egyetlen levélből álló nyomtatványt, amelyen csupán a fent leírt szöveg olvasható, Jolsva Gömör megyei bányaváros 1566. évvel kezdődő jegyzőkönyvéhez készítették, amikor azt új kötéssel látták el. A betűtípusokból megállapítható, hogy Lorenz Brewer lőcsei nyomdájának terméke (Paver-csik Ilona szóbeli közlése). A kéziratos jegyzőkönyv, amelyet a rozsnyói (Rožňava) járásban, Brzotín (Brzotin) elhelyezett levéltára őriz, a túlnyomórészt szlovák nyelvű bejegyzéseken kívül latin, német és magyar nyelvű részleteket is tartalmaz. Részletesen ismertették, és szövegét is kiadták: Darina Lehotská és Jozef Orlovský (Najstaršia Jelšavská mestská kniha, 1566–1710. Martin 1976, a nyomtatott lap reprodukciója a 416. lap után található).

Brzotin Arch ① — Budapest Nat phot.

Tranovský, Jiřík: Cithara sanctorum. Pjsně duchownj staré y nové. W Lewoči 1635 Brewer. = App. 154

1632

(TŘANOVSKÝ, Jiřík:) [Phiala odoramentorum. Modlitby křest'anské . . . Sepsané a vydané od kněze Jiříka Třanovského . . .] (W Levoči 1635 Brewer.)

A⁸, a⁸, B⁸–Y⁸, ¶² = [194] fol. – 8° – 1 ill., 1 ins., orn.

RMK II 502 – Knihopis 16.336 – Čaplovič 823

Evangelikus imádságos könyv szlovák nyelven. — A könyv címlapja az ismert példányokból hiányzik, a címre csak az 1685. évi lőcsei kiadásból (RMK II 1573) lehet következtetni. Az ajánlás címezése a következő: *P. Anně Sunjogkowně rozeně hrabince Thurzowně z Betlehemffalwy, dědičné hrabince na Orawě a panj na Letawě, welikomožného pána p. Jana Sunjogka z Jasenice a swobodného pana na Budiattjné a Bilsku, . . . panj manželce, při tom též . . . panj Magdaléně Kassagowně po . . . muži p. Petrowi Walentjnowi (dobré paměti) pozustalé wdově pani swagrowě mé zwláště milé.* (Szunyogh Anna született Bethlenfalvy Thurzó Anna, árvai örökös grófnőnek és Lietava úrnőjének, jassenicei Szunyogh János, Budatin és Bilsko szabad ura . . . nejének, emellett Kassay Magdaléna . . . asszonyinak, a jó emlékezetű Valentin Péter özvegyének, az én különösen kedvelt sógorasszonyomnak). Ehhez csatlakozik a *Předmluva* (előszó), amelynek végén a szerző elmondja, hogy Valentin Péter látva az imádsággyűjteményt, az a tettségét igen megnyerte és megígérte a nyomtatás költségeinek fedezését. Ugyancsak ő kérte meg a szerzőt, hogy fordítsa le Philipp Kegel hét bűnbánati zsoltárát szlovák nyelvre, ekkor azonban a könyv nagy része már ki volt nyomtatva, és ezért kerültek ezek a könyv végére. Sajnos jótevője a könyv megjelenését már nem érte meg, ezért fordul ajánlásában annak özvegyéhez. Kelt a (liptó)szentmiklósi plébánián 1635 július 5-én, kněz (pap) *Giřík Třanovský*.

A főrész előtt tartalomjegyzék áll, amely megadja az imádságok sorszámát. *Porádek tiechto modliteb a w kolikém počtu gedná hažd z nich následuge* (Ezen imádságok rendje és sorszámuk, amely szerint következnek): *I. Modlitby rannj* (Reggeli imádságok) — *II. Modlitebně S. katechysmu rýkánj kterymž se summa náboženstwj křestianského wyswětluge* (A szent katekizmus imádságos könyve: a keresztyén vallás summájának magyarázata a főimádságok alapján) — *III. Modlitby wečernj* (Esti imák) — *IV. Při služebnostech [!] cyrkewnych* (Istentisztelet alkalmával) — *V. Modlitby k slawnostem a památkám wýročnjm a při tom y kolekty, a neb cyrkewnj obecne krátké modlitby* (Évi ünnepekre való imák, kollekták azaz templomi közös rövid imák) — *VI. Při oddáwánj se k pokánj a k swatému rozkřessenj* (Bűnbánatra előkészítő és feloldozás utáni imák) — *VII. Při hotowenj se k wčastenstwj wečeře Páně a neb k wjzvánj těla a krwe P. nasseho G. K. (Gejse Krysta)* (Úrvacsorára azaz az Úr testének és vérének vételére előkészítő imák) — *VIII. Za wesseliké potreby wezdegssjho žiwota* (Az élet különféle szükségleteiért) — *IX. Modlitby manzelek téhotnych* (Terhes hitvesek imái) — *X. Modlitby osob nemocnych a neb na smrtněné posteli postawených* (Betegek és haldoklók imái) — *XI. Kolekty nedělnj a neb modlitby kratičké k gedné každé nedělj přes celý rok* (Vasárnapi kollekták, azaz rövid imádságok az egész esztendő minden vasárnapjára) — *XII. Pridawek: sedmi kagjcyh zialmů* (Függetlenek: Hét bűnbánati zsoltár) — Végül: *Modlitby dwě osob pocestných a neb na cestu se wydawágjeych kterak Pána Boha za ochranu žádati magj* (Utazó vagy útra induló két imája, miként kéri az Úr oltalmát).

Az I–X. fejezetben belül a különféle alkalmakra írt imádságok 1-től 100-ig átfutó sorszámmal és külön címmel következnek. A főrész zárólapján *Calix domini salutaris*, 1628, *Georgius Tranoscius* feliratú bibliai szimbólummal díszített fametszet látható (reprodukciója: Knihopis VIII 323). Ez alatt még egy kétversszakos imádság olvasható.

A könyv utolsó lapjaira a szerzőről és művéről írt verseket nyomtattak, a második kivételével mind latin nyelven: (1) *In symbolum Tranoscianum* – *Wysvětelnj téhoz* [!] *Symbolum G. T. slowenským rytmy* (Ugyanennek a G. Tranoscius szimbólumnak magyarázata szlovák versben). Ebben a sorok kiemelt kezdőbetűi *Georgius Tranoscius Tessinsky* szavakat adják. A vers szerzője *Daniel Sydonius Preroviensis*, *ecclesiae Nicolaopolitanae diaconus* f. – (2) *Epigrammata in sacras preces reverendi... Georgii Tranoscii, ministri ecclesiae Nicolaopolitanae*, szerzője *Johannes Okolicznay, senior ab Okoliczna, praefectus arcis Lipto Uivar* – (3) *Aliud*, írója *compater Michael Okolicznay ab Okoliczna, r. d. v. officiose colens* – (4) *Aliud*, írója *Franciscus Okolicznay ab Okoliczna, iuratus notarius et assessor iudiciariae comitatum Liptov. et Arv.* – (5) *In commendationem Phialae Tranosciana*, szerzője *Johannes Lochmannus, ecclesiae Teuto Lipczensis pastor* – (6) *In eundem libellum, Deo supplicem*, szerzője *Wenceslaus Oziczmansky, p. t. pastor ecclesiae Trnovicensis* – (7) *In titulum libri, ex Apocal. 5 v. 8 depromptum* aláírója *Andreas Fabiani, ecclesiae Kis Palugiensis pastor* – (8) *Anagrammata in nomen auctoris, Georgius Tranoscius per anagramma: Vis ergo gratus nosci?* aláírója *idem Michael Okolicznay ab Okoliczna, qui supra* – (9) *Aliud Tranoscius újabb anagrammájával: Regno gratus socius!* – (10) *Aliud: Os gregi suo nascitur*, *Johannes Marklowsky Teschinensis Sil., ecclesiae Christi ad D. Helenae pastor* tollából – (11) *Aliud: Georgius Tranoscius Teschiniensis. Venisti, congregans oves Christi, sis!*, írója *Johannes Machilles Teschiniensis, ecclesiae Cassoviensium Slavonicae minister* – (12) *In ejusdem auctoris nomen. Michael Stankovius Teschin. Sil., p. t. collega Keismar, in Sepus scrib. 24. Jun. anno 1635* névével – (13) *In enchiridion praecationum sacrarum, a r. v. dn. Georgio Tranoscio collectarum epigramma*, szerzője *Matthias Gazur Mossouiensis, Illaviae, f.* – (14) *Aliud in titulum libri*, szerzője *Andreas Matthesius, rector tunc scholae Okoliczensis f.* – (15) ugyanattól: *In auctoris nomen anagramma: Georgius Tranoscius, Nos cor usu: egi gratis.* – (16) *In eandem Phialam et nomen auctoris*, szerzője *M. Adolphus Lutzman à Weiss ss. theologiae licent.* – (17) *Apopemticon ad libellum*, szerzője *idem qui supra, Joh. Lochmannus* – (18) *Pro conclusione ad zoilum*, szerzője *Nicolaus Clementis, scholae ad S. Nicol. rect.* – Ezután *Laurentius Brever, Buchdrucker zur Leutsch körirattal* a nyomdász jelvénye látható. Az utolsó lapokon: *K čtenáři pobožného o naprawení errát a neb omylu sskodněsich*, (A jámbor olvasóhoz a súlyosabb erratumok azaz tévedések kijavításáról) cím alatt a nyomdász előbb indokolja majd elsorolja a sajtóhibákat: *Errata*.

Jiřík Třanovský a sziléziai Cieszyńben (Teschen) született. Tanulmányait Wittenbergben fejezte be. Előbb Prágában majd Morvaországban tanított, ahonnan 1625-ben a vallási ellentétek miatt száműzték. 1628 elején Árva várában, 1631-től pedig Liptószentmiklóson volt az evangélikusok lelkésze. 1637-ben halt meg.

Třanovský cseh nyelven és a cseh irodalmi norma mércéjével akart a szlovák evangélikusok kezébe egységes imádságos- és énekeskönyvet adni. Sok kiadást megért gyűjteménye elsősorban cseh nyelvterületen terjedt, de döntő hatással volt a szlovák evangélikus népének alakulására is (Sziklay László: A szlovák irodalom története. Bp. 1962, 69–71, 765–766).

Třanovský életéről, pályájáról: Tranoského Sborník, Liptovský Svätý Mikuláš

1936 (Szerk.: Samuel Št. Osusky) — Ďurovič, Ján: Životopis Juraj Tranovského. Liptov. Sv. Mikuláš 1942. — Ld. még: Haan Lajos: Cythara sanctorum. Pest 1873 — Ďurovič, Ján: Evangelicke literature do tolerancie. Martin 1940 — ua.: Duhovna poezia pred Tranovskiu. Liptovský Sv. Mikuláš 1939.

A hiányzó címlap helyett a kolofon pontosan tájékoztat a könyv nyomtatásáról: *Wytissteny w Lewoči v Wawřince Brewers, léta 1635* (Lőcsén nyomtatott Lorenz Brewernél 1635. évben).

Ján Mišianik (Bibliografia slovenského písomnictva do konce XIX. stor. Bratislava 1946, 278) Josef Jungmann nyomán (Historie literatury české. Druhé vydání. Praha 1849, V 1534) említi a Phiala odoramentorum 1631. évi lőcsei kiadását, de állítását nem bizonyítja. Nyilván az 1635. évi első kiadás évszámát jegyezték le hibásan. Így vélekedik Ján Čaplovič is (CXX. sz.).

Cf. —, →

Budapest *Nat* ② ③ — Martin *MS* ② — Praha *Mus* ②

—
Articuli *diaetales* Sopronienses anni 1634. In *Hungaria* 1635. = App. 155

Üres számok (numeri vacantes)

955, 1007, 1026, 1167, 1200, 1217, 1218, 1240, 1320, 1373

Betűs számok (numeri cum littera)

875A, 993A, 1035A, 1078A, 1104A, 1143A, 1214A, 1260A, 1425A, 1558A, 1631A

APPENDIX

Szabó Károly a Régi magyar könyvtár I–II. kötetében (1879–1885) és később különböző helyen mások is több téves adatot közöltek állítólag Magyarországon megjelent nyomtatványokról. Ha a tévedés a kötet keretébe tartozó nyomtatványhoz fűződik, elosztatása ott olvasható, egyébként pedig a következő függelékben. A függelék tételeire a főrész megfelelő helyein utalás található.

App. 75

Monoszló András könyve. Tyrnaviae 1601.

Kellő bizonyíték nélkül feltételezett kiadvány.

Hadrián Radváni (Knižničný Zborník 1968 : II 149–154) összeállította az 1578–1639. év között megjelent nagyszombati nyomtatványok bibliográfiáját. Itt a 38. szám alatt vette fel Monoszló András: *De gratia ac libero hominis arbitrio* című művét (868), a 39. szám alatt pedig e mű Nagyszombat 1600 március 1-én kelt ajánlásának egy mondatából Monoszlóznak egy 1601-ben megjelent ismeretlen könyvére következtetett. A mondat teljes szövege a következő: *Interea, quo ad fieri potuit per temporis licentiam, hunc librum, cum quodam altero propediem evulgando, patrocinio bonorum ad maturitatem Dei gratia perduxi et bonis avidus piis catholicis adversus insidias haereticorum in lucem emisi.* Ezt megelőzően Monoszló arról számol be, hogy Gyarmathi Miklós vitairatára (830) későn választ írni.

A fenti idézet *quodam altero* szavai e válaszra nem vonatkozhatnak, hanem csak egy harmadik könyvre. Nincs azonban semmi nyoma annak, hogy a fent említett ajánlás kelte után Monoszlóznak 1601 december 11-én bekövetkezett haláláig valamilyen munkája megjelent volna, holott nyomtatott művei mind nagy példányszámban maradtak ránk. Így a fenti utalás nem elég valamely nyomtatott könyv feltételezésére.

App. 76

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum conventu pro . . . vigesimo quinto die mensis Januarii anno Domini millesimo sexcentesimo primo indicto Posonique celebrato conclusi. Posonii 1601.

Külföldi nyomtatvány.

Horváth Ignác ezt a nyomtatási hely nélkül megjelent kiadványt az országgyűlés helye után ítélve tévesen pozsonyi nyomtatványnak tekintette (MKsz 1896 : 70 → Sztripszky II 2498/46). 1595 és 1688 között azonban a Habsburg uralom alatti Magyarország országgyűlési törvénycikkei mind Prágában és Bécsben jelentek meg, kivéve az 1619. évit (1198). Fazakas József megállapította, hogy ez az 1601. évi országgyűlés cikkelyeit tartalmazó nyomtatvány Daniel Adam z Veleslavina prágai műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–66: 160–162 — Čaplovič XXXIX).

Vö. App. 54 ! ; App. 80, App. 82, App. 86, App. 88, App. 98, App. 105, App. 113, App. 121, App. 126, App. 142, App. 155

App. 77

Diablonovszky Péter : Sed libera nos a malo. S. l. 1601.

Tévesen feltételezett nyomtatvány.

Szinnyei József (Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete. Bp. 1878, 132 és Magyar írók II. Bp. 1893, 857) említette ezt a művet, mint egy pestisről írt értekezést, amelynek szerzője galgóci, majd modori tanító volt. Adatainak forrását és a megjelenés helyét nem jelölte meg. A műről és szerzőjéről semmi továbbit sem sikerült megállapítani. Valószínű, hogy kéziratról van szó, vagy pedig az adatok tévesek.

App. 78

Centuriae vocabulorum. Claudiopoli 1602.

1700 utáni nyomtatvány.

Az adatot Bod Péter (megh. 1769) hagyatéki leltára őrizte meg, amelyet Radványzky Béla adott ki (MKsz 1884 : 78), ahol a „Libri in Octavo de Rebus Hungaricis” csoportba sorolt könyvek adatai között ez olvasható : „Nro 365. Centuriae Vocabulor. Claudiopoli 1602. . . .” E megjegyzés hibás, és nyilvánvalóan az idézett iskolai szótár 1702-i kolozsvári kiadására (RMK II 2108) vonatkozik.

App. 79

Forró, Georgius : Dictio in comitiis generalibus 1602, ubi summi pontificis auctoritatem adversus praesentes heterodoxos defendit. Tyrnaviae 1602.

Kellő bizonyíték nélkül feltételezett kiadás.

Aloysius Zelliger (Pantheon 4) Szinnyei Józsefre hivatkozva (III 655) alaptalanul nagyszombati nyomtatványként tartotta számon a fenti művet. Adatát újabban Hadrián Radváni (Knižničný Zborník 1968 : II 153) megismételte. Valójában Szinnyei

is és Joannes Stoeger is (Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu. Vindobonae – Ratisbonae 1856, 85) csak mint elmondott beszédet említi Forró György e művét és nem mint nyomtatványt (vö. App. 102).

App. 80

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum congregatione ad festum Cathedrae beati Petri apostoli anno domini millesimo sexingentesimo secundo indicta Posonii celebrata conclusi. Posonii 1602.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly ezt a nyomtatási hely megjelölése nélkül megjelent kiadványt tévesen a bécsi nyomtatványok közé sorolta (RMK III 986). Horváth Ignác (MKsz 1896 : 70 → Sztripszky II 2499/47) viszont az országgyűlés helye után ítélve ugyancsak tévesen pozsonyi nyomtatványnak tekintette. Fazakas József tipográfiai kiállítása alapján megállapította, hogy Prágában Daniel Adam z Veleslavina műhelyében készült (OSzK-Évk 1965–1966 : 162 – Čaplovič XL). Vö. App. 76.

App. 81

Halotti beszéd Rákóczi Zsigmond felett Ecseden. Nagyszombat 1603.

Tévesen feltételezett kiadás

Szabó Károly (RMK I 386) bibliográfiájába felvette ugyan Sándor Istvánnak (Könyvesház 15) fenti adatát, helyességében azonban kételkedett. Sándor István közlése mindenképpen téves, mert Rákóczi Zsigmond eredélyi fejedelem, aki ezekben az években szóba kerülhet, 1608 december 5-én halt meg. Röviddel halála előtt fejedelmi méltóságáról lemondott, és Szerencsen temették el. Ha ez a téves évszám sajtóhibából eredne, akkor is nehéz elképzelni, hogy az erősen protestáns érzelmű fejedelemnek halotti búcsúztatóját a katolikus nagyszombati nyomdában adták volna ki. A téves adatot átvette Hadrian Radványi (Kněžničný Zborník 1968 : II 153).

App. 82

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum congregatione . . . vigesimo quarto die mensis Februarii . . . anno Domini millesimo sexcentesimo tertio indicta et Posonii celebrata conclusi. Posonii 1603.

Külföldi nyomtatvány.

Horváth Ignác ezt a nyomtatási hely feltüntetése nélkül megjelent kiadványt az országgyűlés helye után ítélve tévesen pozsonyi nyomtatványnak tekintette (MKsz 1869 : 70 → Sztripszky II 2500/48). Fazakas József tipográfiai kiállítása alapján azon-

ban megállapította, hogy Prágában Daniel Adam z Velešlavina műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–1966, 160 – Čaplovič XLI). Vö. App. 76.

App. 83

Balassi Bálint és Rimay János versei. Lőcse 1604.

1700 utáni nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK I 391) Radványzsky Bélától kapta a fenti adatokat, de már ő is gyanította, hogy tévedés van az évszám körül. A lőcsei sajtó csak 1614-ben kezdett működni (MKsz 1905 : 189, Hajnóczi Iván), így bizonyos, hogy Radványzsky adata nem az 1604., hanem az 1704. évi lőcsei kiadásra (RMK I 1693) vonatkozik. Ezen kívül Dézsi Lajos megállapította, hogy a verseket csak Rimaynak 1631 december elején bekövetkezett halála után jelentették meg először nyomtatásban (Balassi és Rimay istenes énekeinek bibliográfiája. Bp. 1905, 3–5).

App. 84

Argentus, Joannes : Defensio Societatis Jesu aduersus Matthaei Turoscani Arrianorum et Michaelis Tasnadij Caluinistarum superintendentium accusationes. Claudiopoli 1607.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 328) tévesen feltételezte, hogy e mű önálló kiadványként a kolozsvári nyomdában jelent meg. Valójában Joannes Argentus (Argenti) jezsuitának Krakkóban 1620-ban megjelent *De rebus Societatis Jesu in regno Poloniae* című művének függeléke. (vö. Estreicher 12 : 207)

App. 85

Argentus, Joannes : Actio pro restituenda Societate Jesu in Transyluania habita. Claudiopoli 1607.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 329) tévesen feltételezte, hogy e mű önállóan a kolozsvári nyomdában jelent meg. Valójában Joannes Argentus (Argenti) jezsuitának Krakkóban 1620-ban megjelent *De rebus Societatis Jesu in regno Poloniae* című művének függeléke (vö. Estreicher 12 : 207).

App. 85A

Dobronoki, Georgius: *Phrases latino–hungaricae*. Tyrnaviae 1607 typ. Acad.

1700 utáni nyomtatvány.

Johann Nep. Stoeger (*Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu*. Viennae 1856, 63) és Carlos Sommervogel (*Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* III. Bruxelles 1892, 109) így adtak hírt e műről, amely azonban nem 1607-ben, hanem 1709-ben jelent meg Nagyszombatban (RMK I 2375), és írója nem Dobronoki György, hanem Dobronoki István. Mindkettő a Jézus Társaságának tagja volt. 1607-ben Nagyszombatban még sem akadémia, sem egyetemi nyomda nem működött.

App. 86

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum conventu pro . . . vigesimo nono die mensis Septembris anno Domini millesimo sexcentesimo octavo indicto Posoniique celebrato conclusi. Posonii 1608.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly ezt a nyomtatási hely nélkül megjelent kiadványt helyesen a bécai nyomtatványok közé sorolta (RMK III 1053). Horváth Ignác tévesen az országgyűlés helye után ítélve pozsonyi nyomtatványnak tekintette (MKsz 1896 : 71 → Sztripszky II 2501/49). Fazakas József tipográfiai kiállítása alapján megállapította, hogy valóban Bécsben, mégpedig Ludwig Bonenberger műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–1966 : 162 — Čaplovič XLII). Vö. App. 76.

App. 87

Berger, Elias: *Oratio funebris in exequiis . . . Stephani de Illieshaza . . . Cassoviae* 1609.

Külföldi nyomtatvány.

Kluch János ezt a hely megjelölése nélkül kiadott nyomtatványt a külföldiek között ismertette, de nem tartotta lehetetlennek azt sem, hogy magyarországi nyomtatvány (MKsz 1900 : 85). Tőle függetlenül Rexa Dezső újra írt róla, és a nyomdai kivitel alapján az első kassai kiadványnak tartotta (MKsz 1914 : 1–4). Gulyás Pál azonban meggyőző érvekkel cáfolta kassai eredetét: az ottani nyomdát egyrészt csak 1610 tavaszán alapították (vö. MKsz 1889 : 230, Kemény Lajos), másrészt a nyomdászok, amelyekre Rexa hivatkozott, nem kassaiak. Gulyás viszont a pozsonyi érseki nyomda termékeihez közelállóknak tartotta, de cikke végén — az időközben kapott, összehasonlító anyag alapján — már inkább Bécsben, Margarethe Formica műhelyében kereste a nyomtatás helyét (MKsz 1914 : 5–9). Ez utóbbi állásfoglalását megerősítette azzal is, hogy a mű szerzője, Elias Berger (Szinnyei I 935) ezekben az években írásait Bécsben nyomatta ki (Čaplovič CI).

App. 88

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum congregatione ad . . . primum diem mensis Novembris . . . anno Domini millesimo sexcentesimo nono indicta et Posonii celebrata conclusi. Posonii 1609.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly ezt a nyomtatási hely feltüntetése nélkül megjelent kiadványt helyesen a bécsi nyomtatványok közé sorolta (RMK III 1070). Horváth Ignác az országgyűlés helye után ítélve tévesen pozsonyi nyomtatványnak vélte (MKsz 1896 : 71 → Sztripzky II 2503/51). Fazakas József tipográfiai kiállítása alapján megállapította, hogy valóban Bécsben, mégpedig Ludwig Bonenberger műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–1966 : 162 — Čaplovič XLIII). Vö. App. 76.

App. 89

Szegedi Dániel: Magyar prédikációk. Várad 1609.

Tévesen feltételezett kiadás.

Szabó Károly (RMK I 418) e művet Kemény József *Lexicon eruditorum Hungariae* c., egykor az Erdélyi Múzeum kéziratárában őrzött művére hivatkozva vette fel bibliográfiájába. Kemény szerint Gyöngyösi Pál 1787-ben Benkő Józsefhez írt levelében említette e könyvet. A levél 1849-ben a nagyenyedi kollégium könyvtárával együtt elpusztult. A fenti adat hitelessége azonban nemcsak Kemény József számos történelmi hamisítása miatt kétséges, hanem azért is, mert a XVII. században Váradon csak 1640-ben indult meg a nyomtatás, Szegedi Dániel pedig 1620-ban Debrecenben meghalt. — Szinnyei József (XIII 543–544) félreértve Szabó Károly mondatát azt állította, hogy a mű 1849-ben megvolt a nagyenyedi könyvtárban, holott Szabó ezt Gyöngyösi leveléről írta.

App. 90

Molnár Gergely: *Elementa grammaticae Latinae*. Cassoviae 1611.

1700 utáni nyomtatvány.

Borsa Gedeon a pozsonyi Matica slovenská könyvtárából adott hírt egy ilyen kiadvány példányáról (MKsz 1963 : 118, 24. sz.). Gondosabb vizsgálat alapján azonban meg lehetett állapítani, hogy a címlap sérülése miatt az évszám olvasata hibás. A kiadás éve valójában 1750. Ez kitűnt az Országos Széchényi Könyvtár példányával (L. lat. 876) történt összehasonlításból (Čaplovič CII). Petrik Géza (II 773) is tévedett e kiadás évszámában, ő ugyanis 1850-t írt.

App. 91

Jesuitographia, hoc est brevis descriptio sectae Jesuiticae. Leutschoviae 1611.

Valószínűleg külföldi nyomtatvány.

A már egyetlen példányból sem ismert, négyleveles, negyedréteg alakú nyomtatványt, amelyen az évszám mellett a nyomtatás helye nem volt feltüntetve, Szabó Károly a nagyszombati evangélikus gimnázium példánya alapján írta le, és „a címlapon és a nyomtatvány végén álló fametszet” után ítélve a lőcsei nyomda termékének tartotta (RMK II 341). 1611-ben azonban Lőcsén még nem működött nyomda. 1614-ben átmenetileg ott dolgozott az idősebb Jakob Klöss bártfai nyomdász, 1617–1622-ben pedig Daniel Schultz nyomtatott Lőcsén. Szabó azonban feltehetően nem rájuk gondolt, hanem Lorenz Brewer nyomdájára. Hajnóczy Iván (MKsz 1905 : 189) és Ján Čaplovič (122), hogy feloldják Szabó adatainak ellentmondását, úgy vélték, hogy mégis Klöss nyomtatta, de nem Lőcsén, hanem Bártfán. Valószínűbb azonban, hogy külföldön, Németországban készült, mert ugyancsak 1611-ben német verses fordításban is megjelent *Jesuitographia, das ist kurze Beschreibung dess Jesuiter Ordens. Aus dem Lateinischen vertuscht* címmel, de szintén nyomtatási hely nélkül (BMGC 116 : 202). Szabó Károly, a megfelelő összehasonlítási anyag hiányozván, a nyomdahelyek megítélésében olykor tévedett. Az említett fametszet, amelyet ő lőcseinek vélt, németországi nyomdák termékein is előfordulhatott. A bártfai nyomtatás lehetőségét teljesen kizárni mégsem lehet, mert ott már 1606-ban megjelent egy jezsuitaellenes politikai irat (941), amelynek valószínű szerzője, Alvinci Péter mint kassai református lelkész más, törekvéseit támogató iratot is kinyomathatott.

App. 92

Synodi provincialis decreta anno MDCXI Tyrnaviae celebratae . . . Rituali Strigoniensi nunc primum annexa. Tyrnaviae 1611.

Későbbi nyomtatványok része.

A Forgách Ferenc érseksége alatt tartott 1611. évi nagyszombati zsinat határozatait először a zsinat évében nyomtatták ki Pozsonyban (1023). Később többször is megjelent a *Rituale Strigoniense* függelékeként, így 1625-ben Pázmány Péter (1346(2)), 1656-ban Lippay György (RMK II 859), 1667-ben az *Acta et decreta synodi dioeceseanae Strigoniensis* . . . 1629 (RMK II 1109) függelékeként Szelepcsényi György nevével (MKsz 1906 : 147–148). Az 1682. évi *Rituale Strigoniense*-nek (RMK II 1512) is függelék, ismét Lippay György nevével, 1687-ben a *Rituale Jaurinense* végén Kollonich Lipót (RMK II 1625) és 1692-ben ismét a *Rituale Strigoniense* végén Széchényi György érsek (RMK II 1723) nevével, de nincs meg az 1672. évi kassai nyomású kiadásban (RMK II 1292). 1625-ben a függelék címében az áll, hogy *Rituale Strigoniense nunc primum annexa*, és ez tévesen megmaradt az 1656-ban és 1667-ben nyomtatott függelék címlapján is. 1656-tól kezdve ezt a függelékét külön címlappal, külön ívvel és lap-számozással nyomtatták ki, de a nyomtatás éve és helye a címlapon nem szerepel,

ezért a *Rituale* kiadásoktól illetve az 1667. évi *Acta et decreta* kiadástól leválasztott példányok több könyvtár katalógusában tévesen mint 1611. évi nagyszombati nyomtatványok szerepelnek (vö. MKsz 1906 : 47 → Sztripszky II 2700/248), jóllehet az érsekek nevéből is megállapítható, hogy azok későbbi nyomások. Récsey Viktor is (*Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban* II. Bp 1904, 168–169), az 1667. évi *Acta et decreta* függelékét Szelepcsényi György érsek nevével mint „*Tyrnaviae* 1611” nyomtatott művet említi. Borsa Gedeon megállapította, hogy az *Acta et decreta* 1667. évi kiadásának (RMK II 1109, tévesen Nagyszombat) nyomtatási helye Pottendorf, így a függelék is ott készült (MKsz 1973 : 238–239, 1975 : 202).

App. 93

Exemplar orationis civitatis Cibiniensis in Transylvania ad . . . Sigismundum Forgach de Ghymes. Posonii 1611.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 343) e nyomtatási hely feltüntetése nélkül kiadott politikai iratot pozsonyi nyomtatványnak vélte. Fazakas József a betűtípusok alapján megállapította, hogy az Ludwig Bonenberger bécsi műhelyében készült (OSzKÉvk 1968–1969 : 223–224). Vö. **App. 94**.

App. 94

Oratio civitatis Saxonvm Cibiniensis in Transylvania ad . . . Sigismundum Forgach de Ghymes. Posonii 1611.

Valószínűleg külföldi nyomtatvány.

E nyomtatási hely nélkül megjelent kiadványt Fazakas József a betűtípusok alapján pozsonyi nyomtatványnak tartotta (OSzKÉvk 1968–1969 : 223), Ecsedy Judit azonban megállapította, hogy abban előfordul két olyan kiemelő antikva típus is, amely nem azonos a pozsonyi nyomdában 1610 és 1616 között használtakkal, továbbá idegen a benne található három könyvdísz és egy iniciálé is (MKsz 1975 : 22). Valószínű, hogy amint e rövid politikai irat másik kiadása (**App. 93**), úgy ez is külföldi nyomdában készült.

App. 94A

Zawadzki, Joannes Matthaeus : Ode metatoria . . . principis Annae . . . in thalamum . . . Matthiae secundi . . . Posonii 1611 in aula archiepiscopali.

Külföldi nyomtatvány.

A korábbi szakirodalom (RMK II 345 — Čaplovič 283) ezt a kiadványt a címlapján álló „*Recusa Posonii in aula archiepiscopali*” felirat alapján pozsonyi nyomtatvány-

nak tartotta. Azonban Ecsedy Judit a tipográfiai felszerelés vizsgálata alapján megállapította, hogy a mű mindennek ellenére biztosan nem a pozsonyi műhelyben készült (MKsz 1975 : 22, Ecsedy Judit).

App. 95

Luther, Martin: Katechismus . . . V Bardejove 1612.

Külföldi nyomtatvány.

A katekizmuson kívül imádságokat és énekeket is tartalmazó szlovák könyv egyetlen példánya Turócszentmártonban (Martin) a Matica slovenska könyvtárában található. A katekizmust, amint az az 1634. évi lőcsei kiadásból (1594) kitűnik, három superattendens 1612-ben fordította szlovák nyelvre. Őket az 1610. évi zsolnai zsinat választotta meg (vö. 987). A könyv első három levele hiányzik. Josef Jungmann (Historie literatury české, 2. kiad. Praha 1849, IV 1406) 1612. évi lőcsei nyomtatványnak vélte. Boris Bálint, aki hasonmás kiadását gondozta (Bardejovské katechizmy z rokov 1581 a 1612. Turčianský Sv. Martin 1947), a bártfai Klöss nyomda termékének tekintette, mivel 1612-ben, amikor a fordítást készítették, Lőcsén nyomda még nem működött. A könyvdíszek és a fraktúr betűk vizsgálatából azonban kitűnt, hogy Klöss bártfai nyomdája sem jöhet szóba, mivel kiadványaiban ezeket nem lehet megtalálni. A Knihopis (5064) a nyomtatás helyét illetően nem foglalt állást. Ján Čaplovič (124) változatlanul bártfai nyomtatványnak tartotta. A fentiek alapján a könyv nyomtatási helyét külföldön kell keresnünk. Szóba jöhet Matěj Pardubský prágai nyomdája, amely 1613-tól 1620-ig működött, és amelyben 1617-ben az említett három superattendens egyike, Eliaš Lani gyászbeszédét, melyet Thurzó György felett szlovák nyelven tartott (RMK III 1205) kinyomtatták. Ennek sormérete és betűtípusai megegyeznek a katekizmusával. Ld. még App. 104.

App. 96

Gipezie Albert Vince cascantyui predikátor munkalta (könyv). Szolnoc várban MDCXII Dolavera Bandi által.

Költött kiadás.

Vitkovics Mihály prózai műveiben (kiadta Szvorényi József, Bp. 1879) az „Aphorismák, tanulságok, rajzok” c. részben egy elbeszélés szól a könyvről. Címe „Régi könyv”. Eszerint Fekete János kiskőrösi nótárius 1812-ben mutatta Vitkovicsnak a könyvet, amelyet Kiskőrös város könyvtára néhány hónappal korábban kapott ajándékba. Elejéről sok lap hiányzott. A fenti adatok kézzel voltak ráírva. Első része számozatlan, másik része számozott lapokból állt, amely azonban a 304. lappal megszakadt. Vitkovics szemelvényként a húsvét vasárnapjára szóló evangéliumi szakaszt és annak rövid magyarázatát közölte.

Békési Emil (MKsz 1894 : 347–348) megismételte a leírást, a azt teljesen hitelesnek vélte, sőt még fél századdal később is keresték a könyvet (MKsz 1941 : 424). Dézsi

Lajos azonban már 1895-ben úgy nyilatkozott (MKsz 1895 : 95–96), hogy e művet a „nagyon gyanús hangzású” nevek miatt nem lehet komolyan venni, és azt is megállapította, hogy a Vitkovics által közölt szövegrészlet Bornemisza Péter postilláinak harmadik kötetében (362) a 43. lapon szóról-szóra megtalálható. Ő azonban úgy vélte, hogy Vitkovicsnak csakugyan mutattak egy olyan hiányos Bornemisza kötetet, amelyre a hamis adatokat kézzel bejegyezték. Sokkal valószínűbb, hogy az egész írás csupán írói képzelet szülötte.

App. 97

Vacat!

App. 98

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum congregatione pro . . . vigesima quarta die . . . mensis Februarii anno Domini millesimo sexcentesimo decimo tertio indicta et Posonii celebrata conclusi. Pozsonii 1613.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly ezt a nyomtatási hely nélkül megjelent kiadványt helyesen a bécsi nyomtatványok közé sorolta (RMK III 1119). Horváth Ignác az országgyűlés helye után ítélve tévesen pozsonyi nyomtatványnak tekintette (MKsz 1896 : 71 → Sztripszky II 2504/52). Fazakas József tipográfiai kiállítása alapján megállapította, hogy Bécsben Ludwig Bonenberger műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–1966 : 162 — Čaplovič XLV). Vö. App. 76.

App. 99

Laekner, Christoph: *Coronae Hungariae emblematica descriptis*. Sopronii 1613.

Külföldi nyomtatvány.

Rexa Dezső (MKsz 1913 : 242) azt állította, hogy az Árva megyei Csaplovics könyvtár alapítója 1836-ban vásárolta ezt a könyvet. Állítása nyilván téves adatokra támaszkodott. Hiszen a szerző nem Laekner, hanem Lackner, a címben pedig descriptis-t ír descriptio helyett. A munkát 1615-ben Lauingenben nyomtatták ki (RMK III 1156), csak az ajánlása kelt Sopronban, de az sem 1613-ban, hanem 1615-ben.

•

App. 100

Póli István : *Historia az Iovenianus csaszarnak . . . felfualkodásáról . . . magyarrá fordíttatott 1593. esztendőben*. S.l. 1601–1625.

1635 utáni nyomtatvány

Szabó Károly ezt a kiadványt a pontosabban meg nem határozott XVI. századi nyomtatványok között írta le (RMK I 369). György Lajos szerint a XVII. század első negyedében nyomtatták (ItK 1918 : 175 — App. 74). Pavercsik Ilona a lőcsei Brewer-nyomda készletének tüzetes vizsgálata alapján megállapította, hogy a kiadvány a lőcsei Brewer-nyomda terméke. Antikva szövegtípusa azonban csak 1633-tól kezdve fordul elő, a cím szépmetszésű kurzív betűi pedig 1641-től, a szedett nagyméretű antikva iniciálé 1644-től. Mivel az antikva szövegtípus, amelynek használata 1660-ig folyamatosan, 1674-ig pedig már csak igénytelenebb kiadványokban, így a kalendáriumokban követhető nyomon, ebben a kiadványban is már eléggé elhasznált, azért a nyomtatás valószínű ideje 1647 és 1656 között kereshető, amikor más históriás énekek is kerültek ki a nyomdából (MKsz 1978 : 360–362).

App. 101

Kőszegi Szekér Mátyás : *Emblemata*. Kereszturini 1615.

Kézírtos mű.

A szerző 1615 október 2-án a soproni városi tanácshoz intézett latin levelében írt művéről. Kovács József László a Soproni Állami Levéltárban őrzött eredeti alapján (Lad. XII et M, fasc. 10. num. 61) közölte a levél szövegét (MKsz 1977 : 173–174). Olvasatai, majd ezek alapján a levelek tartalmának értelmezése azonban több helyütt is félreértéshez vezetett. Szerinte Kőszegi Szekér Mátyás „nyomtatott, színezett képes emblémás kötet állt a város urai elé”. Azt is valószínűnek tartotta, hogy Keresztúron Farkas Imre nyomtatta ki, „mert hibáztatja a nyomdász hanyagságát”, akinek munkájára Georg Hartlieb is panaszkodott (MKsz 1977 : 170 ; vö. 1973 : 361). Kőszegi Szekér a levélben csak arról ír, hogy az emblémákat négyszögű, színes képekkel szokták díszíteni, különösen a spanyolok, saját művét pedig, amit most a tanácsnak ajánl, régi írókból állította össze, az ábrákat azonban mellőzte. Ki akarta nyomtatni, de látva, hogy a nyomdász sok nehézséggel és munkával küszködik, elhalasztotta, várva a tanács támogatását.

App. 102

Forró, Georgius : *Oratio funebris cardinali Francisco Forgách archiepiscopo Strigoniensi. Tyrnaviae 1615.*

Kellő bizonyíték nélkül feltételezett kiadás.

Aloysius Zelliger (Pantheon 4) Szinnyei Józsefre hivatkozva (III 655) alaptalanul nagyszombati nyomtatványként tartotta számon a fenti művet. Adatát újabban Hadrián Radványi (Knižničný Zborník 1968 : II 153) is megismételte. Valójában Szinnyei is és Joannes Stoecker is (*Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu. Vindobonae — Ratisbonae 1856, 85*) csak mint elmondott beszédet említi Forró György e művét és nem mint nyomtatványt (vö. App. 79).

App. 103

Szatmárnémeti Sámuel : *Halotti prédikációk*. Kolozsvár 1616.

1700 utáni nyomtatvány.

Sándor István (Könyvesház 19) említett egy ilyen művet. Adatában azonban több tévedés is rejtőzik. Szatmárnémeti Sámuel 1658-tól 1717-ig élt. 1684-ben és 1709-ben jelent meg egy-egy gyászbeszéde Kolozsvárott (RMK II 1542 és 2370), 1716-ban pedig ugyanott kinyomatta a felesége temetésén elhangzott beszédeket (Petrik III 499–500), amelynek azonban mások voltak a szerzői. Úgy látszik, hogy Sándor István ennek évszámát írta tévesen 1716 helyett 1616-nak. Adatát Tóth Kálmán sem tartotta megbízhatónak, s emellett a szerző nevét Szatmárra csonkította (Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár – Bukarest 1957, 592). – Szatmárnémeti Mihály, Sámuel bátyja 1683-ban Kolozsvárott adatta ki gyászbeszédeit: *Halotti centuria, azaz száz halotti prédikációk* címen (RMK I 1301 – Sztripszky I 2114/321). Lehet, hogy Sándor István művében ez is növelte a tévedések sorozatát.

App. 104

Luther, Martin: *Katechismus . . . Levoča* 1617.

Külföldi nyomtatvány.

A katekizmuson kívül imádságokat és énekeket is tartalmazó szlovák könyv egyetlen példánya a brnoi Egyetemi Könyvtárban található. Tartalma és beosztása meggyezik a feltehetően korábbi kiadásával (App. 95). Abban azonban kilenc fametszetes kép látható, ebben pedig csak egy, sarkában 1617 évszámmal. A Knihopis (5066) tévesen azonosította az 1634-ben kiadott lőcsei szlovák katekizmussal (1594). Čaplovič (747) felismerte e tévedést, és a kiadványt megkérdőjelezve 1617-re, a lőcsei nyomtatványok közé sorolta, amelyet talán Daniel Schultz nyomtatott. Azonban e kiadvány fraktúr betűi, amelyek különben azonosnak látszanak a másik kiadásával (App. 95), sem Schultznál, sem a csak 1625-től üzemelő lőcsei Brewer-nyomda készletében, sem más akkori magyarországi nyomdában nem fordulnak elő. Így a nyomtatási helyet külföldön, talán Prágában, Matěj Pardubský műhelyében kell keresni (ld. App. 95).

App. 105

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum congregatione ad . . . quartam diem mensis Martii anno Domini millesimo sexcentesimo decimo octavo indicta Posonii que celebrata conclusi. Posonii 1618.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly ezt a nyomtatási hely nélkül megjelent kiadványt helyesen a bécsi nyomtatványok közé sorolta (RMK III 1208). Horváth Ignác az országgyűlés helye

után ítélve tévesen pozsonyi nyomtatványnak tekintette (MKsz 1896: 71 → Sztripszky II. 2505/53). Fazakas József tipográfiai kiállítása alapján megállapította, hogy Bécsben készült Gregor Gelbhaar műhelyében (OSzKEvk 1965–1966: 163 — Čaplovič XLVII). Vö. App. 76.

App. 106

Gratulatio Ferdinando secundo. — Hungariae reges a primo S. Stephano usque ad Ferdinandum secundum. Posonii 1618.

Külföldi nyomtatvány.

A kézirat *Acta Jesuitarum in Hungaria, pars I ab anno 1599 usque 1647* (Martin, Matica slovenská C 86 fol. jelzet alatt) 44. lapján olvasható, hogy a nagyszombati jezsuita kollégium rektora II. Ferdinánd királynak koronázása alkalmával *partem gratulationis typo expressam obtulisset, erant in ea Hungariae reges a primo S. Stephano scilicet usque ad Ferdinandum secundum descripti*. Ján Čaplovič (292) úgy vélte, hogy ezt a művet valószínűleg Pozsonyban nyomtatták, mivel ebben az időben Nagyszombatban nyomda nem működött. Azonban a kiadvány nyilván azonos a következő, 1618-ban Bécsben megjelent művel: *Apparatus regius . . . Ferdinando II., Hungariae ac Bohemiae regi, symbolis regum Hungariae adornatus a Collegio Tyrnaviensi Societatis Jesu gratul. obseq. . . . Viennae Austriae apud Gregorium Gelbhaar* (RMK III 1207).

App. 107

Querela Hvngariae. Leutschoviae 1619.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 391) a *Querela* e latin nyelvű, csupán évszámmal megjelent kiadását „betűi jelleméből ítélve” lőcsei nyomtatványnak tartotta. A betűtípusok és a nyomtatvány végén látható könyvdiszek azonban arra mutatnak, hogy nem készült Lőcsén, sem Kassán mint az eredeti latin–magyar kiadás (1179), és azokat más magyarországi nyomda készletében sem lehet megtalálni.

App. 107A

Jesuiten Ausmusterung im Königreich Ungarn und Marggrafthumb Mähren . . . Preßburg 1619.

Külföldi nyomtatvány.

Egy négyleveles, hely nélkül megjelent, azonos című nyomtatvány (RMK III 1274) hivatkozik egy ilyen kiadványra e szavakkal: *Erstlich zu Brinn und Preßburg publicirt und gedruckt im Jahr 1619*. Pozsonyban azonban ekkor nem működött nyomda, német

nyelvű kiadványokat pedig csak 1642-től kezdtek ott nyomtatni. Így az elveszett kiadványon a Preßburg helymegjelölés hamis lehetett. A pozsonyi nyomtatást Ján Čaplovič is (XLVIII) kizárta.

App. 108

Ordinum regni Hungariae ad propositiones in comitiis Posoniensibus anni MDCXIX. responsum et attestatio . . . Posonii 1619.

Külföldi nyomtatvány.

A hely megjelölése nélkül nyomtatott kiadványt, amelyben a magyar rendek II. Ferdinándnak 1618-ban történt királlyá választását törvénytelennek nyilvánították, Szabó Károly (RMK II 396) „kétségtelenül hazai, nyomdai kiállításából ítélve, pozsonyi” nyomtatványnak tartotta. Ecsedy Judit (MKsz 1975: 22) azonban megállapította, hogy a nyomtatvány tipográfiai anyaga a pozsonyi nyomda termékeitől eltér.

App. 109

Septuaginta graves et arduae rationes, ob quas regem Poloniae non adversari decet. Posonii 1619.

Külföldi nyomtatvány.

Karol Estreicher (8 : 170), nyilván a D. R. betűk mögé rejtőző szerző III. Zsigmond lengyel királyhoz írt 1619-ben Pozsonyban kelt ajánlása alapján, e kiadványt tévesen pozsonyinak gondolta. Később részletesebben is leírta (18 : 317 ; 26 : 1 ; vö. 22 : 600), anélkül, hogy nyomtatási helyet megjelölt volna. Tartalma és nyomdai kiállítása alapján kétségtelen, hogy nem Magyarországon készült.

App. 110

Csirnovicz (Tairnovitz) János: De bello Pannonico libri III. S. 1. 1619.

Kellő bizonyíték nélkül feltételezett nyomtatvány.

Bod Péter (Athenas 312) a szerzőről és műről csak ennyit ír : „Tairnovitz János írt három könyvet a magyarországi hadakozásokról, de Bello Pannonico 1619-dik eszt.” Fabó András (Figyelő XVII 1884 : 383) és Szinnye József (II 385) átvették adatát. A szerzőről és művéről azonban semmit sem tudunk; különben Bod sem írja, hogy nyomtatásban jelent meg.

App. 110A

Omnibus electis ac vocatis sanctis . . . In Hungaria 1619.

Külföldi nyomtatvány.

Gulyás Pál (MKsz 1913 : 243–244) a Scheffler János hodászi református lelkész részére 1619-ben Kőrmenden kitöltött tanúsítvány űrlapot magyarországi nyomtatványnak vélte. A betűtípusok tüzetes vizsgálata alapján Ecsedy Judit megállapította, hogy az nem készülhetett hazai nyomdában (OSzKÉvk 1979 : 314, 322).

App. 111

Gönczi György : Keresztzeni isteni dicsőretek, mellyekkel az magyar nemzetben reformáltatott ecclesiákban . . . szoktanak élni . . . Debrecen 1602–1639.

1635 utáni nyomtatvány.

A sárospataki református kollégium egy ma már nem található címlap nélküli töredéket őrzött egy énekeskönyvből. Harsányi István ismertette (MKsz 1912 : 324). Leírása szerint alakja 16° volt, és a XVII. század első felében készült könyvtáblából került elő 15 egész és 15 csonka levél, amelyek beosztása és tartalma megegyezett az 1642. és 1646. évi lőcsei és az 1647. évi bártfai szintén 16° alakú kiadásokéval (RMK I 726, MKsz 1891 : 143 és 1884 : 316–317) és más 1651-ig megjelent kiadásokkal, „betűi azonban apróbbak s nyomása ezeknél kétségtelenül régiebb”. Debreceni nyomtatványnak tartotta, és úgy gondolta, hogy az 1640. évi bártfai kiadás címlapjának szavai: *ötödször kibocsáttattak* mögött rejtőző ismeretlen kiadás. Érvelése azonban nem meggyőző. *A keresztyéni isteni dicsőretek* Debrecenben 1632-ig négyszer is megjelentek (886, 1107, 1205, 1523), de nem 16°, hanem mindig 4° alakban. Így a leírt töredék aligha származik debreceni kiadásból. Az *ötödször kibocsáttatott* szavak pedig valószínűleg csak a bártfai és lőcsei kiadásokra vonatkoznak (713, 965, 1438, 1628), és az elveszett töredék is egy, ezeknek sorába tartozó kiadás lehet, amelynek idejéről biztosat nem tudhatunk.

App. 111A

Ötvös Miklós : Lelki szemgyógyító könyvecske. Kassa saec. XVII (ca 1620).

1700 utáni nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK I 1582 és MKsz 1878 : 236) Sándor István (Könyvesház 67) nyomán említette ezt a művet, mint év nélküli XVII. századi kassai nyomtatványt. Sándor adataitól eltérően a szerzőt Miklós helyett Mihálynak, a könyv alakját 12° helyett nyolcad-rétűnek írta (vö. Čaplovič 739). Szinnyei József (X 64) Sándor közlését Ötvös Miklós neve alatt megismételte, és megjegyezte, hogy Szenci Molnár Albert 1620-ban Ötvös Miklóst mint Nagyszombatban tartózkodó ismerőst említi (Szenczi

Molnár Albert Naplója, levelezése és irományai, kiad. Dézsi Lajos Bp. 1898, 290 :ugyanő szerepel 1238 utószavában).

A könyvet valóban Kassán nyomtatták, de nem a XVII. században, hanem 1725-ben (Petrik III 531). Az eredetileg latinul írt műnek (*Collyrium ad curandos quorundam acatholicorum . . . caecutientes oculos . . .*) Szerdahelyi Gábor jezsuita volt a szerzője, fordítója pedig nagybányai rendtársa: Horváth Gábor, aki a magyar nyelvű kiadást Eötvös Miklós királyi tanácsosnak, a tiszáninneni kerület comissariusának ajánlotta, Nagybánya 1725 március 15-i kelettel. Így bizonyos, hogy a két Ötvös Miklós nem volt azonos személy.

App. 112

Alvinci Péter: Des Königreichs Hungarn offene Klagschrift an die gantze Christenheit, sonderlich aber seine Bundsverwandten . . . Preßburg 1620.

Külföldi nyomtatvány.

E mű a *Querela Hungariae* című politikai vitairatnak (1179) nyomdahely feltüntetése nélkül megjelent német fordítása, amelynek prágai eredetét már Széchényi Ferenc könyvtárának nyomtatott katalógusában (*Bibliotheca Hungarica Francisci com. Széchényi. Tom I/1. Sopronii 1799, 594*) felvetették. Szabó Károly tévesen a könyv végén látható fametszetre hivatkozva pozsonyi nyomtatványnak gondolta (RMK II 411). Fazakas József szerint a kiadvány külföldi eredetű, a nyomdahely azonban egyelőre nem ismert (szóbeli közlés). A pozsonyi nyomtatás lehetőségét kizárja, hogy e műhelynek ekkor nem volt fraktúr betűtípusa, de nem is működött 1623-ig (MKsz 1975: 23, Ecsedy Judit). Ugyancsak 1620-ban a kiadványnak egy utánnyomata is megjelent külföldön.

App. 113

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae in diaeta eorum Posoniensi ad festum divi Martini episcopi anni millesimi sexcentesimo decimi noni indicta Posoniiue celebrata, conclusi, ac . . . Gabrieli Bethlen die decima octava Ianuarii in anno millesimo sexcentesimo vigesimo exhibiti et . . . confirmati Cassoviae XVIII. Februarii anno Domini MDCXX. Posonii 1620.

Külföldi nyomtatvány.

A hely megjelölése nélkül nyomtatott kiadvány az 1620 elején tartott pozsonyi országgyűlés artikulusainak (1209) második, de nem hivatalos kiadása. Szabó Károly (RMK II 407) pozsonyi, Horváth Ignác (MKsz 1896: 72, 15. szám → Sztripszky 2509/57) és Ján Čaplovič (487) kassai nyomtatványnak tartotta. Ecsedy Judit (MKsz 1975: 22) azonban megállapította, hogy a nyomtatvány tipográfiai anyaga mind a pozsonyi nyomda termékeitől, mind a feltehetően Gregor Gelbhaar műhelyében készült kiadványoktól (1202, 1203) eltér, és a kassai nyomtatványok közé sem sorolható.

App. 114

Conversation zwischen zweyen Studenten einem Catholischen und Calvinisten. Erstlich zu Prag gedruckt im Jahr 1620. Preßburg 1620.

Külföldi nyomtatvány.

Karl-Heinz Jügelt (Hungarica-Auswahl-Katalog der Universitätsbibliothek Jena. Weimar 1961, 68 ; 124. sz.) e nyomtatványt megokolás nélkül, de zárójelbe téve „1620 Preßburg” besorolással vette fel könyvébe. 1616 után 1623-ig Pozsonyban nyomda nem működött. (MKsz 1975 : 23, Ecsedy Judit).

App. 115

Querelarum inelyti regni Hungariae adversus corruptelas Jesuiticas Augustae Windelicorum recusas defensio. Posonii 1620.

Külföldi nyomtatvány.

A hely megjelölése nélkül nyomtatott kiadványt Szabó Károly „hazai, kétségtelenül pozsonyi” nyomtatványnak tartotta (RMK II 409). Ecsedy Judit (MKsz 1975 : 22) azonban megállapította, hogy a nyomtatvány tipográfiai anyaga mind a pozsonyi nyomda termékeitől, mind a feltehetően Gregor Gelbhaar műhelyében készült kiadványoktól (1202, 1203) eltér.

App. 116

Deß Türkischen Kayzers Hülff dem Fürsten inn Siebenbürgen Betlehem Gabor nunmehr erwöhlten König in Vngarn vnd desselben Ständen auch der confaederirten Landen versprochen. Gedruckt zu Preßburg 1620.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 410) és Hubay Ilona (Magyar és magyar vonatkozású röplapok . . . az Országos Széchényi Könyvtárban, 1480–1718. Bp. 1948, 507) e nyomtatványt a címlapon feltüntetett nyomdahely alapján pozsonyi kiadvánnyként írták le. Ezzel szemben Emil Weller (Die falschen und fingirten Druckorte. I. Leipzig 1864, 20) és Ján Čaplovič (LVI) a nyomtatási helyet koholtnak tartotta. Fazakas József a betűtípusok vizsgálata alapján megállapította, hogy e kiadvány Prágában, valószínűleg Lorenz Emmerich nyomdájában jelent meg (feljegyzés az Országos Széchényi Könyvtárban). A koholt nyomdahely feltehetően a hitelesség növelésére szolgált.

App. 117

Parschitius, Juraj : Bellum philosophicum. Solnae 1620.

Kézírtos munka.

Ján Mišianik (Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX. stor. VII. Martin 1946) e művet Ján Rezik, valószínűleg 1700 körül készült Gymnasiologia c.

kéziratára hivatkozva említette; nyomdászt azonban nem nevezett meg. Bibliográfiája a szlovák írókat öleli fel, anélkül, hogy a nyomtatott és kéziratos művek között éles határt vonna. Zsolnán csak 1664-ben kezdett az első nyomda működni. Így e ma már ismeretlen mű nem tekinthető nyomtatványnak.

App. 118

Qverela Hvngariae. In Hungaria 1620.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 413) anélkül, hogy a nyomtatás helyét megjelölte volna, a *Querela* e latin nyelvű, csupán évszámmal ellátott kiadását felvette a magyarországi nyomtatványok közé. Betűtípusait azonban az akkori magyarországi nyomdák készletében nem lehet megtalálni.

App. 118A

Concept einer Supplication an die röm. Kays. Maj. . . . von allen Eheweibern . . . umb Abschaffung zweyer schädlichen Gesellschaften . . . Preßburg 1621.

Külföldi nyomtatvány.

A wolfenbütteli könyvtárban található e nyomtatvány egy példánya, amelyben a B₂b lapon az áll, hogy *gedruckt zu Preßburg*. Pozsonyban azonban ekkor nyomda nem működött, és így a Preßburg megjelölés csak megtévesztésül kerülhetett e kiadványba.

App. 119

Desz Türkischen Kayser Hülff dem Fürsten im Siebenbürgen Betlehem Gabor nunmehr erwöhlten König in Vngarn vnd desselben Ständen auch den conföderirten Landen versprochen. Gedruckt zu Preßburg 1621.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 421) és Hubay Ilona (Magyar és magyar vonatkozású röplapok . . . az Országos Széchényi Könyvtárban, 1480–1718. Bp. 1948, 539) e nyomtatványt a címlapon feltüntetett nyomdahely alapján pozsonyi kiadványként írták le. Ján Čaplovič, aki e műből két egymástól eltérő kiadást is ismert (LVII és LVIII), azonban Preßburgot, azaz Pozsonyt koholt megjelölésnek tartotta. Fazakas József a betűtípusok vizsgálata alapján megállapította, hogy a röpirat Prágában, valószínűleg Lorenz Emmerich nyomdájában készült (feljegyzés az Országos Széchényi Könyvtárban). A koholt nyomdahely feltehetően a hitelesség növelésére szolgált.

App. 120

Háportoni Forró Pál: Prosopopoeja Albae Juliae ad . . . reginam d. d. Susannam Karolyi . . . MDCXXII Claudiopoli . . . demortuam. Claudiopoli 1622.

Feltehetően külföldi nyomtatvány.

Borsa Gedeon (MKsz 1963 : 118) e nyomtatványt, amelynek egyetlen példánya a kistapolcsányi (Topolčianky) kastély könyvtárában található (fényképe : Budapest *Nat*), tartalma alapján kolozsvári nyomtatványnak gondolta. Betűtípusait azonban sem a kolozsvári, sem más akkori erdélyi vagy magyarországi nyomda készletében nem sikerült megtalálni. Háportoni Forró Pál gyakran járt külföldön, így feltételezhető, hogy egyleveles művét nem itthon nyomatta ki.

App. 121

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum congregatione ad primam diem mensis Maii anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo secundo indicta Soproniique celebrata conclusi. Sopronii 1622.

Külföldi nyomtatvány.

A nyomtatás helyét a kiadvány nem tünteti fel. Szabó Károly helyesen a bécsi nyomtatványok közé sorolta (RMK III 1346). Horváth Ignác (MKsz 1896 : 72 → Sztripszky II 2512/60) az országgyűlés helye után ítélve tévesen soproni nyomtatványnak tartotta. Fazakas József azonban a betűtípusok alapján kétségtelenül megállapította, hogy az Gregor Gelbhaar bécsi műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–1966 : 163). Vö. App. 76.

App. 122

Ein neue Litaney, beedes für die arme nohtleydende Christen vnnd für die reichen vnbarmbhertigen Iuden Gestellt durch Lazarum Patientem von Armutheya . . . Gedruckt zu Preßburg im Hungerland, anno MDCXXIV.

Külföldi nyomtatvány.

Kluch János (MKsz 1895 : 340 → Sztripszky II 2513/61) a bécsi császári könyvtár példánya alapján, de Ráth György könyvtárában is meglevő (AkÉrt 1905 : 595) művet pozsonyi nyomtatványként írta le, megjegyezve, hogy az Johann Winterfeld *Speculum Kipperorum* című, *Haggnauwban* 1624-ben nyomtatott munkája függeléként jelent meg. Ján Čaplovič (LIX) megállapította, hogy nem pozsonyi nyomtatvány, és a bevezetés *in unserm Vaterland Teutschen Nation* kifejezése alapján nem is Magyarországon készült.

A mű, feltehetően zsidóellenes célzatossága miatt, álnévvel és költött nyomdahellyel német nyomdában jelenhetett meg.

A pozsonyi érseki nyomdában 1638 előtt, Pázmány Péter életében egyetlen fraktúr betűs és német nyelvű nyomtatvány sem jelent meg. Levéltári adattal bizonyítható azonban, hogy 1652-ben a nyomda azóta elveszett betűmintakönyvében német betűtípusok is szerepeltek (MKsz 1973 : 379, Holl Béla).

App. 123

Plosarius, Dorotheus: *Oratio apologetica pro serenissimo Gabriele Bethleno. Posonii 1624.*

Valószínűleg külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 429) az álnév alatt megjelent művet „kétségtelenül magyarországi” nyomtatványnak tartotta, de a címlapon olvasható impressumot: *Posonii excudebat Petrus Pazman sumptibus Nicolai Eszterházi* hamisnak ítélte. A betűtípusok alapján bizonyos, hogy sem Pozsonyban, sem Gyulafehérváron nem készülhetett e nyomtatvány. A szerző és a nyomtatás helyének álcázása inkább arra utal, hogy valamelyik külföldi nyomdában készült.

App. 124

Janssonius, Robertus: *Brevis dissertatio de visionibus, quae capitibus XIII. et XVII. Apocalypseos describuntur. Claudiopoli 1625.*

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 436) e művet a címlap alapján kolozsvári nyomtatványként írta le. Christophorus Sandius (*Bibliotheca antitrinitariorum sive catalogus scriptorum. Freistadt 1684, 92*) nyomán tudta, hogy a szerző neve álnév, és hogy valódi írója a lengyel Andreas Voidovius volt (vö. *Estreicher 33 : 206*). A könyvet egy másutt megjelent kiadás utánnyomatának vélte. A betűtípusok tanúsága szerint azonban nem készült magyarországi nyomdában. Az álnév és a koholt nyomdahely a szerző védelmére szolgált.

App. 125

Becanus, Martinus: *Compendium manualis controversiarum hujus temporis de fide et religione a R. P. Martino Becano conscriptum. Tyrnaviae 1625.*

Kellő bizonyíték nélkül feltételezett kiadás.

Aloysius Zelliger (*Pantheon 5*) a Nemzeti Múzeum könyvtára hivatkozva közölte e nyomtatvány adatait, feltüntetve nagyságát és terjedelmét is. Adatát Hadrián Radványi (*Knižničný Zborník 1968 : II 154*) is megismételte. Martinus Becanus jezsuita szerző e népszerű munkája először 1625-ben Németalföldön jelent meg. Első magyar-

országi kiadása 1738-ból ismert, amelyet a hazai kiadások egész sora követett. Zelliger tévedése feltehetően a Nemzeti Múzeum könyvtára régi, kézzel írt katalóguslapjainak hibásan olvasott adataiból származik.

App. 126

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum conventu ad festum Nativitatis gloriosissimae Virginis Mariae Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto indicto Soproniique celebrato conclusi. In Hungaria 1625.

Külföldi nyomtatvány.

E törvénycikkek címében tévesen 1525 szerepel, ugyanekkor az előfejlében és a záradék keletkezésében helyesen 1625 áll. A nyomtatás helye nincs feltüntetve. Szabó Károly helyesen a bécsi nyomtatványok közé sorolta (RMK III 1368). Horváth Ignác a RMK-hoz gyűjtött adalékok között sorolta fel, mint hely nélküli nyomtatványt (MKsz 1896 : 73). Nyilván az RMK II. kötetének anyagát kívánta ezzel kiegészíteni, hiszen a III. kötet első része csak 1896-ban jelent meg. Nyomában Sztripszky Hiador (II 2514/62) ugyancsak felvette az RMK II. kötetéhez gyűjtött kiegészítések közé. Fazakas József a betűtípusok alapján megállapította, hogy a nyomtatvány Gregor Gelbhaar bécsi műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–1966 : 163). Vö. App. 76.

App. 127

Sellye városában, tekintetes nemes Nitra varmegyében lévő mester emberek megújított kötelessége. Ezer hat száz huszon hatodik esztendőben, karácson havának harminczadik napján. Nagyszombat 1626.

1700 utáni nyomtatvány

Pukánszky Kádár Jolán (MKsz 1929 : 98) a Todoroszku–Horváth könyvtár régi magyar nyomtatványai között ismertette a fenti formában leírt egyleveles nyomtatványt. E céhszabályzatot a nyomtatott aláírás szerint „Georgius Raicsani Coll. S. J. Tyrnav. rector” rendelte el, aki azonban nem 1626-ban, hanem 1726-ban és 1728-ban volt a nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetem rektora és egyúttal a jezsuita birtokoknak, így Vágsellyének is legfőbb ura. A nyomtatvány címébe nyilván sajtóhibaként került a „hat száz” hét száz helyett. 1626-ban Nagyszombatban nem is működött nyomda, és a tárgyalt nyomtatvány kiállítása is sokkal későbbi időre vall.

App. 128

Komenský, Jan Amos: Trauren über Trauren und Trost über Trost. Preßburg 1626.

Külföldi nyomtatvány.

Čeněk Zibrť (Bibliografie česke historie V. Praha 1912, 22705) és Josef Brambala (Knižní dílo Jana Amose Komenského. Praha 1957, 196) közzétették e példányból ma már

nem ismert műnek az amsterdami Elsevir kiadó cég 1674-i kiadói árjegyzékéből származó adatát. Ján Čaplovič (LXI) feltételezve, hogy a példányból is ismert 1628-i kiadáshoz hasonlóan ez is fraktúr típusú jelenhetett meg, és kizárta a pozsonyi kiadványok közül, mivel az érseki nyomdának ilyen betűi ebben az időben nem voltak. Feltévése szerint, ha e kiadvány létezett, azt minden bizonnyal valamelyik illegális cseh–morva nyomdában nyomtatták.

App. 129

Limitatio rerum forensium. Gabriel Dei gratia . . . Transylvaniae princeps . . . Az aros emberek . . . limitatiojok. Gyulafehérvár 1627. [23] fol.

Későbbi kiadás része.

Bethlen Gábor 1627 október 24-i erdélyi árszabását (1386) I. Rákóczi György teljes egészében, de immár saját bevezetésével és záradékával ellátva 1642-ben újra kiadta (MKsz 1900 : 199, 429. sz. → Sztripszky I 1964/171). Ennek csonka példánya megtevesztette Szilágyi Sándort, és azt úgy írta le, mint az 1627 október 24-én kelt árszabás (1386) egy másik, valószínűleg szintén 1627-beli vagy esetleg későbbi, mindenesetre közel egykorú kiadását (EOgyEml VIII 479–480). Az igazi egykorú kiadást egyébként ismerte, és szövegét ki is adta (uo. 434–479). Ferenczi Zoltán Szilágyitól függetlenül ugyancsak írt az 1627 október 24-i árszabás 1627. évi kiadásáról, amely szerinte 23 leveles (MKsz 1900 : 192, 427. sz.), de valójában az igazi egykorú kiadást nem ismerte. Sem Szilágyi, sem Ferenczi nem sejtette, hogy csonka példány van kezében, mert a hiányzó lapokon és csakis azokon volt az a többlet, ami az 1642. évi kiadást jellemzi: I. Rákóczi György bevezetése és záradéka. Ezt a kiadást ők is leírták: Ferenczi mindjárt a következő lapon (MKsz 1900 : 199, 429. sz.), Szilágyi pedig az erdélyi országgyűlések szövegkiadásának egy későbbi kötetében (EOgyEml X 335–338). Egyikük sem vette észre a D₃b lap AZ órszavát, ami figyelmeztethette volna őket arra, hogy valami folytatás hiányzik. Sztripszky (I 1911/118) átvette Ferenczi tévedését. Szilágyi és Ferenczi leírásait összevetve az 1642. évi kiadásnak az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött hiánytalan példányával, Fazakas József kétségtelen bizonyossággal megállapította, hogy annak csonka példányai voltak az ő kezükben. Tüzetes összehasonlítással azt is igazolta, hogy ugyancsak az 1642. évi kiadás két hiányos példányát őrzi a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, az egyiket RMK I 97a jelzeten, a másikat a kéziratár G 507 jelzetű kolligátumában (szóbeli közlés).

App. 130

Szenci Molnár Albert : *Psalterium Ungaricum . . . Catechismus . . . Szarászi Ferentz fordítása.* Lőcse 1627.

1635 utáni nyomtatvány.

A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára Debrecenben őrzi e műnek egyetlen, csonka példányát. A csonka kötetből csak a katekizmus maradt meg és közvetlenül előtte a zsoltárok némi nyoma. Nagy Barna (*Studia et acta* I 46–47) megállá-

píttotta, hogy a katekizmus részt Szenci Molnár Albert zsoltárfordítása előzte meg, Ugyanő egy állítólag 1627-ben Lőcsén megjelent énekeskönyvvel gondolta azonosnak (vö. 1438). Betűtípusait tüzetesen megvizsgálva Pavercsik Ilona megállapította, hogy csak később, 1638–1649 között nyomtatták Lőcsén, legvalószínűbben 1644 körül, mivel az akkor nyomtatott Újtestamentummal (RMK I 761) mutat a legnagyobb hasonlóságot. A mű szövegtípusának kétpontos ő és ü betűi csak 1638-ban fordulnak elő legkorábban (RMK I 694) a lőcsei nyomdában (MKsz 1978 : 362–363).

App. 131

Rajcsányi Joannes: Opusculum de vera et falsa fidei regula. Cassovia 1628.

1700 utáni nyomtatvány.

Morvay Győző a nagybányai jezsuita rendház egykori kéziratok katalógusát ismeretve adott hírt e nyomtatványról (MKsz 1896 : 45). A megjelenés éve nyilván tévesen van megjelölve. Rajcsányi e műve ugyanis 1723-ban jelent meg Kassán az Akadémiai Nyomdában (Petrik III 175).

App. 132

Komenský, Jan Amos: Trawren über Trawren vnd Trost über Trost. Gedruckt zu Preßburg 1628.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 452) pozsonyi nyomtatványként írta le a szerző neve nélkül kiadott művet. Ján Čaplovič (LXIII) megállapította, hogy nem jelenhetett meg a pozsonyi érseki nyomdában, mert annak ebben az időben nem volt fraktúr betűtípusa. Feltevése szerint e kiadványt, amely többször is megjelent, valamelyik illegális cseh-morva nyomdában nyomtatták.

App. 133

Káldi György: Halotti beszédek. Bécs 1629.

Kéziratok mű.

Szabó Károly (RMK I 577) ezt a művet Bod Péter (Athenas 126) és Sándor István (Könyvesház 25) nyomán bécsi nyomtatványnak tartotta. Az adat Pedro de Ribadeneira többször is átdolgozott jezsuita írói lexikonának egy megjegyzésére vezethető vissza, amely azonban nem nyomtatott műről, hanem Káldi hagyatékában megmaradt kéziratok egyikéről szól: „Edidit . . . relictis posthumis duobus aliis tomis altero funebria argumenti, altero . . .” (Ribadeneira, Pedro de — Alegambe, Philippus — Southwell, Nathaniel: Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu. Romae 1676, 392). Johann Stoecker

(Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu. Viennae—Ratisbonae 1856, 166) nyilván ennek nyomán említette Káldi kiadott beszédei között „Funebrium” megjegyzéssel.

App. 134

Calendarium . . . MDCXXX. évre. Nagyszombat 1629.

Kellő bizonyíték nélkül feltételezett kiadás.

Hadrian Radványi (Knižničný Zborník 1969 : II 154) az 1609–1639 között megjelent nagyszombati nyomtatványok sorában minden megjegyzés és bizonyítás nélkül említi az idézett naptárt. A feltüntetett évszámról az sem tudható, hogy az a nyomtatás idejét vagy a naptári évet jelenti. Adata téves, mert az 1621-től 1648-ig terjedő években semmi nyoma sincs annak, hogy Nagyszombatban nyomda működött (MKsz 1975 : 19, Ecsedy Judit).

App. 135

Weidenfeld, Adam: Fortitudo athletarum Christi. Tyrnaviae 1629.

Tévesen feltételezett nyomtatvány.

Aloysius Zelliger (Pantheon 5) Szinnyei József írói lexikonára hivatkozva említi ezt az állítólagos nagyszombati kiadványt. Szinnyei azonban ilyen nevű szerzőről nem tud. A téves adatot Hadrián Radványi (Knižničný Zborník 1968 : II 154) is megismételte. Adam Weidenfeld német jezsuita csak 1645-ben született és 1680-ban halt meg. A rend generálisához írt levelét halála után, 1689-ben Nagyszombatban kinyomtatták (RMK II 1654 — Zelliger : Pantheon 27). 1629-ben pedig Nagyszombatban nyomda nem is működött. Így Zelliger adata nyilván tévedés.

App. 136

Komenský, Jan Amos: Trawren über Trawren vnd Trost über Trost. Bresburg 1629.

Külföldi nyomtatvány.

Ján Čaplovič (LXIV) cseh bibliográfiák (Slovo a slovesnost 1942, 35–38 — Josef Brambora : Knižní dílo Jana Amose Komenského. Praha 1957, 196) nyomán említette ennek a példányból nem ismert és pozsonyinak tartott kiadványnak adatát. Feltevése szerint e nyomtatványt, amely többször is megjelent, nem Pozsonyban, hanem valamelyik illegális cseh–morva nyomdában nyomtatták.

App. 137

Vom gezwungenen Ayde ist Gott laidt. Ein trewhertzige Erinnerung an alle arme, verscheuchte vnd in Glaubenssachen irrgemachte Christen im Reich vnd allenthalben

... Aus hertzlichem Mitleyden gestelt im Jahr 1627. durch etlich fromme exulirende Christen ... Erstlich gedruckt zu Breßburg MDCXXIX.

Külföldi nyomtatvány.

A fraktúr betűkkel nyomtatott evangélikus polemizáló elmélkedések címlapján ismeretlen okból az első kiadásra hivatkozással pozsonyi nyomdahely olvasható. A katolikus jellegű pozsonyi műhelynek azonban ebben az időben fraktúr betűtípusa nem volt. A műnek, amely a szakirodalomban nem szerepel, egy példánya a budapesti római katolikus Központi Papnevelő Intézet könyvtárában található.

App. 138

Martinus z Dražova, Samuel: Modlitby též přemyšlování svaté, pannám a panim, vdovám a sirotkům i jiným k potěšení. V Žilinie 1629.

Külföldi nyomtatvány.

Josef Jungmann bibliográfiájában (Historie literatury české, 2. kiad., V. Praha 1849, 1532b) említ egy ilyen kiadványt. Čeněk Zšbrt (Bibliografie české historie IV. Praha 1909, 658/10917) és a Knihopis (5379) ezt kiadási hely nélkül megismételte. Samuel Martinus z Dražova 1628–1630-ban a cseh exulánsok lelkesze volt Pírnában. 1629-ben ott nyomdát vásárolt. Számos művét ott nyomtatták ki. Zšbrt (i.m. IV 561) szerint fenti műve is megjelent ott 1636 előtt. Ezzel szemben Zsolnán csak 1664-től működött nyomda, és így Jungmann adata nyilván téves.

App. 139

In exequiis defunctorum ... Kolozsvár ante 1631.

Kellő bizonyíték nélkül feltételezett kiadás.

Kanyaró Ferenc, hivatkozva Uzoni-Fosztó István kéziratos feljegyzéseire (Historia ecclesiastica I 653), feltételezett egy 1631 és 1660 között megjelent és egy 1631 előtt megjelent unitárius temetési énekeskönyvet, mint amelyek Abrugi György kolozsvári nyomdájában készültek. Példányt azonban Uzoni-Fosztó sem látott (MKsz 1895: 330–332). A megalapozatlan adatokat Erdélyi Pál is átvette (MKsz 1899: 132). Feltételezésük csupán az 1660-ban Kolozsvárott valóban megjelent unitárius temetési énekeskönyv (RMK I 956) címére épült, amely így hangzik: *In exequiis defunctorum canendae. Halott temetésekorra való énekek, Mostan ujonnan szép, helyes és több halotti énekekkel az ábécé rendi szerént megjobbított.* Szabó Károly a műhöz csak ezt jegyezte meg: régibb kiadása ismeretlen. A fenti cím nem elegendő egy korábbi unitárius kiadás feltételezésére. A református és evangélikus kiadások egyrészt csaknem ugyanazon címmel jelentek meg 1598-tól kezdve (832, 886(2), 1107(2), 1205(2), 1438(2)). Csupán a *canendae* szó többlet az unitárius kiadások címében. Másrészt az 1660-ban kiadott kolozsvári unitárius temetési énekeskönyv 39 énekéből mindössze három unitárius

eredetű (RMKT XVII/4, 536 Stoll Béla), a többi más felekezetek hasonló kiadványai-ból vették át. Éppen ezért ilyen könyv kiadása az unitáriusoknál aligha volt sürgető feladat.

App. 140

Kolosi Török István: *Az aszszonyi nemnek nemességéről, méltóságáról és dicsireti-ről való rythmusok*. Colosvár 1630.

1635 utáni nyomtatvány.

Ezt az év nélkül, a cínlap szerint Kolozsvárott Abrugi György által nyomtatott kiadványt Szabó Károly a vers szerzésének évére, 1630-ra helyezte (RMK I 593). A mű ajánlása *Kemény Kata asszonynak*, Bethlen Ferenc fejedelmi hofmester, Fehér megyei főispán és ítéltáblai assessor hitvesének szól, de megemlíti Kemény Jánost is, felsorolva tisztségeit. Ezek közül az *udvari s mezei hadak generálisa* tisztséget csak 1644-ben nyerte el, 1648-ban pedig emellett fejedelmi tanácsos is lett. Ez utóbbi tisztség itt még nem szerepel. Ezek alapján a mű nem 1630-ban, hanem később, valószínűleg 1644 és 1648 között jelent meg nyomtatásban (Figyelő 1883 : 242, Jánosi Béla — ItK 1962: 480–482, Herepei János — RMKT XVII/4 670).

App. 141

Husztai Péter : *Aeneis, az az az troiai hertzeg dolgai . . .* Lőcse cr. 1630 Brewer.

1635 utáni nyomtatvány.

Három levélnyi töredékét a sárospataki kollégium könyvtárából Harsányi István ismertette (MKsz 1912 : 324–325). A három levelet, amely ma már nem található, Nánási L. István *Szü titka* c., 1670-ben Kolozsvárott nyomtatott mű (RMK I 1103) kötetátlájából fejtette ki. Ezek Szily Kálmántól kapott értesülése szerint nem egyeztek a korai (XVI. századi) kiadásokkal, hanem a betűtípusokból ítélve lőcsei Brewer-nyomtatvány volt 1630 tájáról. Harsányi még hozzátette, hogy betűi egyeznek Felvinczi György egy 1689-ben Lőcsén kinyomtatott bibliai tárgyú verses históriájával (RMK I 1374). Ezek után nincs lehetőség az elveszett töredék nyomtatási idejének meghatározására. Mivel 1670-ben vagy az után használták fel könyvkötéshez, és az 1689-ben kiadott mű (RMK I 1374) betűi csak 1674-től jelentek meg a Brewer-nyomdában, igen valószínű, hogy nyomtatása ezeket az éveket nem előzte meg (vö. MKsz 1978 : 362, Pavercsik Ilona).

App. 142

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum conventu . . . anno domini millesimo sexcentesimo tricesimo indicto Posonii que celebrato conclusi. Posonii 1630.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly e nyomtatási hely feltüntetése nélkül megjelent kiadványt helyesen a bécsi nyomtatványok közé sorolta (RMK III 1449). Horváth Ignác az országgyűlés helye után tévesen pozsonyi nyomtatványnak tekintette (MKsz : 1896 : 73 → Sztripszky II 2518/66). Fazakas József tipográfiai kiállítása alapján megállapította, hogy az valóban Bécsben, mégpedig Gregor Gelbhaar, 1624-től udvari nyomdász, műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–1966 : 163 — Čaplovič LXV). Vö. App. 76.

App. 143

Wunderbarliche Prophezeiung und Weissagung eines siebenb. Propheten. Gedruckt zu Hermanstadt 1630.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly a brassói evangélikus gimnázium könyvtárának címjegyzékében talált bejegyzés alapján vette fel bibliográfiájába ezt az állítólagos szebeni nyomtatványt (RMK II 467). Példányt azonban nem látott belőle. Emil Weller (Die falschen und fingierten Druckorten I. Leipzig 1864, 24) a koholt nyomdahely feltüntetésével megjelent kiadványok közé sorolta. Fazakas József a zürichi városi könyvtár példánya alapján megállapította, hogy a szerző megnevezése nélkül és a hitelesség látszatáért hamis szebeni impresszummal megjelent kiadvány nem készült magyarországi nyomdában (bejegyzés az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött fényképmásolat hátlapján). Végül Soltész Zoltánné megtalálta a nyomtatvány előállításának helyét. Eszerint Frankfurt am Mainban készült Sigmund Latomus örököseinek nyomdájában (MKsz : 1976 : 170–174).

App. 144

Uralsperger, Johann: Certa salus Deus est, gloria certa piis. Christliche Leich-Predigt bey der Beerdigung . . . Annae gebohrener Stirwitzin . . . Andreae Schröters der röm. Kay. Müntzmaisters . . . gewesenenen Hauss Frauen etc. gehalten zu Crembnitz 1631 durch M. Christianum Seelman Pfarrherr. Leutschau 1631.

Külföldi nyomtatvány.

Horváth Ignác az Országos Széchényi Könyvtár címlap nélküli csonka példánya alapján írt erről a nyomtatványról (MKsz 1890 : 266–267 → Sztripszky II 2520/68). Hitelt adott a példány kézzel írt címének, amely szerint a szerző Christian Seelman, és megkérdőjelezve Lőcsét gondolta a nyomtatás helyének. Zoványi Jenő hívta fel a figyelmet arra, hogy Seelman nem lehetett a szerző, mert csak 1661-ben ment Körmöcbányára lelkésznek, hanem Johann Samuel Klein, Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn c. műve III. kötetére hivatkozva (kiadta Fabó András : A magyarországi ágost. vall. evangélikusok történelmi emlékei IV. kötet. Pest 1873, 128–130) az 1631-ben Körmöcbányán lelkészkedő Johann Uralsperger szerzőségét igazolta (MKsz 1938 : 76). Zoványi itt nem szólt a nyomtatás helyéről, jóllehet már Kleinnél olvasható, hogy

a gyászbeszédet *Olse*, tehát a sziléziai Ölsben nyomtatták. Később azonban Urlsperrgeről írva ő is határozottan Ölst jelölte meg a nyomtatás helyét (Zoványi: Lexikon 668). Čaplovič (796) Klein közlését és Zoványi adatát nem ismerte, és ezért megkérdőjelezve továbbra is besorolta a lőcsei nyomtatványok közé, amit azután Pavercsik Ilona — ismerve a lőcsei fraktúr betűkészletet — ugyancsak kizárt (MKsz 1978 : 363).

App. 145

Catholischer Kriegs-Raht de tempore, oder Schreiben eines vornemen catholischen Rahts, nach der leiptzigischen Schlacht, an ihre päpstl. Heiligkeit ergangen, darinnen consultirt wird, was ihre päpstlichen Heiligkeit bey jetzigem gefährlichen Kriegswesen zu thun. Gedruckt zu Preßburg 1631.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly (RMK II 471) e kiadványt pozsonyi nyomtatványként írta le. Ján Čaplovič (LXVI) megállapította, hogy Németországban jelent meg, amit a röpiratnak Dillingenből, 1631 november 28-ról való keltezése is megerősít. A wolfenbütteli könyvtárban a mű két, egymástól eltérő szedésű kiadása található (Bircher, Martin: Deutsche Drucke des Barock 1600–1720 in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. Abteilung A, Bibliotheca Augusta, Band 4, Politica 2, 1629–1697. München 1980, A3037, A3038).

App. 146

Erschröckliche Zeitung von dreyhundert Mordbrennen, welchen ein Wascha zu Offen vor seinem Todt, etlich tausent Ducaten verschafft, in Teutschland, als Schlesien, Mähren, Oesterreich, sonderlich ins Reich aussgesand, alles in Brant zu stecken . . . Darbey ein schön geistlich Lied . . . Gedruckt erstlich zu Preßburg 1631.

Külföldi nyomtatvány.

Ráth György (MKsz 1892–93 : 231 → Sztripszky II 2521/69) e kiadványt pozsonyi nyomtatványként írta le. Ján Čaplovič (LXVII) megállapította, hogy a feltüntetett nyomdahely koholt, a nyomtatvány minden bizonnyal Németországban jelent meg. A pozsonyi nyomdából ebben az időben egyetlen fraktúr betűs német kiadvány sem ismert; feltehető tehát, hogy a budai eredetű hírt közlő nyomtatványra a nagyobb hitelesség kedvéért került rá a *gedruckt erstlich zu Preßburg* kifejezés.

App. 147

Wolfius, Adam: Epitaphium Susannae Kanischinianae vulgo Romenetizianae, seu concio in eius funere ex Genes. 23,1 habita anno 1632. Trenchinii.

1637–38. évi nyomtatvány része.

Samuel Klein (Nachrichten III 411) e gyászbeszédet a fenti alakban említi, majd a következő lapon elmondja, hogy a szerzőnek beszédei Trencsénben cseh nyelven ne-

gyedréti alakban meg is jelentek. Szabó Károly (RMK II 480) kételkedve ugyan, de átvette adatát, megjegyezve, hogy Trencsénben az első ismert nyomtatvány csak 1637-ben jelent meg. Ludovit V. Rizner (Bibliografia písomnictva slovenského. Turčanský Svätý Martin 1934, VI 143) Szabó leírását követte. Valójában ez a beszéd egy másik gyászbeszéd, a *Cupressus funerea* függeléke, az ívjelek ugyanis folytatódnak, de nem 1632-ben és nem is 1636-ban (RMK II 507) nyomtatták, hanem a *Cupressust* 1637-ben, az *Epitaphiumot* pedig belső címlapja szerint 1638-ban. A nyomtatás helye, bár a kötetben nincs megjelölve, valóban Trencsén lehetett.

App. 148

Temető kert. S. 1. post 1631.

1700 utáni mű.

Sárkány Oszkár (MKsz 1939 : 185 :186) ismertette e műnek az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában őrzött, 1830-ban készült másolatát (Oct. Hung. 910). Megállapította, hogy a mű válasz Pázmány Péter *Bizonyos okok* című, először Pozsonyban 1631-ben megjelent művére (1511). Mivel a Temető kert a kéziratban több más XVII. századi kinyomtatott műnek másolatával együtt szerepel, feltételezte, hogy az is nyomtatvány volt, „vagy legalább korábban közkezen forgó nyomtatványként terjesztett” kézirat. Ennek az érvelésnek az alapján arra lehet gondolni, hogy Pázmány művének első kiadása után hamarosan kinyomtatták a Temető kertet is. Pázmány munkája azonban még évtizedek múltán is heves polémia váltott ki. 1663-ban Czeglédi István írt ellene (RMK I 1002). A Temető kert ennél az időpontnál is jóval később keletkezett. Beszámol többek között Otrokócsi Fóris Ferenc haláláról, aki 1718-ban halt meg. Nem tudja, hogy a könyv, amellyel vitázik, Pázmány műve, hanem így ír annak szerzőjéről: „Nevét ki sem fejezi, hanem csak egy-egy betűvel F. G. teszi ki ezen szóban : fogadjon”. A Bizonyos okok XVII. századi kiadásaiiban azonban nem található meg a „fogadjon” szó. Ellenben az első XVIII. századi kiadásban, amely „Nyolc okok” címmel, Pázmány neve nélkül jelent meg 1725-ben Kassán, a mű utolsó mondata az eredeti szövegtől némileg eltér, és a „bé-FoGadjon” szóval zárul, ami a korábbi kiadásokban nincs meg. A Temető kertet tehát ez után írhatták.

App. 149

Bayly, Lewis : Praxis pietatis, to gest knížky o cwičenj se w prawe pobožnosti. Druhý díl. Levoča 1633.

1635 utáni nyomtatvány.

A címlapon olvasható MDCXXXIII évszám alapján Szabó Károly (RMK II 483) 1633. évi nyomtatványnak tartotta, s mivel ebben az időben Trencsénben, ahol később számos könyvet nyomtattak a szlovákok részére, ekkor nyomda még nem működött, feltételezte, hogy a lőcsei nyomdában készült. A kötet ötödik levelének hátlapján azonban az ajánlás kelte 1640 és aláírója *Václav Wokalius impressor*, aki 1637-ben vagy esetleg már 1636-ban állította fel Trencsénben nyomdáját (vö. RMK II 506, 507, 517–519). A címlap évszáma tehát vagy sajtóhiba, vagy a fordítás idejét jelzi (vö. Knihopis 1016). A könyv betűi feltűnően eltérnek Lorenz Brewer lőcsei nyomdájában

App. 150–152

a szlovák nyomtatványoknál alkalmazott fraktúr betűktől, ami például jól kitűnik a Jiřík Třanovský 1635-ben megjelent imádságoskönyvével (1632) való összehasonlításból.

App. 150

Canones ecclesiastici in quinque classes distributi . . . editi communi suffragio ministrorum Dei in synodo Comjathina congregatorum. Recusi et Ungarica translatione donati . . . Varadini apud Abrahamum Kertész Szencziensem MDCXXXIII.

1635 utáni nyomtatvány.

Harsányi István (MKsz 1913 : 244–245) kéziratot másolat alapján feltételezte a *Canones ecclesiastici* egy ilyen kiadását az 1625. évi pápai (1343) és az 1642. évi váradi kiadás (RMK II 612) kívül, Szenci Kertész Ábrahám azonban csak 1640-ben kezdett nyomtatni. Valószínű, hogy a Harsányi által látott kéziratban, amelynek címe mindenben megegyezik az 1642-i váradi kiadásával, az MDCXXXII évszámot hibásan vagy rosszul olvashatóan másolták. Ez okozhatta a tévedést, melyet később maga is elismert Dézsi Lajoshoz írt levelében.

App. 151

Canisius, Petrus: Abekavica i kerščanski nauk. V Trnavi 1634.

Kellő bizonyíték nélkül feltételezett kiadás.

Ivan Kukuljević Sakcinski (Bibliografia hrvatska I. Zagreb 1860, 2598) a latin betűs horvát könyvek betűrendes felsorolása után kiegészítésképpen említi a kiadványt. Adatára Szabó Károly csak a mű 1696. évi nagyszombati kiadásánál (RMK II 1843) hivatkozott, Aloysius Zelliger (Pantheon 5) azonban az 1634. évnél is felvette azt bibliográfiájába. Ján Čaplovič (308), minthogy ebben az időben Nagyszombatban nyomda nem működött, pozsonyi kiadványnak vélte. Kukuljević tud a nagyszombati 1696. évi cirill betűs kiadásról (i.m. 77), tévesen 1697 évszámmal (RMK II 1844), és az 1697. évi latin betűs kiadásáról (i.m. 720 ; RMK II 1893), ami az 1696. évi fentebb említett kiadásnak (RMK II 1843) címlapvariánsa. Ezeknek előszavában nincs utalás korábbi kiadásra. Valószínű, hogy Kukuljević állítása egy téves adatra vezethető vissza, amelyben a cirill betűs kiadás évszámát hibásan írták át arab számokra, mert ilyen korai kiadásról semmiféle hiteles emlék sem maradt.

App. 152

Alsted, Johann Heinrich: Prodromvs religionis triumphalis . . . Albae-Iuliae 1635.

1641. évi nyomtatvány.

Jóllehet a címlapon 1635-ös évszám áll, a könyv nyomtatását csak később kezdték, és a mutatóval együtt csak 1641-ben jelent meg (OSzKÉvk 1974–1975 : 361, Ecsedy Judit). A címlap évszáma a kézirat elkészültét jelezheti.

App. 153

Calendarium . . . anni 1636 Davidis Frölichii. Cassoviae 1635.

Külföldi nyomtatvány.

A kassai tanács jegyzőkönyvében 1635 szeptember 6-án feljegyezték, hogy *Davidi Fröhlich astrologo pro calendariis civitati huic dedicatis obtulit honorarii loco ampl. senatus talleros 10* (MKsz 1889 : 232 = 1905 : 84, Kemény Lajos). Asztalos Miklós feltételezte, hogy ez a naptár Kassán jelent meg (MKsz 1930 : 291). A kassai magyar naptárak hosszú sorába (vö. 1017) ez ugyan jól beleillene, mégis Ján Čaplovič álláspontja (CVI) látszik helyesnek, amely szerint ez a bejegyzés David Frölich Boroszlóban megjelent és Kassa városának ajánlott *Schreibkalender aufs Schaltjahr 1636 c.* kiadványára (RMK III 1512) vonatkozik. A kassai nyomda tevékenységében 1634 után törés állt be, ráadásul a városi tanács 1635 március 15-én igen elégedetlen volt özvegy Schultzné kalendáriumával (vö. 1584). Ezek alapján feltehető, hogy egy ideig nem készült naptár Kassán.

App. 154

Tranovský, Jiřík: Cithara sanctorum. Pjsně duchownj staré y nové . . . W Lewoči 1635 Brewer.

1635 utáni nyomtatvány.

Szinnyi József (XIV 521) 1635. évi lőcsei kiadványként említi, feltehetően az 1635 december 1-én kelt ajánlás alapján, mert a címlap az összes ismert példányból hiányzik. A kolofónban azonban ez olvasható: *Wytisstien w Lewoči v Wawřince Brewera an. MDCXXXVI*. Így valószínű, hogy a terjedelmes könyvet 1635-ben kezdték nyomtatni, de csak 1636-ban fejezték be (Knihopis 16.302 — Čaplovič 828).

App. 155

Articuli dominorum . . . statuum et ordinum regni Hungariae . . . in generali eorum conventu ad festum Sancti Andreae apostoli, anno Domini millesimo sexcentesimo tricesimo quarto indicto Sopronique celebrato conclusi. In Hungaria 1635.

Külföldi nyomtatvány.

Szabó Károly ezt a nyomtatási hely feltüntetése nélkül megjelent kiadványt helyesen a bécsi nyomtatványok közé sorolta (RMK III 1509). Horváth Ignác (MKsz 1896 : 73) és nyomában Sztripszky Hiador (II 2524/72) tévesen hazai nyomtatványnak tekintette. Fazakas József megállapította, hogy valóban Bécsben, mégpedig Ferenczffy Lőrinc műhelyében készült (OSzKÉvk 1965–1966 : 163 — Holl : Ferenczffy 201). Vö. App. 76.

